

Marcin Olejnik

**Kultura polityczna w Gruzji w okresie rządów
Micheila Saakaszwilego (2004-2013)**

Praca doktorska przygotowana pod kierunkiem
prof. dr hab. Artura Kijasa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań 2024

Spis treści:

| | |
|---|----------|
| Wstęp | str. 5 |
| Wprowadzenie | str. 23 |
| Rozdział I - Sytuacja polityczna w Gruzji po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku...str. | 33 |
| Rozdział II – Rewolucja Róż jako katalizator procesów politycznych..... | str. 68 |
| Rozdział III – Charakterystyka prezydentury Micheila Saakaszwilego.....str. | 78 |
| Rozdział IV – Formy kultury politycznej po roku 2003.....str. | 141 |
| Rozdział V – Przemiany kulturowo – polityczne w Gruzji po wyborach parlamentarnych w Gruzji po wyborach parlamentarnych w 2012 roku.....str. | 177 |
| Rozdział VI – Wybory prezydenckie w Gruzji w roku 2013 – koniec ery poradzieckiej?.....str. | 181 |
| Podsumowanie | str. 188 |
| Bibliografia | str. 199 |
| Kalendarium | str. 208 |
| Spis prezydentów Gruzji | str. 214 |
| Spis prezesów Rady Ministrów Gruzji | str. 215 |

„Historia ma wiele zakończeń i wiele początków; każde z jej zakończeń jest nowym początkiem, a każdy z tych początków kładzie kres temu, co było wcześniej.”¹

Hannah Arendt

Wstęp.

1. Uzasadnienie wyboru tematu:

Praca poświęcona jest najnowszej historii Gruzji. Wydarzenia polityczne na obszarze byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich skupiają uwagę badaczy polskich, europejskich i światowych. Rozpad tego państwa, sąsiada Polski, który nastąpił ostatecznie w 1991 roku pociągnął za sobą szereg istotnych zmian o geostrategicznym, ale także i o regionalnym znaczeniu. Analiza skutków tego wydarzenia skłania do szerokiego i wielodyscyplinowego potraktowania i rozwinięcia badań tej problematyki, również w polskich ośrodkach badawczych i analitycznych. Rozpad największego państwa na świecie, jednego z dwóch dominujących na arenie światowej w XX wieku supermocarstw, stanowi asumpt do refleksji naukowej w zakresie historycznym, politologicznym, ekonomicznym, prawnym, militarnym, ale też, socjologicznym a nawet kulturoznawczym i filozoficznym.

Najnowsza historia Gruzji (gruz. *sakartwelo*), republiki związkowej, która formalnie wchodziła w skład ZSRR do roku 1990 / 1991 obfituje w wydarzenia, którym osobno warto poświęcić uwagę badawczą. Szczególnie ważnym, z punktu widzenia badaczy polskich, wydaje się okres rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego, tj. okres od stycznia 2004 roku do listopada roku 2013. W okresie tym relacje polsko – gruzińskie nabrały dużego znaczenia i daleko wykroczyły poza standardowe stosunki międzypaństwowe. Wiązało się to z nieszablonowym typem osobowości, a przez to i z zachowaniami i działaniami z obszaru kultury politycznej i podejmowaniem decyzji przez prezydenta Micheila Saakaszwilego. Jego program polityczny, styl prezydentury, kultura polityczna, wreszcie bilans rządów z punktu widzenia polskich interesów narodowych są niezwykle interesujące i stały się przedmiotem moich badań, zawartych w pracy. Nie bez znaczenia jest też fakt, wielokrotnie podkreślany tak w osobistych wspomnieniach Micheila Saakaszwilego, jak i w relacjach otoczenia politycznego nieżyjącego już Lecha Kaczyńskiego, specjalnych relacji osobistych, a przez to wspólnych poglądów na wiele kwestii dotyczących polityki międzynarodowej byłego prezydenta Gruzji i byłego prezydenta Polski. Należy postawić pytanie na ile były to relacje

¹ Hannah Arendt, *Polityka jako obietnica*, Warszawa 2005, s. 75

szczerze, pozbawione cynicznego wyrachowania, a na ile wynikające z chłodnej kalkulacji politycznej związanej z realnymi celami i interesami obu przywódców państwowych oraz czy bilans tej współpracy okazał się korzystny dla Polski? Również, niejako przy okazji, postaramy się odpowiedzieć w pracy na to pytanie.

Micheil Saakaszwili doszedł do władzy w wyniku demokratycznych wyborów w styczniu 2004 roku. Zastąpił prezydenta Eduarda Szewardnadzego, który w wyniku bezkrwawej, tak zwanej „Rewolucji Róż”, będącej w istocie przewrotem państwowym, w listopadzie 2003 roku został zmuszony do ustąpienia z urzędu. Wydarzenia te pozwoliły na otwarcie zupełnie nowego rozdziału w najnowszej historii Gruzji, z jednej strony kończąc okres który można nazwać „postsowieckim”, a rozpoczynając erę głębszego i bardziej dynamicznego zbliżenia tego państwa do krajów Zachodu i szerzej wspólnoty euroatlantyckiej. Okresowi temu bezpośrednio poprzedzającemu wskazany w temacie pracy, z uwagi na bezpośrednie konsekwencje i ich wpływ na dalsze kształtowanie kultury politycznej w Gruzji, poświęcę osobną uwagę. Badanie kultury politycznej na obszarze poradzieckim, w tym przypadku zawężonym do obszaru Gruzji, stanowi nowy kierunek badań historycznych, do tej pory nie prowadzony na szerszą skalę. Kształtowanie się na tym obszarze nowych porządków państwowych – czy to tak zwanej „demokracji suwerennej”, jak określa się ustrój Federacji Rosyjskiej czy też „demokracji skrajnie liberalnej” lub „demokracji hybrydowej”, o jakim można mówić w przypadku ustroju Gruzji po epoce Eduarda Szewardnadzego, powinno skłaniać polskich badaczy do zwrócenia szczególnej uwagi na ten obszar. Główną i wydaje się zasadniczą przyczyną jest bezpośrednio oddziaływanie prowadzonej przez państwa obszaru poradzieckiego polityki zagranicznej, mającej swoje implikacje w polityce zagranicznej, ale co równie ważne, w polityce wewnętrznej Polski. Dlatego wydaje się, że prowadzenie badań w tym kierunku jest merytorycznie uzasadnione.

Gruziński temperament, charakter narodowy, obyczaj polityczny, wzorce historyczne i kulturowe stanowią fascynujący materiał badawczy do interdyscyplinarnej analizy historycznej, politologicznej i kulturoznawczej zagadnienia, które przyjąłem nazywać „kulturą polityczną w Gruzji początku XXI wieku”.

2. Cel pracy i teza:

Zasadniczym celem pracy jest analiza i ocena kultury politycznej w Gruzji w okresie rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego w latach 2004 – 2013.

Jako tezę badawczą przyjęto następujące twierdzenie: **w okresie rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego to jest w latach 2004 – 2013, stosowane przez władze państwowe Gruzji nowe wzorce kultury politycznej przyczyniły się do przejścia od społeczeństwa poradzieckiego do społeczeństwa obywatelskiego.**

3. Pytania badawcze:

Pytania badawcze jakie zostaną postawione w pracy doktorskiej są następujące:

- czym charakteryzowała się kultura polityczna społeczeństwa państwa radzieckiego – ZSRR?
- jaka była rola jednostki w kształtowaniu kultury politycznej państwa?
- czy i na ile zmienił się system polityczny w Gruzji w okresie rządów Micheila Saakaszwilego?
- jakie były cechy wyróżniające kulturę polityczną w Gruzji?
- jakie formy kultury politycznej w Gruzji pojawiły się po 2003 roku?
- jaka była rola poszczególnych grup społecznych w kształtowaniu kultury politycznej w Gruzji?
- czy kultura polityczna w Gruzji różniła się od wzorców stosowanych w innych państwach demokratycznych?
- czy możliwe jest przenoszenie wzorców kultury politycznej między państwami różnych kręgów kulturowych, gdzie doświadczenie historyczne społeczeństw kształtowało się w odmiennych systemach politycznych?

4. Stan badań (w literaturze polskiej):

W polskiej literaturze przedmiotu nie ma do tej pory pracy, która podjęłaby omawiany temat.

Współczesne polskie badania kartwelologiczne poświęcone współczesnej historii Gruzji nie są prowadzone na szerszą skalę. Nie ma też jednego ośrodka naukowego, który specjalizowałby się wyłącznie w relacjach gruzińsko – polskich. Na Uniwersytecie Warszawskim (UW) oraz w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie badania te prowadził prof. dr hab. Wojciech Materski, autor między innymi pracy pod tytułem *Gruzja* (Warszawa, I wydanie 2005, II wydanie 2010) w serii wydawniczej

„Historia państw świata w XX i XXI wieku” oraz *Georgia rediviva. Republika Gruzjińska w stosunkach międzynarodowych 1918 - 1921* (Warszawa, 1994). Prof. dr hab. Tadeusz Bodio prowadzi szerokie badania kaukazologiczne, będąc redaktorem serii tomów poświęconych transformacji elit politycznych na obszarze poradzieckim, w tym między innymi tomu VI zatytułowanego *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych* (Warszawa, 2012). Ponadto należy uwzględnić publikację Piotra Trzaskowskiego, zatytułowaną *Gruzjińska „Rewolucja Róż”. Zachód i idea Zachodu a przemiany polityczne w Gruzji* (Warszawa, 2009). Oprócz wymienionych badaczy ośrodka warszawskiego, należy uwzględnić prace Studium Europy Wschodniej Wydziału Orientalistyki UW, którym od lat kieruje Jan Malicki. Badacze tej placówki popularyzują wiedzę między innymi o państwach Kaukazu. Dodatkowo SEW UW nadzoruje pracę założonej w 2005 roku w Tbilisi Stacji Kaukaskiej tegoż uniwersytetu. Poważnym wkładem w badania kartwelologiczne, jest wydawany od 1991 roku (niestety głównie w języku angielskim) periodyk (rocznik) *Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies*, którego redaktorem prowadzącym jest dr Dawid Kolbaia (gruziński historyk, przybyły do Polski z ZSRR w 1991 roku). Komitet redakcyjny tworzą: prof. Wojciech Materski, ks. dr Henryk Paprocki, Jan Malicki oraz Zofia (Sofio) Dźwania. Jak się wydaje, główną misją ośrodka pozostaje przysposabianie (tłumaczenia) kanonu gruzińskiej historiografii, w tym na przykład najstarszego z zabytków to jest *Nawrócenie Kartlii*², które z języka starogruzjińskiego przełożył i opatrzył przypisami dr Dawid Kolbaia oraz drobiazgowo badanie działalności naukowej i teologicznej oraz biografii świętego archimandryty, męczennika Gruzjińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej Grzegorza Peradze³, w ramach dorocznych międzynarodowych konferencji kartwelologicznych organizowanych od 2002 roku.

Ośrodkiem naukowym prowadzącym poważne badania historyczne oraz politologiczne współczesnej Gruzji jest Uniwersytet Szczeciński (US). Na Wydziale Humanistycznym, w Instytucie Politologii i Europeistyki kieruje nimi prof. dr hab. Andrzej Furier, autor między innymi fundamentalnej pracy poświęconej historii odzyskania niepodległości przez Gruzję po rozpadzie ZSRR, zatytułowanej *Droga Gruzji do niepodległości* (Poznań, 2000) oraz *Gruzja niepodległa - od monarchii do republiki* (Toruń, 2020). Przypomnieć należy też interesującą publikację zatytułowaną *Kaukaz w dobie globalizacji* (Poznań, 2005). Ponadto badacz ten poświęca swoją uwagę roli i znaczeniu

² red. Andrzej Woźniak, *Nawrócenie Kartlii* (gruz. *mokcewaj kartlisaj*), Warszawa 1995

³ Grzegorz (Grigol) Peradze – ur. 31 sierpnia 1899 r. w Bakurciche w Kachetii, zm. 6 grudnia 1942 w niemieckim obozie koncentracyjnym w Auschwitz.

Polaków w dziejach i historii Kaukazu, w tym Gruzji. Do najważniejszych prac tegoż zaliczyć można *Józef Chodźko 1800 – 1881. Polski badacz Kaukazu* (Warszawa, 2001) oraz *Polacy w Gruzji* (Warszawa, 2009).

Na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ) w Krakowie, na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych, w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, badania państw i społeczeństw Kaukazu Południowego, dotyczące problemów bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim, polityki pamięci, nacjonalizmów, problemów mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych (ze szczególnym uwzględnieniem Ormian), myśli politycznej oraz problematyki wojskowej, prowadzi prof. UJ dr hab. Renata Król – Mazur. Na tym samym wydziale, w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej badania dotyczące obszaru Kaukazu Południowego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji politycznej, transformacji ustrojowej oraz przemian społecznych w Gruzji, prowadzi dr Jan Brodowski.

W pozostałych ośrodkach prowadzone są szeroko rozumiane badania kaukazologiczne, traktujące Kaukaz jako region, w sposób oczywisty obejmujące Gruzję. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza (UAM) w Poznaniu w ramach Wydziału Historii, projekty badawcze związane z: stosunkami międzynarodowymi na obszarze Europy Wschodniej, Azji Środkowej, Syberii i Kaukazu; kulturą społeczeństw - filozofią, myślą społeczną, antropologią kultury Europy Wschodniej, Azji Środkowej, Syberii i Kaukazu oraz transformacją i rozwojem gospodarczym krajów Europy Wschodniej, Azji Środkowej, Syberii i Kaukazu prowadziło się w Instytucie Wschodnim, którego dyrektorem w ostatnim okresie jego istnienia był prof. dr hab. Krzysztof Pietkiewicz. Badaniami tymi kierował między innymi prof. dr hab. Artur Kijas specjalizujący się w tematyce krajów byłego ZSRR.

Ciekawy materiał badawczy dotyczący systemu politycznego w Gruzji dostarczają też publikacje uczonych związanych z Katedrą Prawa Ustrojowego Porównawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ): dr. Grzegorza Kucy *Parlament Gruzji* (Warszawa, 2010), dr. Grzegorza Kucy i prof. dr hab. Mariana Grzybowskiemu zatytułowana *System konstytucyjny Gruzji* (Warszawa, 2012) oraz *Konstytucja Gruzji* wraz ze wstępem wyżej wymienionych autorów (Warszawa 2015).

Rozważania natury historycznej, politologicznej i prawnej zawarto również w pracy prof. dr hab. Walentego Baluka i prof. dr hab. Ryszarda Herbuta zatytułowanej *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego* (Wrocław, 2010).

Na Uniwersytecie im. Marii Curie – Skłodowskiej (UMCS) na Wydziale Politologii, w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych rozwinięte są prace określone jako perspektywiczny kierunek badań, związane z regionem Kaukazu w stosunkach międzynarodowych.

Prace te prowadzone są we współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim (KUL) - Wydziałem Nauk Społecznych w Instytucie Politologii i Spraw Międzynarodowych. Do najistotniejszych publikacji zaliczyć można prace pod redakcją dr. Bartosza Bojarczyka oraz dr. Tomasza Kapuśniaka zatytułowane *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych* (Lublin, 2008) oraz *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych* (Lublin, 2011). Ponadto należy uwzględnić prace opublikowane przez Instytut Europy Środkowo – Wschodniej w Lublinie, placówkę badawczą – rozwojową prowadzącą badania historyczne i politologiczne Europy Środkowo – Wschodniej, powołaną przez ministra spraw zagranicznych RP. Zainicjowały je badania profesora Marka Mądziaka. Do najciekawszych publikacji należy praca Olgi Pliszczyńskiej zatytułowana *Polityka "niebezpieczeństwa" Gruzji* (Lublin, 2010) oraz Tomasza Stępniewskiego zatytułowana *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie* (Lublin –Warszawa, 2011).

Z prac poświęconych wyłącznie tak zwanej „Rewolucji Róż” warto uwzględnić publikację Viatcheslava Avioutskiego zatytułowaną *Aksamitne rewolucje* (Warszawa, 2007) oraz pracę Krzysztofa Kozłowskiego pod tytułem *Kolory rewolucji* (Warszawa, 2012).

Na koniec warto wymienić także publikacje Marcina Olejnika zatytułowane *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2010 – 2011* (Toruń, 2012) oraz *Dylematy współczesnej Gruzji – tom II. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 – 2016* (Toruń, 2024). Obie te publikacje stanowią uzupełniające źródło informacji dla omawianego tematu.

Stan badań w literaturze obcojęzycznej stanowi dla polskiego badacza poważne wyzwanie. Dostęp do literatury w języku angielskim jest stosunkowo najłatwiejszy. Z najnowszych prac dotyczących tematu rozprawy wymienić należy pracę dr. Stephena Jonesa pod tytułem *Georgia. A political history since independence* (London, 2013) oraz pracę Ghii Nodii i Alvaro Pinto Scholtbach’a *The Political Landscape of Georgia* (Delft, 2006).

Osobny rozdział badań dotyczy wojny rosyjsko – gruzińskiej w roku 2008. Z prac badaczy amerykańskich wymienić należy publikację Svante E. Cornell’a, Fredericka S Starr’a *The guns of august 2008. Russia’s war in Georgia* (New York, 2009); Ronald D. Asmus’a

zatułowaną *A little war that shook the world* (New York, 2010) (wydanie polskie - Warszawa, 2010).

Z polskich publikacji warto uwzględnić pracę dr. Radosława Grodzkiego pod tytułem *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008* (Zakrzewo, 2009); pracę dr. Irakli Matcharashvilego (Matczaraszwilego) *2008 rok. Wojna rosyjsko-gruzińska. Wojna, która nie wstrząsnęła światem* (Oświęcim, 2013) oraz publikację dr. Roberta Potockiego pod tytułem *Wojna sierpniowa* (Warszawa, 2009).

Ponadto w proponowanej pracy osobna część poświęcona została tradycji polskiej i europejskiej kultury politycznej, w tym kształtowaniu się myśli politycznej. Z prac gruzińskich uwzględniona zostanie praca Zwiada Gamsachurii zatytułowana *The spiritual mission of Georgia* (Tbilisi, 1991). Z najnowszych publikacji polskich warto zaznaczyć pracę Bohdana Cywińskiego zatytułowaną *Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Wschodniej* (Warszawa, 2013).

Osobnym źródłem do badań współczesnej historii Gruzji, pozostają prace z dziedziny publicystyki, dziennikarskiego reportażu czy wreszcie artykuły z prasy obcojęzycznej.

5. Wyjaśnienie chronologii pracy:

Jako podstawowy okres badawczy w pracy zostały przyjęte lata 2004 – 2013, a więc okres rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego, jako trzeciego prezydenta niezależnej Gruzji. Wybory prezydenckie rozpoczynające pierwszą kadencję odbyły się 4 stycznia 2004 roku. Pierwsza kadencja prezydenta trwała od 25 stycznia 2004 roku do 25 listopada 2007 roku. Kolejne wybory prezydenckie, tym razem przedterminowe, rozpisane w wyniku sytuacji wewnętrznej, wyznaczone zostały na 7 stycznia 2008 roku. Druga kadencja trwała od zaprzysiężenia 20 stycznia 2008 roku, do 17 listopada 2013 roku, kiedy zaprzysiężony został nowy prezydent Giorgi Margwelaszwili.

Jednak z uwagi na jej zasadnicze znaczenie dla późniejszych wydarzeń politycznych, osobną uwagę należy poświęcić tak zwanej „Rewolucji Róż” jako osobnej sekwencji zdarzeń bezpośrednio poprzedzającej okres rządów Micheila Saakaszwilego. Zdarzenia te miały miejsce w listopadzie 2003 roku i stanowią jeden z najważniejszych przykładów kultury politycznej w historii współczesnej Gruzji. W pracy zostanie poświęcony im osobny rozdział.

6. Przyjęte metody badawcze:

W pracy, zgodnie z warsztatem pracy historyka, przyjęto szereg ogólnych metod badawczych. Najważniejsze z nich to: metoda indukcyjna – bezpośredniego ustalania faktów,

dedukcyjna – pośredniego ustalania faktów, analityczna – rozbiór badanej rzeczywistości na pojedyncze elementy oraz syntetyczna – umożliwiająca zajęcie się całością określonego przedmiotu badań. Uznano również zasadę, iż „nie ma reguły wyznaczającej ilość zastosowanych metod badawczych w pracy doktorskiej. Ich liczba powinna wynikać z istoty problemu i rozwiązania przedmiotu badań”.⁴

Przyjęto również metody badawcze stosowane w politologii⁵: obserwację empiryczną wydarzeń politycznych - bezpośrednią i pośrednią. Ponadto uzyskano dane od 70 uczestników wydarzeń historycznych w postaci przeprowadzonych, utrwalonych i opublikowanych wywiadów z tymi osobami. Materiał ten stanowi najistotniejszy wkład merytoryczny. Użyty został tutaj po raz pierwszy i nigdzie wcześniej nie był publikowany (za wyjątkiem 14 wywiadów opublikowanych w 2012 roku⁶). Przeprowadzono obserwację uczestniczącą tj. bezpośredniego i pośredniego udziału w wydarzeniach o bardzo istotnym znaczeniu historycznym, mających wpływ na przedmiot badań zawartych w pracy. Przeprowadzono także analizę dokumentów, publikacji prasowych, fotografii, nagrań video, druków ulotnych, danych statystycznych, listów oraz dzienników. Poddano analizie twórczość artystów zaangażowanych politycznie, których prace powstały w ramach sztuki ulicy.

Pragnę ponadto wspomnieć o potrzebie zwrócenia uwagi czytelnika na warsztat pracy metodologicznej kulturoznawcy. Nie bez znaczenia będzie tu odwołanie się do pracy Ruth Benedict pt. „Wzory kultury”⁷.

7. Struktura pracy:

W pracy przyjęto układ chronologiczny, przedstawiający ciąg wydarzeń politycznych z uwzględnieniem ich znaczenia dla procesu kształtowania się kultury politycznej w Gruzji w zaproponowanym w tytule pracy okresem związanym z rządami prezydenta Micheila Saakaszwilego.

Praca zawierała będzie następującą strukturę:

- Wstęp – zawierał będzie opis celu pracy, stan literatury oraz stan badań;

⁴ Benon Miśkiewicz, red., *Praca doktorska na kierunkach historycznych. Przewodnik metodyczny*, Toruń 2006, s. 51-52

⁵ J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, Warszawa 2010, s. 263-284

⁶ Marcin Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2010 – 2011*, Toruń 2012

⁷ R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 2002

- Rozdział I - zatytułowany „Sytuacja polityczna w Gruzji po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku”, zawiera opis sytuacji politycznej w Gruzji w ostatniej fazie istnienia ZSRR, to jest po 1985 roku oraz po upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku, system polityczny, strukturę partyjną, opis stosunku społeczeństwa do władzy oraz opis form i aktywności politycznej społeczeństwa gruzińskiego pomiędzy rokiem 1991 a 2003.
- Rozdział II – zatytułowany „Rewolucja Róż jako katalizator procesów politycznych” zawiera opis rewolucji jako formy aktywności politycznej i specyficznej formie kultury politycznej gruzińskiego społeczeństwa, opis zmiany układu sił na politycznej mapie Gruzji oraz opis systemu partyjnego który powstał w tym państwie po tak zwanej „Rewolucji Róż” (2003). W rozdziale omawiane są też geopolityczne uwarunkowania tzw. „kolorowych rewolucji”.
- Rozdział III – zatytułowany „Charakterystyka prezydentury Micheila Saakaszwilego” poświęcony jest biografii byłego prezydenta oraz cech jego prezydentury, w tym podstawowych i reprezentatywnych wzorców kultury politycznej stosowanych przez tego polityka w okresie swoich rządów (2004-2013). Rozdział zawiera podrozdziały poświęcone szczegółom biograficznym Micheila Saakaszwilego, ideom przewodnim jego prezydentury, w tym budowie nowego gruzińskiego państwa („Nowej Gruzji”) i reformom instytucji państwowych. W rozdziale omówiono też biogramy najważniejszych współpracowników Micheila Saakaszwilego.
- Rozdział IV – zatytułowany jest „Formy kultury politycznej po roku 2003”. W zamierzeniach będzie to rozdział kluczowy dla całej pracy. Zawarte zostały w nim wyniki badań przeprowadzone w latach 2008 – 2024, w trakcie których autor niniejszej pracy doktorskiej w ramach szeregu wizyt studyjnych wykorzystywał metody badawcze opisane w części 6 wstępu. Zostały w nim również zawarte odpowiedzi na pytania badawcze, w tym odpowiedzi na pytania kluczowe tj.: jakie są cechy wyróżniające kulturę polityczną w Gruzji oraz jakie były formy kultury politycznej w Gruzji po 2003 roku.
- Rozdział V – zatytułowany „Przemiany kulturowo – polityczne w Gruzji po wyborach parlamentarnych w 2012 roku” to rozdział w którym dokonana została ocena form kultury politycznej w Gruzji w latach 2004 – 2012 oraz dokonane zostało porównanie z okresem następnym związanym z kohabitacją prezydenta Micheila Saakaszwilego reprezentującego partię Zjednoczony Ruch Narodowy oraz nowopowstałego rządu premiera Bidziny Iwaniszwilego, reprezentującego koalicję partii politycznych pod nazwą Gruzjińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja.

- Rozdział VI – zatytułowany został „Wybory prezydenckie w Gruzji w roku 2013 – koniec ery poradzieckiej?”. Rozdział ten zawiera refleksje autora związane z kształtującym się nowym modelem prezydentury w Gruzji, perspektyw kształtowania się zachodnich wzorców kultury politycznej w demokratycznym państwie prawa, szansach budowy demokratycznych państw prawa na obszarze proraдянskim oraz perspektyw rozwoju demokratycznej Gruzji w XXI wieku.

W pracy umieszczono również Kalendarium najważniejszych wydarzeń politycznych w Gruzji w okresie rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego (2004-2013) oraz Bibliografię.

8. Badania terenowe:

W trakcie przygotowywania pracy, w latach 2009 – 2024 (z zaznaczeniem, że przewód doktorski Rada Wydziału Historycznego UAM zatwierdziła w miesiącu lipcu 2014 roku), przeprowadzono następujące, udokumentowane badania (historia mówiona), które stanowią zasadniczy wkład w poznanie omawianej materii. Należy podkreślić, że około 95% badań przeprowadzono na koszt własny. Na 25 wyjazdów studyjnych do Gruzji, jedynie 1 (słownie jeden) był współfinansowany przez UAM w Poznaniu. Jeden współfinansował ośrodek Teatru Ósmego Dnia w Poznaniu. Wpłynęło to na tempo przeprowadzanych badań, możliwość ich opracowania, publikacji i zaimplementowania w pracy. Z drugiej zaś strony, pozwoliło to na całkowitą swobodę i kreatywność w działaniu, co w rezultacie przekłada się na pełną odpowiedzialności za przedstawiane wyniki i ich indywidualny, oryginalny charakter.

W latach 2009 – 2024 przeprowadzono wywiady z następującymi przedstawicielami życia politycznego i społecznego Gruzji:

- W roku 2009: 15 października przeprowadzono rozmowę z Giorgim Gaczecziladze, bratem Lewana Gaczecziladzego, kandydata zjednoczonej opozycji w wyborach prezydenckich w styczniu 2008 roku, jednym z liderów ówczesnej gruzińskiej opozycji, aktorem, piosenkarzem, uczestnikiem i faktyczną „twarzą” akcji „uwięzionej w metalowych klatkach / celach opozycji” – protestu (między innymi na głównej alei Rustawelego w Tbilisi), który rozpoczął się w 27 marca 2009 roku i dotyczył żądania opozycji ustąpienia prezydenta Micheila Saakaszwilego z zajmowanego stanowiska;

- W roku 2010: 16 lutego przeprowadzono udokumentowaną rozmowę z drugim prezydentem Republiki Gruzji (w latach 1995 – 2003), byłym ministrem spraw zagranicznych ZSRR (w latach 1985 – 1991) Eduardem Szewardnadze; 24 lutego przeprowadzono udokumentowaną rozmowę z byłym ministrem do spraw uregulowania konfliktów regionalnych Republiki Gruzji w rządzie premiera Zuraba Żwanii, Giorgim Chaindrawą; w dniu 2 czerwca przeprowadzono udokumentowaną rozmowę z byłą przewodniczącą parlamentu, pełniącą obowiązki prezydenta (w okresie 11.2003 – 01.2004 oraz 11.2007 – 01.2008), jedną z głównych przywódczyń tak zwanej „Rewolucji Róż”, Nino Burdżanadze; od czerwca 2010 roku do maja 2011 roku przeprowadzono korespondencyjny wywiad oraz bezpośrednią rozmowę - w dniu 1.06.2010 r., z katolikosem – patriarchą całej Gruzji Eliaszem II; 3 czerwca przeprowadzono pierwszą rozmowę z Iraklim Alasanią, prawnikiem, politykiem, w latach 2004 – 2006 premierem rządu Autonomicznej Republiki Abchazji (na Uchodźctwie), jedynej legalnej władzy uznawanej przez Republikę Gruzji, w latach 2006 – 2008 Stałym Przedstawicielem Republiki Gruzji przy Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, od lutego 2009 roku lidera ruchu politycznego Sojusz dla Gruzji, w skład którego wchodziła między innymi założona przez niego partia Nasza Gruzja – Wolni Demokraci (w okresie późniejszym ministrem obrony narodowej Gruzji).
- W roku 2011 przeprowadzono następujące, udokumentowane rozmowy: 13 maja z Wiktorem Dolidze, jednym z czołowych polityków ugrupowania „Nasza Gruzja – Wolni Demokraci”, pozostającego w opozycji wobec ówczesnego prezydenta Micheila Saakaszwilego, byłym dyrektorem w Narodowej Radzie Bezpieczeństwa Gruzji (2004 – 2005), a następnie szefem Stałej Misji Republiki Gruzji przy Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (2005 – 2009); 15 maja z Noną Gaprindaszwili wybitną gruzińską działaczką społeczną, współprzewodniczącą „Zgromadzenia Ogólnonarodowego” organizującego masowe demonstracje antyprezydenckie w Gruzji począwszy od 21 do 26 maja 2011 roku; 16 maja z profesorem Władimerem Papawą, byłym ministrem gospodarki, w latach 2004 – 2008 członkiem parlamentu, dyrektorem Fundacji Studiów Strategicznych i Międzynarodowych w Tbilisi; 17 maja z Szalwą Natelaszwilim,

przewodniczącym Partii Pracy, w latach 1992 – 1999 zasiadającym w gruzińskim parlamencie, kandydatem w wyborach prezydenckich w roku 2008; 21 maja z Zurabem Abaszidze, dyplomatą, w latach 2000 – 2004 Nadzwyczajnym i Pełnomocnym ambasadorem Republiki Gruzji w Federacji Rosyjskiej, członkiem Rady Dyrektorów Gruzjińskiej Rady Stosunków Międzynarodowych w Tbilisi; 24 maja z Dawidem Berdzeniszwilim, byłym dysydem w okresie ZSRR, w latach 1983 – 1985 więźniem łagrów, historykiem, parlamentarzystą, w latach 1996 – 2000 sekretarzem wykonawczym Republikańskiej Partii Gruzji, a od 2005 roku sekretarzem generalnym tej partii; 25 maja z Giorgim Kandelakim, politologiem, liderem organizacji „Kmara” biorącej na siebie odpowiedzialność za przeprowadzenie tak zwanej „Rewolucji Róż”, od 2008 roku posłem Zjednoczonego Ruchu Narodowego; 2 listopada profesorem Dawidem Darcziaszwilim, historykiem, politologiem, w latach 2005 – 2007 przewodniczącym fundacji Instytut Społeczeństwa Otwartego w Gruzji, od 2008 roku posłem Zjednoczonego Ruchu Narodowego; 2 listopada ponownie z wspomnianym wyżej Iraklim Alasanią, liderem partii Nasza Gruzja – Wolni Demokraci; wreszcie 9 listopada z Bidzią Iwaniszwilim, przedsiębiorcą, filantropem, multimiliarderem, inicjatorem utworzenia pod koniec 2011 roku partii Gruzjińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja, następnie liderem koalicji partii politycznych pod nazwą Gruzjińskie Marzenie, która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych w roku 2012 i premierem rządu od 25.10.2012 do 20.11.2013 r.

- W roku 2012 przeprowadzono następujące, udokumentowane rozmowy: 30 marca z Eką Gigauri, przedstawicielką organizacji pozarządowej Transparency International w Tbilisi, tego samego dnia z Beką Kokaią w Gruzjińskim Stowarzyszeniu Młodych Prawników w Tbilisi (*ang.* GYLA) na temat raportu o więźniach politycznych w Gruzji.
- W roku 2013 zrealizowane zostały następujące, udokumentowane rozmowy: 6 czerwca z Teimurazem Żgentim, aktywistą partii byłym więźniem politycznym; 7 czerwca z Mananą Berikaszwili, wiceministrem kultury i ochrony pomników Gruzji; 12 czerwca z Iraklim Batiaszwilim; 13 czerwca

ponownie z Nino Burdżanadze, była przewodniczącą parlamentu, pełniącą obowiązki prezydenta (11.2003 – 01.2004 oraz 11.2007 – 01.2008), jedną z głównych przywódczyń tak zwanej „Rewolucji Róż”; 17 czerwca z Keti Dolidze, aktorką, dyrektorem artystycznym Teatru im. Tumaniszwilego w Tbilisi, członkinią i uczestniczką ruchu „Białych Chust”, w trakcie wojny gruzińsko – abchaskiej w latach 1992 – 1993.

19 października z Guramem Doczanaszwilim, historykiem, pisarzem, byłym opozycjonistą w okresie ZSRR, współzałożycielem w 1954 roku organizacji pod nazwą Gorgasiani (wraz z między innymi Zwiadem Gamsachurdią i Merabem Kostawą); tego samego dnia, tj. 19 października z Noną Gambaridze; 21 października z Mirą Kirakosową; 24 października z Tamą Gdowani Kostawą; 26 października z Ią Bagration – Muchranieli; 27 października z Eteri Mgalobliszwili, a 9 listopada z Romanem Finnem, politologiem, publicystą;

- W roku 2014 przeprowadzono następujące, udokumentowane rozmowy: 5 grudnia z Salome Zurabiszwili, francuską dyplomatką i gruzińską polityk, w 2003 roku ambasadorem Republiki Francji w Gruzji, następnie ministrem spraw zagranicznych Gruzji w latach 2004 – 2005, w 2006 roku założycielką partii politycznej „Droga Gruzji”.
- W roku 2015 zrealizowano następujące, udokumentowane rozmowy: 20 lutego z Pawle Nozadze, wybitnym gruzińskim aktorem i reżyserem; 1 marca z Zurabem Magaliszwilim, aktorem, producentem filmowym, przedstawicielem Związku Filmowców Gruzji; 2 marca z Aną Kalatoziszwili - aktorką i performerką, prawniczką legendy radzieckiego kina Michaiła Kalatozowa (Kalatoziszwilego), reżysera filmu pod tytułem „Lecą Żurawie”, nagrodzonego na festiwalu filmowym w Cannes we Francji w 1958 roku Złotą Palmą, nagrodą dla najlepszego filmu konkursowego oraz Dawidem Tawadze – reżyserem teatralnym; 9 marca z Laszą Bugadze, pisarzem, przedstawicielem młodego pokolenia gruzińskich prozaików; 11 marca z Wachtangiem Leżawą, bliskim doradcą i współpracownikiem Kachy Bendukidzego, autora reform ekonomicznych w Gruzji w okresie rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego (2004 – 2013), wiceministrem w ministerstwie koordynacji reform, kanclerzem Wolnego Uniwersytetu w Tbilisi; 11 marca z Meri

Magchlakelidze, kierownikiem projektu w Stowarzyszeniu Gruzińskich Reform (ang. GRASS); 13, 16 i 19 marca oraz 10 czerwca z doktorem Wachtangiem Maisaia, politologiem, ekspertem w dziedzinie bezpieczeństwa na obszarze Kaukazu, Morza Czarnego i Bliskiego Wschodu, zastępcą dyrektora Centrum Badań Geopolitycznych w Międzynarodowym Uniwersytecie Morza Czarnego w Tbilisi, w latach 2009 – 2012 więźniem politycznym; 18 marca z Nino Burdżanadze, była przewodniczącą parlamentu (2001 – 2008), przywódczynią partii Ruch Demokratyczny „Zjednoczona Gruzja”; 19 marca z Zurabem Chrikadze, przedstawicielem Centralnej Komisji Wyborczej w Tbilisi; 21 maja z Sewdią Ugrechelidze, przewodniczącą frakcji Zjednoczonego Ruchu Narodowego w Radzie Miejskiej (gruz. *sakrebulo*) Tbilisi; 25 maja z Irmą Inaszwili, dziennikarką telewizyjną, liderką i współzałożycielką Związku Patriotów Gruzji; 2 czerwca z Robertem Sturua, wybitnym gruzińskim reżyserem teatralnym; 10 czerwca z Kachą Cabadze – przewodniczącym Związku Kompozytorów Gruzji; 12 czerwca z Tamar Awaliani – zastępcą dyrektora Centrum Praw Człowieka w Tbilisi; tego samego dnia z Bakurem Kiguradze – przedsiębiorcą i inwestorem, jednym z więźniów politycznych wymienionym w aneksie do uchwały gruzińskiego parlamentu z 2013 roku; 12 czerwca z Zazą Uruszadze, reżyserem filmowym, przewodniczącym Związku Filmowców Gruzji; tego samego dnia z Dawidem Arabidze, historykiem, pedagogiem, sekretarzem Narodowego Związku Oświaty Gruzji, czynnym uczestnikiem życia politycznego na początku lat 90-tych XX w.; 13 czerwca z Temurem Czcheidze – wybitnym reżyserem teatralnym, dramaturgiem tbiliskiego Teatru Dzielnicy Królewskiej; 3 grudnia z Szalwą Ogbaidze, radnym miasta Tbilisi, członkiem frakcji „Ruch Demokratyczny”; 12 grudnia z Guladem Kiknabelidze, członkiem stowarzyszenia Ilii Prawego, 21 grudnia z generałem Konstantinem Szawiszwili, przewodniczącym Gruzińskiej Unii Weteranów Wojny w Afganistanie, uczestnikiem wojny w Abchazji w latach 1992 – 1993.

- W roku 2016 przeprowadzono następujące, udokumentowane rozmowy: 11 stycznia z Nugzarem Ciklaurim, członkiem parlamentu, jednym z liderów partii Zjednoczony Ruch Narodowy; Rusudan Kikaleiszwili - Domuchowską, żoną zmarłego w 2013 roku Wiktora Domuchowskiego, sygnatariusza Aktu

Przywrócenia Niepodległości Gruzji w 1991 roku, bliskiego współpracownika Zwiada Gamsachurdii, pomysłodawcy i przewodniczącego parlamentarnej komisji ds. zbadania okoliczności porwania samolotu pasażerskiego w 1983 roku, a następnie byłego więźnia politycznego; 28 września z Tamar Kordzaia, jedną z czołowych postaci młodego pokolenia polityków Partii Republikańskiej, kandydatką z Tbilisi w wyborach do parlamentu w październiku 2016 roku; tego samego dnia z Irine Sariszwili – Czanturia, w latach 1993 – 1994 wicepremierem rządu Gruzji, żoną byłego, czołowego dysydenta Giorgiego Czanturii, po jego nagłej śmierci w roku 1994, przewodniczącą Narodowo – Demokratycznej Partii Gruzji, od 2003 liderką bloku politycznego „Nowa Gruzja”, następnie od 2006 roku przywódczynią założonej partii „Imedi” (*gruz.* Nadzieja), kandydatką w wyborach na urząd prezydenta Gruzji w roku 2008; 30 września z Giorgim Czchikwadze i Otarem Kewliszwilim, członkami Towarzystwa św. Ilii Czawczawadzego, zwolennikami byłego prezydenta Zwiada Gamsachurdii (tzw. zwiadystami), kontestującymi od momentu jego śmierci legalność wszystkich wyborów powszechnych – tak prezydenckich jak i parlamentarnych, które miały miejsce od 1992 roku; 2 października z Sandrą Roelefs, żoną byłego prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego, kandydatką partii Zjednoczony Ruch Narodowy z okręgu Zugdidi do parlamentu w wyborach w roku 2016; 12 października z Giorgim Wolskim, w latach 2012 – 2016 członkiem parlamentu, przewodniczącym frakcji „Gruzińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja”, przewodniczącym Gruzińsko – Polskiej Grupy Przyjaźni; tego samego dnia z Lewanem Gaczecziladze, w latach 1999 – 2003 oraz 2004 – 2008 członkiem parlamentu, przewodniczącym partii Nowej Prawicy, kandydatem zjednoczonej opozycji i głównym oponentem Micheila Saakaszwilego w wyborach prezydenckich w roku 2008; 19 października z Rusudan Beridze, była żoną Meraba Kostawy, w czasach ZSRR jednego z najważniejszych gruzińskich dysydentów; tego samego dnia z Eką Beselią, w latach 2012 – 2016 członkinią parlamentu, przewodniczącą komisji praw człowieka i szefową komisji badającej przypadki więźniów politycznych w okresie prezydentury Micheila Saakaszwilego (2004 – 2013); 21 października z Iraklim Czolokaszwilim, kandydatem partii Zjednoczony Ruch Narodowy do parlamentu w wyborach w 2016 roku; 23 października z Aleksandrem

Achalkacim, byłym więźniem politycznym, autorem książki pod tytułem „Przesłuchanie w kajdanach” (gruz. გამოცდა ხელბორკილით - *gamocda khelborkilit*, ang. „*The exam with handcuffs*”), która stała się podstawą do napisania scenariusza telewizyjnego serialu filmowego „Herokracja” w reżyserii Giorgiego Chaindrawy, opisującego wydarzenia z okresu prezydentury Micheila Saakaszwilego; tego samego dnia ponownie z Wachtangiem Maisaią, politologiem, analitykiem i ekspertem w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego w regionie Kaukazu i Bliskiego wschodu, wykładowcą Uniwersytetu Morza Czarnego w Tbilisi; 24 października z Iraklim Ceretelim, jednym z najważniejszych przywódców opozycji na początku lat 90-tych XX w., współpracownikiem pierwszego prezydenta Gruzji Zwiada Gamsachurdii i Meraba Kostawy, przewodniczącym Partii Niepodległości Narodowej, najaktywniejszym gruzińskim zwolennikiem członkostwa w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (ang. *NATO*) oraz w Unii Europejskiej; 25 października ponownie z Giorgim Chaindrawą, w latach 2004 – 2006 ministrem do spraw uregulowania konfliktów regionalnych, od 2006 roku członkiem władz Instytutu Równouprawnienia, organizacji zajmującej się naruszeniami praw człowieka w Gruzji, reżyserem filmu dokumentalnego pt.: „*Beacon of democracy*” (2012) oraz telewizyjnego serialu filmowego pod tytułem „*Herokracia*” (2016) poświęconego kulturze politycznej w Gruzji w okresie prezydentury Micheila Saakaszwilego; 27 października z Dawidem Tarchan – Mourawim, od 2012 roku przewodniczącym partii politycznej Związek Gruzjińskich Patriotów oraz przewodniczącym Wszechgruzińskiego Zgromadzenia Książąt i Szlachty; 28 października z Zurabem Abaszydze, byłym ambasadorem Gruzji w Federacji Rosyjskiej, specjalnym przedstawicielem rządu Gruzji ds. kontaktów z Rosją w formacje „Karasin – Abaszydze”; 31 października z profesorem Tamar Kiknadze, politologiem, wykładowcą Uniwersytetu Kaukazu Południowego w Tbilisi; 5 i 6 listopada z Chatuną Czarkwiani, dziennikarką, była współpracowniczką Zuraba Żwanii, lidera partii „Zielonych”, rzecznikiem prasowym wicemarszałka gruzińskiego parlamentu Giorgi Wolskiego; 8 i 11 listopada z profesorem Petre Mamradze, byłym dyrektorem administracji prezydenta Eduarda Szewardnadzego, wykładowcą Uniwersytetu Państwowego w Tbilisi; 10 listopada z Dawidem Usupaszwilim, w latach 2012

- 2016 przewodniczącym parlamentu, liderem Partii Republikańskiej; 11 listopada z generałem Dżimmim Zaridze, emerytowanym pracownikiem Ministerstwa Obrony Narodowej, w latach 2004 – 2006 zastępcą szefa sztabu generalnego.
- W roku 2017 zrealizowano następujące, udokumentowane rozmowy: 7 października z Naną Kakabadze, przewodniczącą organizacji „Byli więźniowie za prawa człowieka”; 17 października z Awtandilem Macharadze, odtwórcą głównej roli Warłama Arawidzego / Abła Arawidzego w filmie „Pokuta” w reżyserii Tengiza Abuladzego oraz Uczą Nanuaszwili, Ombudsmanem - Rzecznikiem Praw Człowieka w Gruzji.
 - W roku 2019 przeprowadzono następujące, udokumentowane rozmowy: w dniu 30 października z byłym kandydatem w wyborach prezydenckich w 2013 roku (popieranym przez ówczesną partię władzy, kierowaną przez Micheila Saakaszwilego Zjednoczony Ruch Narodowy – zajął drugie miejsce i w roku 2018 roku (był wówczas kandydatem partii Europejska Gruzja – zajął trzecie miejsce) Dawidem Bakradzem, następnie w tym samym dniu z przewodniczącym Stowarzyszenia im. Meraba Kostawy, Ważą Adamią oraz w dniu 31 października z byłym prezydentem Gruzji Giorgim Margwelaszwilim.
 - W roku 2021, z uwagi na trudności w komunikacji wywołane pandemią Covid-19, przeprowadzono tylko jeden wywiad – z pisarzem i aktywistą społecznym Arczilem Kokodze.
 - W roku 2023 przeprowadzono wywiady z Giorgim Wolskim, wiceprzewodniczącym parlamentu oraz partii „Gruzińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja”; Gigą Bokerią, szefem partii „Europejska Gruzja oraz ponownie z Giorgim Margwelaszwilim, byłym prezydentem Gruzji.
 - W roku 2024 przeprowadzono rozmowy z Iraklim Batiaszwilim dysydem w czasach ZSRR oraz Sozarem Subarim, byłym Rzecznikiem Praw Obywatelskich w Gruzji.

Oprócz powyżej wymienionego zakresu badań, należy wspomnieć o obserwacji uczestniczącej – bezpośredniej i pośredniej, która dotyczyła najważniejszych wydarzeń politycznych w Gruzji w okresie badawczym, tj. w latach 2004 – 2013, a także w okresie późniejszym tj. w latach 2014 – 2024. Wymienić należy przeprowadzoną przeze mnie

obserwację następujących procesów wyborczych (a tym samym różnych form kultury politycznej): wybory samorządowe w 2010 roku, wybory parlamentarne w 2012 roku, wybory prezydenckie w 2013 roku, wybory samorządowe w roku 2014, wybory parlamentarne w roku 2016 i 2020 oraz wybory prezydenckie w październiku i listopadzie 2018 roku.

Znakomita większość wyszczególnionych powyżej rozmów, które składają się na celowo, świadomie i metodologicznie przygotowane, przeprowadzone i zinterpretowane badania omawianej w tej pracy tematyki, pozwoliły na pełniejszą interpretację poszczególnych wydarzeń, zachowań czy trendów w najnowszej historii gruzińskiego państwa. Stanowią tym samym indywidualny i oryginalny wkład autora, w poznanie tych zagadnień. Umożliwiły też, na dookreślenie poszczególnych zagadnień związanych z kulturą polityczną Gruzji, w omawianym okresie. Historia mówiona, a więc zapis rozmów z jej bezpośrednimi uczestnikami, kreatorami czy obserwatorami, pozwoliła na ustalenie (i udokumentowanie) poszczególnych faktów i ich późniejszą interpretację, zgodnie z intencjami bezpośrednich uczestników.

Wprowadzenie:

We wstępie rozważań (w ujęciu historycznym) nad problemem kultury politycznej współczesnej Gruzji, w okresie sprawowania rządów przez trzeciego prezydenta niepodległej Gruzji Micheila Saakaszwilego (to jest w latach 2004 – 2013), należy poczynić kilka ogólnych uwag dotyczących przedmiotu badań to jest istoty zjawiska oraz historii pojęcia kultury politycznej z jaką spotykamy się na obszarze Gruzji. Ponieważ refleksja naukowa odnosząca się do pojęcia kultury jest niezwykle bogata i ma charakter interdyscyplinarny (na gruncie nauk humanistycznych, społecznych w tym kulturoznawczych, historycznych, socjologicznych, politologicznych czy filozoficznych, pojęcie kultury definiuje się na wiele sposobów). Dla jasności dalszych rozważań przyjmujemy tu definicję sformułowaną przez profesora Jerzego Kmitę, wybitnego polskiego filozofa, współtwórcę Instytutu Kulturoznawstwa UAM w Poznaniu. Definicja ta, odnosząca się do warstwy kultury symbolicznej, stwierdza, że: **„Kultura danej społeczności jest to zespół wszystkich form świadomości społecznej, funkcjonujących w praktyce tej społeczności”**.⁸ Tak rozumiana kultura dzieli się według niego (jako zespół form świadomości społecznej), „...na szereg dziedzin; każda z tych dziedzin to odrębna forma świadomości społecznej”.⁹ Kmita wyróżnia następujące dziedziny kultury:

- kulturę techniczno – użytkową, regulującą, jak pisze „praktykę podstawową (produkcję, konsumpcję, wymianę)”;
- język, regulujący praktykę komunikacji werbalnej;
- obyczaj, regulujący praktykę obyczajową;
- sztukę, regulującą praktykę artystyczną;
- naukę, regulującą praktykę badawczą;
- religię, regulującą praktykę religijną;
- społeczną świadomość świecko – światopoglądową, regulującą praktykę świecko światopoglądową, jak pisze „filozoficzną – w szerokim tego słowa znaczeniu” oraz społeczną świadomość polityczno–prawną, regulującą praktykę polityczno-prawną¹⁰.

Co prawda autor wymienia również dwie kolejne dziedziny, takie jak społeczną świadomość pedagogiczną regulującą instytucjonalną praktykę pedagogiczną oraz magię, którą autor określa jako reliktową formę świadomości społecznej, ale wydaje się, że z naszego punktu

⁸ J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982, s.72

⁹ *Op. cit.*, s.73

¹⁰ *Op. cit.*, s.74

widzenia będą one miały mniejsze znaczenie dla refleksji dotyczącej istoty kultury politycznej w Gruzji w latach 2004 - 2013. Przyjęcie definicji kultury sformułowanej na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, w warunkach uprawiania nauki w społeczeństwie socjalistycznym PRL, według nas urealnia możliwość interpretacji faktów historycznych odnoszących się do poradzieckiej Gruzji w pierwszej dekadzie XXI wieku. Zachodzące tam procesy polityczne, zachowania rządzącej wówczas klasy politycznej, wreszcie „praktyka tej społeczności” mogą być poddane interpretacji teoretycznej w myśl przytoczonej ogólnej definicji kultury Jerzego Kmity. Podobnie, aby nie wchodzić w szczegóły rozważań czysto teoretycznych (na gruncie wiedzy filozoficznej) odnoszących się do zakresu pojęciowego definicji kultury jako takiej, pozostawiamy dalsze dywagacje w tej materii, ograniczając się jedynie do służących dalej do zobrazowania zjawiska kultury politycznej określonego społeczeństwa, w precyzyjnie zakreślonej przestrzeni czasowej, a więc ram koniecznych do wyznaczenia, biorąc pod uwagę warsztat pracy o charakterze historycznym.

Na potrzeby pracy, przyjmujemy zatem stosunkowo szeroko rozumianą definicję pojęcia kultury politycznej, definiowanej jako: **„odnoszącą się do polityki warstwę kultury rozumianej jako ogół materialnych i niematerialnych wytworów społeczeństwa, zdolnych funkcjonować: rozpowszechniać się w przestrzeni i czasie (Stefan Czarnowski). Elementami kultury [politycznej] są wytwory materialne, wzorce postępowania, hierarchia wartości oraz instytucje społeczne. Podstawowymi składnikami kultury politycznej są symbole polityczne, wzorce działania politycznego (normy polityczne) oparte na określonym katalogu wartości politycznych oraz postawy polityczne. Materialnym wytworem kultury politycznej są instytucje polityczne.”**¹¹

Przy okazji warto odnotować, że jedną z najciekawszych naszym zdaniem, uwzględniających współczesną refleksję nad przedmiotem definicji kultury politycznej przedstawił też profesor Grzegorz Piwnicki (UG) w swej pracy zatytułowanej „Meandry kultury politycznej w Polsce od Średniowiecza do II Wojny Światowej”. Kulturę polityczną określa on następująco: „...względnie trwałe przejawy subiektywnej percepcji historii, w tym także przekazu tradycji politycznych, włączając w to symbole, mity, obyczaje i zwyczaje. Jest to również suma doświadczeń przeżywanych przez kolejne pokolenia [...]. Łączy się ona z subiektywnym postrzeganiem rzeczywistości społeczno – politycznej, kulturowej oraz

¹¹ Red. A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wrocław 2000, s. 259

mechanizmów sprawowania władzy, działania instytucji politycznych i obowiązującego prawa. Składniki te wpływają na kształtowanie się: a) określonych wierzeń i przekonań; b) przywiązania do określonych wartości; c) symboli, mitów politycznych, zwyczajów i obyczajów w różnych warstwach społeczeństwa; d) charakteru narodowego i jego swoistych cech ukształtowanych pod wpływem historycznych doświadczeń; e) aspiracji, nadziei, oczekiwań na przyszłość w kontekście zbiorowym i indywidualnym. Wszystko to jest ukształtowane przez poziom wiedzy politycznej, procesy dziejowe, wspólne doświadczenia poszczególnych klas, warstw, grup, jak również przez całe społeczeństwo rozumiane jako wspólnota narodowa”.¹²

Aby przyjrzeć się dokładnie najnowszej historii państwa gruzińskiego, należy uzmysłwić sobie kilka zasadniczych czynników. Będą one pomocne w dalszych rozważaniach związanych z przedmiotem pracy.

1. Po pierwsze – czynnik geograficzny: Międzynarodowa Unia Geograficzna – MUG (ang. *IGU*), organizacja powstała w 1922 roku, której Polska jest członkiem od 1925 roku, jasno określa południową granicę pomiędzy Europą i Azją – przebiega ona od Cieśniny Kerczeńskiej (Krym), biegnąc wschodnim wybrzeżem Morza Azowskiego, poprzez Zatokę Taganroską do ujścia rzeki Don. Na południu kontynentu europejskiego, granicę tę wyznaczają Cieśniny: Bosfor – łącząca Morze Czarne z Morzem Marmara i Dardanele - łącząca Morze Marmara i Morze Egejskie. Obie cieśniny oddzielają europejski Półwysep Bałkański i zachodnioazjatycką Azję Mniejszą.

Tak wyznaczaną granicę pomiędzy kontynentami spotkać możemy w opracowaniach naukowych, dotyczących państw i regionu całego Kaukazu, w tym bezpośrednio graniczących z Gruzją: Azerbejdżanu czy Armenii. W pracy poświęconej historii Azerbejdżanu¹³, badacze związani z Uniwersytetem i Politechniką w Łodzi historyk, orientalista, profesor Bohdan Baranowski i Krzysztof Baranowski autorzy późniejszej, fundamentalnej pracy o historii Gruzji, charakteryzują położenie tego kraju w sposób następujący: „W ciągu XIX oraz w pierwszych latach XX w. wielokrotnie wśród geografów toczono spory czy Kaukaz należy zaliczać do Azji czy też do Europy. Spory te miały zresztą nie tylko charakter geograficzny, ale również polityczny czy nawet dotyczący zakresu

¹² G. Piwnicki, *Meandry kultury politycznej w Polsce od Średniowiecza do II Wojny Światowej*, Gdańsk 2013, s. 9

¹³ B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Azerbejdżanu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987

kultury. Dziś wszyscy niemal geografowie są zgodni, że Kaukaz zaliczany jest do Azji, a za granicę między obydwoma kontynentami uważa się najczęściej tzw. obniżenie kumsko – manyckie na Północnym Kaukazie”.¹⁴

Stanowiska tego wydawały się nie dzielić władze polityczne Gruzji: choć przyjmowano, że kraj ten leży na umownej granicy Europy i Azji (miałby więc status kraju transkontynentalnego), to bardziej ciąży ku Europie, której południową granicę wyznaczano jako przebiegającą wzdłuż dawnej granicy ZSRR, a więc z zaliczeniem Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu do kontynentu europejskiego, bądź też wzdłuż obniżenia tektonicznego między Wielkim i Małym Kaukazem – rzekami Rioni i Mtkwari (Kura) lub w najmniej optymistycznym wariantcie - szczytami gór Wielkiego Kaukazu – od wspomnianej Cieśniny Kerczeńskiej, aż po Półwysep Apszaroński i Baku w Azerbejdżanie¹⁵. Tego typu rozważania i co za tym idzie przyjęty punkt widzenia powodował nieporozumienia dotyczące kierunków rozwoju i międzynarodowej integracji, szczególnie w okresie po rozpadzie ZSRR, a w trakcie prezydentury Micheila Saakaszwilego, a także w okresie późniejszym.

Jednak na gruncie europejskiej wiedzy humanistycznej – czy to historycznej, czy politologicznej czy wreszcie kulturoznawczej - nie można jednoznacznie stwierdzić, czyniąc wbrew śmiało rozpowszechnianym opiniom współczesnych gruzińskich polityków i międzynarodowych lobbystów zatrudnianych przez władze tego kraju, że jest to państwo należące wyłącznie do Europy¹⁶. Teza o bezdyskusyjnej przynależności Gruzji do kręgu kultury europejskiej ma podłoże polityczne i stanowi element konsekwentnie prowadzonej, ze szczególnym nasileniem od 2004 roku, strategii propagandowej gruzińskich władz, które upatrywały (i upatrują nadal) w tak określonej narodowej autorefleksji przestrzennej (geograficznej) szansy na rozwój kraju oparty o integrację z państwami europejskimi, głównie ze strukturami Unii Europejskiej, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie czy Rady Europy. W pracy tej, przyjmujemy jednak stanowisko sytuujące to państwo w Azji Zachodniej, na obszarze zwanym Transkaukazją, ponadto geograficznie i kulturowo przynależne w równym stopniu do regionu starożytnych państw Bliskiego Wschodu. Dowodzi tego między innymi usytuowanie Gruzji na mapie państw Bliskiego Wschodu opublikowanej na przykład w połowie 2015 roku na internetowym oficjalnym profilu armii Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej jako jedno z państw tego regionu:

¹⁴ B. Baranowski, K. Baranowski, *op. cit.*, s.11

¹⁵ B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Gruzji*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s.7

¹⁶ „*Naszą prawdziwą rodziną jest Zachód*” – rozmowa z Salome Zurabiszwili, prezydent Gruzji w latach 2018 – 2024, w: „Gazeta Wyborcza” nr 116, 20 maja 2024 r.



Mapa usytuowania Gruzji jako części składowej domniemanego teatru wojny na Bliskim Wschodzie, opublikowana na oficjalnym profilu armii Stanów Zjednoczonych Ameryki (US Army), na jednym z popularnych internetowych portali społecznościowych.¹⁷

Tak zobrazowany czynnik geograficzny, pozwala nam na rozszerzenie pola rozważań dotyczących usytuowania Gruzji na mapie świata i regionu oraz krótką analizę kolejnego czynnika jakim jest czynnik geopolityczny.

2. Po drugie – czynnik geopolityczny: Gruzja, pomimo niewielkiej powierzchni tj. 69,7 tys. km² (wraz z republikami autonomicznymi – Abchazją i Adżarią oraz Południowoosetyjskim Okręgiem Autonomicznym) i stosunkowo niewielką populacją ludnościową – w roku 2002 w statystykach odnotowano 4.371.500 mieszkańców, zaś w 2013 roku ich liczba wynosiła 3.718.400 (w 2024 roku 3.694.600 mieszkańców)¹⁸, poprzez swoje położenie geostrategiczne, po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku, stała się istotnym podmiotem geopolityki. Szczególne zainteresowanie położeniem Gruzji zdawały się wykazywać Stany Zjednoczone

¹⁷<https://www.facebook.com/USArmyEurope/photos/a.10150183592109872.323353.86734389871/10153258898564872/?type=3&theater>, dostęp: 01.05.2015 r.

¹⁸ www.geostat.ge, dostęp: 01.07.2024 r.

Ameryki, państwa Unii Europejskiej (szczególnie Niemcy i Francja), a także najbliżsi sąsiedzi: Federacja Rosyjska, Turcja, Azerbejdżan, Armenia i – nie posiadający wspólnej granicy, lecz posiadający regionalne interesy - Iran. Nie bez znaczenia pozostawało również stale obecne, choć dyskretnie wyciszone zainteresowanie państwa Izrael, szczególnie w sferze obronności i współpracy militarnej.

Należy też wziąć pod uwagę wpływ polityki mniejszych państw sąsiednich – Armenii i Azerbejdżanu, realizujących swoje własne interesy oraz Turcji, których polityka realnie oddziaływała na państwo gruzińskie.

We wstępie do wydanej w 1997 roku książki zatytułowanej „Wielka szachownica”, wybitny amerykański politolog polskiego pochodzenia, strateg, analityk, doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Jimmiego Cartera Zbigniew Brzeziński pisał następująco: „Celem tej książki jest [...] sformułowanie całościowej, zintegrowanej geostrategii amerykańskiej wobec kontynentu euroazjatyckiego”.¹⁹ Region Kaukazu Południowego oraz Gruzja zostały w przytoczonej pracy potraktowane przez autora z niezwykłą uwagnością i nadano im szczególną rangę.

3. Po trzecie – czynnik historyczny: w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że tradycje państwa gruzińskiego sięgają XII w. p.n.e.²⁰ We współczesnym dyskursie publicznym w Gruzji, szczególnie po objęciu władzy przez Micheila Saakaszwiliego, zaczął dominować, a następnie utrwalił się pogląd, wsparty oficjalnym stanowiskiem czynników rządowych (np. ministerstwa zajmującego się sprawami kultury i dziedzictwa historycznego) o bezdyskusyjnej przynależności do kręgu cywilizacji europejskiej. Wśród licznie przytaczanych artefaktów, na przykład z obszaru badań archeologicznych, wymienić można odkryty w regionie Swanetii (północno – zachodnia Gruzja) denar rzymskiego cesarza Oktawiana Augusta, wybity – jak się przyjmuje, w mennicy w Lugdum (obecnie Lyon we Francji) datowany na 15 r. p.n.e.²¹ Oficjalna interpretacja tego typu znalezisk była jednoznaczna – Gruzja od zawsze nie tylko utrzymywała relacje handlowe, wojskowe, kulturowe z Europą, ale właśnie dlatego rozwijała swoją państwowość inspirując się europejskimi przykładami.

Jednak dla historii najnowszej, interesującej nas w tej pracy, istotne są czynniki wynikające z realnych uwarunkowań ostatnich nieco ponad 200 lat. Jeszcze na początku XX

¹⁹ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1998, s. XXXI

²⁰ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s. 11

²¹ <https://agenda.ge/en/news/2021/1746>, dostęp: 22.07.2021 r.

wieku Gruzja uchodziła za półkolonialną rubież rosyjskiego imperium.²² Jednak wpływ polityki rosyjskiej – najpierw Imperium Rosyjskiego, począwszy od Traktatu georgijewskiego o przymierzu i protekcji z 1783 roku, następnie utworzenie niepodległego państwa gruzińskiego w 1918 roku (która przetrwała zaledwie niepełne trzy lata), przez powstanie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1922 roku oraz jego rozpad w 1991 roku i powstanie Gruzji niepodległej, aż po tak zwaną wojnę pięciodniową pomiędzy Federacją Rosyjską a Gruzją w sierpniu 2008 roku, która doprowadziła do zerwania stosunków dyplomatycznych pomiędzy obu państwami, jest trudny do przecenienia i stanowi trwałe element gruzińskiej historii. Te istotne fakty historyczne, w naszej ocenie, miały i mają nadal wpływ na kształt nie tylko gruzińskiej państwowości, prowadzoną politykę zagraniczną, podejmowane współcześnie reformy państwa, ale też na zbiorową pamięć narodu, jego tożsamość i samoidentyfikację. Chodzi tu o zwrócenie uwagi czytelnika na fakt, iż traktowanie historii Gruzji (we wspomnianym okresie) jako niezależnego podmiotu państwowego, z czym mamy do czynienia w przypadku większości badaczy polskich, w mojej ocenie prowadzi do złudzenia, iluzji niezgodnej z realiami rzeczywistości. Gruzja była, trzeba to stwierdzić, pomimo ogromnej sympatii dla dziejów tego narodu i państwa, traktowana przedmiotowo, z wszelkimi konsekwencjami jako jeden z krajów Imperium Rosyjskiego, a następnie ZSRR z wartościami nazwijmy je postsocjalistycznym (by nie powiedzieć wprost – postkomunistycznymi), związanymi z budową i trwaniem ZSRR, ale też, w równym stopniu z kulturą europejską i kręgiem cywilizacji świata starożytnego, chrześcijańskiego Bizancjum. Historia i kultura były też wykorzystywane do prowadzenia polityki historycznej i propagandy zgodnej z interesami partii rządzącej w omawianym okresie.

4. Po czwarte – czynnik kulturowy, w tym religijny i duchowy:

Aby zrozumieć rzeczywistość kulturową, społeczną i polityczną współczesnej Gruzji, należy uwzględnić kilka czynników determinujących życie tego społeczeństwa od wieków. Jak wspomniano wyżej, czynnik geograficzny ma wpływ na położenie kraju i jego rozwój. W przypadku Gruzji należy mieć na uwadze historyczne uwarunkowania, które sprowadzają się do konstatacji, iż starożytna Kolchida, Iberia czy Albania od zarania swoich dziejów położone były na styku różnych kultur, religii, państw, a nawet cywilizacji. Zasadniczą determinantą kulturową kształtującą gruzińską tożsamość narodową jest ziemia, kraj, ojczyzna, wspólna

²² red. F.F. Dawitaj, *Związek Radziecki. Gruzja*, Poznań 1972, s. 98

historyczna przestrzeń. Drugą nie mniej ważną, jest język ojczysty i alfabet. Trzecią determinantą jest ortodoksyjna wiara chrześcijańska. Wszystkie zaś tworzą duchową, mistyczną specyfikę narodowej tożsamości i wyjątkowości Gruzinów i stanowią uzasadnienie dla ich misyjnej roli wśród narodów świata.

5. Po piąte – czynnik gospodarczy: podobnie jak w przypadku innych czynników, również rozważania dotyczące gospodarki Gruzji nie mogą być rozpatrywane bez uwzględnienia wcześniejszego połączenia wszystkich byłych republik ZSRR w jeden organizm państwowy. Biorąc pod uwagę potencjał gospodarczy poszczególnych republik ZSRR, Gruzijną SRR wyróżniał „...obszar rozbudowanej hydroenergetyki, górnictwa, przemysłu budowy maszyn, wyspecjalizowanego rolnictwa i bazującego na nim przemysłu spożywczego”²³. Ponadto Gruzja znana była z uzdrowisk np. balneologicznych oraz traktowana była jako baza turystyczna, urlopową i wakacyjną dla mieszkańców całego obszaru Związku Radzieckiego. Czynnik ten miał zasadnicze znaczenie w okresie rozpadu ZSRR i powstaniu niepodległej, współczesnej Gruzji. Skala powiązań gospodarczych pomiędzy poszczególnymi republikami była tak duża, że stosunkowo niewielka gospodarka GSRR w porównaniu na przykład z gospodarką rosyjskiej czy ukraińskiej republiki związkowej, determinowała późniejszy całkowity upadek, zanik i destrukcję państwowych zakładów produkcyjnych, sektora usług publicznych, sektora energetycznego i paliwowego, a nawet rolnictwa, które oparte na kolektywnym gospodarowaniu nieefektywnych *kolchozów* i *sowchozów*, również upadło. Rozpad ZSRR spowodował praktyczny zanik samodzielnej gospodarki Gruzji, co z czasem stanowiło czynnik stymulujący do rozwoju, jednak dekada lat 1991 – 2001 to okres dramatycznego załamania poziomu życia społecznego, w tym jak już zauważono, gospodarki tego państwa.

6. Po szóste – czynnik etniczny: Gruzja jest państwem multietnicznym, choć w większości zamieszkanym przez Gruzinów. Jak pisał wybitny znawca tematu, dr hab. Andrzej Woźniak: „Problem etnogenezy Gruzinów, podobnie jak problem pochodzenia ich języka, będący przedmiotem sporów już od starożytności, nie znalazł ostatecznego rozstrzygnięcia do czasów dzisiejszych. W myśl jednej z bardziej rozpowszechnionych dzisiaj teorii, której

²³ Red. F.F. Dawitaj, *Związek Radziecki. Gruzja*, Poznań 1972, s.102

reprezentantem jest Giorgi Melikiszwili praojczyzną plemion gruzińskich była Azja Mniejsza”²⁴.

Jak już wspomniano wyżej, obecna (2024), ogólna liczba ludności zamieszkującej Gruzję, oscyluje wokół 3,6 miliona osób. Statystycznie rzecz ujmując, mamy do czynienia z tendencją spadkową: według danych z roku 1991, Gruzji Radziecką zamieszkiwało wówczas około 5,5 miliona mieszkańców. Z tej łącznej liczby 70% stanowili Gruzini, 8% Ormianie, 6% Rosjanie, 3% Osetyjczycy, 1,8% Abchazowie. Pozostałe nacje stanowili Azerowie, Grecy, Ukraińcy, Białorusini, Kurdowie, Żydzi, Polacy, Syryjczycy i innych. Pomimo tego, iż w roku 2004 liczba ludności wynosiła 4.315.200 osób, w roku 2006 wynosiła 4.661.473 osób, to od roku 2014, w którym liczbę ludności szacowano na 4.490.500 zanotowano dość gwałtowny jej spadek do poziomu 3.713.700 w roku 2015.²⁵ Tendencja ta utrzymuje się nadal.

Czynnik ten wpływa w sposób znaczący na problemy współczesnego państwa gruzińskiego, począwszy od zasadniczych sporów terytorialnych związanych z obszarem Abchazji, Osetii Południowej czy Dżawachetii, przez konieczność prowadzenia *de facto* wielowektorowej polityki zagranicznej, uwzględniającej fakt dość licznej diaspory gruzińskiej w takich państwach jak Rosja, Turcja, Iran, Stany Zjednoczone Ameryki, kraje Unii Europejskiej, po kłopoty natury gospodarczej, związanej z utrzymującym się na wysokim rozmachem inwestycyjnym tureckich przedsiębiorców w regionie Adżarii i samej stolicy państwa, Tbilisi.

Uwagi ogólne.

- Język. Język gruziński – (gruz. *kartuli ena*), inaczej język kartwelski używany jest przez około 3,6 mln osób zamieszkujących Gruzję, gdzie jest językiem urzędowym oraz przez ponad 2 milionową gruzińską diasporę – głównie w Federacji Rosyjskiej, Turcji, USA i krajach europejskich, ale także w Iranie, Armenii, Azerbejdżanie czy Izraelu. W języku gruzińskim występuje 18 dialektów terytorialnych. Dialekty te dzieli się na wschodnie, północno – wschodnie, środkowe, północno – zachodnie i południowo – zachodnie. Warto zaznaczyć, że w pisowni języka gruzińskiego nie występują duże litery.

²⁴ A. Woźniak, *Struktura etniczna współczesnej Gruzji i jej historyczne uwarunkowania*, (w:) Etnografia Polska, T.XV, z.1, Wrocław 1971, s. 285, (za:) G. Melikiszwili, *K historii dżawachetii Gruzji*, Tbilisi 1959

²⁵ http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=473&lang=eng, dostęp: 19.05.2017 r.

- Pisownia. W pracy przyjęto zasadę ugruntowaną w polskiej literaturze przedmiotu – gruzińskie nazwy, imiona i nazwiska, terminy, nazwy regionów etc. etc. zapisane są w polskiej transkrypcji fonetycznej. O ile w okresie ZSRR i PRL w literaturze tematu odwoływano się do pośrednictwa transkrypcji języka rosyjskiego (co często ułatwiało zrozumienie istoty zagadnienia) i było uzasadnione wspólnym przecież dla obszaru ZSRR (a więc i ówczesnej Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej) urzędowym statusem języka rosyjskiego na terenie tej republiki związkowej, o tyle w dzisiejszej literaturze naukowej i publicystycznej dotyczącej Gruzji, dominuje transkrypcja z języka angielskiego, która jest błędna, niepoprawna i stwarza dodatkową barierę językową, a nawet mentalną pomiędzy gruzińskim słowem, a jego polskim odpowiednikiem.

„Załamanie nastąpiło wtedy, w 1989 roku. Wraz z rozpoczęciem pierestrojki Gruzja kojarzy mi się już potem wyłącznie z klęską utopii, chaosem, inflacją, walkami o władzę [...] i ze społeczeństwem podzielonym do żywego, które po dziś dzień, choć kraj się już zmienił, nie potrafi żyć w zgodzie tak, jak by tego pragnęło. Nie tylko na Zachodzie, ale i na Wschodzie historia Związku Radzieckiego jest kompletnie nieprzepracowana.”

„W zachodniej interpretacji historii fatalnym jest zakładanie, iż przełom nastąpił w 1989 roku. To nieprawda, współczesność jest kontynuacją historii od czasów Rewolucji Październikowej.”²⁶

Nino Haratiszwili, gruzińska pisarka

Rozdział I - Sytuacja polityczna w Gruzji po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku.

„Do dzisiaj rozpad Związku Radzieckiego nie podoba się wielu osobom. Są nadal ludzie, którzy uważają, że gdyby pozostał Związek Radziecki, byłoby lepiej.”²⁷

*Stanisław Szuszkiewicz,
były przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi,
jeden z sygnatariuszy porozumienia o likwidacji
ZSRR i utworzeniu Wspólnoty Niepodległych
Państw 8 grudnia 1991 roku w Wiskulach.*

Współczesna historia Gruzji, państwa położonego na granicy Europy i Azji (Kaukazja), w regionie nazywanym w literaturze przedmiotu Zakaukaziem lub Kaukazem Południowym, nie rozpoczyna się w roku 2004. To z pozoru oczywiste stwierdzenie, w świetle badań najnowszej historii politycznej tego państwa, szczególnie w obszarze kultury politycznej, ku zaskoczeniu przeprowadzającego badania, nie może być stawiane kategorycznie. Wola działania, determinacja, siła oparta o autorytarne skłonności, poparcie międzynarodowe (w tym znaczenie Gruzji w na geopolitycznej mapie świata), korzystny

²⁶ <http://otwarte.eu/news/196-zapomnienie-jest-zludzeniem-rozmowa-z-nino-haratischwili-autorka-osmego-zycia>, dostęp: 20.05.2017 r.

²⁷ Stanisław Szuszkiewicz: *ZSRR rozpadł się nieoczekiwanie, na polowaniu w puszczy*, wywiad przeprowadzony przez Agnieszkę Kamińską dla Polskiego Radia Program 1, 8 grudnia 2011 roku, www.polskieradio.pl

układ na wewnętrznej scenie politycznej i specyfika osobowości Micheila Saakaszwilego, jego międzynarodowe powiązania i uzależnienia (oraz jego najbliższych współpracowników) sprawiły, że po udanie przeprowadzonej w 2003 roku tak zwanej „Rewolucji Róż”, historia Gruzji nabrała nowej dynamiki, a w relacjach z tego okresu można spotkać się z opiniami, iż narodziło się całkiem nowe państwo. Jest rzeczą oczywistą, że nie jest to prawda. Historia gruzińskiej państwowości określana jest blisko trzy tysiące lat. Jednak projekt polityczny który można by nazwać: „Gruzja po Rewolucji Róż”, posiadał wiele symptomów takiego postrzegania rzeczywistości. Można to zaobserwować w działaniach ówczesnego przywódcy państwa, wspomnianego Micheila Saakaszwilego oraz jego środowiska politycznego. Budowa „nowej Gruzji - nowego państwa” stała się jednym z wyróżników, dominantą języka propagandy ówczesnych władz politycznych gruzińskiego państwa, stając się jednocześnie wyznacznikiem kultury politycznej w tym kraju w omawianym przez nas okresie, to jest w latach 2004 – 2013. Aby zrozumieć logikę i bieg wydarzeń wspomnianych lat prezydentury Saakaszwilego, należy wyjaśnić ciąg skomplikowanych wydarzeń politycznych z okresu wcześniejszego, czasów, których początku należy szukać w połowie lat 80-tych XX wieku. W przypadku Gruzji, państwa i społeczeństwa z silnie rozwiniętym poczuciem wspólnotowości – tak na poziomie narodowym, jak i regionalnym oraz klanowym i rodzinnym, wszelkiego rodzaju międzyludzkie powiązania i koligacje odgrywały i odgrywają nadal szczególne znaczenie. Trudno bowiem mówić o kulturze politycznej w okresie sprawowania prezydenckiej władzy przez Micheila Saakaszwilego, nie wspominając o jego politycznym mentorze jakim był między innymi Eduard Szewardnadze, a także pierwszym prezydencie Gruzji wybranym w demokratycznych wyborach, Zwiadzie Gamsachurdii. Trudno też nie wspomnieć o wpływie jaki na rozwój kariery politycznej Saakaszwilego mieli członkowie jego najbliższej rodziny – matka – Giuli Alasania, ojciec – Nikolozi Saakaszwili czy brat matki – Temuri Alasania. O roli poszczególnych postaci, wspomnimy w dalszej części pracy.

Czas sprawowania realnej władzy w ZSRR przez Sekretarza Generalnego KC KPZR Michaiła Gorbaczowa oraz jednego z jego najbliższych współpracowników, ministra spraw zagranicznych, Gruzina (pochodzącego z regionu Guria) Eduarda Szewardnadzego to okres potocznie nazywany *pierestrojką* – przebudową, zapoczątkowany w 1985 roku. Reformy państwa przeprowadzane przez Gorbaczowa i jego najbliższych współpracowników doprowadziły nie tylko do przebudowy ZSRR, ale do jego całkowitego upadku. Fakt ten, wywołujący niespotykany w najnowszych dziejach chaos na obszarze państwa zajmującego

1/6 całego globu, na którym żyło 130 narodów mówiących 132 językami²⁸. Nie bez przyczyny i uzasadnienia w dorocznym orędziu o stanie państwa wygłoszonym 25 kwietnia 2005 roku nazwany został przez prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina „...największą geostrategiczną katastrofą XX wieku”.²⁹ Na marginesie warto zauważyć, że fraza ta stała się w latach następnych często cytowaną, na przykład w wypowiedziach amerykańskich (ale również polskich) polityków prezentujących postawę i poglądy skrajnie rusofobiczne. Celował w nich szczególnie ówczesny senator amerykańskiej Partii Republikańskiej, John S. McCain III (1936-2018), patron polityczny Micheila Saakaszwilogo w USA. Polityk ten znany był ze swej afirmującej postawy wobec amerykańskiej polityki siły, realizowania interwencjonizmu w relacjach międzynarodowych i w istocie nieuprawnionej amerykańskiej dominacji w świecie. Prowadzona przez niego polityka, wpisywała się nurt neokonserwatywnej doktryny politycznej, popularnej w USA od lat 60 XX wieku. Była to polityka pełnej ignorancji wobec zmian które zaszły w Europie Środkowej i Wschodniej, w tym w Rosji i państwach poradzieckich po zakończeniu Zimnej Wojny i upadku ZSRR. Oprócz wymienionych cech charakteryzował ją militarizm, realizowany pod hasłem „promocji demokracji na świecie”.

Swoje wynurzenia między innymi na temat przytoczonego przemówienia prezydenta Federacji Rosyjskiej, zacytowanego w zmienionej, wypaczającej sens formie (cyt.: „W przemówieniu z 2005 roku Putin **potępił** rozpad Związku Radzieckiego, nazywając to zdarzenie największą katastrofą **polityczną** XX wieku”)³⁰ zawarł w cytowanej niżej publikacji, stanowiącej rodzaj politycznego testamentu. Zwróćmy zatem w tym miejscu uwagę na powyższą frazę i wyjaśnijmy, że faktyczną intencją rosyjskiego prezydenta było zwrócenie uwagi opinii publicznej – zarówno w Rosji, jak i szerzej w świecie, na katastrofę o znaczeniu głównie humanitarnym (w tym oczywiście gospodarczym, politycznym, społecznym czy demograficznym). Przy czym nie chodziło o wyrażenie żalu za upadłym totalitarnym państwem. Chodziło o uświadomienie skali realnych problemów, które decyzja o nagłym, bez jakiegokolwiek planu czy przygotowania, rozwiązaniu formalnym państwa o nazwie Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, które nastąpiło w grudniu 1991 roku w Wiskulach, po białoruskiej stronie granicy w Puszczy Białowieskiej. Rozwiązanie to przyniosło niewyobrażalną ilość kłopotów, tragedii, utrudnień i katastrof w sensie -

²⁸ J. Smaga, *Narodziny i upadek Imperium. ZSRR 1917 – 1991*, Kraków 1992, s.350

²⁹ <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, dostęp: 28.02.2018 r.

³⁰ J. McCain, *Putin chce zniszczyć Zachód. Co możemy zrobić?* Tłumaczenie: Maciej Orłowski, fragment książki „*The Restless Wave: Good Times, Just Causes, Great Fights and Other Appreciations*”, za: *Gazeta Wyborcza, The Wall Street Journal*, nr 19(20) z dnia 19-20 maja 2018 r., ss.2-3

poprzecinanych z dnia na dzień powiązań ludzkich (rodziny – w ciągu kilkunastu dni, członkowie jednej rodziny znaleźli się w obcych państwach), gospodarczych (przerwane łańcuchy dostaw surowców do zakładów przemysłowych produkujących na potrzeby całego ZSRR), utratę rynków zbytu dla produktów o niskiej jakości kosztem importowanych dóbr przemysłu z państw tak zwanego Zachodu, wzrost cen, które doprowadziły do hiperinflacji, prywatyzację gigantycznych gałęzi przemysłu, w tym przemysłu wydobywczego, przeprowadzoną w niejasnych okolicznościach i według ukrytych kryteriów czy wreszcie ogromny problem z zagospodarowaniem infrastruktury i zasobów ludzkich sfery militarnej. Część Armii ZSRR pozostawała przecież nadal za granicą (w przypadku Polski aż do 1993 roku), bez możliwości natychmiastowego przemieszczenia na teren na przykład Federacji Rosyjskiej – raz z uwagi na umowy międzynarodowe, dwa z uwagi na prozaiczny brak odpowiedniej infrastruktury wojskowej, która zapewniłaby wielotysięcznej armii możliwość nowej dyslokacji. Wymienione główne problemy związane z rozpadem ZSRR są częścią owej „katastrofy geostrategicznej” o jakiej wspominał prezydent FR Władimir Putin. Warto się zastanowić nad taką interpretacją jego wypowiedzi, ponieważ pozwala to zrozumieć dalszą logikę prowadzonej polityki władz Federacji Rosyjskiej w odniesieniu do polityki wewnętrznej (ale również zagranicznej) tego państwa.

Ignorancja dotycząca historii Europy a nawet z amerykańskiego punktu widzenia newralgicznych miejsc, regionów czy państw na mapie świata, wydaje się immanentną cechą czołowych polityków USA. Wystarczy wspomnieć wypowiedź Donalda Trumpa, czterdziestego piątego prezydenta Stanów Zjednoczonych AP, który uzasadniając konieczność wyprowadzenia wojsk tego państwa z Afganistanu, w styczniu 2019 roku stwierdził między innymi „...powodem, dla którego Rosja [w rozumieniu ZSRR, na co również warto zwrócić uwagę, ponieważ mylenie ZSRR i Rosji jest stale obecne nawet współcześnie w wypowiedziach polityków tak zwanego Zachodu – dop. M.O.] była w Afganistanie, było to, że terroryści wjeżdżali do Rosji”.³¹ Późniejsze wydarzenia na Ukrainie (po 2014, a szczególnie po 2022 roku) i stosunek do nich prominentnych polityków zachodnich (na przykład kolejnego prezydenta USA Joseph’a „Joe” Bidena), tym bardziej potwierdzają tę tezę. Jednak z uwagi na to, iż nie jest to temat wiodący pracy, pominiemy te dywagacje, choć będą one miały wpływ na wydarzenia w Gruzji w interesującym nas okresie.

³¹ www.rp.pl/Prezydent--USA/190109675-Trump-broni-decyzji-ZSRR-o-inwazji-na-Afganistan.html, dostęp: 07.01.2019 r. Przypomnijmy, że faktycznym powodem radzieckiej interwencji w Afganistanie (rozpoczętej w grudniu 1979 roku), była konieczność (z punktu widzenia interesów ZSRR) wspierania lewicowego (Ludowo – Demokratycznej Partii Afganistanu) rządu w walce z mudżahedinami (wspieranymi finansowo, organizacyjnie i zbrojonych przez instytucje rządu USA) w celu zapewnienia i poszerzenia interesów gospodarczych i geostrategicznych ZSRR na obszarze Azji Południowo – Centralnej.

Czy zatem powyższy problem, związany z nagłym rozpadem ZSRR, który jak wspomnieliśmy wywoływał dramaty dekompozycji infrastruktury państwa, jego licznych (w tym strategicznych, czyli energetycznych, transportowych, wojskowych, ale również handlowych, społecznych i ludzkich) powiązań dotyczył też Gruzinów, do grudnia 1991 roku *de facto* pozostającymi obywatelami ZSRR?

Odpowiedź może być tylko jedna – w równym stopniu dotyczył on Rosjan, jak i Gruzinów, Azerów, Ormian, nie wspominając o mieszkańcach 11 innych republik związkowych - obywateli ZSRR, których funkcjonowanie pozostawało w mniejszym lub większym stopniu w zależności od współpracy z innymi podmiotami politycznymi tego państwa. W ciągu kilku miesięcy, a następnie w ciągu jednej nocy, mieszkańcy wszystkich 15 republik zostali odseparowani początkowo wyobrażonymi granicami, z biegiem czasu stali się mieszkańcami osobnych państw. Niespodziewanie podzielone rodziny, przedsiębiorstwa, kanały przesyłowe energii, transport drogowy, kolejowy i lotniczy, źródła zaopatrzenia w materiały i surowce, bazy wojskowe – cały krwioobieg ogromnego państwa został nagle poprzecinany liniami pasów granicznych. W polskiej refleksji historycznej, politologicznej czy publicystycznej dominuje przekaz negujący taki (wyartykułowany przez Putina) punkt widzenia. Przebieg wydarzeń związanych z rozpadem ZSRR ocenia się jednostronnie, dostrzegając jedynie iluzoryczny fakt odzyskania niepodległości na przełomie 1991 i 1992 roku przez takie kraje jak na przykład Gruzja. Podkreśla się – i słusznie, fakt upadku państwa totalitarnego. Pomija się jednak proces destrukcji lepiej lub gorzej, ale funkcjonującego skomplikowanego mechanizmu największego państwa na świecie, które zamieszkiwało wówczas 293 milionów ludzi. Z punktu widzenia obywateli ZSRR, a przynajmniej znacznej ich części nie można wykluczyć, że wspomniane wyżej stwierdzenie prezydenta Federacji Rosyjskiej nie było pozbawione uzasadnienia.

W Wiskulach, po białoruskiej stronie granicy w Puszczy Białowieskiej, 7 i 8 grudnia 1991 roku nie było oficjalnych przedstawicieli Gruzji. Chociaż Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich na początku utworzony został przez cztery podmioty: Rosyjską Socjalistyczną Federacyjną Republikę Radziecką (RSFRR), Białoruską Socjalistyczną Republikę Radziecką (BSRR), Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką (USRR) oraz Zakaukaską Socjalistyczną Federacyjną Republikę Radziecką (ZSFRR), to przy jego rozwiązaniu zabrakło przedstawicieli Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji, państw które na I Zjeździe Rad 30 grudnia 1922 roku występowały wspólnie jako wspomniana Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka tworząc państwo radzieckie.

Na najnowszą historię państwa gruzińskiego, w mojej ocenie należy patrzeć również z perspektywy historii całego byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, którego terytorialnie niewielkim, lecz politycznie istotnym elementem pozostawała ta republika od samego początku. Czas ten, podzielić można na kilka zasadniczych okresów. Dla zrozumienia procesu rozpadu ZSRR, co w konsekwencji doprowadziło do powstania Wspólnoty Niepodległych Państw, ale również do powstania szeregu państw niepodległych – w tym Gruzji, przyjmujemy tu następujący podział chronologiczny, uwzględniający specyfikę poszczególnych podokresów. W naszym rozumieniu, aby szczegółowo przeanalizować proces rozpadu (w tym bieg wydarzeń) należy patrzeć na niego z trzech różnych perspektyw: perspektywy centralistycznej, uwzględniającej punkt widzenia władz całego ZSRR; z perspektywy regionalnej, uwzględniającej punkt widzenia państw sąsiadujących z Gruzją na Zakaukaziu oraz z perspektywy republikańskiej, uwzględniającej bieg wydarzeń i punkt widzenia Gruzinów.

Aby opisać sytuację polityczną w Gruzji po odzyskaniu niepodległości, to jest po formalnym rozpadzie ZSRR w grudniu 1991 roku, należy scharakteryzować okres poprzedzający ten moment w dziejach tak radzieckiego państwa jak i samej Gruzji. Ma on zasadnicze znaczenie z uwagi na to, iż niektóre procesy polityczne, jak również decyzje i wydarzenia rozpoczęły się w tym czasie, zakończyły zaś w okresie późniejszym. Dla lepszego usystematyzowania wielu wydarzeń tego okresu, przyjąłem następujący podział chronologiczny: po pierwsze bieg wydarzeń podzieliłem na okres radziecki to jest do końca grudnia 1991 roku, okres poradzieckiego chaosu – od momentu zamachu stanu i wymuszonego wyjazdu z Tbilisi legalnie urzędującego prezydenta państwa Zwiada Gamsachurdii do kolejnych wyborów prezydenckich w roku 1995 oraz okres legalnej prezydentury Eduarda Szewardnadzego, aż do tak zwanej „Rewolucji Róż” w listopadzie 2003 roku..

Po drugie, okres radziecki podzieliłem na dwie zasadnicze części, nadając im wyraźną cezurę czasową. Pierwszy okres obejmuje czas od marca 1985 roku do marca 1989 roku. Okres drugi to kwiecień roku 1989 do grudnia 1991 roku. Okres poradziecki usystematyzowałem w ten sposób, że oddzieliłem okres od stycznia 1992 roku do października 1995 roku oraz od listopada 1995 roku aż do grudnia roku 2003.

„Nie znaliśmy kraju, w którym żyjemy. Wszystko okazało się o wiele bardziej skomplikowane niż myśleliśmy”.³²

Michaił Gorbaczow, Sekretarz Generalny KPZR

I. 1. Okres od marca 1985 roku do marca 1989 roku.

I.1.1. Dojście do władzy i objęcie stanowiska Sekretarza Generalnego KC KPZR przez Michaiła Gorbaczowa (11 marca 1985 roku), po pewnym czasie uruchomiło proces zwany przebudową (ros. *perestrojka*). Pierwsze sygnały o konieczności przeprowadzenia reform ZSRR, nowy radziecki przywódca ogłosił jeszcze w marcu 1985 roku, jednak za jego polityczną inaugurację podczas której padły słowa – wspomniana *perestrojka*, *glasnost* (pol. *jawność*) oraz *uskorienije* (pol. *przyspieszenie*), które stały się ideowymi i propagandowymi wyznacznikami pierwszego okresu sprawowania rządów przez Gorbaczowa, uważa się plenum KC KPZR, które odbyło się 28 kwietnia 1985 roku.³³ Warto zauważyć, że sam Gorbaczow, urodził się w 1931 roku we wsi Priwolnoje w Kraju Stawropolskim, położonym na Przedkaukaziu (Kaukaz Północny). Był współpracownikiem i stał się z czasem protegowanym późniejszego szefa Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR (ros. *KGB*) a następnie od 1982 roku Sekretarza Generalnego KC KPZR Jurija Andropowa. Powiązania zawodowe, partyjne i towarzyskie miały istotny wpływ na dalszą karierę samego Michaiła Gorbaczowa jak i Eduarda Szewardnadzego, ówczesnego I sekretarza KC Komunistycznej Partii Gruzji. Kariera obu polityków rozpoczęła się od pracy w *Komsomole* - Wszechzwiązkowym Leninowskim Komunistycznym Związku Młodzieży – Gorbaczow pełnił funkcję I sekretarza tej organizacji w Kraju Stawropolskim w latach 1958 - 1962, zaś Szewardnadze I sekretarzem *Komsomolu* w Gruzjińskiej SRR był w latach 1957 – 1961. Do ich pierwszego spotkania doszło prawdopodobnie w kwietniu 1958 roku, zaś do nawiązania ściślejszej, merytorycznej i w istocie politycznej współpracy doszło w grudniu 1979 roku, podczas pobytu w nadczarnomorskim kurorcie Picunda, położonym na terytorium ówczesnej Abchaskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej wchodzącej w skład Gruzjińskiej SRR. Michaił Gorbaczow, wybrany kilka miesięcy wcześniej na stanowisko sekretarza KC KPZR ds. rolnictwa, wspominał: „...udało nam się dojść do jakiegoś nowego poziomu wzajemnego zrozumienia, zdobyć wzajemną sympatię. [...] w naszych relacjach był

³² J. Smaga, *Narodziny i upadek Imperium. ZSRR 1917 – 1991*, Kraków 1992, s. 318, za: Gazeta „Prawda”, 27.04.1989 r.

³³ Tamże: s. 308

to moment prawdy”.³⁴ Przypomnienie tych faktów jest istotne, zważywszy na obyczaj polityczny ZSRR, gdzie personalne znajomości (szczególnie na Kaukazie) oraz osobiste zaufanie polityków, a także region pochodzenia decydowały często o karierach w aparacie władzy tego państwa. Tym bardziej, że wspomniani obaj działacze partyjni cieszyli się pełnym zaufaniem aparatu bezpieczeństwa ZSRR, czyli KGB.

W lipcu 1985 roku niezwykle eksponowane stanowisko ministra spraw zagranicznych, związane z pełnym zaufaniem aparatu partyjnego KPZR, ale również na co warto zwrócić uwagę z zaufaniem i akceptacją służb bezpieczeństwa ZSRR, objął wspomniany I sekretarz Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Gruzji, Eduard Szewardnadze. Zastąpił on na tym stanowisku Andrieja Gromykę, pozostającego na tym stanowisku przez 28 lat, uchodzącego za uosobienie twardej, konfrontacyjnej radzieckiej polityki zagranicznej, szczególnie wobec Stanów Zjednoczonych AP oraz państw Europy Zachodniej. Przypomnijmy tu podstawowe fakty z biografii politycznej przyszłego drugiego prezydenta niepodległej Gruzji, ponieważ ma to dla naszych rozważań o kulturze politycznej jego następcy kluczowe znaczenie - Eduarda Szewardnadzego należy bowiem uznać za patrona politycznego Micheila Saakaszwilego.

Eduard Ambrosijewicz Szewardnadze urodził się w 1928 roku we wsi Mamati, w regionie Gurii, w zachodniej części ówczesnej Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, wchodzącej w skład ZSRR. Po ukończeniu Technikum Medycznego w Tbilisi, w 1946 roku został szefem powiatowego komitetu *Komsomołu*, a następnie wciągnięty w tryby działalności organizacyjnej i politycznej wstąpił do szkoły partyjnej przy KC KPG. W 1959 ukończył Instytut Pedagogiczny im. A. Culukidze w Kutaisi. Podobnie jak inni członkowie rodziny, od najmłodszych lat związany z działalnością organizacji politycznych – początkowo był instruktorem *Komsomołu*, a następnie w wieku 20 lat wstąpił w szeregi Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR). Kilkunastoletnia luka w oficjalnych biografiach Szewardnadzego może wskazywać na jego związanie zawodowe z organami bezpieczeństwa państwowego – służbą w milicji lub KGB ZSRR. W maju roku 1965 został ministrem porządku publicznego Gruzjińskiej SRR, a następnie od 1968 roku ministrem spraw wewnętrznych tej republiki związkowej. W związku ze służbą w tych formacjach doszedł do stopnia generała majora. 29 września 1972 roku został I sekretarzem KC Komunistycznej Partii Gruzji, które to stanowisko piastował aż do objęcia stanowiska ministra spraw zagranicznych ZSRR, to jest do lipca 1985 roku. Ponadto od roku 1978 był kandydatem, a od

³⁴ M. Gorbaczow, *Sam ze wspomnieniami*, Warszawa 2014, s. 180

lipca 1985 do lipca 1990 członkiem Biura Politycznego Komitetu Centralnego KPZR. W dniu 2 lipca 1985 roku objął wspomniane stanowisko ministra spraw zagranicznych ZSRR.

Realna polityczna pozycja, a co za tym idzie możliwości sprawcze Szewardnadzego, w rzeczywistości totalitarnego państwa jakim był ZSRR z uwzględnieniem gruzińskiej, kaukaskiej specyfiki, czyniły zeń w owym czasie przywódcę tyleż absolutnego co przy jego znacznej inteligencji i wykształceniu, równie niebezpiecznego co historyczni poprzednicy – Iosif Dżugaszwili czy Lawrentij Beria. Co prawda wspomniane wykształcenie w instytucie pedagogicznym czyniły go miękkim w obejściu i przebiegłym w działaniu, co z czasem stało się powodem nadania mu nieformalnego przezwiska „Biały Lis” (gruz. *tetris melia*). Jednak sposób odwleczonych w czasie, ale nieubłaganego egzekwowania kar za ponadstandardowe działania, dziś powiedzielibyśmy w przestrzeni aktywności obywatelskiej, czynił go politykiem bezwzględnie skutecznym. Dla dobra Związku Radzieckiego, a szczególnie Gruzji.

W tym miejscu warto wspomnieć o pierwszym spotkaniu M. Gorbaczowa i prezydenta Stanów Zjednoczonych AP Ronalda Regana, a więc o poważnym sprawdzianie skuteczności nowego ministra spraw zagranicznych ZSRR, które miało miejsce 19 listopada 1985 roku w Genewie w Szwajcarii. Spotkanie to stało się okazją do zaprezentowania na forum międzynarodowym, charakteryzującej się nowym stylem w polityce (tym samym sprawiającą iluzję nowych standardów w kulturze politycznej), pary Gorbaczow – Szewardnadze. Para ta została dość szybko nazwana przez światowe środki masowego przekazu jako „Gorbi” i „Szewi” – nowi politycy z całkiem przyjemnym, „cywilizowanym” sposobem obnoszenia się, którzy przybywali z terytorium „Imperium Zła”, jak określała Związek Radziecki amerykańska propaganda. Jak pisze Józef Smaga: „...wiecznie uśmiechnięty Szewardnadze stanowił kontrast z wykrzywioną ponurym grymasem fizjonomią Gromyki” [poprzedniego ministra spraw zagranicznych ZSRR – dop. M.O.].³⁵ Myślę, że ta cecha Eduarda Szewardnadzego, jak większości Gruzinów, słynących z umiejętności biesiadnego zjednywania sobie zarówno potencjalnych przyjaciół jak i wrogów, została zauważona i doceniona przez samego M. Gorbaczowa, jak i jego doradców.

Jednak pełnoprawne, a przede wszystkim ideologiczne podwaliny pod przebudowę państwa dał XXVII Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, który od 25 lutego do 6 marca 1986 roku obradował w Moskwie. Hasła jawności, przyspieszenia i przebudowy

³⁵ J. Smaga, *Narodziny i upadek Imperium*, Kraków 1992, s. 381

zaproponowane przez sekretarza generalnego Gorbaczowa, odnoszące się do uchwalonego programu przebudowy państwa, spotkały się z poparciem partyjnych reformatorów, zainteresowaniem społecznym ale też z poważnym oporem części partyjnego, konserwatywnego aparatu komunistycznej władzy pomimo tego, że w oficjalnej propagandzie stosowano nadal sprawdzoną, sowiecką retorykę – wytyczne zjazdu określano jako „...drogowskaz dla rozwoju socjalizmu i umacniania pokoju”.³⁶

Na stanowisku ministra spraw zagranicznych Eduard Szewardnadze utrzymał się do 20 grudnia 1990 roku. Ustąpił w dość spektakularny sposób, ogłaszając z trybuny Zjazdu o rezygnacji z zajmowanego stanowiska i wycofaniu się z polityki z powodu „...zagrożonej demokracji i nadciągającej dyktaturze”. Warto przypomnieć, że na prośbę prezydenta Michaiła Gorbaczowa Szewardnadze po kilku miesiącach powrócił jednak do polityki w rozpadającym się ZSRR i na nieco ponad miesiąc (19 listopada – 26 grudnia 1991) objął stanowisko ministra w krótko funkcjonującej instytucji w ramach radzieckiego (jeszcze) rządu – w ministerstwie współpracy gospodarczej z zagranicą. Kolejne losy działalności politycznej Eduarda Szewardnadzego ponownie związane były już z Gruzją.

W Gruzji proces stopniowego ośmielania się społeczeństwa i inicjowania nowych inicjatyw obywatelskich, nabrał nowego wymiaru już w roku 1987.

Jednak nim do tego doszło, naszym zdaniem należy przywołać co najmniej dwa poważne, ogólnonarodowe wydarzenia, które w przestrzeni radzieckiej Gruzji, stanowiły oś społecznego sprzeciwu, nawet w społeczeństwie totalitarnego państwa, jakim był ZSRR. Przypomnijmy tu: sprzeciw i bunt 1956 roku (protesty społeczne w obronie dobrego imienia Józefa Stalina) oraz demonstracje związane z kształtem nowej konstytucji ZSRR, a w ślad za tym nowo uchwaloną konstytucją Gruzińskiej SRR. W tym przypadku, wyrażając niezgodę społeczną, między innymi przez studentów tbiliskiego uniwersytetu, którzy od 12 kwietnia 1978 roku organizowali spotkania, wiece i dyskusje, protestując przeciwko decyzji władz o nie umieszczeniu w tekście nowej konstytucji zapisu o uznaniu języka gruzińskiego (gruz. *kartuli ena*) za język państwowy na terenie republiki związkowej. Wydarzenia te budowały w społeczeństwie gruzińskim mit nieposłuszeństwa wobec władz w Moskwie, wyraźniej „krnąbrności”, w rozumieniu dążeń niepodległościowych, a z czasem wpisały się w powielaną publicznie narrację historyczną, która dała podwaliny do działań odśrodkowych wobec ZSRR. Wydarzenia z 9 kwietnia 1989 roku, główna akcja sprzeciwu, która

³⁶ *Dorobek XXVII Zjazdu KPZR drogowskazem dla rozwoju socjalizmu i umacniania pokoju: wybrane materiały i dokumenty XXVII Zjazdu KPZR*, Warszawa 1986

zapoczątkowała pełny proces niepodległościowy, odwoływały się wprost do wspomnianych wyżej wydarzeń o charakterze emancypacyjnym gruzińskiego społeczeństwa.

Zatem proces *pierestrojki* Michaiła Gorbaczowa, umożliwił społeczeństwu radzieckiemu na „rozluźnienie więzów” i doprowadził do powolnej, ale skutecznie prowadzonej oddolnej rewitalizacji społecznej, szczególnie w republikach takich jak GSRR. Stało się tak z kilku powodów: pomiędzy rokiem 1986 a 1987 radzieckie władze (tak zwana „amnestia” Gorbaczowa) zwolniły z więzień i łagrów około dwustu dysydentów i więźniów sumienia – na przykład 16 grudnia 1986 roku do Moskwy z zesłania powrócili znani rosyjscy dysydenci Andriej Sacharow i Jelena Bonnar, w 1987 roku został zwolniony pisarz, publicysta Leonid Borodin. W przypadku dysydentów gruzińskich warto odnotować fakt powrotu po przedterminowym zwolnieniu w dniu 30 sierpnia 1985 roku jednego z najważniejszych przywódców politycznych, lidera Partii Narodowo - Demokratycznej Giorgiego Czanturii, który odbywał karę w obozie dla więźniów kryminalnych w Kirowo – Czepiecku w obwodzie kirowskim.³⁷ Z przymusowego odosobnienia w Angarsku w obwodzie irkuckim powrócił legendarny gruziński dysydent Merab Kostawa - w grudniu 1986 roku przeniesiony na teren GSSR, a następnie zwolniony w kwietniu 1987 roku³⁸. Wypuszczono też Irakliego Ceretelego, późniejszego bliskiego współpracownika zarówno Kostawy jak i Zwiada Gamsachurdii, organizatora „ruchu narodowowyzwoleńczego” jak i protestu 9 kwietnia 1989 roku.³⁹ W tym samym roku gruzińska cerkiew prawosławna wyniosła na ołtarze Świętego Eliasza (Ilię) Czawczawadzego, „ojca narodu gruzińskiego”, nadając mu przydomek Prawy. Fakt ten jak i masowy udział społeczeństwa w uroczystościach związanych z tym wydarzeniem, stał się przyczynkiem do dalszych działań związanych między innymi z powołaniem jednej z pierwszych organizacji o charakterze społecznym i kulturalnym, a w intencji polityczną – Towarzystwa im. Prawego Eliasza (Ilii) Czawczawadzego. Proces „przebudowy, jawności i demokratyzacji” rozpoczęty przez Michaiła Gorbaczowa, z czynnym udziałem Eduarda Szewardnadzego nabierał tempa, szczególnie w samej Rosji, republikach nadbałtyckich oraz krajach Zakaukazia, w tym oczywiście w Gruzji. Na ile procesy te były wynikiem polityki partii pod przywództwem Michaiła Gorbaczowa, a na ile wynikały z nacisków przywódców Zachodu, szczególnie prezydenta USA R. Regana, to problem do rozstrzygnięcia w osobnym opracowaniu.

³⁷ *Słownik dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956 – 1989*, praca zbiorowa, T. II, Warszawa 2007, s. 200-201

³⁸ Tamże, s. 211

³⁹ M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 – 2016 – tom II*, Toruń 2024, s. 349

Faktem pozostanie uruchomienie w tym czasie powolnego procesu demokratyzacji, przejawiającego się z jednej strony zelżeniem (choć nie całkowitą likwidacją) kontroli służb bezpieczeństwa totalitarnego państwa nad powstającym ruchem organizacji społeczno – kulturalnych (wspomniane Towarzystwo Eliasza (Ilii) Czawczawadzego), dopuszczenie do organizacji nielicznych manifestacji o charakterze niepodległościowym (rocznica powstania I Republiki w 1918 roku (obchodzona 26 maja), czy wspomniane już uroczystości religijne i wyniesienie na ołtarze św. Eliasza (Ilii) Prawego (Czawczawadzego). 25 lutego 1988 roku w Tbilisi odbył się jeden z pierwszych antyradzieckich „mikro mitingów”, zaś w już marcu miał miejsce zjazd założycielski ogólnogruzińskiego stowarzyszenia im. Szoty Rustawelego – organizacji, która w niedalekiej przyszłości stanie się osnową, obywatelskim zaczynem do rozprzestrzeniania się idei zrzeszania się w organizacjach, używając dzisiejszej nomenklatury, społecznych, niezależnych, pozarządowych. Z kolei 26 maja, również w stolicy kraju, w 70 rocznicę proklamowania przez Gruzję niepodległości, odbył się kolejny „mikro miting”, który zgromadził zwolenników suwerenności Gruzji.

Narastające z nową siłą co najmniej od końca 1988 roku tendencje niepodległościowe w społeczeństwie gruzińskim, wzmocnione przez dramatyczne wydarzenia z 9 kwietnia 1989 roku (pacyfikacja przez regularne jednostki wojskowe pokojowej demonstracji w centrum Tbilisi,

I.2. Okres od kwietnia 1989 roku do grudnia 1991 roku.

I.2.1. W skali całego ZSRR co miało wpływ na wydarzenia w Gruzji, warto odnotować, że:

15 marca 1990 roku Michaił Gorbaczow został zaprzysiężony na pierwszego (jednocześnie jedyne) prezydenta ZSRR. W tym samym miesiącu, z konstytucji tego państwa zniknął punkt 6, gwarantujący wszechwładzę Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. 29 maja Borys Jelcyn został przewodniczącym Rady Najwyższej Rosyjskiej FSRR, a w krótkim czasie, 12 czerwca 1990 roku ogłoszona zostaje Deklaracja Suwerenności rosyjskiej Rosji. Kilka tygodni później, 16 lipca podobną decyzję podejmuje Rada Najwyższa Ukraińskiej SRR – uchwalona zostaje Deklaracja Suwerenności Państwa Ukrainy w ramach ZSRR. 17 lipca Białoruska SRR ogłasza niepodległość.

9 lutego 1991 roku na Litwie, a następnie 3 marca na Łotwie i w Estonii przeprowadzono głosowania w sprawie niepodległości tych krajów.

I.2.2. Tymczasem w samej Gruzji wydarzenia, które miały miejsce w Tbilisi 9 kwietnia 1989 roku stanowiły punkt zwrotny w najnowszej historii państwa gruzińskiego. Ofiary „krwawej niedzieli” skonsolidowały społeczeństwo Gruzji wokół idei niepodległości, a wydarzenia te nieodwracalnie uruchomiły proces separacji i uniezależniania się od ZSRR.

13 października 1989 roku społeczeństwo gruzińskie poniosło bardzo dotkliwą stratę. W wypadku samochodowym zginął autentyczny bohater i przywódca niepodległościowy, dysydent, wieloletni więzień łagrów, 50 letni wówczas Merab Kostawa. Jego pogrzeb, podobnie jak wcześniejszy pogrzeb ofiar 9 kwietnia, stał się kolejną wielotysięczną manifestacją, podczas której Gruzini jasno i dobitnie wyrazili swój narodowy cel – była to pełna niepodległość państwa.

Kolejnym czynnikiem, który wzmógł tendencje niepodległościowe na całym Zakaukaziu, w tym oczywiście w Gruzji, były tragiczne wydarzenia ze stycznia 1990 roku z Baku w Azerbejdżanie. W dniach od 13 do 15 tego miesiąca doszło tam do walk pomiędzy ludnością ormiańską a ludnością azerbejdżańską. Poległo co najmniej 68 osób, a konflikt na tle narodowościowym rozprzestrzenił się na oba te kraje, w konsekwencji doprowadzając do wojny o Górski Karabach. Konfliktu, który w formie „zamrożonej” dotrwał do dnia dzisiejszego.

9 marca 1990 roku ówczesny gruziński republikański parlament - Rada Najwyższa Gruzji, wypowiedział wspomnianą umowę związkową o utworzeniu ZSRR z 30 grudnia 1922 roku. Tym samym Gruzja podjęła pierwszy, formalny krok ku pełnej niepodległości. Zwróćmy uwagę, że decyzję taką podjęła Rada Najwyższa wyłoniona w okresie poprzedzającym pierwsze demokratyczne wybory, które odbędą się dopiero pod koniec października tego roku.

W omawianym okresie odnotujmy też fakt wystąpienia ze składu ogólnozwiązkowej w skali ZSRR Komunistycznej Partii ZSRR (KPZR), co stało się 11 października, decyzją podjętą przez Komunistyczną Partię Gruzji.

Kultura polityczna Gruzji, w zakresie kształtowania się nowego ładu ustrojowego i politycznego tego państwa nabrała nowego wymiaru 28 października 1990 roku. W tym dniu odbyły się pierwsze od ponad siedemdziesięciu lat wybory parlamentarne (na terenie ZSRR) o charakterze demokratycznym i pluralistycznym, to znaczy z udziałem kandydatów z partii opozycyjnych – o 250 mandatów w ówczesnej Radzie Najwyższej ubiegało się blisko 2000

kandydatów. Jak zauważa Andrzej Furier „...gruzińskie wybory parlamentarne z października 1990 r. pozwoliły komunistom przekazać władzę dotychczasowej opozycji na drodze pokojowej”.⁴⁰ Ponad 60 % głosów oddano na kandydatów reprezentujących partie opozycyjne, głównie opozycyjny blok wyborczy pod nazwą Okrągły Stół – Wolna Gruzja. Reprezentanci środowisk komunistycznych uzyskali 29 % głosów. Choć w wyborach tych po raz pierwszy wzięła udział część partii i organizacji opozycyjnych, część jednak wybory zbojkotowała uznając, że Gruzja pozostaje nadal *de facto* w systemie państwa radzieckiego. Stanowisko takie miało uzasadnienie. Decyzja ta oprócz kształtowania twardego stanowiska (a co za tym idzie wizerunku) antyradzieckiego części przywódców opozycyjnych (takich jak Irakli Cereteli czy Giorgi Czanturia), nie zatrzymała procesu trwałego oddzielania się Gruzji od moskiewskiego, związkowego centrum. Proces separacji na drodze do osiągnięcia pełnej suwerenności a w konsekwencji niepodległości nabierał tempa i okazał się nie do zatrzymania.

Nowo wybrana Rada Najwyższa GSRR, której przewodniczącym został były charyzmatyczny dysydent Zwiad Gamsachurdia, na pierwszej sesji w dniu 14 listopada 1990 r., dokonała między innymi symbolicznego kroku kształtującego nową kulturę polityczną – dokonano zmiany nazwy państwa – dotychczasowa Gruzjińska Socjalistyczna Republika Radziecka zmieniła nazwę na Republika Gruzja. Podjęto też decyzję o zmianie flagi państwowej, przywracając wzór obowiązujący latach 1918 – 1921 - to jest flagę w narodowym kolorze dereniowym, z pasami czarnym i białym w lewym górnym rogu. Symbolizowały one tragiczny okres zależności od Imperium Rosyjskiego oraz jasną nadzieję na przyszłość narodu gruzińskiego.



Flaga państwowa Gruzji w latach 1918 -1921 oraz 1990 – 2004.

Warto w tym miejscu wspomnieć, iż nie można wykluczyć, że autor ówczesnego (1917) zwycięskiego projektu wybitny gruziński rzeźbiarz Jakob Nikoladze⁴¹ inspirował się

⁴⁰ A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000, s. 173

⁴¹ Jakob Nikoladze (1876 – 1951) gruziński i radziecki rzeźbiarz, współtwórca współczesnego gruzińskiego rzeźbiarstwa. Autor m.in. pomnika nagrobnego w Panteonie narodowym, działacza społecznego i politycznego, pisarza, „ojca narodu” Ilii Czawczawadzego. Od 1922 roku pedagog i kierownik wydziału rzeźby na Akademii

między innymi flagą obowiązującą od 1871 roku w Niemczech, flagą II Rzeszy Niemieckiej, gdzie kolor czarny symbolizować miał siłę, biały – czystość zasad, a czerwony jedność narodu. W przypadku flagi gruzińskiej zmieniono proporcje kolorów (zmieniając czerwony na dereniowy), jednak z uwagi na silne związki i niewątpliwe zafascynowanie części gruzińskich elit (szczególnie tych kształconych przed rewolucją 1917 roku w Europie Zachodniej) państwowością i kulturą niemiecką, że miało to późniejszy wpływ na modelowanie wizerunku powstającej państwowości ówczesnej Republiki Demokratycznej Gruzji. Flaga ta używana była następnie w czasie II Wojny Światowej przez oddziały Legionu Gruzjińskiego, formacji wojskowej w ramach armii niemieckiej, nazistowskiej walczącej m.in. w Europie Środkowej i Wschodniej.



Jak wyżej wspomniano, przywrócenie tego wzoru w roku 1990 wiązało się z bezpośrednią chęcią wyrażaną przez większość społeczeństwa nawiązania do tradycji I Republiki, to jest do lat 1918 – 1921.

Nie można jednak wykluczyć, iż fakt wykorzystania w latach II Wojny Światowej przez niemieckie jednostki wojskowe złożone z gruzińskich ochotników był jedną z przyczyn podjętej w styczniu 2004 roku, czyli na początku prezydenckiej kadencji Micheiła Saakaszwilego, decyzji o zmianie barw narodowych i wizerunku flagi państwowej.

W tym samym dniu przewodniczącym parlamentu republiki został Zwiad Gamsachurdia. Warto tu przypomnieć, że w tym samym mniej więcej czasie, 25 listopada odbyła się w Polsce I tura demokratycznych, powszechnych wyborów prezydenckich.

W historii ZSRR, w tym również Gruzji, rok 1991 należy uznać za okres szczególny i wyjątkowy.

28 lutego 1991 roku Rada Najwyższa Republiki Gruzji podjęła uchwałę o nieprzeprowadzaniu na terenie republiki referendum (w ramach ogólnopaństwowego referendum) w sprawie zachowania ZSRR w dotychczasowym kształcie. Zdecydowano

Sztuki w Tbilisi. Narodowy artysta Gruzjińskiej SRR, laureat Nagrody Stalinowskiej (1946 i 1948). Członek WKP(b) od 1939 roku.

natomiast, o przeprowadzeniu referendum w sprawie przywrócenia niepodległości Gruzji na podstawie Aktu Niepodległości z 26 maja 1918 roku.

31 marca (w dniu 52 urodzin prezydenta Zwiada Gamsachurdii) na terytorium Republiki Gruzji (dawnej Gruzińskiej SSR) odbyło się referendum dotyczące przywrócenia niepodległości państwa. Prawną i ustrojową osnową, wokół której udało się przeprowadzić ten akt demokracji bezpośredniej było jedno pytanie, które brzmiało następująco: „Czy popierasz przywrócenie niepodległości Gruzji zgodnie z Aktem Deklaracji Niepodległości z 26 maja 1918 roku?”.

Twierdząco odpowiedziało blisko 3.300.000 Gruzinek i Gruzinów (98,93 procent głosujących, przy frekwencji wynoszącej 90,6 procent). Przeciwno było około 0,5 procenta, czyli około 17 000 głosujących. W skali całego ZSRR była to czwarta z kolei republikańska akcja związana z ogłoszeniem niepodległości – jako pierwsi Akt Przywrócenia Państwa Litewskiego ogłosili deputowani do Rady Najwyższej Litewskiej SRR w dniu 11 marca 1990 roku. Jest rzeczą charakterystyczną dla późniejszej radykalnej zmiany orientacji w prowadzeniu polityki zagranicznej Gruzji, prowadzonej od roku 1992 przez Eduarda Szewardnadzego, polegającej na zwróceniu się w stronę Stanów Zjednoczonych AP jako nowego protektora na arenie międzynarodowej, że w momencie przeprowadzania referendum, przebywał w Tbilisi z wizytą mającą prywatny charakter Richard Nixon, prezydent USA w latach 1969 – 1974.⁴² Samo referendum stanowiło przykład umiejętności samoorganizacji gruzińskiego społeczeństwa wokół elementarnych zasad demokracji oraz przetrwania idei narodowej niepodległości i silnie zakorzenionych, a utrwalonych instynktów państwowych, pomimo funkcjonowania w ograniczających warunkach państwa totalitarnego (jakim był ZSRR), choć Gruzini mieli istotny wpływ na kształtowanie modelu ustrojowego i realizację zamysłu ideologicznego państwa komunistycznego, bowiem jednym z „ojców założycieli”, a następnie jednym z przywódców ZSRR był przecież wybitny reprezentant tego kaukaskiego narodu – Iosif Dżugaszwili – Stalin, mający oparcie wśród gruzińskich bolszewików.

9 kwietnia 1991 roku, w drugą rocznicę tragicznych wydarzeń przed parlamentem w Tbilisi, przewodniczący Rady Najwyższej Zwiad Gamsachurdia, na nadzwyczajnej sesji rady, w imieniu narodu i władz Gruzji ogłosił deklarację przywrócenia niepodległości państwa.

Już 15 kwietnia, Zwiad Gamsachurdia ogłosił stan wojny z ZSRR. Decyzja ta stała się w okresie późniejszym poważnym problemem w relacjach z władzami ogólnozwiązkowymi (w tym zarówno z Michaiłem Gorbaczowem, jak i później z Borysem Jelcynem) i była

⁴² <https://www.georgianjournal.ge/society/34375-georgia-marks-independence-referendum-day-27-years-ago-country-gained-back-its-sovereignty.html>, dostęp: 01.03.2019 r.

jednym z powodów skutecznego zamachu na prezydenturę Zwiada Gamsachurdii, z bezprawnym, ale skutecznym odsunięciem go od władzy.

26 maja 1991 roku, w wyniku wyborów przeprowadzonych na terytorium Gruzji, Zwiad Gamsachurdia został pierwszym prezydentem tego kraju.

Wydaje się, że z punktu widzenia dominującej w składzie ZSRR FRSRR reprezentowanej przez Borysa Jelcyna, kraje położone na Zakaukaziu, w tym Gruzja, choć położone w strategicznym Przesmyku Kaukaskim, jednak z racji swojego ówczesnego nikłego znaczenia politycznego, nie były istotne przy planowaniu przyszłej Federacji Rosyjskiej jak i projektowanej wspólnoty niepodległych państw, mającej powstać po formalnym rozwiązaniu ZSRR. Choć nie można pominąć potencjału geostrategicznego, związanego z korzystnym dla alternatywnego dla terytorium Rosji korytarza transportowego łączącego państwa Azji Centralnej i Zachodniej z Europą Południową.

Po drugie, władze Gruzji, w osobie jej prezydenta Zwiada Gamsachurdii, już kilka miesięcy wcześniej jednostronnie wypowiedziały umowę związkową, tym samym stając się *de facto*, choć nie do końca *de iure* podmiotem parapaństwowym aspirującym do pełnej niepodległości. Ponieważ działo się to w warunkach nadal funkcjonujących (przynajmniej do końca 1991 roku) instytucji związkowych, z tak kluczowymi dla uznania faktycznej niezależności jak ochrona granic państwowych, armia, struktury i siły bezpieczeństwa wewnętrznego,

Po trzecie należy zauważyć rzutujący na cały proces rozpadu państwa radzieckiego, osobisty konflikt pomiędzy ówczesnym prezydentem ZSRR Michaiłem Gorbaczowem, a prezydentem FRSRR Borysem Jelcynem. Ponieważ służba polityczna Eduarda Szewardnadze odbywała się w bezpośredniej współpracy z I Sekretarzem KC KPZR, Szewardnadze postrzegany był jako człowiek Gorbaczowa, co miało wpływ na jego relacje z Jelcynem. Szewardnadze postrzegany był jako naturalny reprezentant interesów gruzińskich na Kremlu, co z jednej strony pozwalało mu umacniać swoją pozycję w otoczeniu Gorbaczowa (zaowocuje to kilka miesięcy później prośbą części gruzińskiej opozycji wobec legalnie wybranego prezydenta Gamsachurdii, o powrót Szewardnadzego do Gruzji, odsunięcie Gamsachurdii od władzy i przejęcie jej w wyniku dokonanego przewrotu zbrojnego), z drugiej zaś strony bieg wydarzeń politycznych po puczu Janajewa z sierpnia 1991 roku nabrał szybkości, co w rezultacie doprowadziło do rozpadu ZSRR a Gorbaczowa i Szewardnadzego pozbawiło realnego wpływu na sprawowanie władzy na gruzach tego państwa, umożliwiło to

Szewardnadzemu powrót do rodzinnego kraju i objęcie (*de facto* bezprawne) kontroli nad istniejącą wówczas jako parapaństwo Gruzją.

W związku z powyższym, o Gruzji jako w pełni niezależnego państwa, możemy mówić jedynie w sensie iluzorycznym, domniemanym, uznając, że było to państwo, o którym wówczas można by mówić w kategoriach państwa platońskiego – wyidealizowanej formy bytu w świadomości części ówczesnych elit intelektualnych. Realne, niezależne i niepodległe państwo gruzińskie wówczas nie istniało.

- **Wybory parlamentarne w Gruzjińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w 1990 roku.**

Pomimo faktycznego pozostawania w składzie ZSRR, autentyczne zaangażowanie gruzińskiego społeczeństwa w procesy demokratyzujące system polityczny totalitarnego dotąd państwa, świadczące o realistycznie rozumianej kulturze politycznej oraz dzięki działaniom aktywistów politycznych doprowadziły do skutecznego przeprowadzenia wyborów parlamentarnych 28 października 1990 roku. Wybory te określane są zgodnie przez polskich badaczy jako „pierwsze wolne”⁴³ lub „...rzeczywiście wolne i demokratyczne...”.⁴⁴ Choć część najważniejszych niezależnych polityków opozycyjnych takich jak Giorgi Czanturia czy Irakli Cereteli wraz ze swoimi środowiskami politycznymi nie wzięła udziału w wyborach, w historii Gruzji stały się one synonimem początków realnej demokracji. Wybory do Rady Najwyższej które odbyły się 28 października 1990 roku były pierwszymi od 1919 roku, które można określić (biorąc pod uwagę realia ZSRR) jako wolne i konkurencyjne. Rywalizowało w nich 11 partii. Frekwencja wyniosła 70%. Zwycięstwo odniosła koalicja „Okrągły Stół – Wolna Gruzja” której przewodził Zwiad Gamsachurdia. Uzyskała 54% głosów. Wygrała wówczas propozycja polityczna oparta na realizmie politycznym, uwzględniającym rzeczywistość trwającego ZSRR, siły partii i aparatu komunistycznego państwa. Sytuacja podobna była do realiów Polski i częściowo wolnych wyborów parlamentarnych z czerwca 1989 roku. W marcu 1990 roku powstało Forum Narodowe, skupione wokół Nodara Natadze. W maju doszło do zorganizowania Narodowego Zjazdu Gruzji, któremu przewodzili bardziej radykalni działacze – Giorgi Czanturia i Irakli

⁴³ A. Furier, *Gruzja niepodległa- od monarchii do republiki*, Szczecin 2015, s.233

⁴⁴ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s. 264

Cereteli⁴⁵. Podkreślający ambicje niepodległościowe i narodowyzwoleńcze, wykluczali postawę koncyliacyjną, którą reprezentowało środowisko Gamsachurdii.

I.3. Okres od stycznia 1992 roku do października 1995 roku.

W ortodoksyjnie prawosławnej Gruzji, podobnie jak na terenie innych republik byłego ZSRR na terenie których obowiązuje tradycja cerkwii prawosławnej, okres świąteczny przypada około dwóch tygodni później niż w krajach europejskich, w których dominuje tradycja łacińska. Związane jest to z różnicą pomiędzy kalendarzami gregoriańskim i juliańskim. Dotyczy to terminów obchodzonych Świąt Bożego Narodzenia jak i Nowego Roku. Trudno dziś wykluczyć, że jedną z głównych motywacji zamachowców, których intencją było odsunięcie od władzy prezydenta Zwiada Gamsachurdii, nie było właśnie „uporządkowanie” sytuacji zmierzające do przejęcia kontroli w państwie do świąt prawosławnych, to jest do końca pierwszego tygodnia (licząc według kalendarza europejskiego) 1992 roku oraz do obchodzonego około połowy miesiąca Nowego Roku. Biorąc ponadto pod uwagę fakt formalnego rozwiązania ZSRR z końcem grudnia 1991 roku, otwierała się szansa na powstawanie nowych bytów politycznych, w chaosie postradzieckiej już przestrzeni. Szansę tę wykorzystali również Gruzini, choć realnie oceniając historię współczesnej gruzińskiej państwowości, formowanie się nowego państwa trwało kilka następnych lat, a za dekadę przejściową należy uznać lata 1992 – 2002.

1 stycznia 1992 roku weszły w życie zapisy porozumienia o powołaniu Wspólnoty Niepodległych Państw. Gruzja formalnie nie przystąpiła do WNP, stała się tym samym samotną wyspą wśród państw Zakaukazia, blokującą współpracę regionalną, co przede wszystkim miało znaczenie praktyczne w zakresie tak ważnych dziedzin gospodarczych jak transport, możliwość przesyłania energii elektrycznej czy wpływ na funkcjonowanie ropociągu i gazociągu pomiędzy państwami regionu. Osobnym problemem pozostawały naturalne, fundamentalne

2 stycznia 1992 roku powołano do życia całkowicie pozakonstytucyjny organ – Radę Wojskową. Decyzją Rady było wprowadzenie stanu wyjątkowego w stolicy kraju, Tbilisi. W skład Rady weszli m.in.: Tengiz Sigua (kierujący tymczasowym rządem), Tengiz Kitowania (dowódca Gwardii Narodowej) oraz Dżaba Joseliani (przywódca organizacji paramilitarnej

⁴⁵ Szerzej patrz: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 – 2016, Tom II*, Toruń 2024, wywiad z I. Ceretelim ss. 343 - 382

Jeźdźcy – Wyzwoliciele, gruz. *mchedrioni*). Rada podjęła decyzję o odsunięciu od władzy prezydenta Zwiada Gamsachurdii, rozwiązaniu parlamentu oraz o rozpisaniu nowych wyborów parlamentarnych. Walki uliczne, ograniczające się do ścisłego centrum miasta - stąd określenie „wojna tbiliska” – w praktyce, w innych częściach miasta nie były zauważalne (choć były słyszalne). Prowadzone były z użyciem broni maszynowej i snajperskiej, ciężkiego sprzętu artyleryjskiego i czołgów, trwały do 4 stycznia. W tym dniu oddziały Gwardii Narodowej oraz inne, w istocie nieformalne oddziały opozycji zdobyły gmach parlamentu, w którym (w schronie) przebywał prezydent Zwad Gamsachurdia wraz z współpracownikami. W rezultacie prowadzonych działań, częściowo zniszczone zostały budynki parlamentu, rządu oraz otaczające je inne gmachy publiczne.

Jedną z kluczowych postaci gruzińskiej sceny politycznej lat dziewięćdziesiątych XX w. był Dżaba Ioseliani. Urodzony w 1927 roku w Tbilisi Ioseliani to przykład niecodziennej (jak na europejskie standardy) biografii przestępcy, więźnia, pierwowzoru *wora w zakonie*⁴⁶ (tak w rzeczywistości jak i w powieści „Białe Flagi” autorstwa wybitnego pisarza Nodara Dumbadze), tej specyficznej radzieckiej konstrukcji obyczajowo – prawnej, wreszcie absolwenta tbiliskiego instytutu teatralnego, autora dysertacji doktorskiej i przywódcy paramilitarnej organizacji Mchedrioni (Wyzwoliciele), która przyczyniła się do pozaprawnego objęcia władzy w Gruzji w 1992 roku przez Eduarda Szewardnadzego.

Ioseliani zmarł na kilka miesięcy przez Rewolucją Róż, w marcu 2003 roku. Jego działalność ciekawie opisuje polski publicysta Wojciech Jagielski, w książce zatytułowanej „Dobre miejsce do umierania”.⁴⁷ Przytoczona tu krótka biografia tego polityka, ma na celu uświadomienie czytelnikowi złożoności, kolorytu i „kalejdoskopowej” historii zarówno samej Gruzji, jak i jej kluczowych postaci, które miały niewątpliwy wpływ na kształtowanie kultury politycznej tego państwa i społeczeństwa.

Częściowe zburzenie gruzińskiego parlamentu, które nastąpiło w wyniku ostrzału artyleryjskiego w grudniu 1991 roku, miało swoje symboliczne znaczenie. Gruzja weszła w etap pełnego rozformowywania radzieckich więzów politycznych, społecznych i gospodarczych. Nastąpił upadek instytucji państwowych, etap niepokoju rodzących chaos. Odbywało się to przy braku zgody i akceptacji narodowej na powoływanie nowych, na kształtowanie spójnej polityki państwa. Część społeczeństwa kwestionowała dokonany kilka miesięcy wcześniej demokratyczny wybór Gamsachurdii na prezydenta kraju. Stwierdzić

⁴⁶ *Wor w zakonie* – dosłownie: „złodziej w prawie”, przestępca mający umocowanie w strukturach władzy, np. w milicji.

⁴⁷ W. Jagielski, *Dobre miejsce do umierania*, Warszawa 1998

należy, że już na samym początku tworzącej się państwowości, część opozycji zademonstrowała iście rewolucyjną, faktycznie post bolszewicką skłonność do działania siłą, co paradoksalnie uznać można za przejaw intelektualnej i politycznej bezsilności w warunkach chaosu i trwającego bezprawia. Atmosfera przyzwolenia części społeczeństwa na wybuch emocji o niespotykanym w radzieckiej Gruzji natężeniu, w ciągu kilku miesięcy doprowadziła do dalszej eskalacji napięcia i w rezultacie do rozszerzania się wojny domowej w kraju. Jednak jakkolwiek nie ocenialibyśmy działań siłowych z tamtego okresu historii tego państwa, naszym zdaniem mieści się to w specyficznie pojmowanej kulturze politycznej tego kraju, biorąc pod uwagę czynnik kaukaskiego temperamentu i do dziś funkcjonującej (w co trudno uwierzyć w Europie) mentalności gruzińskiego dżygita.⁴⁸

Jedną z pierwszych decyzji, które podjął Eduard Szewardnadze po przybyciu do Tbilisi w marcu 1992 roku, było powołanie grupy mającej opracować strategiczny projekt euroazjatyckiego korytarza transportowego wraz z określeniem nowej roli Gruzji w tej branży, a *de facto* próba, udana zresztą, wciśnięcia się na rynek światowy z konkurencyjną ofertą dla infrastruktury przesyłowej pozostającej po rozpadzie ZSRR w posiadaniu Federacji Rosyjskiej. Szewardnadze postanowił twardo, ale też realistycznie prowadzić politykę odbudowy gospodarki kraju, stawiając w pierwszej kolejności na walor atrakcyjności tranzytowej Gruzji, stwarzającej dogodne możliwości do czerpania zysków z opłat przesyłowych planowanych linii przesyłowych ropy i gazu, głównie ze złóż położonych nad Morzem Kaspijskim. Konkurencyjne wobec infrastruktury rosyjskiej, jawnie sprzyjające interesom firm amerykańskim i zachodnioeuropejskim (np. BP), miały zapewnić Gruzji, ale też samemu Szewardnadzemu i jego otoczeniu klanowo – biznesowemu stabilne dochody na niespotykaną w realiach byłego ZSRR skalę. Odwołując się do uwag poczynionych na wstępie pracy, dotyczących istotnej roli powiązań personalnych, w tym rodzinnych (klanowych) i zawodowych, w zasadniczy sposób określających i kształtujących specyficzną kulturę polityczną w Gruzji, należy poświęcić chwilę uwagi na biografie współpracowników Eduarda Szewardnadzego w pierwszym okresie po powrocie do Gruzji w 1992 roku. W skład wspomnianego zespołu (który zainicjował swoje działanie 17 kwietnia 1992 roku) weszli sprawdzeni towarzysze: Gia Czanturia, Waża Lortkipanidze oraz Tedo Dżaparidze. Gia Czanturia, późniejszy szef założonej w 1992 roku firmy Georgian International Oil Corporation (GIOC)⁴⁹, był głównym negocjatorem i osobą odpowiedzialną za realizację budowy dwóch najważniejszych gruzińskich przedsięwzięć w branży paliwowej: rurociągu

⁴⁸ Dżygit – młody, odważny, szalony, nieokiełznany, góralski - kaukaski jeździec, wojownik.

⁴⁹ <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=8197>, dostęp: 18.02.2019 r.

Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) oraz gazociągu Baku – Tbilisi – Erzurum (BTE). We wrześniu 2004 roku Czanturia został zwolniony ze stanowiska przez nowego prezydenta Saakaszwilego, zagrożony aresztowaniem skorzystał z „propozycji nie do odrzucenia” i wyjechał do Azerbejdżanu, gdzie za wstawiennictwem prezydenta Alijewa zaczął pracę w firmie Azeri State Oil Company. Waża Lortkipanidze, to wykształcony najpierw na państwowym uniwersytecie w Tbilisi matematyk a następnie studiujący w Moskwie na Akademii Nauk Społecznych socjolog, głównie zaś działacz partyjny i państwowy. W latach 1983 – 1986 pełnił funkcję zastępcy a następnie I sekretarza gruzińskiego *Komsomolu*. Był to czas dominacji w wewnętrznej polityce GSRR Eduarda Szewardnadzego, dlatego postać Lortkipanidzego uznać należy za jednego z najbliższych współpracowników ówczesnego (do lipca 1985 roku) I sekretarza KC KPG, ale też protegowanego, którego Szewardnadze przygotowywał na partyjnej ścieżce kariery do objęcia w przyszłości odpowiedzialnych stanowisk w partii i państwie. Po awansie do Moskwy i objęciu stanowiska ministra spraw zagranicznych ZSRR, Szewardnadze dopilnował, aby istotne stanowisko sekretarza komitetu okręgowego partii w prestiżowej dzielnicy Tbilisi – Mtacminda (gruz. Święta Góra)⁵⁰, na terenie której znajdowała się większość instytucji rządowych, objął Waża Lortkipanidze. Funkcję tę sprawował on w latach 1986 – 1988, pracując jednocześnie w aparacie administracyjnym Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Gruzji. Szczytem kariery Lortkipanidzego w czasach Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, było objęcie w 1989 roku stanowiska zastępcy przewodniczącego (wicepremiera) Komitetu Rady Ministrów tej republiki. Po rozpadzie ZSRR i powrocie Eduarda Szewardnadzego do Gruzji, objął on stanowisko szefa administracji Szewardnadzego, którą to funkcję pełnił do stycznia 1995 roku. Następnie został mianowany ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Gruzji w Federacji Rosyjskiej, pełniąc jednocześnie rolę głównego negocjatora w sprawie statusu Abchazji. W okresie tym, wielokrotnie oskarżany był przez reprezentantów opozycji o wyraźnie prorosyjskie stanowisko w relacjach międzypaństwowych. W lipcu 1998 roku powrócił do Tbilisi i objął stanowisko ministra stanu (premiera) na którym pracował do maja 2000 roku. W 2001 roku został członkiem parlamentu z listy Gruzjińskiego Związku Obywatelskiego, a od 2003 kierował partią pod nazwą Związek Chrześcijańsko – Demokratyczny Gruzji. Eduard Szewardnadze scharakteryzował go wówczas następująco „...ma duże doświadczenie i talent do budowania relacji z przeciwnikami”.⁵¹ Los Waży

⁵⁰ <http://tbilisi.gov.ge/government/11?lang=en>, dostęp: 20.02.2019 r.

⁵¹ <https://civil.ge/ru/archives/159225>, dostęp: 20.02.2019 r.

Lortkipanidzego związany był również z interesami jednego z ówczesnych potentatów biznesowych najpierw Rosji, a od 2001 roku Gruzji, oligarchy Badriego Patarkaciszwilego.

Tedo Dżaparidze, to wybitny lingwista, do 1989 roku pracownik naukowy założonego w 1967 roku sławnego Instytutu Stanów Zjednoczonych AP i Kanady Akademii Nauk ZSRR (obecnie Federacji Rosyjskiej) (ISKRAN). Po rozpadzie ZSRR, od 1991 roku pełnił funkcję wiceministra spraw zagranicznych Gruzji, a po powrocie Szewardnadze z Moskwy do Tbilisi, został jego doradcą ds. bezpieczeństwa narodowego. Prezentując postawę wybitnie proamerykańską, został następnie ambasadorem Gruzji w Stanach Zjednoczonych AP, Kanadzie i Meksyku. Urząd ten sprawował od 1994 do 2002 roku. Następnie został sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Narodowego Gruzji i na tym stanowisku utrzymał się aż do 30 listopada 2003 roku. Trudno byłoby nie wyciągnąć wniosków, o wiedzy, a być może i zaangażowaniu i subtelnym dyplomatycznym wspomaganium przygotowywanej między innymi przy pomocy USA zmiany władzy w wyniku tak zwanej Rewolucji Róż, właśnie w listopadzie 2003 roku. Kolejnym prestiżowym stanowiskiem, wydawałoby się ukoronowaniem kariery dyplomaty była posada ministra spraw zagranicznych. Tedo Dżaparidze kierował pracami gruzińskiej dyplomacji do marca 2004 roku. W dowód uznania za dobrą współpracę, w 2006 roku amerykańska administracja zaprosiła go następnie do pracy w prestiżowym, finansowanym ze środków rządowych Międzynarodowym Centrum Nauki im. Prezydenta Woodrow'a Wilsona w Waszyngtonie. W wyniku wyborów w październiku 2012 roku ambasador Dżaparidze uzyskał mandat i został członkiem gruzińskiego parlamentu, reprezentując wyborców partii Gruzjińskie Marzenie. W 2016 roku został wybrany wiceprzewodniczącym Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (PACE) i jednocześnie doradcą premiera Giorgiego Kwirikaszwilego ds. polityki zagranicznej. Ta - i wspomniane wcześniej, jedyna w swoim rodzaju kariera naukowo – polityczno – dyplomatyczna (również biznesowa) wiele mówi o gruzińskiej specyficznie pojmowanej kulturze politycznej, którą można określić jako „kalejdoskopową”.

Początkowy brak demokratycznej legitymacji do pełnienia urzędu prezydenta nie stał na przeszkodzie podjętych działań. Kolejny raz Szewardnadze okazał się politykiem bardzo pragmatycznym, potrafiącym nie tylko zjednać sobie część dawnych opozycjonistów czy poradziecką inteligencję (określaną przez opozycję mianem czerwonej), ale również zapewnić sobie stosunkowo duże poparcie wśród zwykłych członków gruzińskiego społeczeństwa. Okazał się też człowiekiem niezwykle interesownym i skutecznym w zakresie zapewnienia członkom swojej rodziny, odpowiednich pozycji w strukturach transformującej się w gwałtowny i radykalny sposób gospodarki.

Pierwsze wybory parlamentarne po dokonanych na przełomie 1991 i 1992 roku zamachu stanu, odbyły się 11 października 1992 roku. O 225 miejsc w parlamencie rywalizowali przedstawiciele 36 partii i bloków wyborczych. Wybory odbyły się według systemu mieszanego: 150 miejsc w parlamencie uzyskali delegaci wybierani według systemu proporcjonalnego, w wielomandatowych okręgach wyborczych, a 75 miejsc objęli kandydaci wybierani według systemu większościowego, z jednomandatowych okręgów wyborczych. Uprawnionych do głosowania było 3.471.866 obywateli Gruzji, uczestniczyło 2.575.197 wyborców.⁵² Próg wyborczy wynosił 2%, przekroczyli go kandydaci 24 partii i w historii gruzińskiego parlamentaryzmu było to zgromadzenie najbardziej wielopartyjne. O niezwyklej mozaice światopoglądowej, która znalazła swoje odzwierciedlenie nie tylko w programach partii, ale też w samym nazewnictwie poszczególnych ugrupowań politycznych może świadczyć poniższe zestawienie, obejmujące poszczególne bloki, partie i organizacje społeczne. Wymieńmy tu niektóre z nich:

- Blok „Pokój” (zdobył 29 mandatów z list wyborczych);
- Blok „11 Października” (zdobył 18 mandatów);
- Blok „Jedność” (zdobył 14 mandatów);
- Partia Narodowo – Demokratyczna (zdobyła 12 mandatów);
- Partia Zielonych Gruzji (zdobyła 11 mandatów);
- Partia Demokratyczna (zdobyła 10 mandatów);
- „Karta '91” (zdobyła 9 mandatów);
- Unia Gruzjińskich Tradycjonalistów (zdobyła 7 mandatów);
- Towarzystwo im. Ilii Czawczawadzego (zdobyło 7 mandatów);
- Gruzjińskie Towarzystwo im. Meraba Kostawy (zdobyło 5 mandatów);
- Związek Zgody i Odrodzenia Narodowego (zdobyła 4 mandaty);
- Gruzjińska Socjalistyczna Partia Pracujących (zdobyła 4 mandaty);
- Partia Narodowej Niepodległości Gruzji (zdobyła 4 mandaty);
- Partia Przyjaźni i Sprawiedliwości Ludowej (zdobyła 2 mandaty);
- Związek Dzieci Bożych Gruzji (zdobył 2 mandaty);
- Radykalny Związek Monarchistów (zdobył 1 mandat);
- Partia Państwowo – Narodowej Jedności (zdobyła 1 mandat);
- Partia Konstytucyjnych Demokratów (zdobyła 1 mandat).⁵³

⁵² www.cec.gov.ge, dostęp: 28.02.2019 r.

⁵³ <http://history.cesko.ge/ENG/PDF/1990%20-%20Geo.pdf>, dostęp: 28.02.2019 r.

Niewątpliwym sukcesem omawianego okresu w zakresie wyznaczania cywilizowanych standardów państwa prawa, a zatem podnoszenia kultury politycznej, było uchwalenie przez parlament nowej konstytucji. Stało się to 24 sierpnia 1995 roku. Ustawa zawierała preambułę oraz 109 artykułów zawartych w 11 rozdziałach. Gruzińska ustawa zasadnicza określała system rządów w państwie jako republikę prezydencką, gdzie władza wykonawcza znajdowała się w rękach prezydenta. Według przepisów ustawy prezydent republiki był zarazem głową państwa jak i sprawował nadzór nad rządem.

Żyjąc w końcu drugiej dekady XXI wieku, w dobie wszechobecnych przekazów medialnych, współczesny historyk siłą rzeczy ma dostęp do szerokiego wachlarza informacji prasowych, filmowych lub dokumentów poddanych cyfrowemu utrwaleniu, dostępnych w międzynarodowej Sieci (Internecie). Odpowiednie wykształcenie, osobiste doświadczenie i umiejętności krytycznej analizy współczesnych źródeł pozwalają skorzystać w zasadzie z nieskończonej ilości wiarygodnych i potwierdzonych informacji. Jednak warunkiem ich dalszej interpretacji, jest szczegółowa weryfikacja, sprowadzająca się do potwierdzania danych i faktów, w kilku niezależnych od siebie źródłach. Rozpad ZSRR przypadł na czas rozwoju i wzrostu znaczenia mediów elektronicznych, w tym głównie wspomnianej międzynarodowej Sieci. Przypadł też na czas niszczenia istotnych dokumentów, decyzji wydawanych przez decydentów słownie, palenia archiwów i bibliotek. Z tego powodu, próbując dziś odtworzyć i zinterpretować część wydarzeń z okresu nas interesującego, zmuszeni jesteśmy do korzystania z zasobów umieszczonych w Internecie, tym bardziej, że coraz częściej wiele państw buduje swoją administrację opartą o cyfryzację i stosuje na co dzień wyłącznie dokumentację elektroniczną. Gruzja początku lat 90-tych XX wieku nie należała do państw zcyfrowanych. Borykała się z elementarnym brakiem energii elektrycznej i światła, a nie komputerów. Jednak zapis wspomnień uczestników najważniejszych wydarzeń powstały w latach późniejszych, umożliwia nam dziś zapoznanie się z relacjami uczestników i świadków najważniejszych wydarzeń, zapisanych w formie wywiadów, wspomnień i relacji, dostępnych dzisiaj jedynie w wersji elektronicznej.

Wspominając wiele lat później swoją działalność w administracji prezydenta Eduarda Szewardnadzego, zaufany współpracownik i były minister bezpieczeństwa państwowego, wcześniej wysoki rangą oficer KGB ZSRR Igor Giorgadze, charakteryzował poglądy ówczesnego prezydenta jako zmierzające do wyznaczenia Gruzji całkiem nowego miejsca w

regionie. Wspominał: „...Szewardnadze propagował, lobbował i dążył do sformułowania [nowej wizji – przyp. M.O.] - Gruzja musi zostać Izraelem dla USA na Południowym Kaukazie”⁵⁴. Dodawał jednocześnie, że w jego opinii „...jeśli Gruzja zostanie Izraelem dla USA na Zakaukaziu, wówczas Abchazja i Osetia Płd. staną się naszą [gruzińską – przyp. M.O.] Palestyną”. Sam zaś sugerował, aby Gruzja stała się raczej „neutralną platformą” na wzór europejskiej Szwajcarii, gdzie mogłyby się spotykać interesy i gdzie mogłyby prowadzić negocjacje państwa regionu: Rosja, Turcja, Iran, Armenia czy Azerbejdżan, czy inne mające regionalne interesy związane z Kaukazem, jak na przykład Stany Zjednoczone Ameryki.

I.4. Okres od listopada 1995 roku do grudnia 2003 roku.

Po okresie pełnego chaosu, upadku symboliki i struktur państwa radzieckiej Gruzji, społeczeństwo to weszło w okres powolnej próby stabilizacji. Władze dążyły do przeprowadzenia wyborów, które legitymizowały stan chaotycznej demokracji. Kolejne wybory parlamentarne odbyły się w Gruzji 5 listopada 1995 roku.

- **Struktura władzy państwowej w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku:**

Najważniejsze partie polityczne w Gruzji w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku:

O wielopartyjnym systemie politycznym w Gruzji, możemy mówić od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jedną z cech rodzącej się demokracji, a tym samym kultury politycznej, jak w wielu krajach postkomunistycznych, była erupcja partii i organizacji politycznych. Szacuje się, w tym okresie było oficjalnie zarejestrowanych lub ogłaszało publicznie (bez formalnej rejestracji) swoją działalność około lub nawet ponad 200 takich podmiotów. W okresie późniejszym, na przykład na dzień 1 września 1999 roku Ministerstwo Sprawiedliwości rejestrowało 124 partie polityczne. Okres ten można określić jako czas „spontanicznego chaosu”. Weryfikacją ich programu, skuteczności i organizacyjnych możliwości działania były oczywiście kolejne wybory parlamentarne. Biorąc powyższe pod uwagę, dla dalszego zrozumienia skomplikowanej, arcydynamicznej, emocjonalnej i niezwykle burzliwej historii gruzińskiej kultury politycznej, wymienimy tu partie

⁵⁴ Wywiad z Igozem Giorgadze – „Gruzja potrzebuje procesu norymberskiego”, w: *Młoda Gwardia*, z dnia 12.03.2013 r., www.mger2020.ru/interviews/2013/03/12/46064, dostęp: 01.02.2019 r.

najważniejsze na ówczesnej scenie politycznej, których przedstawiciele w wyniku wyborów w roku 1995 znalazły się w parlamencie lub były blisko osiągnięcia progu 5% wymagalnego dla list partyjnych:

- Demokratyczna Unia Odrodzenia Gruzji (wcześniej występująca pod nazwą Unia Odrodzenia Gruzji). Partia została oficjalnie założona w styczniu 1992 roku, wbrew nazwie działała głównie na terenie Adżarii, a jej przewodniczącym w tamtym okresie był Aslan Abaszydze. W latach 1992 – 1995 posiadała 6 przedstawicieli w parlamencie, a po wyborach w 1995 roku 31. W wyniku wyborów w roku 1999 wprowadziła do parlamentu 58 przedstawicieli. Posiadała około 30.000 członków.

- Unia Obywateli Gruzji. Została założona w listopadzie 1993 roku. Powstała jako partia władzy i wsparcia ówczesnego lidera politycznego w Gruzji, a następnie prezydenta Eduarda Szewardnadze. W okresie 1992 – 1995 partia posiadała 78 przedstawicieli w parlamencie, po wyborach w 1995 roku 108, a po wyborach w 1999 – 131. Partia posiadała około 100.000 członków. Warto tu odnotować, iż jednym z przywódców był późniejszy premier Zurab Żwania (jeden z głównych aktorów Rewolucji Róż w 2003 roku), a także znany reżyser Eldar Szengelaia. Z list tej partii (jako kandydaci niezależni) dostali się też do parlamentu w 1995 roku tacy politycy jak Nino Burdżanadze i Micheil Saakaszwili.

- Demokratyczna Partia Gruzji, założona w maju roku 1991. Po wyborach w roku 1992 miała 11 przedstawicieli. W roku 1995 nie przekroczyła progu 5%, lecz z uwagi na zapis i sytuację w Abchazji wybrany wcześniej z list tej partii przedstawiciel tego regionu, zasiadał w parlamencie również po kolejnych wyborach. Przewodniczącym partii był w tym czasie Gela Kwliwidze, a liczyła ona około 26.000 członków.

- Partia Zielonych Gruzji. Założona została w roku 1990. W chwili rejestracji liczyła około 300 członków. Partia miała 11 miejsc w parlamencie po 1992 roku. W roku 1993 partia weszła w skład Unii Obywatelskiej Gruzji, a jej lider Zurab Żwania został sekretarzem generalnym UOG. W roku 1995 partia wprowadziła do parlamentu 4 swoich reprezentantów z listy UOG. Jej przewodniczącym był Giorgi Gaczeciladze, późniejszy kandydat na prezydenta i oponent Micheila Saakaszwilego w wyborach 2008 roku.

- Towarzystwo Konstantina Gamsachurdii formalnie powstało w roku 1992, jako społeczna organizacja polityczna. Liczyło około 4000 członków. W trakcie wyborów w roku 1995, Towarzystwo wystawiło swoich kandydatów (w ramach bloku wyborczego pod nazwą „Wiek XXI” jednak bez sukcesu wyborczego. Prezydentem organizacji był Wachtang Boczoriszwili.

- Partia Pracy Gruzji została założona w roku 1996. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych liczyła około 10.000 członków. W wyniku wyborów parlamentarnych w

roku 1995 partia ta miała 7 mandatów. Od tego czasu partia ta nadal skutecznie, choć z ograniczonym rezultatem uczestniczy w kolejnych wyborach i jej przedstawiciele zasiadają w parlamencie, a przewodniczący – Szalwa Natelaszwili, był stałym kandydatem środowisk lewicowych na prezydenta kraju.

- Gruzińska Organizacja Polityczna „Lemi” (Lew) – powstała w czerwcu 1989 roku. Liczyła około 15.000 członków.

- Narodowo Demokratyczna Partia Gruzji. Została założona w roku 1981 jako następczyni Partii Narodowo Demokratycznej powstałej w roku 1917.

- Popularno Demokratyczna Unia Gruzji powstała w roku 1997. Liczyła około 7000 członków. Jej przewodniczącym był Nestan Kirtadze.

- Partia Popularna (powstała w roku 1997 jako odłamek Partii Narodowo Demokratycznej). Liczył około 3000 członków. Posiadała 24 mandatów w parlamencie w kadencji 1995 – 1999. Przewodniczącym był Mamuka Giorgadze.

- Unia Reformatorów Gruzji działała od roku 1993. Liczyła około 8000 członków. W latach 1992 – 1995 posiadał 5 mandatów. W wyborach w roku 1995 partia ta wprowadziła do parlamentu jednego przedstawiciela. Przewodniczącym partii był Bakur Gulua. Partia liczyła około 8000 członków.

- Partia Socjalistyczna Gruzji została założona w roku 1995. Liczyła około 25.000 członków. Przewodniczącym był Wachtang Rceuliszwili. W roku 1995 partia wprowadziła do parlamentu 4 przedstawicieli.

- Unia Sportowców Gruzji (rok założenia 1994). W wyborach w roku 1995 uzyskała 2 miejsca w parlamencie. Przewodniczącym był Ediszer Maczaidze. Partia w owym czasie liczyła około 20.000 członków.

- Unia Gruzińskich Tradycjonalistów powstała w sierpniu 1990 roku jako skrzydło Partii Konserwatywno Monarchistycznej. Partia ta claims/uznawała się za sukcesora powstałej na emigracji (w roku 1942 w Berlinie) partii o tej samej nazwie. Liczyła około 2000 członków.

- Zjednoczona Komunistyczna Partia Gruzji została założona w roku 1994. Liczyła około 87.000 członków stowarzyszonych w około 1350 organizacjach. Posiadał 3 przedstawicieli w parlamencie w kadencji 1992 – 1995. Pierwszym sekretarzem partii był Panteleimon Giorgadze.

Wybory parlamentarne w 1999 r.:

W wyborach parlamentarnych które odbyły się 31 października 1999 roku wzięło ostatecznie udział, tj. zostało zarejestrowanych przez Centralną Komisję Wyborczą, 31 partii i

bloków politycznych. Końcowa rejestracja odbyła się 18 października 1999 r. Początkowo, w dniu pierwszej rejestracji, tj. 1 października do wyborów zgłosiły się 22 partie i 13 bloków wyborczych.⁵⁵ Największą partią, której liczbę członków szacowano na około 112 000 była Związek Obywateli Gruzji. Jej przywódcą był Eduard Szewardnadze.

10 partii (lub organizacji) określało swój program polityczny jako centrowy, 6 partii jako lewicowy, 11 partii jako prawicowy. 15 partii wzięło udział w wyborach jako partie centro – prawicowe, 6 jako partie (lub organizacje) centro – lewicowe. Ponadto należy odnotować, iż 3 partie lub organizacje polityczno – społeczne określało swój program polityczny jako nacjonalistyczny, jedna zaś proponowała „Trzecią Drogę”, rozumiejąc pod tym hasłem rewolucję konserwatywną. W przypadku pozostałych, brak jest danych.

Warto zauważyć i wymienić pewne specyficzne cechy charakteryzujące gruzińskie partie polityczne, biorące udział w omawianych wyborach. Na przykład na 59 partii i organizacji społeczno – politycznych (między innymi stowarzyszenia), 41 z nich w swych programach odwoływało się do motta, jako frazy charakteryzującej ich program polityczny. Wymieńmy tu między innymi: poczynając od najbardziej lakonicznego – „Sprawiedliwość” (Unia Sprawiedliwości Społecznej Gruzji), poprzez znane z wcześniejszego użycia „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!” (Zjednoczona Partia Komunistyczna Gruzji), po motto ówczesnej partii władzy „W kierunku dobrobytu i stabilności” (Związek Obywateli Gruzji. Ponieważ motto stanowi swego rodzaju nadbudowę ideologiczną partii (lub innej organizacji społecznej) zamkniętą w jednej frazie, warto tu przytoczyć też i inne: „Gruzja ponad wszystko” (Unia Gruzjińskich Tradycjonalistów i Ruch Narodowy „Gruzja ponad wszystko”), „Nie poddawaj opresji innych, a będziesz szanowany przez innych. Nie jesteś niewolnikiem” (Stowarzyszenie Konstantina Gamsachurdii), „Wysiłki *Czkondideli* zbawią Gruzję” (Gruzjiński Ruch Wolności i Integralności *Czkondideli*), „Prawda zawsze i wszędzie” (Narodowo Demokratyczna Partia Gruzji), „Silne uprzemysłowienie, silne rodziny” (Partia Narodowego Industrialnego i Ekonomicznego Rozwoju), „Partia popularna – dla ludzi i przez ludzi” (Partia Popularna), „Poprzez wolność osobistą do wolności narodowej, poprzez wolność narodową do wolności osobistej” (Front Popularny Gruzji), „Ojczyzna, język, wiara” (Stowarzyszenie Ilii Czawczawadzego), „Uratuj przemysł a uprzemysłowienie uratuje Gruzję” (Ruch polityczny Przemysł uratuje Gruzję), „Nowa Siła – Nowy Porządek” (Ruch dla Państwa Gruzjińskiego) czy wiele innych.

⁵⁵ *Political Parties of Georgia. Directory 1999*, Tbilisi 1999

Powyższy spis, zamieszony celowo stanowi doskonałą ilustrację ówczesnej gruzińskiej kultury politycznej, w tym przypadku myślenia politycznego - z jednej strony niezwykle poważnie, niejednokrotnie wręcz z emfazą traktującej wartości wyższe, przynajmniej często kontrowersyjne jako te, którymi powinni kierować się tak politycy, jak i ich wyborcy, z drugiej zaś pokazuje niezwykle pejzaż – użyjmy tego słowa – intelektualnej oryginalności polityków, kierujących swoją ofertę do gruzińskiego społeczeństwa.

Jedną z najważniejszych działaczek politycznych, których kariera zaczęła się w tym okresie, była Nino Burdżanadze. Urodziła się 16 czerwca 1964 roku w Kutaisi jako córka działacza partyjnego Gruzjińskiej Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (GKPZR) w tym mieście Anzora Burdżanadze. Ojciec, bliski znajomy Eduarda Szewardnadze, nazywany był „chlebnym magnatem” z racji zajmowania się również rozległymi interesami w branży spożywczej. Sama Nino Burdżanadze ukończyła wydział prawa Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego (MGU) w 1986 roku. Następnie do roku 1990 zajmowała się działalnością naukową. Od 1991 do 1992 roku pracowała w ministerstwie ekologii Gruzji. Tam poznała późniejszego kolegę partyjnego i premiera Zuraba Żwanię. W latach 1993 do 1995 pracowała w komisjach gruzińskiego parlamentu jako radca prawny. Od 1995 roku zasiadała w parlamencie Gruzji jako deputowana z list partii Związek Obywateli Gruzji partii, której przewodniczącym był Eduard Szewardnadze. Pełniła tam funkcję zastępcy przewodniczącego komisji konstytucyjnej Michaiła Saakaszwilego. Ponownie wybrana do parlamentu w październiku 1999 roku z list tej samej partii, gdzie przewodniczyła komisji prawnej. W latach 2000 – 2001 pełniła funkcję przewodniczącej komisji spraw zagranicznych, a następnie w listopadzie 2001 roku wybrana na spikera parlamentu (odpowiednik funkcji marszałka sejmu). W listopadzie 2003 roku, z wykorzystaniem swojej ówczesnej funkcji, w sposób niezwykle skuteczny wspomogła lidera akcji politycznej mającej na celu zakwestionowanie wyników wyborów z 2 listopada tego samego roku Micheila Saakaszwilego, która przeszła do historii pod nazwą Rewolucji Róż. Stała się tym samym współodpowiedzialna za niedopuszczenie do ukonstytuowania się nowego parlamentu, tym samym zyskując miano jednej z liderki tej akcji. Następnie, po wyznaczeniu nowego terminu i konieczności powtórzenia wyborów parlamentarnych, w związku z ustąpieniem Eduarda Szewardnadze z funkcji prezydenta Gruzji, jako spiker parlamentu pełniła obowiązki prezydenta republiki. Wypełniała tę funkcję do stycznia 2004 roku, do momentu zaprzysiężenia nowego prezydenta Micheila Saakaszwilego. W wyborach parlamentarnych 28 marca 2004 roku została wybrana deputowaną do parlamentu z list wspólnego z Micheilem Saakaszwilim bloku politycznego

„Ruch Narodowy – Demokraci”, gdzie ponownie objęła funkcję spikera. W wyniku przedterminowego ustąpienia przez Micheila Saakaszwilego z funkcji prezydenta Gruzji i wyznaczenia nowych wyborów prezydenckich, ponownie pełniła obowiązki prezydenta od 26 listopada 2007 roku do 4 stycznia 2008 roku. W maju 2008 roku dobrowolnie zrezygnowała z zajmowanego stanowiska przewodniczącej parlamentu Gruzji. Zameżna, matka dwójki dzieci. Jej mąż, z zawodu prawnik, był wojskowym prokuratorem, następnie zajął się prowadzeniem rozległych interesów. W roku 2008 założyła partię „Burdżanadze – Nowi Demokraci” przechodząc do twardej opozycji wobec Micheila Saakaszwilego. Stała się liderką ruchu społecznego, skupiającego największe partie polityczne postulujące odejście Micheila Saakaszwilego z zajmowanego stanowiska. 26 maja 2011 roku, była przywódczynią ostrej konfrontacji politycznej, która doprowadziła do pacyfikacji przez policję manifestacji zorganizowanej przez opozycję przed budynkiem dawnego parlamentu. Manifestacja, mająca na celu uniemożliwienie prezydentowi Micheilowi Saakaszwilemu przeprowadzenia defilady wojskowej w dniu święta narodowego Gruzji i skłonienie go do rezygnacji, przerodziła się w ostry konflikt i walki uliczne w alei Rustawego przed i w bezpośrednim otoczeniu budynku byłego parlamentu. Plan działania sił policyjnych oraz ich brutalność porównywane będą od tej pory przez działaczy opozycyjnych do traumatycznych wydarzeń z 9 kwietnia 1989 roku. W 2013 roku N. Burdżanadze wystartowała w wyborach prezydenckich. Zajęła 3 miejsce uzyskując 10,1% głosów wyborców.

W okresie tym, obfitującym w szereg spraw bulwersujących opinię publiczną w Gruzji w schyłkowym czasie rządów Eduarda Szewardnadzego, było zabójstwo dziennikarza śledczego Giorgiego Sanai, gospodarza popularnego programu telewizyjnego „Kurier Wieczorny” w nieprzychylniej prezydentowi i firmowanemu przez niego rządowi, stacji Rustawi 2. Do zabójstwa doszło 26 lipca 2001 roku w mieszkaniu dziennikarza, w Tbilisi. Sanaia został zastrzelony strzałem w głowę z bliskiej odległości. Okoliczności śmierci wskazywały na profesjonalną pewność zabójcy i szybko wywołały w społeczeństwie spekulacje związane z jego mocodawcami oraz motywami zbrodni. Dziennikarz zajmował się bardzo trudnymi i jak się okazało niebezpiecznymi tematami – procesem prywatyzacji gruzińskiej gospodarki, w tym m.in. prywatyzacją elektrowni i sieci przesyłowych. Nie unikał także tematów korupcji, handlu narkotykami oraz przenikania i obecności na terenie Gruzji, w dolinie Pankisi czeczeńskich rebeliantów. Śmierć Giorgiego Sanai uznano za motywowaną politycznie, jednak fala buntu i społecznego niezadowolenia z dramatycznie obniżającego się nie tylko poziomu życia codziennego, ale też standardów życia politycznego (w tym pogłębiająca się atrofia moralności w polityce) doprowadziła do ostatecznego rozkładu

dotychczasowego modelu władzy i politycznego przywództwa Eduarda Szewardnadzego. Następnego dnia po zabójstwie, przed siedzibą rządu i prezydenta doszło do kilkusetosobowej manifestacji protestacyjnej. 150 dziennikarzy podpisało się pod oświadczeniem, jasno definiującym sytuację w Gruzji. Pisali oni: „Morderstwo Sanai jest skutkiem nieporządku w kraju, a rząd ponosi odpowiedzialność za ten chaos. Powszechne stało się bicie, grożenie i dyskryminowanie dziennikarzy za ich działalność zawodową. Stróże prawa cynicznie ukrywają popełnione zbrodnie. [...] członkowie klanów i kryminaliści próbują zastraszyć społeczeństwo”.⁵⁶ Zaś dziennikarze *Dilis Gazeti* oświadczyli: „Fakt [zabójstwa – dop. M.O.] jest logicznym następstwem atmosfery anarchii i bezkarności, która została stworzona w kraju”.⁵⁷ Kilka miesięcy później, w grudniu 2001 roku aresztowano, a w 2003 roku sąd w Tbilisi skazał w tej sprawie byłego funkcjonariusza gruzińskiego MSW, uznając go winnym morderstwa. Jednak rodzina Giorgiego Sanai nigdy nie pogodziła się z faktem nieustalenia politycznych patronów zbrodni. Śmierć Sanai przypominała gruzińskiemu społeczeństwu wydarzenia z Ukrainy, gdzie we wrześniu 2000 zginął inny dziennikarz zajmujący się podobnymi tematami, również Gruzin – Giorgi Gongadze.⁵⁸ Jego okaleczone zwłoki odnaleziono kilka miesięcy później, a w sprawę podobnie jak w przypadku Sanai zamieszani byli oficerowie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy. I tu opinia publiczna i media doszukiwała się motywów politycznych – „uciszenia” zbyt dociekliwego dziennikarza, tropiącego korupcyjne wątki na szeroką skalę w mechanizmach ukraińskiej władzy czy niejasności i możliwość fałszerstw w referendum konstytucyjnym z kwietnia 2000 roku, przeprowadzonym w czasach prezydentury Leonida Kuczmy.⁵⁹

Dziś wiemy też, że do grona zaginionych, a następnie zmarłych w tragicznych okolicznościach dziennikarzy śledczych z czasów transformacji ustrojowej i gospodarczej również w Polsce, zaliczyć należy Jarosława Ziętarę, dziennikarza ówczesnej „Gazety Poznańskiej”, zaginionego 1 września 1992 roku.

W tej sytuacji, przygotowując polityczny grunt pod dalszy bieg wydarzeń, jednocześnie realizując plan sukcesji władzy, prezydent Eduard Szewardnadze wykorzystując sytuację związaną nie tylko z nieprzychylnym społecznym klimatem po śmierci Giorgiego Sanai, ale też z ogólnoświatowym zamieszaniami z powodu ataku terrorystycznego m.in. na wieże WTC w Nowym Jorku przeprowadzone 11 września 2001 roku, 17 września ustąpił ze

⁵⁶ www.civil.ge/archives/184887, dostęp: 13.02.2009 r.

⁵⁷ *dilis gazeti*, z dnia 27.07.2001 r.

⁵⁸ <http://antykorupcja.gov.pl/ak/aktualnosci/12950,Smierc-Heorhija-Gongadzego.html>, dostęp: 12.02.2019 r.

⁵⁹ www.newsweek.pl/swiat/ukraina-kuczma-sam-wydal-polecenie-uprowadzenia-dziennikarza/lsf21xt, dostęp: 13.02.2019 r.

stanowiska przewodniczącego partii Związek Obywatelski. Dwa dni później, 19 września rezygnacja Micheila Saakaszwilego ze stanowiska ministra sprawiedliwości została przez prezydenta przyjęta. Ustępując oskarżył on ministra spraw wewnętrznych Kachabera Targamadzego i ministra bezpieczeństwa państwowego Wachtanga Kutateladzego o korupcję. Saakaszwili stwierdził wtedy, że: „...reformacja rządu od wewnątrz jest niemożliwa”.⁶⁰ Zrezygnował też z członkostwa w partii Szewardnadzego. Kilka tygodni później, w listopadzie 2001 roku, przystąpił do działań organizujących nowy byt polityczny – partię Ruch Narodowy.

25 lutego 2002 roku, w swoim gabinecie w Kancelarii Państwa, zginął w wyniku postrzału w głowę sekretarz Narodowej Rady Bezpieczeństwa Gruzji Nugzar Sadżaja. Funkcję pełnił od samego początku powołania w strukturach gruzińskiego aparatu władzy wspomnianej rady, to jest od 1995 roku. Należał do zaufanych współpracowników prezydenta Eduarda Szewardnadzego, zaliczano go do grona określanego jako „szarzy kardynałowie”. W czasach GSRR był przewodniczącym Komitetu Kontroli Ludowej i współpracował w latach 70-tych XX w. z Szewardnadzem jako I sekretarzem KC KPG w trakcie pokazowej kampanii oczyszczania republiki z problemu korupcji m.in. wśród członków aparatu partyjnego. Sam Szewardnadze, określający Sadżaję mianem przyjaciela, wyraził się o jego tragicznej śmierci w sposób następujący: „...był ofiarą moralnego terroru rozpętanego w kraju przez pewne siły”.⁶¹ Spektakularna śmierć sekretarza Rady Bezpieczeństwa (być może samobójcza) pokazała utwierdzającą się w tym czasie w obyczajowości gruzińskiej polityki i stanowiącą element tamtejszej kultury politycznej, tendencję do dalszego, przeniesionego ze szczególnie chaotycznych i niestabilnych lat 90 – tych XX w. rozstrzygania problemów poprzez gwałt lub śmierć. Ostateczna odpowiedź na pytanie o motyw domniemanego samobójstwa wydaje się dziś tak samo niemożliwa jak w momencie jego zaistnienia. Zdarzenie, które określić można jako „śmierć po porannej lekturze gazet”, rzekomo mające swoje psychologiczne uzasadnienie w załamaniu nerwowym polityka, którego przerosła możliwość rozwiązania problemów związanych nie tylko z przeorientowaniem polityki zagranicznej Gruzji – stopniowe naciski prezydenta na ograniczanie współpracy z Federacją Rosyjską na rzecz bliskich związków ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki, ale też problemy wewnętrzne, takie jak utrata kontroli nad Abchazją, znacznie ograniczone możliwości zarządzania Adżarią, kłopoty z zamieszkującymi wąwoz Pankisi gruzińskimi Czeczenami – Kistami (np. problem

⁶⁰ <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=592>, dostęp: 13.0.2019 r.

⁶¹

Ruslana Gebajewa) czy napięcia w południowych prowincjach Gruzji, zamieszkałych przez przedstawicieli mniejszościami narodowych Ormian i Azerów. Do tego katalogu doszły oskarżenia formułowane przez jednego z członków parlamentu (Borysa Kabuchawy) o rzekomy współudział – razem z Awtandilem Ioselianim, ówczesnym szefem służby wywiad zagranicznego Gruzji, w przygotowaniu zamachu na przywódcę Autonomicznego Regionu Adżarii, „Czerwonego Sułtana” Aslana Abaszydzego.

Omawiany okres stanowi jeden z najbardziej chaotycznych w dziejach najnowszych gruzińskiego społeczeństwa. Od radzieckiego, w skali ZSRR uważanego za przykład dobrze, skutecznie, ideologicznie zaangażowanego, budującego i konsumującego dobrodziejstwa społeczeństwa realnego socjalizmu, osadzonego na mitycznej roli najznakomitszego Gruzina – Józefa Dżugaszwiliego – Stalina, w skali nie tylko republikańskiej czy ogólnozwiązkowej, ale nawet światowej postaci wielce znaczącej i mającej realny wpływ na losy świata, Gruzini przeszli do państwa upadłego, właściwie bez znaczenia na politycznej mapie świata, co mocno nadwątlilo narodowe ego, niezwykle silne w tej społeczności. W okresie tym przeprowadzono ważne referenda, ogłoszono akt przywrócenia niepodległości, wybrano demokratycznie prezydenta – najpierw Zwiada Gamsachurdię w 1991 roku, a następnie Eduarda Szewardadzego w 1995 i 2000 roku, kilkakrotnie przeprowadzono wybory parlamentarne, uchwalono konstytucję, rozpoczęto budowę zrębów instytucji państwowych, powołano Gwardię Narodową, zmagano się z tendencjami separatystycznymi w Abchazji i Osetii Południowej, co skutkowało wojnami, falami uchodźców, licznymi traumami i tragediami. Rozpoczęto wreszcie próbę reform systemu gospodarczego, co sprowadzało się do faktycznego doprowadzania do upadku, często niekontrolowanej prywatyzacji zakładów przemysłowych, co z kolei powodowało korupcję, zanik więzi społecznych, chaos, demoralizację i wzrost wpływu czynników kryminalnych na politykę władz państwowych. W skali międzynarodowej, umiejętnie wykorzystujący swój polityczny kapitał z czasów ZSRR Eduard Szewardnadze potrafił wprowadzić niezależny podmiot na arenę polityczną świata – Gruzja stała się członkiem ONZ, Rady Europy, Organizacji Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego. Uczestniczyła w powstaniu GUAM, stała się podmiotem współpracującym z Bankiem Światowym i MFW. Z drugiej jednak strony nie może dziwić fakt zmęczenia społeczeństwa, realnego niezadowolenia i chęć zmian. Szczególnie w młodszej jego części. Na takim to gruncie, narodzi się uzasadniony kolejny bunt społeczny, który zostanie skutecznie wykorzystany do przeprowadzenia tak zwanej „Rewolucji Róż”, jednej z serii przygotowanych przez państwa Zachodu, szczególnie USA, akcji politycznych,

mających w rezultacie doprowadzenie do wykreowania nowych realiów systemowych, korzystnych zarówno dla gruzińskiego społeczeństwa, jak i dla globalnych interesów światowego mocarstwa, które po okresie Zimnej Wojny, nie zrezygnowało ze swoich planów i zamierzeń odgrywania wiodącej i jedynej roli we współczesnym świecie. W tych planach Gruzja stała się doskonałym polem doświadczalnym dla inżynierii politycznej Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Rozdział II

Rewolucja Róż jako katalizator procesów politycznych.

*„My w CIA nie przekupujemy. Jeżeli macie w waszym społeczeństwie problem z korupcją, istniał on na długo przed przybyciem CIA. Przekupywać oznacza dawać pieniądze komuś, kto coś dla nas robi, a my nie dajemy pieniędzy w tym celu. Dajemy pieniądze temu, kto nie ma wystarczająco dużo pieniędzy, by robić to, co chce. Zasadniczo popieramy ustroje demokratyczne... ”*⁶²

*„...No cóż, popierając jakiegoś autorytarnego przywódcę przeciw zagrożeniu komunistycznemu, pozostawia się zawsze otwartą możliwość, że kraj tego autorytarnego przywódcy stanie się w przyszłości demokratyczny.”*⁶³

*William Colby,
dyrektor Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA)
Stanów Zjednoczonych Ameryki (1973 – 1976)*

Dwa okresy sprawowania urzędów przez prezydentów Gruzji Zwiada Gamsachurdii (1991 – 1992) i Eduarda Szewardnadzego (1995 – 2003), różniły się od siebie w sposób zasadniczy, co miało oczywisty wpływ na kulturę polityczną w tym kraju. Prezydenturę Zwiada Gamsachurdii możemy scharakteryzować jako spełnienie marzeń pokoleń Gruzynów o demokratycznym państwie, przywróceniu niepodległości, podmiotowości i wolności, co warte jest podkreślenia w warunkach istniejącego nadal totalitarnego państwa związkowego jakim był ZSRR. Działalność Eduarda Szewardnadzego charakteryzowała militarna konfrontacja z legalnie urzędującym poprzednikiem, siłowe przejęcie władzy w wyniku tak zwanej „wojny tbiliskiej” w 1991 roku, rządy jako poza konstytucyjna Głowa Państwa, choć pamiętać należy, że to właśnie ten polityk, określany przez wielu jako „autor” końca Zimnej Wojny na świecie⁶⁴, rozpoczął swoje rządy w atmosferze zamieszania, niestabilności, zapaści państwa i jego instytucji, upadku gospodarki małej Gruzji odłączonej od systemu ogromnego systemu ekonomiki ZSRR i pomimo nieudolności w zarządzaniu w warunkach rodzącej się poradzieckiej demokracji, przeprowadził demokratyczne wybory parlamentarne (1992, 1995, 1999), a także doprowadził do uchwalenia nowej konstytucji oraz znacząco

⁶² O. Fallaci, *Wywiad z historią. Wywiad z Williamem Colbym*, Warszawa 2012, s. 486

⁶³ *Op. cit.*, s. 496

⁶⁴ M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji... Tom II*, Wywiad z Lewanem Gaczecziladzem, Toruń 2024, s. 277

przyczynił się do utrwalenia demokratycznego systemu politycznego państwa. Jednak rozwój sytuacji – od gospodarczej po społeczną i polityczną, poradzieckiej republiki, nie był satysfakcjonujący dla większości społeczeństwa. Po upadku ZSRR Kaukaz, a szczególnie państwa jego południowej części, w tym Gruzja, stanowiła dla mocarstw światowych ważny punkt odniesienia. Zarówno dla Stanów Zjednoczonych Ameryki, jak i dla Federacji Rosyjskiej (w późniejszym okresie dla państw UE oraz Chin), ze względów gospodarczych, militarnych i politycznych. Oczywiście dla każdego z tych podmiotów w innym ujęciu. Po zakończeniu Zimnej Wojny i rozpadzie ZSRR, mocarstwowej potrzeby ekspansji światowej, zapewnienia swojej globalnej supremacji nie kryły USA. W opublikowanej w 2008 roku książce⁶⁵, zapisie rozmów wpływowych amerykańskich polityków zajmujących się zagadnieniami polityki zagranicznej i bezpieczeństwa USA – Zbigniewa Brzezińskiego i Brenta Scowcrofta, Brzeziński mówi wprost: „...przywództwo amerykańskie jest konieczne – o ile przez przywództwo rozumiemy w pierwszym rzędzie nie dyktat, ale inspirację; oświecony wgląd w znaczenie historii i naszych czasów; przywództwo, które zdaje sobie sprawę z tego, co jest naprawdę nowe w dwudziestym pierwszym wieku. [...] ...taki rodzaj amerykańskiego przywództwa może być katalizatorem – nie działań kierowanych przez USA, ale działań które społeczność globalna [...] jest gotowa kolektywnie wykonać. Na takie przywództwo jest zapotrzebowanie”. Amerykanie nie tylko w dobie po II Wojnie światowej, ale również w okresie nazywanym hantingtonowskim⁶⁶ paradygmatem „czwartej fali demokratyzacji”, a więc w okresie po zimnowojennym (po 1991 roku) nigdy nie ukrywali swoich zamiarów „przewodzenia świata” – „...tylko Stany Zjednoczone mogą sprawować oświecone przywództwo...” dopowie w cytowanej wyżej publikacji Ben Scowcroft. Poglądy byłych doradców prezydentów USA, wypowiedziane w lutym 2008 roku, były odzwierciedleniem stanu mentalności elit politycznych pokolenia ludzi czynnie zaangażowanych w walkę pomiędzy mocarstwami, toczoną w ramach Zimnej Wojny. Wydaje się, że przynależność partyjna – bądź to do Partii Demokratycznej, bądź do Partii Republikańskiej nie miała większego znaczenia. Liczył się wyłącznie interes USA, a przez to partykularne interesy poszczególnych graczy. Czym zatem tak małe państwo jak Gruzja, wzbudzało dość silne emocje? Czym angażowało uwagę polityków światowego formatu? Z punktu widzenia geopolityki, Gruzja stanowi ważny strategicznie obszar na mapie Kaukazu, na styku Europy i Azji, którego znaczenie wyznaczają następujące czynniki: gospodarczy, w

⁶⁵ Z. Brzeziński, B. Scowcroft, D. Ignatius, *Ameryka i Świat. Rozmowy o globalnym przebudzeniu politycznym* (tytuł oryginału: *America nad the World. Conversations on the Future of America Foreign Policy*), Łódź 2009, s. 37

⁶⁶ Samuel P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 2009

tym transportowy, zapewniający konkurencyjny wobec terytorium Rosji przesył z okolic Morza Kaspijskiego do tureckich portów surowców energetycznych – głównie ropy i gazu, militarny – potencjalnie zapewniający posiadanie przyjaznego środowiska dla zainstalowania stałej bazy wojskowej lub korzystania z istniejącej infrastruktury np. lotniczej w celu ewentualnego wykorzystania w przypadku konfliktu zbrojnego z Iranem, ponadto stanowi strategicznie ważny punkt kontroli nad szeroko rozumianym obszarem Bliskiego Wschodu oraz czynnik polityczny – państwo, którego elity społeczne i polityczne gorąco wierzą w misję globalnego przywództwa USA, są spolegliwe i przydatne na przykład w ramach wspólnych inicjatyw instytucji międzynarodowych (jak np. ONZ), w zamian za przyznawane granty, dotacje, możliwości szkolenia, nauki, czasowego pobytu lub legalny w USA lobbing polityczny. „Wielka Gra w okolicy roku 2008 toczy się o rurociągi”⁶⁷ – powie David Ignatius, moderator przytoczonej już rozmowy Brzeziński – Scowcroft, a sam Brzeziński podsumuje to następująco: „...energia jest [...] największym kapitałem. Chce jej cała reszta świata. Jeżeli będą mogli bezpośrednio układać się z resztą świata, skonsolidują swoją niepodległość. To jeden z powodów, z których Rosja wywierała taką presję na Gruzję, aby nie dopuścić do rurociągu kaspijskiego [...]. Nie chodziło o Saakaszwilego, nie o Rewolucję Róż, tylko o rurociąg Baku – Ceyhan. Spójrz, którądy on przebiega: od Azerbejdżanu i Morza Kaspijskiego przez Gruzję do Turcji i dalej na Zachód”.⁶⁸

Dlaczego zatem doszło do tak zwanej Rewolucji Róż i jaki miała ona wpływ na kulturę polityczną Gruzji?

Polityka prezydenta Eduarda Szewardnadzego wypalała się w miarę upływu czasu. Niepotrafiący odnaleźć się w realiach poradzieckich, przebiegły w działaniu, a skrajnie cyniczny polityk, potrafił zadbać wyłącznie o interesy najbliższych członków rodziny, bliskich współpracowników i popleczników politycznych. Przewodził państwu w głębokim kryzysie gospodarczym. Od kłopotów w zaopatrzeniu w najpotrzebniejsze produkty spożywcze, po ograniczenia w codziennym dostarczaniu gazu do mieszkań. Od rozkładającego się poradzieckiego aparatu administracji państwowej, po skorumpowany system dostępu do edukacji, ze zdawaniem za łapówki egzaminów na uczelniach. Od beznadziei perspektyw na udział w światowej polityce polityków z rozbudowanym, gruzińskim narodowym ego, po wojny i konflikty zbrojne pomiędzy siłami gruzińskimi, a

⁶⁷ Z. Brzeziński, B. Scowcroft, D. Ignatius, *Ameryka i Świat. Rozmowy o globalnym przebudzeniu politycznym* (tytuł oryginału: *America nad the World. Conversations on the Future of America Foreign Policy*), Łódź 2009, s. 203

⁶⁸ *Op. Cit.*, s. 203

siłami separatystów abchaskich i osetyjskich. Od walk bratobójczych pomiędzy ugrupowaniami politycznymi zwolenników Zwiada Gamsachurdii i Eduarda Szewardnadzego, po próbę zawłaszczania przestrzeni społecznej przez grupy jawnie kryminalne, choć z patriotycznymi hasłami na sztandarach, jak sławni bojownicy paramilitarnej organizacji Mchedrioni. Gruzja po upadku ZSRR stanowiła przykład państwa upadłego. Pomimo wspomnianych już prób ocalenia i stworzenia elementarnych zaczątków państwa prawa, ze swoją kulturą polityczną, w tym prawną, a więc stworzenia prawidłowo funkcjonujących instytucji, państwo to wymagało głębokiej reformy, używając współczesnej terminologii, wymagało *rebrandingu*. I to nie tylko wizerunkowego, ale przede wszystkim w sposobie zarządzania i kreowania efektywnej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Gruzja po latach współtworzenia Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich liczyła na państwo realizujące interesy gruzińskiego społeczeństwa, ale również jak wskazaliśmy wyżej ochoczo wypełniającego interesy globalnego hegemonu, jakim wówczas były Stany Zjednoczone Ameryki.

Biografia urodzonego w 1967 roku Micheila Saakaszwilego (patrz rozdział III), to przykład życiorysu przedstawiciela radzieckiej inteligencji – składały się na niego - spryt, inteligencja, powiązania rodzinne, „gra na wielu fortepianach” – utrzymywanie dobrych kontaktów społecznych w realiach ZSRR, a zarazem szukanie kontaktów na Zachodzie. Saakaszwili to przykład polityka, który mając specyficzne cechy charakteru – zdolności w nauce języków obcych, umiejętności przywódcze, cynizm, wyrachowanie, brak nadmiernie krępujących zasad moralnych, okazał się idealnym kandydatem na następcę Eduarda Szewardnadzego. Oceniając działalność polityczną Saakaszwilego, wysnuć można następujące wnioski – po pierwsze miał on trzech politycznych patronów – Eduarda Szewardnadzego, który wyłuskał go z grona młodych współpracowników Zuraba Żwanii, na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku bliskiego doradcy Szewardnadzego i przywódcy Partii Zielonych. To te właśnie kontakty (oraz promocja członków rodziny) pozwoliły mu nie tylko odbyć studia na dość prestiżowym w warunkach ZSRR uniwersytecie w Kijowie, ale później, dzięki tym kontaktom, umożliwiły mu wyjazd na studia podyplomowe w Europie i USA. Drugą postacią która miała kluczowy wpływ na Saakaszwilego jako na polityka, był wspomniany wcześniej John S. McCain III, amerykański wojskowy, weteran wojny w Wietnamie (1967 – 1973), następnie wpływowy polityk i senator Partii Republikańskiej. To właśnie doradcy tego polityka, zwrócili uwagę na Saakaszwilego podczas jego studiów na uniwersytetach w Nowym Jorku i Waszyngtonie. Późniejsza bliska współpraca z samym

Johnem McCain'em (zmarł w 2018 roku) była dla Saakaszwilego, już jako prezydenta Gruzji, niezwykle ważna i brzemenna w skutki. Trzecią postacią o światowym formacie, która umocniła pozycję Micheila Saakaszwilego jako lidera i przyszłego przywódcy Gruzji, był Georg Soros, amerykański inwestor giełdowy, filantrop, fundator Fundacji Otwartego Społeczeństwa, człowiek który wywarł ogromny wpływ na kształt całego sektora organizacji pozarządowych nie tylko na terenie państw powstałych po rozpadzie ZSRR, ale również na terenie państw byłego bloku tak zwanych państw demokracji ludowych, w tym Polski. To właśnie fundusze i zasoby organizacyjne fundacji finansowanych przez Sorosa, pozwoliły wykreować ideę, wyszkolić personel, przygotować kadry, a w konsekwencji zrealizować wcześniej przygotowanej tak zwanej rewolucji. W tym przypadku „Rewolucji Róż” w listopadzie 2003 roku w Gruzji. Połączenie pozytywnego nastawienia i poparcie tych trzech wymienionych wyżej polityków dla Micheila Saakaszwilego, pozwoliło mu pewnie stanąć do wewnętrznej konkurencji w Gruzji, realizując wcześniejszy scenariusz, zawładnąć sercami i umysłami Gruzinów na kilkanaście lat, początkowo jako aktywnemu politykowi *Sakrebulo* – w Radzie Miasta Tbilisi, potem deputowanemu do parlamentu i ministrowi sprawiedliwości, a następnie jako przywódcy rewolucji i w konsekwencji prezydentowi państwa. Odpowiednio przygotowany lider, z właściwymi cechami przywództwa, profesjonalnie skonstruowana kadra współpracowników, zapewnione ogromne środki finansowe na postawione zadania, wreszcie wykorzystanie autentycznego niezadowolenia społecznego i dążenie do zmiany i poprawy warunków gruzińskiego społeczeństwa, wszystkie te niezbędne czynniki zadziałały i w listopadzie 2003 roku, gdy społeczeństwo gruzińskie stanęło przed szansą fundamentalnej zmiany, na drodze budowy nowoczesnego państwa i jego kultury politycznej.

Skala społecznego niezadowolenia, jak również poważny pretekst jakim stały się sfałszowane wybory parlamentarne przeprowadzone 2 listopada 2003 roku, spowodowały gwałtowny wybuch niezadowolenia w całej Gruzji – protesty, wiece, manifestacje, a w końcowej fazie samochodowy rajd z różnych regionów do stolicy kraju, przygotowane i zarządzane przez działaczy organizacji studenckiej *Kmara* (pol. Dość) rozpoczęły proces nazwany później „Rewolucją Róż”. W polskiej literaturze przedmiotu, dotyczącej tak zwanych kolorowych rewolucji na przestrzeni poradzieckiej, głównie wśród badaczy związanych ze środowiskiem naukowym, wydaje się, że panuje na ogół zgoda co do genezy, przebiegu i skutków tych wydarzeń politycznych. Krzysztof Kozłowski, zastanawiając się nad genezą klasycznych rewolucji pisze: „Klasycznie pojmowana rewolucja odgrywa rolę społecznego katharsis: odnowienia, rekreacji, ustanowienia nowego początku, nowego

kalendacza zdarzeń liczonego od ścięcia króla i proklamowania Republiki”⁶⁹. Ten sam badacz dalej konstatuje: „Zawód rewolucyjnymi elitami, radykalizacja polityczna i tendencje autokratyczne stawiają jednak pod znakiem zapytania rewolucyjny charakter tych wydarzeń”.⁷⁰ Z kolei Wojciech Materski wydarzenie z listopada 2003 roku charakteryzuje w sposób następujący: „Przewrót wewnętrzny, jakim była zwycięska Rewolucja Róż, dokonał się w sposób nagły, niepoprzedzony wcześniejszymi przygotowaniem programowymi. Nowa ekipa nie miała żadnej strategii, poza ogólnymi hasłami reform...”⁷¹. Agata Włodkowska – Bagan konstatuje: „Demokracja jest niezwykle ważną częścią *soft power* UE i USA. Obaj aktorzy ów model promują nie tylko przez własny wzór czy zachęty, również finansowe, lecz także przez wsparcie „kolorowych rewolucji”. [...] Reorientacja polityki zagranicznej w kierunku integracji ze strukturami państw Zachodu (NATO i Unią Europejską) była widoczna szczególnie w przypadku rewolucji w Gruzji i na Ukrainie”⁷²

Mirosław Minkina opisuje proces tak zwanych kolorowych rewolucji, jeszcze bardziej wprost: „Kolorowe rewolucje nigdy by się nie odbyły, gdyby za ich organizacją nie stały siły opozycyjne i zagraniczne. Za kulisami tych wydarzeń zawsze stoją profesjonaliści. Należą do nich pracownicy misji dyplomatycznych, zagraniczni doradcy i konsultanci, młodzieżowi liderzy. Wielu z nich pracuje w zachodnich instytucjach oraz organizacjach pozarządowych, głównie amerykańskich [...] kieruje nimi Departament Stanu USA”⁷³. I dalej: „organizacje pozarządowe mają nie tylko cel taktyczny, jakim jest [...] zwycięstwo kolorowej rewolucji. W wymiarze strategicznym mają one opanować całą przestrzeń poradziecką”.⁷⁴ Inny punkt widzenia dotyczący genezy, roli i znaczenia tak zwanych kolorowych rewolucji, prezentuje większość polskich analityków, publicystów i dziennikarzy zatrudnionych przez instytucje, fundacje i ośrodki analityczne finansowane ze środków publicznych, bądź międzynarodowych (głównie amerykańskich, ale pochodzących też z różnych państw UE) grantów, dotacji i darowizn. Siłą rzeczy ulegają oni od lat presji źle rozumianej poprawności politycznej, będąc zależnymi finansowo, starają się przedstawiać naiwną wersję wydarzeń zgodną z oczekiwaniami darczyńców, przekonując opinię publiczną do interpretacji niezgodnej z logiką wydarzeń, relacjami świadków, a nawet ze zdrowym rozsądkiem. Przypomnijmy raz jeszcze Zbigniewa Brzezińskiego, Amerykanina polskiego pochodzenia,

⁶⁹ K. Kozłowski, *Kolory rewolucji*, Warszawa 2012, s. 27

⁷⁰ Tamże, s. 51

⁷¹ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s. 347

⁷² A. Włodkowska – Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013, s. 147

⁷³ M. Minkina, *Kolorowe rewolucje w przestrzeni poradzieckiej. Geneza, istota, skutki*, Warszawa – Siedlce 2018, s. 70

⁷⁴ Tamże, s. 71

politologa, sowietologa, byłego doradcę do spraw bezpieczeństwa narodowego prezydenta USA Jamesa (Jimmy'ego) E. Cartera, który na łamach prestiżowego czasopisma „International Affair” w listopadzie 1989 roku pisał: „Tworząc i rozwijając polityczne oraz ekonomiczne warunki dla zakończenia zimnej wojny, Zachód [...] powinien opracować i wdrożyć wieloetapowy, długofalowy program ekonomicznej i technologicznej pomocy dla państw Wschodu, który wspierałby pokojowe zmiany w świecie komunistycznym. [...] Nawet w tak cząstkowych kwestiach, jak procedury parlamentarne i funkcjonowanie tego typu instytucji, jednostkom, które potencjalnie będą miały coraz większy wpływ na opracowywanie i stanowienie prawa w krajach rządzonych przez komunistów, brak podstawowej wiedzy i doświadczenia. Specjalne programy szkoleniowe i wymiany w tym zakresie [...], będą z pewnością potrzebne, powinny być rozwijane, a przy tym należy je zaoferować nie tylko krajom Europy Wschodniej, ale i niektórym powstałym z republik sowieckich. W tym kontekście bardzo konstruktywną rolę mogą odegrać podmioty pozarządowe z państw Zachodu. Związki zawodowe, stowarzyszenia dziennikarzy, ruchy ekologiczne oraz inne tego typu grupy [...]”.⁷⁵

Tak zwana „Rewolucja Róż”, która miała miejsce w listopadzie 2003 roku w Gruzji, stanowiła element szerszej strategii Zachodu, wobec nowo powstałych państw po rozpadzie ZSRR. Stanowiła katalizator wydarzeń politycznych, który doprowadził do gwałtownej zmiany na gruzińskiej scenie politycznej. Pozwoliła wykreować nową elitę polityczną, zastępując nią starą, nieudolną, skompromitowaną, lawirującą pomiędzy interesami Rosji i, głównie, Stanów Zjednoczonych Ameryki. Wydarzenia z listopada 2003 roku stanowią przykład technologii politycznej, którą można potraktować jako element nowej dla gruzińskiego społeczeństwa kultury politycznej – zarządzanie państwem przez wywołanie kryzysu, zastąpienie starych kadr nowymi, z silnym liderem obdarzonym charyzmatycznymi cechami, brak szczegółowego programu politycznego, zastąpiony ogólnikowymi frazesami o konieczności reformy państwa, wreszcie teatralizacja poczynań „rewolucjonistów” – wprowadzenie rozpoznawalnego logotypu kojarzonego z wydarzeniem („zaciśnięta pięść”), wykreowanie nazwy własnej wydarzenia („Rewolucja Róż” – choć w czasie głównego protestu kwiaty te, oprócz głównego przywódcy M. Saakaszwilego miało w ręku niewielu demonstrantów), wcześniejsze przygotowanie kadr i organizacji, która wzięła na siebie odpowiedzialność za polityczną stronę przedsięwzięcia, głosząc hasła i rozwieszając transparenty na ulicach głównych miast i gmachach rządowych, przygotowanie technik

⁷⁵ Z. Brzeziński, *O Polsce, Europie i świecie 1988 – 2001*, Warszawa 2002, s. 51-52

stosowania oporu bez przemocy, inspirowane ideologia Gene Sharpa, amerykańskiego politologa, twórcy Instytutu Alberta Einsteina w Bostonie, teoretyka i praktyka badań nad stosowaniem strategii działań bez użycia przemocy w konfliktach, którego publikacja pod tytułem „Od dyktatury do demokracji. Droga do wolności”⁷⁶ stanowi nadal swego rodzaju „biblię” dla różnego rodzaju ruchów pacyfistycznych, anarchistycznych i wolnościowych, a którego wcześniejsze prace jak i osobiste doświadczenie zostało przekazane uczestnikom szkoleń wspomnianego wcześniej gruzińskiego ruchu studenckiego *Kmara*, który, oprócz liderów politycznych „Rewolucji Róż” wywodzących się z partii politycznych (Micheila Saakaszwiliego, Zuraba Żwanii, Nino Burdżanadze) jest wymieniany przez licznych świadków „rewolucyjnych” wydarzeń, jako organizacja *de facto* odpowiedzialna za przeprowadzenie całego protestu. Szkolenia aktywistów utworzonego w 2001 roku ruchu *Kmara* – odbywały się regularnie w Serbii, począwszy od jesieni 2002 roku, a nasiliły się od lutego 2003 roku. Wspierane były przez działaczy Instytutu Wolności (ang. *Liberty Institute*) w Tbilisi. Łącznie przeszkolono ponad 800 osób – początkowo w Belgradzie, a następnie w Tbilisi. Działania wspierała m.in. stacja telewizyjna Rustawi – 2. Mentalne, materialne i logistyczne wsparcie dla działaczy ruchów opozycyjnych (studenckich, młodzieżowych i in.) zapewniały władze Stanów Zjednoczonych Ameryki (oraz państw Europy Zachodniej), poprzez szereg instytucji non-profit np.: NED – National Endowment for Democracy / Narodowy Fundusz na Rzecz Demokracji – organizację założoną przez Kongres USA w 1983 roku, w celu „wzmacniania demokratycznych instytucji i wartości na całym świecie”; FH - Freedom House – najstarszą, założoną w 1941 roku amerykańską organizacją cyt.: „poświęconą wspieraniu i obronie demokracji na całym świecie”), agencji rządowych (USAID – United States Agency for International Development / Agencji Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego, która została powołana przez Kongres USA w 1961 roku jako „wiodącą na świecie międzynarodową agencję rozwoju, która jest katalizatorem wspomagający ten rozwój. Organizację która promuje bezpieczeństwo narodowe i dobrobyt gospodarczy USA, amerykańską hojność oraz ścieżkę do samodzielności i odporności odbiorcy”), agencji wywiadowczych (DIA) oraz fundacje prywatnych sponsorów (Georg Soros). Jak już wspomniano, działania miały na celu pomoc w realizacji korzystnej z punktu widzenia polityki zagranicznej USA, realizacji geostrategicznej dominacji tego państwa. Jednym ze szkolących był Srđa Popović (ur. 1973) serbski aktywista i polityk, jeden z przywódców powstałego w 1998 roku *Otporu*, ruchu o podobnym

⁷⁶ G. Sharp, *Od dyktatury do wolności. Droga do wolności*, Warszawa 2013

charakterze co późniejsza gruzińska *Kmara*. Srđa Popović w latach 2001 – 2004 był deputowanym do parlamentu, następnie założył Centrum Stosowanych Działań i Strategii Bez Przemocy (CANVAS), organizacji non profit (NGO) zajmującej się przeprowadzaniem szkoleń w zakresie „pokojuowego oporu”, strategii politycznych działań „bez przemocy” – rewolucyjnego *know – how*. Z czasem stworzył sieć „trenerów” i „konsultantów” posiadających doświadczenie w budowaniu i prowadzeniu odnoszących sukcesy ruchów politycznych. Działająca do tej pory firma przeszkoliła aktywistów z około 50 krajów (w tym z Polski). Posiada biura w m.in. w Belgradzie, Waszyngtonie, Johannesburgu, Kuala Lumpur. Jednym z głównych mentorów i ideologów całego ruchu był wspomniany już wyżej politolog, teoretyk „rewolucji bez przemocy” - Gene Sharp (ur. 1928 – zm. 2018).

Udane (to znaczy związane z kolejną falą demokratyzacji, a w praktyce oparte na wymuszonym, często siłowym przekazaniu władzy nowym liderom politycznym, w teatralizowany, choć przebiegający według podobnego scenariusza sposób) tak zwane „Kolorowe Rewolucje” które miały miejsce głównie na obszarze poradzieckim, przypomnijmy to: w Jugosławii w 2000 roku – Rewolucja Buldożerów; w 2003 roku w Gruzji – Rewolucja Róż; w 2004 roku na Ukrainie – Pomarańczowa Rewolucja (a następnie tzw. Rewolucja Godności w 2013 / 2014 roku); w 2005 roku w Kirgistanie – Rewolucja Tulipanów. Za nieudane, to znaczy takie, które nie przyniosły spodziewanego efektu zmiany władzy, uważa się: tzw. „Chabrową Rewolucję” na Białorusi w 2006 roku; Protesty w Armenii w 2008 roku oraz tzw. „Rewolucję Placu Błotnego” w Rosji w 2011 / 2013 roku.

Robert Kagan, jeden z głównych ideologów ruchu neokonserwatywnego w USA, kolejny zwolennik globalnej ale humanitarnej hegemonii Stanów Zjednoczonych Ameryki na świecie, współpracownik jednego z najbardziej wpływowych transatlantyckich, powiązanych ze środowiskiem wywiadowczym centrów analitycznych - German Marshall Fund (GMF) i pracownik Departamentu Stanu USA w latach 1984 – 1988 pisał: „W latach 2003 – 2005 zachodnie państwa demokratyczne i organizacje pozarządowe dostarczyły prozachodnim i prodemokratycznym partiom i politykom wsparcie finansowe i organizacyjne, które pozwoliło im obalić [...] autokratów – w Gruzji, Kirgistanie, na Ukrainie i w Libanie. Europejczycy i Amerykanie świętowali zwycięstwa tamtejszych rewolucji i widzieli w nich kolejne odsłony przypisanej ludzkości, naturalnej ewolucji politycznej wiodącej ku liberalnej demokracji. Ale przywódcy w Pekinie i Moskwie oceniali te zdarzenia w kategoriach

geopolitycznych – jako finansowane przez Zachód, inspirowane przez CIA zamachy stanu, które poszerzały obszar hegemonii Ameryki i jej europejskich sojuszników.”⁷⁷

Należy zatem uznać, że choć nie można przyjąć pełnej społecznej spontaniczności gruzińskiej rewolucji z 2003 roku, to wywołała ona zamierzony przez organizatorów efekt – wydarzenia głównie z 22 i 23 listopada, to znaczy wtargnięcie do parlamentu demonstrantów, z Micheilem Saakaszwilim na czele, zmuszenie do opuszczenia sali obrad Eduarda Szewardnadzego, urzędującego prezydenta państwa, w konsekwencji doprowadzenie do uznania przez niego wyborów z 2 listopada jako częściowo nieważnych, co spowodowało jego ustąpienie, czasowe przejęcie obowiązków prezydenta państwa przez przewodniczącą parlamentu Nino Burdżanadze, rozpisanie nowych wyborów prezydenckich wyznaczonych na 4 stycznia 2004 roku (w których bezsprzecznie wygrał Micheil Saakaszwili) oraz powtórzenie w zakwestionowanej części wyborów do parlamentu (odbyły się 28 marca 2004 roku), wszystkie te wydarzenia w okolicznościach teatru politycznego, zmieniły bieg najnowszej historii Gruzji, stwarzając przykłady kultury politycznej nieznanej do tej pory na obszarze ZSRR.

Przy okazji rozważań na temat roli Stanów Zjednoczonych Ameryki we współczesnym świecie, blisko ćwierć wieku po zakończeniu Zimnej Wojny, w obliczu toczącego się na wschodzie Ukrainy konfliktu z Rosją (powstałego w wyniku kolejnej odsłony przeprowadzonej tam kolorowej rewolucji z 2004 i 2014 roku), cytowany wyżej Robert Kagan twierdził: „Przeprowadzone w różnych miejscach na świecie badania opinii publicznej sugerują silne pragnienie zmniejszenia roli Amerykanów oraz aprobatę dla idei wielobiegunowości i równości w systemie międzynarodowym. W samych Stanach Zjednoczonych słychać nawoływania do większej pokory, poskromienia ambicji i uświadomienia sobie istniejących ograniczeń. W następstwie wojny irackiej [2003 – dop. M.O.] świat zaczął poświęcać coraz więcej uwagi „problemowi amerykańskiemu”. I nie ma wątpliwości, że amerykański problem istnieje”.⁷⁸

⁷⁷ R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009, s. 71

⁷⁸ Tamże, s. 94

Rozdział III – Charakterystyka prezydentury Micheila N. Saakaszwilego

„Dzieciństwo w Związku Radzieckim definiował porządek i jasne struktury i jako dzieciństwo samo w sobie było piękne.”⁷⁹

Nino Charatiszwili – pisarka.

Nino Charatiszwili, cytowana wyżej niemiecka pisarka gruzińskiego pochodzenia urodziła się w 1983 roku w Tbilisi. Młodsza od trzeciego prezydenta Gruzji aż o 16 lat, niezwykle szczerze, z wybitnym talentem prozatorskim w swej powieści *Das achte Leben* (wydanie niemieckie ukazało się w roku 2014, wydanie polskie pod tytułem *Ósme życie* ukazało się w roku 2016) opowiada o losie gruzińskiej rodziny na tle wydarzeń XX wieku w ZSRR oraz w Gruzji po jego rozpadzie. Powieść zawiera liczne wątki biograficzne, choć jak zapewniała w wywiadach autorka, miała być syntezą pewnych wspólnych dla wielu gruzińskich rodzin kolei losów wynikłych na skutek wydarzeń politycznych w ich kraju. W swoim czasie książka zebrała liczne, zazwyczaj bardzo dobre recenzje. Popularny i opiniotwórczy w Niemczech tygodnik *Der Spiegel* określił ją nawet tytułem „Książki Roku 2014”. Ówczesny minister spraw zagranicznych RFN Frank-Walter Steinmeier w swej rekomendacji dla tego tytułu pisał: „Powieść Nino Charatiszwili uświadomiła mi, że my, Europejczycy, jesteśmy ze sobą ściśle połączeni; że region rozciągający się pomiędzy Tbilisi, Lwowem, Sankt Petersburgiem i Berlinem tworzy właściwie jedną przestrzeń pamięci; że nasze uczucia i mentalność kształtowały się na przestrzeni pokoleń; i wreszcie, że manewrowanie tymi połączeniami wymaga wielkiej delikatności.”⁸⁰ Tak przedstawione rekomendacje wydają się świadczyć o dużej dojrzałości pisarki, jej niezwyklej spostrzegawczości oraz uczciwości w ocenie własnego pokolenia, a także jak się wydaje, pokoleń od niej starszych.

III.1. Biografia prezydenta.

Micheil Nikolozowicz Saakaszwili (gruz. მიხეილ ნიკოლოზის ძე სააკაშვილი) urodził się 21 grudnia 1967 roku w Tbilisi jako obywatel Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich – Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Fakt ten nie powinien

⁷⁹ <http://otwarte.eu/news/196-zapomnienie-jest-zludzeniem-rozmowa-z-nino-haratischwili-autorka-osmego-zycia>, dostęp: 20.05.2017 r.

⁸⁰ Nino Charatiszwili (Nino Haratischwili), *Ósme życie (dla Brilki)*, T.1, Kraków 2016, okładka s.2

umknąć naszej uwadze, ponieważ cały proces tak wychowania jak i elementarnej i wyższej edukacji przebiegał w ZSRR, w warunkach jednolitego systemu nauki i formacji ideologicznej młodego pokolenia późnego komunizmu.

Micheil Nikolozowicz Saakaszwili pochodził z rodziny sowieckiej, gruzińskiej inteligencji. Do dwunastego roku życia mieszkał wraz z matką, jej rodzicami – swoimi dziadkami oraz pradziadkami. Miał dwóch przyrodnych młodszych braci, Giorgiego i Nikoloza. Jego ojciec Nikoloz Saakaszwili, był lekarzem o specjalności gastroendokrynologii, pracownikiem, a następnie dyrektorem tbiliskiego narodowego naukowego centrum zdrowia i rehabilitacji – Centrum Balneologicznego. Matka, Giuli Alasania - doktor nauk historycznych, specjalizująca się w średniowiecznej kulturze Gruzji i Turcji, była wykładowcą a następnie profesorem Państwowego Uniwersytetu imienia Iwane Dżawachiszwilego w Tbilisi. W kolejnych latach współpracowała z uczelniami prywatnymi: Międzynarodowym Uniwersytetem Morza Czarnego (*ang.* IBSU) oraz Uniwersytetem Gruzji (*ang.* UG) w Tbilisi. Istnieją różne wersje dotyczące wychowania przyszłego prezydenta Gruzji związane z rozpadem jego rodziny co, jak się wydaje, mogło mieć istotny wpływ na formowanie jego osobowości i psychiki. Według wersji podawanej przez samego zainteresowanego kreowaniem własnej biografii, opublikowanej w autobiograficznej publikacji pod tytułem „Przebudzenie siły” rodzice rozwiedli się, gdy miał dwa lata⁸¹. Według innych relacji tuż przed jego narodzinami⁸². Według jeszcze innej wersji, ojciec pozostawił rodzinę tuż po narodzeniu syna. Faktem pozostaje, że wychowywały go matka i babka oraz brat matki – wuj Tejmuri Alasania, etatowy pracownik KGB ZSRR (dosłużył się stopnia pułkownika), następnie (i prawdopodobnie równolegle) radziecki dyplomata w przedstawicielstwie ONZ w Nowym Jorku w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Warto zauważyć, że zwierzchnikiem radzieckiej dyplomacji, której podlegała niezwykle ważna misja w ONZ, był od 1985 roku minister Eduard Szewardnadze, późniejszy prezydent niepodległej Gruzji. Alasania pracując w radzieckiej dyplomacji od 1974 roku, po rozpadzie ZSRR w 1991 roku pozostał w Nowym Jorku na stałe, zmieniając prawdopodobnie jedynie mocodawcę. W dalszej karierze siostrzeńca, odegrał on niebagatelną rolę, stając się jego mentorem, mecenasem, a także i może przede wszystkim, ułatwiając mu kontakty w sferach związanych z polityką międzynarodową oraz polityką międzynarodowego bezpieczeństwa (w tym z interesami międzynarodowych firm zajmujących się handlem bronią) w czasie, gdy Micheil Saakaszwili studiował w USA, a także w czasie, gdy po zakończeniu swej

⁸¹ M. Saakaszwili, *Przebudzenie siły*, Charków 2016, s.32 (wydanie w języku rosyjskim).

⁸² http://www.ng.ru/tribune/2008-09-03/11_saakashvili.html, dostęp: 25.07.2017 r.

prezydenckiej kariery, przebywał na terenie tego państwa w 2013 roku oraz w latach następnych. O swej roli w wychowaniu przyszłego prezydenta Gruzji, jak i o współpracy w czasie jego prezydentury, sam Tejmuraz Alasania opowiedział w wywiadzie telewizyjnym opublikowanym w lutym 2018 roku. Oprócz wspomnień dotyczących siostrzeńca, odnosił się też do innych wydarzeń w Gruzji czy na Ukrainie - potwierdził na przykład swój udział w kreowaniu kijowskich wydarzeń na Majdanie w 2004 roku, jak i dziesięć lat później, w okresie tzw. drugiego Majdanu, czyli tak zwanej „Rewolucji Godności”.⁸³ Przypomnijmy, że w okresie tym Micheil Saakaszwili przebywał już na Ukrainie, przeistaczając się w Michailo Saakaszwilego, obywatela ukraińskiego. Postać Tejmeraza Alasani to nie jedyna osoba z rodziny, która miała bezpośredni kontakt z organami bezpieczeństwa ZSRR. Dziadek ze strony matki również miał służyć w gruzińskim aparacie bezpieczeństwa państwowego (NKWD), gdzie razem z Lawrentijem Berią miał podejmować zadania w zakresie rozwiązywania problemów narodowościowych.⁸⁴

Wychowaniem pasierba zajmował się również ojczym - drugi mąż matki Saakaszwilego, zmarły w roku 2012 Zurab Kometiani⁸⁶, fizyk, doktor nauk biologicznych, profesor w znanym i uznanym eksperymentalnym instytucie biomedycznym imienia Iwane Beritaszwilego w Tbilisi, gdzie zajmował się między innymi badaniami mózgu. Podobnie jak jego ojciec (o czym przy omawianiu specyfiki gruzińskiego społeczeństwa należy wspomnieć, ponieważ w okresie ZSRR, a również i później miało istotne znaczenie, lokowało bowiem kadrę naukową – oraz skupione wokół rodziny - wysoko w strukturze społeczeństwa, nobilitowało, a jednocześnie mobilizowało do wysiłku intelektualnego na niezwykle wysokim poziomie) profesor Petre Kometiani, inicjator badań biochemicznych w Gruzji, należeli do elity radzieckiego i gruzińskiego świata nauki. Osobnym wątkiem, wykraczającym poza tematykę tej pracy, pozostaje zakres i stopień wykorzystania owych badań i ich implementacja w zarządzaniu totalitarnym państwem, jakim, co należy mieć na uwadze, był Związek Radziecki.

W osobistych wspomnieniach z tego okresu, zawartych między innymi w autobiografii Micheil Saakaszwili wspomina również istotne dla jego wychowania i edukacji osoby, towarzyszące mu w okresie młodości. Do jednej z najważniejszych zalicza nauczyciela języka angielskiego, Gelę Kandydowycza Czarkwianiego, udzielającego mu prywatnych

⁸³ <https://www.facebook.com/lerry.shengelia/videos/10208976565811495/>, z postu: მანანა თავაძე, dostęp: 26.02.2018 r.

⁸⁴ http://www.ng.ru/tribune/2008-09-03/11_saakashvili.html, dostęp: 11.02.2019 r.

⁸⁵ <http://geopolityka.org/komentarze/piotr-wierszynin-gruzinski-akcent-kryzysu-ukrainskiego>, dostęp: 18.02.2019 r.

⁸⁶ <http://www.georgiatimes.info/en/news/71058.html>, dostęp: 25.07.2017 r.

lekcji, syna byłego I sekretarza Komunistycznej Partii Gruzji, Kandyda Czarkwianiego.⁸⁷ Przypomnijmy, że Kandyd Nestorowicz Czarkwiani zastąpił w 1938 roku na tym stanowisku samego Lawrentija Berię, był osobistym protegowanym Iosifa Dżugaszwilego – Stalina, a swą funkcję pełnił aż do roku 1952. Stąd też pojawiające się w książce Micheiła Saakaszwilego, wspomnienia z domu Czarkwianich, odnoszące się do ich częstych wizyt na daczycy u Stalina czy charakterystyki na przykład osobowości Berii, wspomnianego jako cynika, ale w odróżnieniu od Stalina, człowieka mającego doskonale poczucie humoru.

Prześledźmy teraz oficjalną biografię zawodową i edukacyjną byłego prezydenta Gruzji, która była umieszczona (należy domniemywać za zgodą samego M. Saakaszwilego) na oficjalnej stronie internetowej⁸⁸ przewodniczącego obwodu odeskiego ukraińskiej administracji państwowej, odpowiednika polskiego urzędu wojewody, jak się wydaje mylnie nazywanego w polskiej publicystyce i literaturze przedmiotu - gubernatorem.

W roku 1984 Micheil Saakaszwili ukończył słynną, pozostającą na wysokim poziomie nauczania oraz kształcąca tbiliską młodzież z wysoko postawionych w hierarchii społecznej (w tym politycznej, gospodarczej i naukowej) prominentnych rodzin, szkołę numer 51. Ukończył ją z wyróżnieniem i złotym medalem, co wiązało się z uzyskaniem nie tylko wysokich wyników w nauce, ale też z wymaganym zaangażowaniem „społeczno – politycznym”, co w ówczesnych realiach ZSRR było jednoznaczne z aktywną działalnością – w tym na stanowisku kierowniczym, w organizacji *Komsomolu* – związku młodzieży komunistycznej. Działalność taka, traktowana była jako przedsiwonek do dalszej kariery zawodowej, szczególnie w strukturach władzy państwowej.

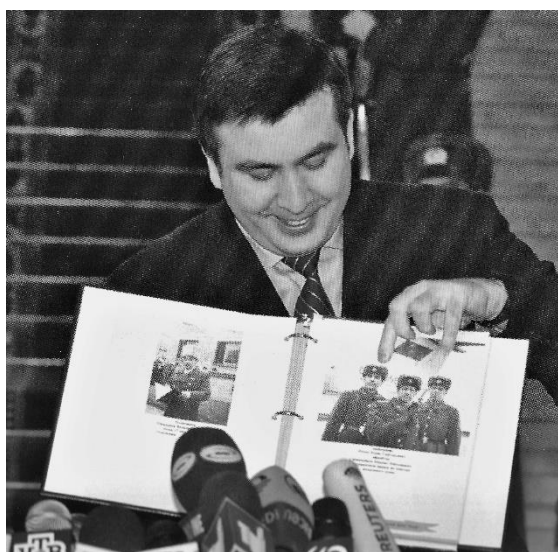
We wrześniu roku 1985 podjął studia na fakultecie stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego Kijowskiego Uniwersytetu Państwowego im. Tarasa Szewczenki (ros. *KGU*), stolicy Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Nauka trwa do czerwca 1986 roku.

Po zakończeniu I roku studiów, w tym samym roku zostaje skierowany do służby wojskowej w ramach dwuletniego szkolenia dla studentów szkół wyższych. Służbę wojskową odbywał w wojskach ochrony granicy państwowej ZSRR. Formacja ta – Główny Zarząd Wojsk Ochrony Pogranicza (Pogranicznych) - wchodziła w skład wojsk podległych Komitetowi Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) przy Radzie Ministrów ZSRR (ros. *Комитет государственной безопасности – КГБ СССР*), formacji o niesławnej historii,

⁸⁷ M. Saakaszwili, *Przebudzenie siły*, Charków 2016, s. 38.

⁸⁸ www.oda.odessa.gov.ua, dostęp: 16.11.2016 r.

która skutecznie stała na straży bezpieczeństwa tak wewnętrznego jak i zewnętrznego przez cały okres funkcjonowania tego totalitarnego państwa.⁸⁹ KGB stanowiła jego najistotniejszy – oprócz armii, element scalający i utrzymujący komunistyczną dyktaturę u władzy, będąc jej symboliczną „tarczą i mieczem”. Micheil Saakaszwili swoją służbę odbywał między innymi na podkijowskim lotnisku Boryspol oraz w miejscowości Czop⁹⁰ (słow. *Čop*, węg. *Csap*) na Zakarpaciu na granicy ówczesnego Związku Radzieckiego, Czechosłowacji i Węgier. Terytorium to, wcześniej należące do Czechosłowacji, weszło w skład ZSRR po zakończeniu II Wojny Światowej (w Europie), tj. po czerwcu 1945 roku, zresztą wbrew wcześniejszym ustaleniom z ówczesnymi władzami Czech i Słowacji.



Micheil N. Saakaszwili prezentuje swoją fotografię z czasów służby wojskowej na lotnisku Boryspol pod Kijowem – Tbilisi, styczeń 2004 r.

(foto. archiwum autora⁹¹)

Ten oficjalny życiorys M. Saakaszwilego warto uzupełnić o dane dostępne w innych źródłach. Mają one bowiem znaczenie, gdy będziemy analizowali tło, przyczyny, psychologiczne uwarunkowania podejmowania decyzji, a nawet prawdopodobne uzależnienia tego polityka od relacji środowiskowych, politycznych czy rodzinnych. Przytoczmy zatem fakt, iż po ukończeniu pierwszego roku studiów, w roku 1986 został skierowany do Armii Radzieckiej (ros. *Советская Армия*). Jak podaje Paweł Szeremet, autor publikacji „Saakaszwili/Gruzja. Poległe marzenia”⁹². Według jednej z wersji został wcielony do wojska

⁸⁹ Szerzej patrz: wywiad z politologiem, ekspertem ds. bezpieczeństwa narodowego W. Maisaią, w: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 - 2016*, T. II, Toruń 2024, ss. 101 - 104

⁹⁰ <https://www.facebook.com/SaakashviliMikheil/posts/2534092673287765>, dostęp: 10.11.2019 r.

⁹¹ *Rose Revolution*, autorzy projektu: S. Ediszeraszwili, G. Iremaszwili, Tbilisi 2004, s. 111

⁹² Paweł Szeremet, *Saakaszwili/Gruzja. Pogibszije meczty*, Moskwa 2009, s.83



z powodu usunięcia go z *komsomołu* (ros. *ВЛКСМ*)⁹³ – Wszechzwiązkowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży (WLKSM) – organizacji będącej zapleczem ideologicznym radzieckiej młodzieży w wieku od 14 do 28 lat (do której w latach 70 – tych XX w. należało około 60 % młodych ludzi ZSRR), odpowiednika polskiego Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP), co spowodowało usunięcie go z instytutu i uczelni, a następnie skierowanie do służby wojskowej. Przyczyną miało być rzekome rozpowszechnianie dysydenckiej literatury, według innej wersji w latach swojej przed uniwersyteckiej młodości, Saakaszwili wziął udział w kolektywnym nagraniu wideo o nieobyčajnym charakterze, co uniemożliwiło mu potem podjęcie studiów na bardziej prestiżowych uczelniach w Moskwie lub w samym Tbilisi.

Faktem jest, że zachowała się fotografia M. Saakaszwilego w mundurze wojsk pogranicznych ZSRR, pozostających w podległości Komitetowi Bezpieczeństwa Państwowego (ros. *KGB*), gdzie pozuje do zdjęcia wraz z matką. Istnieją dwie wersje tej fotografii, pochodzącej prawdopodobnie z roku 1987 lub 1988, gdzie na jednej jest tylko z własną matką, a na drugiej również wraz z matką kolegi, która opiekowała się nim podczas choroby, którą przybył w trakcie służby na granicy radziecko – rumuńskiej w Karpatach.



Micheil N. Saakaszwili w mundurze wojsk pogranicznych ZSRR
wraz z matką Giuli Alasanią – fotografia z 2 poł. lat 80 – tych XX w.
(foto. archiwum autora⁹⁴)

⁹³ Автор: С records - собственная работа, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=23179233>

⁹⁴ <http://intermedia.ge>

Od września 1988 roku podjął ponownie studia na uniwersytecie w Kijowie – tym razem w Instytucie Stosunków Międzynarodowych i Prawa Międzynarodowego (następnie, w grudniu 1990 roku, po raz kolejny przemianowany na Instytut Stosunków Międzynarodowych – KIMO). Studia te ukończył w czerwcu 1992 roku.

W styczniu 1992 roku, w jednym z poczytnych w owym czasie polskich tygodników („Wprost”) ukazał się artykuł poświęcony sytuacji w Gruzji pod tytułem *Kaukaski Husajn*⁹⁵. Dziennikarka, opisując sytuację wewnętrzną w znajdującej się *de facto* w stanie wojny domowej Gruzji, przytacza sześć argumentów krytycznie oceniających politykę odsuniętego od władzy w wyniku przewrotu państwowego, pierwszego demokratycznie wybranego prezydenta Gruzji Zwiada Gamsachurdii. Na kogo powołała się polska dziennikarka, przebywająca wówczas w Kijowie? Otóż przytacza ona argumenty 25-letniego Micheila Saakaszwilego, którego przedstawia jako „...dotychczasowego przywódcę gruzińskiej opozycji, a dziś przedstawiciela oficjalnych władz Gruzji na Ukrainie”.⁹⁶ Jest to prawdopodobnie pierwsza notatka prasowa w polskich mediach, odnotowująca fakt funkcjonowania w przestrzeni politycznej M. Saakaszwilego. Osobnym problemem pozostaje wiarygodność takiego zapisu i domniemane funkcje pełnione wówczas przez Saakaszwilego. Dziennikarka odmawia kontaktu i wyjaśnienia okoliczności powstania artykułu. W latach późniejszych, materiał ten wykorzystywała opozycja do wypominania Saakaszwilemu (oraz jego żonie, która starała się uzyskać m.in. mandat parlamentarzysty w wyborach w 2016 roku do parlamentu z Zugdidi, stolicy regionu Megrelia – Górna Swanetia, który tradycyjnie uchodził za bastion zwolenników Zwiada Gamsachurdii.

Co dzieje się pomiędzy rokiem 1992, a 1993 trudno jest jednoznacznie stwierdzić. Chaos na poradzieckiej przestrzeni byłego ZSRR, powstawanie nowych i upadek starych struktur państwowych, dotyczył również Gruzji, państwa, które *de facto* powstawało z niebytu. Według jednych z wersji Saakaszwili w tym czasie rozpoczął karierę prawnika w rodzimym Tbilisi, według innych kontynuował związki wyniesione z czasów służby wojskowej.

Związek Radziecki rozpadł się pod koniec grudnia 1991 roku. Faktycznie jednak niektóre instytucje państwowe, takie jak na przykład naukowe, funkcjonowały bez większych zakłóceń przez kolejnych kilkanaście miesięcy, a nawet lat, a studenci, którzy nagle stali się studentami „zagranicznymi” nie odczuwali większych utrudnień z tego powodu. Z licznych wspomnień mieszkańców Gruzji wynika, że praktyczny wymiar podziału przestrzeni

⁹⁵ M. Graczyk, *Kaukaski Husajn*, „Wprost” nr 4 (479), z 26.01.1992, s. 38-39.

⁹⁶ Tamże, s.38.

poradzieckiej na poszczególne, nowe państwa, nastąpił dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wspomnienia te dotyczą na przykład nowych paszportów gruzińskich.

Po ukończeniu w połowie 1992 roku fakultetu – jak wspomnieliśmy wydziału prawa międzynarodowego Kijowskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych (KIMO), *nota bene* w czasach ZSRR uczelni powszechnie uważanej za wylęgarnię radzieckiej kadry wywiadowczej, Micheil Saakaszwili wrócił na krótko do Gruzji, gdzie podjął pracę konsultanta prawnego w państwowym Komitecie ochrony praw człowieka. Dzięki koneksjom rodzinnym i politycznym związanym z Eduardem Szewardnadzem, na początku 1993 roku Saakaszwili wyjechał do Strasburga we Francji, gdzie uzyskawszy wcześniej grant uczestniczył w miesięcznym szkoleniu organizowanym przez Międzynarodowy Instytut Praw Człowieka (IIDH), prywatną organizację (fundację) założoną w 1969 roku przez René Cassina, francuskiego polityka i naukowca, laureata Pokojowej Nagrody Nobla w 1968 roku.

W trakcie tego pobytu poznał swoją przyszłą żonę, poddaną Królowej Niderlandów, Sandrę Elżbietę Roelofs, którą poślubił kilka miesięcy później, 17 listopada 1993 roku w Nowym Jorku.⁹⁷ W tym czasie przebywał już w Stanach Zjednoczonych Ameryki, na sponsorowanym przez Departament Stanu, podyplomowym kursie dla absolwentów prawa z krajów poradzieckich na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku (Edmund S. Muskie Fellow), który ukończył 19 maja 1994 roku⁹⁸. Wspominając „gwiazdę wśród studentów” seminarium prawa międzynarodowego poświęconego międzynarodowym instytucjom w procesie zmiany, wykładowczyni Columbia Law School profesor Lori Damrosch tak opowiadała o Saakaszwili: „...powiedział, że planuje powrót do Gruzji by pracować w polityce pod kierunkiem Eduarda Szewardnadzego. [Micheil Saakaszwili – dop. M.O.] powiedział: moja polityczna kariera rozwija się bardzo dobrze.” Innym zaś razem, według profesor Damrosch twierdził, że „...będzie liderem opozycji”. Wtedy, jak wspominała Lori Damrosch, jej następną myślą było: „...on obali [ang. *overthrown*] Szewardnadzego”.⁹⁹ Z kolei inny wykładowca tej uczelni, prawnik i dziennikarz Scott Horton umożliwił młodemu adeptowi prawa z byłego Związku Radzieckiego podpisanie rocznego kontraktu mającego charakter praktyki [ang. *yearlong internship*] w nowojorskiej firmie prawniczej Patterson, Belknap, Webb & Tyler, której był współpracownikiem.¹⁰⁰ Kancelaria specjalizowała się w

⁹⁷ S.E.Roelofs, *Historia idealistki*, Tbilisi 2010, s. 16, s. 29

⁹⁸ Tamże, s.41

⁹⁹ J. Mooney, *When the President of Georgia Was a Star Student at Columbia*, The New York Times, 14.08.2008 r., [w:] <https://www.nytimes.com/2008/08/17/nyregion/thecity/17disp.html>, dostęp: 11.06.2018 r.

¹⁰⁰ Tamże, <https://www.nytimes.com/2008/08/17/nyregion/thecity/17disp.html>, dostęp: 11.06.2018 r.

obsłudze prawnej podmiotów gospodarczych, zazwyczaj dużych korporacji z branży paliwowej (ropa i gaz), inwestujących w „ryzykownych” krajach. W trakcie pracy, m.in. podczas delegacji służbowej do Kijowa, Micheil Saakaszwili miał się wykazać dużym zaangażowaniem w zdobywanie niezbędnych informacji źródłowych potrzebnych do obsługi prawnej ważnego klienta, co w praktyce miało charakter działań z zakresu wywiadu gospodarczego.

Po tym kilkumiesięcznym dodatkowym szkoleniu, Saakaszwili uzyskał amerykański tytuł magistra prawa (ang. *Master's degree in law*). Ponadto w czasie kursu nawiązał kontakt i udzielał się „dziennikarsko” komentując politykę zagraniczną Gruzji, w gruzińskim serwisie radia „Głos Ameryki”, propagandowej rozgłośni współfinansowanej przez rządowe agencje informacyjne USA.¹⁰¹ Kilka lat później, fakt ten umożliwił Saakaszwilemu powrót do gruzińskiej polityki, jako osobie publicznie częściowo rozpoznawalnej. Następnie przez kolejne kilka miesięcy kontynuował studia prawnicze na poziomie doktoranckim na Uniwersytecie im. Jerzego Waszyngtona w stolicy USA, Waszyngtonie¹⁰², których jak należy domniemywać nie ukończył, ponieważ w okresie późniejszym nigdy nie posługiwał się tytułem doktora.

W lutym 1995 roku podjął próbę przygotowania się do zdania egzaminu do Nowojorskiej Izby Adwokackiej (tzw. *New York Bar Exam*), co dawało podobno szansę na reprezentowanie amerykańskich firm komercyjnych przed sądami, nie tylko na terenie USA.¹⁰³

Ponieważ sam Micheil Saakaszwili nigdy publicznie nie powoływał się na posiadany tytuł amerykańskiego adwokata, należy uznać, że próba ta okazała się nieudana.

Wraz z żoną opuścił Stany Zjednoczone AP w kwietniu 1995 roku, przeniósł się do Tbilisi w Gruzji, gdzie rozpoczął karierę polityka.

Zauważmy zatem, że jego pobyt i nauka na kursach doksztalających za granicą, z wieloma przerwami i urlopami, trwał około 2 lat. Nieuprawniona jest więc często powtarzana przez niedostatecznie poinformowanych dziennikarzy, publicystów, a nawet badaczy, że Micheil Saakaszwili to człowiek „gruntownie wykształcony na Zachodzie”. Owszem, jego doświadczenie związane ze studiami na zachodnioeuropejskich i amerykańskich uczelniach miało miejsce, jednak w stosunku do zasadniczego, które uzyskał na radzieckim uniwersytecie w Kijowie, jest drugorzędne i ma charakter uzupełniający.

¹⁰¹ S.E.Roelofs, *Historia idealistki*, Tbilisi 2010, s. 32

¹⁰² [www.lbs.ge/...](http://www.lbs.ge/), dostęp: 30.12.2015 r.

¹⁰³ S.E.Roelofs, *Historia idealistki*, Tbilisi 2010, s. 48

Za początek oficjalnej kariery politycznej Micheila Saakaszwilego w Gruzji, uważa się start i zdobycie mandatu deputowanego do parlamentu w wyborach które odbyły się 5 listopada 1995 roku. Deputowanym pozostawał od momentu zaprzysiężenia 25 listopada, aż do zakończenia kadencji w październiku 2000 roku. Saakaszwili występował wtedy jako protegowany zarówno Eduarda Szewardnadzego jak i wspomnianego wcześniej Zuraba Żwanii – jako działacz Związku Obywateli Gruzji, partii założonej przez Szewardnadzego w 1993 roku. To w trakcie tej kadencji, w 1999 roku Gruzja została przyjęta do Rady Europy, co należy przypisać staraniom zarówno prezydenta Eduarda Szewardnadzego, jak i grupie tak zwanych „młodych reformatorów” – w tym Saakaszwilego, który był wówczas przewodniczącym jednej z komisji parlamentarnych zajmującej się reformami państwa.

Po wygranych przez Eduarda Szewardnadzego kolejnych wyborach prezydenckich, które odbyły się w kwietniu 2000 roku, Micheil Saakaszwili otrzymał propozycję objęcia teki ministra sprawiedliwości, którą przyjął wchodząc w skład rządu premiera (ministra stanu) Giorgiego Arseniszwilego. Urząd sprawował niespełna rok - od 12 października 2000 roku do września 2001 roku. Saakaszwili ostentacyjnie zrezygnował wówczas ze stanowiska, protestując przeciwko „szerzącej się wśród ministrów i administracji państwowej korupcji”, co pozwoliło mu zarysować bardzo wyraźne stanowisko polityczne, stojące wbrew polityce Szewardnadzego, a dające szanse na zbudowanie własnego kapitału politycznego. Decyzja ta zaowocowała utworzeniem już w październiku 2001 roku nowej partii politycznej – Ruchu Narodowego (spotkać można też nazwę Ruch Narodowy dla Ratowania Gruzji), której został przewodniczącym (funkcję tę sprawowała aż do grudnia 2015 roku, gdy zastąpił do Grigol Waszadze). Partia występowała pod tą nazwą aż do roku 2002, gdy wstąpiła do utworzonego w 1999 roku Zjednoczonego Ruchu Narodowego i przyjęła jego nazwę. Po rezygnacji z ministerialnego stanowiska, Saakaszwili 21 października 2001 roku wziął udział w powtórzonych w dzielnicy Wake w Tbilisi wyborach do parlamentu, gdzie zdobył mandat deputowanego. W parlamencie zasiadał jednak do listopada 2002 roku. Pierwszym poważnym sukcesem kierowanej przez Saakaszwilego nowej partii było zdobycie w wyborach samorządowych w czerwcu 2002 roku 24% głosów w *Sakrebulo* – Radzie Miasta Tbilisi i utworzenie wraz z Partią Pracy sojuszu, co pozwoliło Saakaszwilemu na objęcie w listopadzie reprezentatywnego stanowiska przewodniczącego *Sakrebulo*. Funkcję tę sprawował aż do stycznia 2004 roku. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że była to świadomie wykalkulowana decyzja przyszłego prezydenta. Z jednej strony jak wspomnieliśmy był protegowanym samego Eduarda Szewardnadzego, kluczowej figury w ówczesnej gruzińskiej polityce, z drugiej zaś miał poparcie i cieszył się zaufaniem Zuraba

Żwanii, przyszłego premiera, a przede wszystkim byłego lidera Partii Zielonych, następnie prominentnego działacza partii założonej przez Szewardnadzego – Związku Obywateli Gruzji (w polskiej literaturze przedmiotu partia występuje też pod nazwą Gruzińskiego Związku Obywatelskiego) i w końcu przewodniczącego parlamentu. Na tym etapie działalności obu polityków – Saakaszwilego i Żwanii, doszło między nimi do ścisłej współpracy, co w końcu doprowadziło do przygotowania i przeprowadzenia działań politycznych zakończonych obaleniem prezydenta Szewardnadzego, zwanych szerzej jako „Rewolucja Róż”, z listopada 2003 roku, o czym szerzej wspomniano w rozdziale drugim niniejszej pracy.

W wyniku protestów wyborczych i sytuacji kryzysowej do jakiej doszło w państwie w wyniku „Rewolucji Róż”, przyspieszone wybory prezydenckie odbyły się w dniu 4 stycznia 2004 roku. Micheil Saakaszwili, jeśli wierzyć oficjalnym statystykom, otrzymał niewyobrażalne nawet w krajach dojrzałych demokracji, aż 96 % poparcie społeczeństwa przy frekwencji przekraczającej 82 procent obywateli uprawnionych do głosowania. Wybory rozpoczęły nowy okres nie tylko w historii gruzińskiego państwa, ale również w życiu tego polityka. W momencie wyborów, Micheil Saakaszwili miał ukończone zaledwie 36 lat.

Pierwsza kadencja prezydenta trzeciego prezydenta Gruzji rozpoczęła się 25 stycznia 2004 roku i trwała do 27 listopada 2007 roku. Wówczas to na skutek protestów społecznych, zmuszony został do ustąpienia z urzędu i rozpisania przedterminowych wyborów prezydenckich. Jego obowiązki, po raz drugi pełniła przewodnicząca parlamentu Nino Burdżanadze.

Po przyspieszonych – odbyły się 7 stycznia 2008 roku, ale ponownie – według oficjalnych wyników (oprotestowanych przez opozycję), wygranych wyborach prezydenckich Micheil Saakaszwili rozpoczął swą drugą kadencję 20 stycznia 2008 roku. Oficjalnie zdobył 53,38 % głosów. Frekwencja wyniosła ponad 56%. Drugą kadencję formalnie powinien zakończyć w styczniu 2013 roku. Jednak w 2010 roku parlament, na wniosek Saakaszwilego zmienił konstytucję i wyznaczył datę wyborów na październik, wydłużając tym samym kadencję prezydencką. Oficjalnie zakończyła się 17 listopada 2013 roku. Jednak na kilka dni przed tym terminem opuścił Gruzję, udając się do Brukseli, a następnie wyjechał do Stanów Zjednoczonych Ameryki. W grudniu tego roku podjął pracę jako wykładowca akademicki w Fletcher School of Law and Diplomacy na Tufts University.

23 marca 2014 roku, gruzińska Prokuratura Generalna wezwała Micheila Saakaszwilego do złożenia zeznań w sprawie o zabójstwo Sandro Girgwlianiego z 2006 roku. Chodziło o wyjaśnienie powodów podjęcia przez niego decyzji o ułaskawieniu skazanych na

długoletnie więzienie byłych funkcjonariuszy Departamentu Bezpieczeństwa Konstytucyjnego MSW, którzy zostali osądzeni i skazani za udział w morderstwie.

1 sierpnia 2014 roku Sąd Miejski w Tbilisi przychylił się do wniosku prokuratury i wydał nakaz aresztowania Micheila Saakaszwilego, z uwagi na sprawę opisaną powyżej jak i kolejne które prowadziła prokuratura, w tym o nadużycie władzy. W tym samym czasie podobne zarzuty sformułowano wobec byłego ministra obrony Dawida Kezeraszwilego oraz byłego prokuratora generalnego Zuraba Adeiszwilego. Sam główny aktor gruzińskiej sceny politycznej, były prezydent stwierdził, że „...nie stawi się na wezwanie prokuratury, kontrolowanej przez akcjonariusza Gazpromu [w domyśle przez Bidzinę Iwaniszwilego – dop. M.O.]¹⁰⁴ Warto w tym miejscu uzupełnić wiedzę o innych zarzutach wobec Micheila Saakaszwilego, które oficjalnie, szczególnie w kontaktach z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości innych państw (Polski, Ukrainy, Stanów Zjednoczonych), były artykułowane na przykład przez minister sprawiedliwości Teę Culukiani. Od marca 2014 roku prokuratura, początkowo w charakterze świadka, próbowała przesłuchać Saakaszwilego w następujących sprawach: wspomnianego już ułaskawienia w listopadzie 2008 roku (w dwa lata po śmierci ofiary) czterech funkcjonariuszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, skazanych za zabójstwo Sandro Girgwljaniego (pobitego, uprowadzonego, a następnie zabitego po konflikcie na tle osobistym przez wymienionych napastników). W sprawę zamieszany był Iwane (Wano) Merabiszwili, minister spraw wewnętrznych oraz Dawit (Dato) Achalaia, dyrektor jednego z kluczowych departamentów MSW. Ponadto w sprawach: pacyfikacji w lutym 2008 roku przez policję prywatnej, niezależnej stacji telewizyjnej *Imedi*, a w następstwie zmuszenie właścicieli do zbycia akcji i kontroli nad przedsiębiorstwem. Właścicielem telewizji był przedsiębiorca, oligarcha Arkadi (Badri) Patarkaciszwili. W następstwie śledztwa prokuratura ujawniła niejawną dokument podpisany w lipcu 2011 roku pomiędzy rodziną przedsiębiorcy (zmarł w niejasnych okolicznościach w Londynie w lutym 2008 roku, w miesiąc po wyborach prezydenckich, w których zajął trzecie miejsce) a ówczesnymi władzami. W powiązaniu ze sprawą Badrii Patarkaciszwilego, warto przypomnieć proces czterech wysokich funkcjonariuszy Departamentu Bezpieczeństwa Konstytucyjnego MSW Gruzji w tym Lewana Kardawy, zastępcy szefa odpowiedzialnego za sprawy policji, oskarżonych o szantaż przedsiębiorcy. W roku 2018 Micheil Saakaszwili został oskarżony o to, że „zaakceptował zabójstwo” Patarkaciszwilego. W roku 2020 funkcjonariusze MSW zostali skazani na kary kilkuletniego więzienia.

¹⁰⁴ <https://www.reuters.com/article/us-georgia-saakashvili-charges/court-in-georgia-orders-arrest-of-ex-president-saakashvili-idUSKBN0G20FK20140802>, dostęp: 21.07.2020 r.

W spisie spraw przeciwko Saakaszwilemu, znalazły się również: postępowanie badające okoliczności prywatyzacji własności państwowej i majątku firmy *Bezeki* (prawdopodobnie w branży spożywczej, m.in. w handlu mąką), która według śledczych miała zostać przekazana w 2012 roku za bezcen członkowi rodziny M. Saakaszwilego, wspomnianemu już wyżej Teimurazowi Alasanii; sprawa spekulacji wokół Banku Cartu (własności Bidziny Iwaniszwilego), który próbowano doprowadzić do bankructwa oraz ponownie sprawa związana z nieruchomościami, tym razem prywatyzowanej za bezcen telewizji Adżara, przed wyborami parlamentarnymi w 2012 roku.

Śledztwa prowadzone były również w sprawach o defraudację co najmniej kilkuset tysięcy lari ze specjalnego funduszu Bezpieczeństwa Państwa (z którego w latach 2009 – 2012 korzystał prezydent państwa); niejasności związanych z okolicznościami śmierci premiera Zuraba Żwanii w 2005 roku; bezprawnego zmuszenia właścicieli prywatnych stacji telewizyjnych *Mze* i *Rustawi 2* do pozbycia się akcji i kontroli nad przedsiębiorstwem począwszy od czerwca 2004 roku; okoliczności domniemanego buntu w bazie wojskowej w Muchrowani w maju 2009 roku, w trakcie którego była jedna ofiara śmiertelna oraz dwie inne osoby zostały ranne; sprzeniewierzenie majątku państwowego – prywatyzację Uniwersytetu Rolniczego w Tbilisi w lutym 2012 roku - w sprawie pojawiała się również postać Kachabera (Kachy) Bendukidzego, byłego ministra gospodarki. Łącznie Saakaszwili miał być przesłuchany jako świadek w 9 sprawach.

15 lipca 2014 roku za Micheilem Saakaszwilim gruzińska prokuratura wydała list gończy.

Dość szybko okazało się, że były prezydent Gruzji przebywa na Ukrainie, gdzie dzięki protekcji byłego dobrego znajomego z czasów studiów na uniwersytecie w Kijowie, ówczesnego prezydenta tego państwa, Petro Poroszenki, cieszy się nie tylko swobodą, ale pełnym zaufaniem władz państwowych, które włączyły go w instytucjonalne wspieranie reform. 13 lutego 2015 roku Saakaszwili został mianowany przewodniczącym Międzynarodowej Rady Reform – ciała doradczego przy prezydencie Ukrainy. 17 lutego tego samego roku władze odmówiły gruzińskiej prokuraturze ekstradycji (dotyczyło to również jednego z najbliższych współpracowników Saakaszwilego, Zuraba Adeiszwilego, byłego prokuratora generalnego Gruzji, podobnie jak były prezydent ukrywającego się od 2013 roku na Ukrainie), argumentując swoją decyzję rzekomymi politycznymi motywami działań strony gruzińskiej.

W tym czasie ukraińska kariera byłego prezydenta Gruzji rozwijała się jeszcze bardziej – 29 maja 2015 roku otrzymał ukraińskie obywatelstwo (co po kilku miesiącach,

zgodnie z prawem gruzińskim, skutkowało odebraniem mu gruzińskiego obywatelstwa, z czego doskonale zdawał sobie sprawę. Oficjalnie nastąpiło to 4 grudnia 2015 roku), a już 30 maja, dzień później, został mianowany przez prezydenta Petra Poroszenkę na stanowisko przewodniczącego Odeskiej Obwodowej Administracji Państwowej, odpowiednika polskiego urzędu wojewody. Na stanowisku tym Saakaszwili pracował do listopada 2016 roku, kiedy to sam złożył rezygnację.

Okres działalności po rezygnacji i odwołaniu ze stanowiska szefa administracji państwowej obwodu odeskiego, charakteryzuje niezwykle dynamiczna aktywność publiczna. Saakaszwili podróżuje wówczas po całej Ukrainie, bierze udział w licznych spotkaniach z mieszkańcami miast i wsi. Wszędzie opowiada o trawiącej Ukrainę korupcji, rządach skompromitowanych oligarchów, w tym, co nie jest bez znaczenia, wymienia nazwisko prezydenta Petro Poroszenki. W pierwszych miesiącach tego samego roku Micheil Saakaszwili ponownie zaskakuje – zostaje prowadzącym program publicystyczny na telewizyjnym kanale *ZIK*, zajmujący się bieżącymi problemami społecznymi. Głównym przekazem prowadzącego jest teza, o wszechobecnej wśród rządzących polityków korupcji, o przyjmowaniu przez władzę „walizek pieniędzy”, o fikcyjnym reformowaniu kraju. To właśnie w trakcie jednego z odcinków dochodzi do skandalizującego wystąpienia chóru weteranek wojny w Donbasie, które wykonują pieśń o „Czekoladowej dupie”¹⁰⁵, oczywiście aluzji do prezydenta Ukrainy, określanego „Czekoladowym królem” z racji wcześniejszej działalności w branży cukierniczej, na bardzo szeroką, międzynarodową skalę.

W międzyczasie, Micheil Saakaszwili stara się zarejestrować swoją partię polityczną. Po wielu perturbacjach, dochodzi do tego 21 czerwca 2017 roku – zostaje zarejestrowany nowy byt polityczny pod nazwą „Ruch Nowych Sił Michailo Saakaszwilego”. Nikt publicznie nie stara się dociec z czego utrzymuje się wówczas były „gubernator” Odessy, z czego finansowane są liczne podróże, działacze partii, spotkania i kosztowne materiały propagandowe nowej partii.

W dniu 26 lipca 2017 roku historia dopisała kolejny znamieny fakt w życiorysie Micheila Saakaszwilego – Państwowa Służba Migracyjna Ukrainy poinformowała o decyzji prezydenta Ukrainy Petro Poroszenki pozbawiającej ukraińskiego obywatelstwa byłego prezydenta Gruzji¹⁰⁶. Tym samym stał się on apatrydą. Po utracie obywatelstwa ZSRR, po utracie obywatelstwa Gruzji, tym razem stał się bezpaństwowcem. Jednak już dwa dni później

¹⁰⁵ <http://www.newsweek.pl/swiat/misza-bezpanstwowiec-jak-saakaszwili-stracil-obywatelstwo-ukrainy-artykuly,413805,1.html>, dostęp: 28.07.2017 r.

¹⁰⁶ <http://agenda.ge/news/84289/eng>, dostęp: 26.07.2017 r.

eurodeputowany Petras Austrevicius¹⁰⁷ wystąpił z wnioskiem o nadanie Saakaszwilemu obywatelstwa Litwy. Warto dodać, że w 2013 roku litewski polityk został odznaczony Medalem Honoru Gruzji przez ówczesnego prezydenta Gruzji Saakaszwilego. W tym czasie Saakaszwili przebywał już w Stanach Zjednoczonych, skąd oświadczał: „Jestem tu z moją rodziną, obywatelami USA, którzy żyją tu od 40 lat. Nie potrzebuję pomocy”.¹⁰⁸ Wykorzystujący jak żaden z wcześniejszych polityków Gruzji internetowy portal społecznościowy *Facebook* do codziennej komunikacji, w dniu 2 sierpnia 2017 roku Saakaszwili napisał: „...Piotrze Aleksiejewiczu [Poroszenko – dop. M.O.] i Pan zdecydował o zamknięciu mnie w Ameryce i zrobieniu ze mnie *persony non grata* na całym świecie?”¹⁰⁹ Wpis uzupełniony został wspólnymi fotografiami byłego prezydenta z Donaldem Trumpem (jeszcze z czasu jego wizyty w Gruzji w 2012 roku), sekretarzem stanu Kelly, byłą sekretarz stanu Hillary Clinton, byłym prezydentem Francji Nicolasem Sarczym, byłym prezydentem Polski Lechem Kaczyńskim, byłym prezydentem USA Georgiem W. Bushem oraz senatorem Johnem McCainem. Wymowa tego pytania była retoryczna. Saakaszwili walczył dalej. W swoim bardzo specyficznym, medialnym stylu. Na taki bieg wydarzeń zareagowała gruzińska minister sprawiedliwości, Tea Culukiani oświadczając, że rząd Gruzji podejmie negocjacje z władzami Stanów Zjednoczonych w sprawie ekstradycji Saakaszwilego do kraju, jeśli pozostanie on na terenie USA.¹¹⁰

Tymczasem Michailo Saakaszwili nieoczekiwanie pojawił się w Warszawie w dniu 3 sierpnia 2017 roku. W asyście posłanki na Sejm RP Małgorzaty Gosiewskiej (z będącej wówczas u władzy partii Prawo i Sprawiedliwość) oraz m.in. Zdzisława Sipiery, Wojewody Mazowieckiego, na skrzyżowaniu ulic Żelaznej i Chłodnej, podczas publicznej uroczystości zorganizowanego z okazji 73 rocznicy zdobycia niemieckiej Komendy Żandarmerii Wojskowej („Nordwache”), uroczystości w której brali udział kombatanci, członkowie Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, zabrał głos w sprawie Powstania Warszawskiego.¹¹¹ Osobie Małgorzaty Gosiewskiej warto poświęcić chwilę uwagi, ze względu na to, że przez wiele lat (począwszy od 2007 roku) jako pracownik Kancelarii Prezydenta RP była głównym ekspertem ówczesnego prezydenta Lecha Kaczyńskiego w sprawach gruzińskich, a następnie w wyniku wyborów w 2011 roku po uzyskaniu mandatu

¹⁰⁷ <http://zw.lt/litwa/austrevicius-proponuje-nadac-obywatelstwo-litwy-saakaszwilemu/>, dostęp: 28.07.2017 r.

¹⁰⁸ http://www.huffingtonpost.com/entry/democracy-rule-of-law-thrown-under-bus-by-ukraine_us_597b3799e4b0c69ef7052757, dostęp: 28.07.2017 r.

¹⁰⁹ http://www.facebook.com/SaakashviliMikheil/?ref=br_re, dostęp: 3.08.2017 r.

¹¹⁰ <http://www.tabula.ge/en/story/122608-justice-minister-says-georgia-will-negotiate-with-us-to-extradite-saakashvili>, dostęp: 15.02.2019 r.

¹¹¹ [http://www.armiakrajowa.org.pl/?filter_tag\[0\]=&start=80](http://www.armiakrajowa.org.pl/?filter_tag[0]=&start=80), dostęp: 19.03.2018 r.

poselskiego (Prawo i Sprawiedliwość) była przewodniczącą Polsko – Gruzjińskiej Grupy Parlamentarnej i doradzała bezpośrednio przewodniczącemu partii Jarosławowi Kaczyńskiemu w sprawach związanych z polityką państwa polskiego wobec władz politycznych Gruzji. W tym czasie zaprzyjaźniła się z Micheilem Saakaszwilim oraz jego małżonką Sandrą Roelefs co zaowocowało bliską współpracą, a nawet odznaczeniem M. Gosiewskiej gruzińskim Medalem Honoru (w 2011 roku). Nie jest do końca jasne jakimi kwalifikacjami dysponowała posłanka Małgorzata Gosiewska w zakresie polityki międzynarodowej (w tym polityki bezpieczeństwa narodowego), szczególnie wobec państw Kaukazu Południowego (Gruzji). Jej oficjalna biografia informuje o jej średnim ogólnym wykształceniu uzyskanym w liceum w Czersku, pracy jako starszy referent w KK NSZZ „Solidarność”, pracy w biurze posła Jarosława Kaczyńskiego (w latach 1992 – 1993), a następnie jako pełnomocnik zarządu Fundacji na rzecz Polskich Związków Kredytowych, ekonomistki w Hucie LW w Warszawie czy księgowej w biurze posła Ludwika Dorna. Na przełomie lat dziewięćdziesiątych i dwutysięcznych XXI w. przyszła posłanka rozpoczęła karierę w instytucjach samorządowych (m.in. jako zastępca burmistrza dzielnicy Warszawa – Ursus), aby dopiero w 2005 roku zasiąść w ławach poselskich. Jak wspomniano w latach 2007 – 2010 pracowała z Lechem Kaczyńskim w KPRP, a od 2011 roku w Sejmie RP, jako poseł zawodowy.¹¹²¹¹³ Z biografii tej działaczki wynika, że bardziej liczyło się zaangażowanie partyjne i emocjonalne, skupione wokół działalności i przekonań politycznych Lecha i Jarosława Kaczyńskich, niż merytoryczna znajomość tematu, obszaru i specyfiki gruzińskiej i szerzej kaukaskiej przestrzeni politycznej. Brak dogłębnej wiedzy, miał wpływ na podejmowanie przez polskich polityków błędnych decyzji w sprawie zaangażowania i popierania wyłącznie jednej opcji politycznej w Gruzji, reprezentowanej przez Micheila Saakaszwilego i jego partię Zjednoczony Ruch Narodowy. Miał też wpływ na jakość doboru kadry dyplomatycznej polskiej ambasady w Tbilisi oraz kształt i charakter prowadzonej polityki w zakresie dyplomacji kulturalnej i edukacyjnej na przykład wśród gruzińskiej Polonii.

Wracając do wątku poczynań Micheila Saakaszwilego w Warszawie w sierpniu 2017 roku wspomnijmy, że udzielił wówczas pierwszego wywiadu Patrykowi Michalskiemu dziennikarzowi radia RMF FM¹¹⁴. Z powstańczej uroczystości relację zamieściła też niszowa wówczas Telewizja Republika. Następnego dnia na antenie tej samej telewizji Saakaszwili,

¹¹² <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/posel.xsp?id=113>, dostęp: 12.12.2019 r.

¹¹³ https://mamprawowiedziec.pl/polityk/30961_malgorzata_gosiewska, dostęp: 12.12.2019 r.

¹¹⁴ <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-micheil-saakaszwili-w-warszawie-po-odebraniu-ukrainskiego-ob,nId,2425249>, dostęp: 4.08.2017 r.

„medialne zwierzę” jak określił go kiedyś jeden amerykańskich specjalistów od technik *PR*, z łatwością oczarował dwóch młodych dziennikarzy programu „W punkt”, którzy wpatrzeni w rozmówcę jak w obraz grzecznie wysłuchiwali następujących stwierdzeń: „...uważam Ukrainę za mój dom...”, „...ja czuję się Ukraińcem...”, „...tam kształtowała się moja osobowość...”, „...jestem częścią historii tego kraju”.¹¹⁵ Aby jeszcze bardziej uatrakcyjnić swoją nieoczekiwaną obecność w Polsce Saakaszwili podgrzał atmosferę wypowiedziami dotyczącymi jego oceny katastrofy pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 roku z udziałem ówczesnego prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego: „...Lech Kaczyński został zamordowany...”, „...Rosjanie mieli ku temu powód...”, „...Kaczyński był wrogiem numer jeden Putina”, „...to była zemsta”. Warto również zauważyć, że były prezydent Gruzji (tak był przedstawiany) występował z wpiętym w klapę marynarki znaczkiem Polski Walczącej.¹¹⁶ Następnego dnia, 6 sierpnia, z dopiętym znaczkiem z ukraińską flagą (pod znakiem Polski Walczącej) w siedzibie Stowarzyszenia Wolnego Słowa spotkał się z przedstawicielami ukraińskiego Euromajdanu, gdzie demonstrował ukraiński paszport i bagatelizował działania amerykańskich i polskich służb granicznych, które jakoby miały „...zapraszać go” do przekraczania granic. Czy paszport, który publicznie demonstrował Saakaszwili był ważny? Czy był to jego paszport? Michał Kacwicz, dziennikarz tygodnika „Newsweek Polska” donosił: „...w momencie utraty ukraińskiego obywatelstwa [Micheil Saakaszwili – dop. M.O.] przebywał w USA. Formalnie nie ma teraz żadnego obywatelstwa. Jednak trzy lata temu [w 2014 roku – dop. M.O.] autor powyższego tekstu widział, jak na jednym z lotnisk przekraczał [on – dop. M.O.] punkt kontrolny z amerykańskim paszportem”.¹¹⁷ Zachowanie byłego prezydenta Gruzji skomentowała gazeta „Rzeczpospolita” słowami Jędrzeja Bieleckiego: „Przyjazd do Polski byłego prezydenta Gruzji stawia w trudnej sytuacji nasz kraj wobec Kijowa i Tbilisi”.¹¹⁸ Tym bardziej, że sprawą natychmiast zainteresowały się władze państwowe Gruzji (w tym prokuratura), zwracając się do polskich odpowiedników z prośbą o potwierdzenie obecności i sposobu w jaki Saakaszwili dostał się do Polski.¹¹⁹ Fakt ten

¹¹⁵ K. Pawłowski, P. Kieraga, TV Republika - program pt.: „W punkt”, <http://telewizjarepublika.pl/wideo/w-punkt-micheil-saakaszwili-lech-kaczynski-zostal-zamordowany,7497.html>, dostęp: 5.08.2017 r.

¹¹⁶ *Ibidem*, dostęp: 5.08.2017 r.

¹¹⁷ <http://www.newsweek.pl/swiat/misza-bezpanstwowiec-jak-saakaszwili-stracil-obywatelstwo-ukrainy-artykuly,413805,1.html>, dostęp: 5.08.2017 r.

¹¹⁸ <http://www.rp.pl/Dyplomacja/170809375-Micheil-Saakaszwili-klopotliwy-bezpanstwowiec.html>, dostęp: 7.08.2017 r.

¹¹⁹ <http://agenda.ge/news/84820/eng>, dostęp: 6.08.2017 r., a także <http://www.pap.pl/aktualnosci/news,1038633,wladze-gruzji-chca-od-polski-informacji-o-miejscu-pobytu-saakaszwilego.html>, dostęp: 7.08.2017 r.

potwierdził Łukasz Łapczyński, ówczesny rzecznik Prokuratury Okręgowej w Warszawie.¹²⁰ Działania Saakaszwilego wskazywały na chęć robienia wokół swojej osoby medialnego szumu, rozpowszechnianie pewnej ryzykownej, by nie powiedzieć kontrowersyjnej wizji rzeczywistości, jak wspomnieliśmy wyżej związanej z przyczynami katastrofy rządowego samolotu pod Smoleńskiem w 2010 roku, szczególnie w związku z przypadającą w dniu 8 sierpnia kolejną rocznicą wybuchu wojny gruzińsko – rosyjskiej w 2008 roku oraz udziału byłego prezydenta Polski, Lecha Kaczyńskiego, w mityngu przed gruzińskim parlamentem 12 sierpnia 2008 roku wraz z przywódcami innych – Litwy, Łotwy, Estonii, Ukrainy - państw wschodnioeuropejskich. Była to wersja oczekiwana przez rządzącą wówczas partię Prawo i Sprawiedliwość. W ramach działań propagandowych związanych z wizytą byłego prezydenta Gruzji, Telewizja Polska (TVP1) wyemitowała premierowy, paradokumentalny film pod tytułem „Przyjaźń w cieniu Kremla”¹²¹ (scenariusz i realizacja Maciej Grabys i Wojciech Jachymiak). W filmie występuje między innymi wspomniana wyżej czołowa ekspert od spraw gruzińskich, ówczesna poseł partii Prawo i Sprawiedliwość, Małgorzata Gosiewska oraz Micheil Saakaszwili. Przekaz jaki płynął z filmu był jednoznaczny – to Rosjanie odpowiedzialni są za wojnę z Gruzją w 2008 roku, to prezydent Lech Kaczyński dalekowzrocznie przewidział kolejną agresję Federacji Rosyjskiej na wschodniej Ukrainie w 2014 roku, to wreszcie Micheil Saakaszwili jest „rycerzem wolności”, kontynuatorem polityki Kaczyńskiego w tej części europejskiego kontynentu.

Sam Saakaszwili rocznicę wybuchu wojny (8 sierpnia), ów doskonale auto-kreujący się bohater bez państwa, obchodził na Litwie, w Wilnie wśród kilkunastu osób (wśród których był obecny były przewodniczący Rady Najwyższej Litewskiej SRR oraz były eurodeputowany Vytautas Landsbergis, odznaczony w czerwcu 2004 roku gruzińskim orderem Zwycięstwa św. Jerzego), demonstrując przed rosyjską ambasadą swój sprzeciw przeciwko polityce zagranicznej tego państwa, szczególnie w stosunku do Gruzji. Protest miał niewielki rezonans społeczny i został odnotowany głównie przez portale społecznościowe przychylnie Saakaszwilemu.

5 grudnia 2017 roku w Kijowie, w godzinach porannych doszło do zatrzymania Micheila Saakaszwilego przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) działających w asyście policji na polecenie prokuratury, w domu na ulicy Kościelnej 7 (200 metrów od Placu Niepodległości). Micheil Saakaszwili przebywał w tym czasie w swoim

¹²⁰ <http://www.rp.pl/Dyplomacja/170809257-Gruzja-pyta-Polske-o-ustalenie-gdzie-przebywa-Micheil-Saakaszwili.html>, dostęp: 12.08.2017 r.

¹²¹ <https://vod.tvp.pl/video/przyjazn-w-cieniu-kremla,przyjazn-w-cieniu-kremla,33540111>, dostęp: 12.08.2017 r.

mieszkań, skąd próbował uciekać po dachu, stwarzając przy tym kolejny news medialny, zwracający na niego uwagę społeczności ukraińskiej i gruzińskiej.¹²² Jak informował rzecznik prasowy Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oficjalnym powodem zatrzymania byłego prezydenta Gruzji i byłego gubernatora obwodu odeskiego było postawienie mu zarzutu „współpracy z organizacjami o charakterze przestępczym, dążącymi do obalenia władz i ustroju państwowego”.¹²³ Chodziło o domniemane przyjęcie środków finansowych (kilkaset tysięcy dolarów) od Serhija Kurczenko - ukraińskiego oligarchy przebywającego w Rosji, z przeznaczeniem na działalność polityczną, a w konsekwencji „zdradę stanu”. Informacje podało biuro ówczesnego Prokuratora Generalnego Ukrainy Jurija Łucenki.¹²⁴ Zatrzymanie Saakaszwilego było o tyle spektakularne, co nieefektywne – po kilkudziesięciu minutach oswobodzony przez tłum zwolenników i uwolniony z policyjnego samochodu.

Pomimo powszechnej opinii o nieprzygotowaniu przeprowadzonej nieprofesjonalnie operacji zatrzymania M. Saakaszwilego, ukraińskie władze postawiły jednak przysłowiową „kropkę nad i” doprowadzając trzy dni później do aresztowania lidera „Ruchu Nowych Sił”. Stało się to 8 grudnia 2017 roku w godzinach wieczornych. Prokurator Generalny Ukrainy Jurij Łucenko oświadczył, że Saakaszwili został aresztowany pod zarzutem „podjęcia próby zamachu stanu wspieranego przez Rosję”.¹²⁵ Saakaszwili został doprowadzony do aresztu SBU z mieszkania byłego szefa policji w obwodzie ługańskim, pułkownika Jurija Pokyńborody.¹²⁶ Po aresztowaniu wezwał swoich zwolenników do dalszej walki i ogłosił bezterminową głodówkę. Odnosząc się do faktu zatrzymania byłego „gubernatora” obwodu odeskiego, przebywający w tym czasie na Litwie prezydent Ukrainy Piotr Poroszenko skomentował w następujący sposób: "Sytuacja wokół Saakaszwilego nie jest warta międzynarodowej uwagi. Jest konkretne przestępstwo i powinniśmy zapewnić przejrzystość śledztwa w jego sprawie. Jeśli ktoś finansowany jest przez państwo agresora czy jego służby specjalne lub oligarchów w celu naruszania spokoju społecznego i stabilności w [innym – dop. M.O.] państwie, to powinien za to odpowiedzieć". Zasugerował tym samym, że aresztowanie Micheila Saakaszwilego nie było związane z jego działalnością polityczną.¹²⁷

¹²² <https://www.newsgeorgia.ge/v-kieve-zaderzhan-mihail-saakashvili/>, dostęp: 05.12.2017 r.

¹²³ K. Wysocki, *W Kijowie szykuje się trzeci majdan*, w: *Gazeta Polska Codziennie*, nr #283 (1895) z dnia 6.12.2017 r., s. 7

¹²⁴ <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=30703>, dostęp: 06.12.2017 r.

¹²⁵ <http://www.rp.pl/Polityka/171209020-Micheil-Saakaszwili-zatrzymany-przez-SBU.html>, dostęp: 08.12.2017 r.

¹²⁶ http://wyborcza.pl/7,75399,22760222,zatrzymany-saakaszwili-oglosil-glodowke-i-zapowiedzial-dalsza.html?squid_cookie=false&disableRedirects=true, dostęp: 09.12.2017 r.

¹²⁷ <http://www.rp.pl/Polityka/171209006-Micheil-Saakaszwili-oglosil-glodowke.html>, dostęp: 09.12.2017 r.

21 grudnia 2017 roku, w dniu swoich 50 – tych urodzin (przypadających w tym samym dniu co urodziny Iosifa Dżugaszwilego - Stalina), Michailo Saakaszwili w telewizyjnym oświadczeniu oznajmił, że wybiera się do Holandii, której wizę rzekomo otrzymał w Ambasadzie Królestwa Niderlandów w Kijowie. Jednak historia Saakaszwilego dopisywała nadal kolejne zaskakujące elementy.

12 lutego 2018 roku przyleciał na lotnisko im. F. Chopina w Warszawie, gdzie został przywitany przez posłankę na Sejm RP Małgorzatę Gosiewską reprezentującą partię Prawo i Sprawiedliwość. Okazało się, że tego samego dnia, kilka godzin wcześniej, został on poddany przez ukraińską straż graniczną procedurze readmisji. Wcześniej otrzymał zakaz wjazdu na terytorium Ukrainy na okres 3 lat, to jest do 2021 roku. W Kijowie, gdzie przebywał w towarzystwie współpracowników w gruzińskiej restauracji *Sulguni* został aresztowany, przewieziony na lotnisko Borispol, a następnie wsadzony do prywatnego odrzutowca jednej z komercyjnych firm lotniczych i wywieziony do Warszawy. Władze ukraińskie powoływały się na fakt, iż Saakaszwili kilka miesięcy wcześniej nielegalnie przekroczył granicę polsko – ukraińską, nie posiada obywatelstwa Ukrainy i jako apatryda został wydany do państwa, z którego terytorium przybył. Sam zainteresowany na konferencji prasowej następnego dnia zapewniał, że nadal czuje się Ukraińcem (choć jest Gruzinem), wytykał prezydentowi Petro Poroszenko fakt pochodzenia mołdawskiego i zarzekał się, że wkrótce wróci na Ukrainę, bo wie „...jak wykonać tę turystykę...”¹²⁸ (chodziło o przemieszczanie się pomiędzy Warszawą a Kijowem, a konkretnie jego nielegalne „przepchnięcie” przez przejście graniczne pomiędzy Polską a Ukrainą, do którego doszło 10 września 2016 roku). Tego samego dnia, w rozmowie z ukraińską agencją informacyjną *Newsone* stwierdził: „Znajduję się obecnie pod ochroną polskiej policji. Rozmawiałem z kierownictwem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, dzwonili do mnie, kiedy byłem na lotnisku w Warszawie”.¹²⁹ Natomiast odnosząc się do możliwości ekstradycji z Polski do Gruzji oświadczył: „Nie rozśmieszajcie mnie. Władze w Gruzji boją się mnie jak diabeł święconej wody. Od samego początku mówiłem, że jeśli chcieliby mojej ekstradycji, to zrobiliby to jeszcze wczoraj”.¹³⁰ 14 lutego 2018 roku, w dniu Świętego Walentego, obchodzonym na Zachodzie jako Dzień Zakochanych, Michailo Saakaszwili zameldował się na lotnisku w Amsterdamie, w Królestwie Niderlandów. Tego samego dnia zaprezentował dokument otrzymany od służby imigracyjnej stwierdzający jego

¹²⁸ Konferencja prasowa M. Saakaszwilego, siedziba Stowarzyszenia Wolnego Słowa w Warszawie, *TV Polsat News*, 13.02.2018 r.

¹²⁹ <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/568614,ukraina-byly-prezydent-gruzji-micheil-saakaszwili-zatrzymany-i-odeslany-do-polski.html>, dostęp: 27.02.2018 r.

¹³⁰ Tamże, dostęp: 27.02.2018 r.

tożsamość i oświadczył, że udaje się do rodziny, ponieważ ma nieodpartą potrzebę zobaczenia się z synami oraz mieszkającą tam od dawna małżonką, Sandrą Reolefs.

Kilka dni później w mediach pojawiła się informacja, że Saakaszwili otrzymał trzyletni zakaz wjazdu na terytorium Ukrainy. Poinformował o tym Wasyl Serwatiuk, zastępca komendanta ukraińskiej straży granicznej. W piśmie skierowanym do prawników reprezentujących Saakaszwilego wyjaśnił, że ich klient wjechał na terytorium tego państwa nielegalnie, a sąd odrzucił ich wniosek o ochronę prawną przed ekstradycją do Gruzji. W dokumencie napisano, że „...readmisja Saakaszwilego została przeprowadzona według standardowej procedury”.¹³¹ Pętla wokół byłego prezydenta Gruzji zaciskała się coraz bardziej. Saakaszwili zaś stwierdził, że „...kontynuuje walkę”. Na konferencji prasowej w dniu 28 lutego 2018 roku, prezydent Ukrainy Petro Poroszenko podsumowując sytuację i zachowanie Saakaszwilego powiedział: „Były marzenia, ideały. Micheil niestety wszystko zniszczył. Nie sądzę, żeby był obecnie szczęśliwym człowiekiem”.¹³² Niewątpliwie cały czas pozostawał jednak w kontakcie ze swoimi „współpracownikami” w Polsce, w której gościł jeszcze kilkakrotnie.

W 2018 roku podczas wizyty na początku czerwca w Przemyślu dla nielicznej grupy Ukraińców wygłosił wykład o „zarządzaniu państwem przy pomocy telefonu komórkowego”, natomiast w Warszawie spotkał się w restauracji w pobliżu Sejmu, z wspomnianą już posłanką Małgorzatą Gosiewską. W wypowiedzi dla jednego z „kolorowych” dzienników, stwierdziła ona, że Micheil Saakaszwili „...bardzo pozytywnie” ocenił to, co działo się wówczas w Polsce i często stawiał ją za wzór dla Ukrainy.¹³³ Zresztą już wcześniej komentował stosunki polsko – ukraińskie w charakterystyczny dla siebie sposób. W wywiadzie dla Telewizji Republika stwierdził: „...Kiedy byłem w Polsce nie rozumiałem, dlaczego wszyscy Ukraińcy się tu nie przenieśli. Jestem bardzo pozytywnie zaskoczony poziomem życia w waszym kraju” – stwierdził.¹³⁴

Coraz mniej intensywną polityczną komiwojażerkę, użyjmy tego publicystycznego określenia, kontynuował nadal w latach następnych, spotykając się w różnych miejscach i krajach UE (np. na Węgrzech). W okresie przygotowań do kampanii prezydenckiej w Gruzji, w sierpniu 2018 roku doszło między innymi do bezpośredniego spotkania Micheila

¹³¹ <https://www.tvn24.pl/saakaszwili-otrzymal-trzyletni-zakaz-wjazdu-na-ukraine,817031,s.html>, dostęp: 23.02.2018 r.

¹³² <http://www.rp.pl/Polityka/180229272-Poroszenko-Byly-marzenia-ale-Saakaszwili-wszystko-zniszczyl.html>, dostęp: 6.03.2018 r.

¹³³ <http://www.fakt.pl/wydarzenie/polityka/malgorzata-gosiewska-spotkala-sie-z-byly-prezydentem-gruzji/zn6w278>, dostęp: 07.06.2018 r.

¹³⁴ www.wiadomosci.wp.pl/byly-prezydent-gruzji-nie-rozumiem-dlaczego-ukraincy-nie-przeniossa-sie-do-polski-6203553119770753a, dostęp: 30.12.2017 r.

Saakaszwilego, przewodniczącego partii Zjednoczony Ruch Narodowy Niki Melii oraz kandydata na urząd prezydenta Grigola Waszadzego. Omawiano strategię wyborczą, priorytety kampanii oraz stanowisko kandydata w kluczowych kwestiach m.in. dotyczących polityki zagranicznej. Jednak działania te okazały się mało owocne. Kolejnym prezydentem została kandydatka niezależna, Salome Zurabiszwili.

Reakcja Saakaszwilego na przegraną popieranego przez niego kandydata była do przewidzenia – zakwestionował on legalność wyborów i wezwał gruzińskie społeczeństwo do nieuznawania wyniku wyborów oraz wyjścia na ulice. Stwierdził między innymi: „...przechodzimy w tryb [...] obywatelskiego nieposłuszeństwa. Wzywam policję, by stanęła po stronie społeczeństwa, wzywam siły zbrojne, by nie wykonywały nielegalnych rozkazów. Wzywam także zdrową część aparatu państwowego, by zdystansowała się od kryminalnego ugrupowania, które zawładnęło krajem”.¹³⁵ Apel ten pozostał bez większego społecznego rezonansu.

Podczas dyskretnie przeprowadzanych kolejnych podróży, spotykał się na przykład w grudniu 2018 roku ze swoimi ukraińskimi współpracownikami i zwolennikami w Przemyślu, omawiając plany związane z rozpoczynającą się oficjalnie po 31 grudnia 2018 roku kampanią prezydencką na Ukrainie (kilka tygodni później, w styczniu 2019 roku poparł kandydaturę Julii Tymoszenko). Wyczuwając polityczną koniunkturę wśród nowej „grupy docelowej”, wraz z Giorgim Siguą, co interesujące przedstawicielem „Gruzińskiego Marzenia” w Stanach Zjednoczonych Ameryki (2012 – 2013), następnie do roku 2014 szefem gruzińskiej państwowej agencji turystyki oraz kierownikiem kontrowersyjnego festiwalu muzyki elektronicznej dla młodzieży *GemFest*¹³⁶ w miejscowości Anaklia nad Morzem Czarnym

¹³⁵ www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/gruzja-zurabiszwili-zwycieza-w-wyborach-prezydenckich-exit-poll,887736.html, dostęp: 29.11.2018 r.

¹³⁶ *GemFest*- odbywający się w latach 2015 – 2017, w miesiącach letnich, festiwal muzyki elektronicznej (głównie transowej), organizowany w Gruzji, w nadmorskim kurorcie Anaklia. Organizatorzy reklamowali to wydarzenie jako miejsce, gdzie może dojść do wyładowania „nieokiełznanego potencjału artystycznego”. W roku 2017 na festiwalu ustanowiono rekord frekwencji i trwania imprezy – w ciągu 32 dni bez przerwy uczestniczyło w nim około 50.000 ludzi. Do Anaklii idea festiwalu została przeniesiona z Krymu, gdzie na początku na półwyspie Kazantip (festiwal nazwano Republiką Kazantip, co w wolnym tłumaczeniu z języka tureckiego znaczy „dno”, „dno kotła”), między innymi na terenie niedokończonej budowy elektrowni atomowej w Szczolkino, od 1992 roku odbywał się pierwowzór gruzińskiej edycji (o tej samej nazwie). Początkowo festiwal odbywał się za przyzwoleniem, akceptacją i z współfinansowaniem gruzińskich władz państwowych. Ówczesny premier Giorgi Kwirikaszwili wyraził się nawet, że miejsce to będzie: „...lokomotywą rozwoju regionu”. Wiązało się to z planami rządu dotyczącymi budowy w latach 2017 – 2021 przeładunkowego portu morskiego przeznaczonego dla statków handlowych (kontenerowców) o dużym zanurzeniu i rozwojem bazy turystycznej. Od roku 2018 organizatorzy festiwalu nie uzyskali zgody władz na organizację, z uwagi na zastrzeżenia z rozliczaniem środków publicznych na poprzednie edycje oraz sprzeciw gruzińskiej cerkwi prawosławnej, w związku z „wszechobecną nagością oraz łatwo dostępnymi narkotykami”. W roku 2018 w związku z dużym zainteresowaniem wśród młodzieży festiwal odbył się w tureckiej miejscowości Kemer, na przedmieściach kurortu Antalya nad Morzem Śródziemnym.

(2015 – 2017), zainicjował nowy ruch polityczny - organizację pod nazwą „Together at home” (pol. *Razem do domu*) skierowany do gruzińskich „przymusowych emigrantów” ekonomicznych rozsianych po krajach Europy, Azji i Ameryki¹³⁷. W styczniu 2019 roku odbył kilka spotkań na terenie Stanów Zjednoczonych (w Nowym Jorku, Filadelfii). Pierwsze zgromadzenie w Europie – szumnie nazywane Światowym Kongresem Gruzinów, odbyło się 10 lutego 2019 roku w belgijskiej miejscowości Liege. Miało przypominać zlot gwiazdzisty Gruzinów z całego świata do „serca” Europy. Zgromadziło jednak około 300 osób, a część przyjezdnych nie została wpuszczona przez organizatorów do centrum kongresowego, z powodu rzekomej chęci wyrażenia odmiennych od Saakaszwilego poglądów. Doszło tam do bójki, szarpaniny, werbalnych ataków z obu stron.¹³⁸ Rozpylono gaz łzawiący, a obie strony sporu oskarżały się o agenturalną prowokację lub sprzyjanie dyktaturze. Micheil Saakaszwili przedstawił tam swoją wizję sytuacji w Gruzji i po raz kolejny zadeklarował chęć powrotu do kraju i „zrobienia porządku w ciągu 72 godzin”. Zaproponował też imigrantom utworzenie banku, aby mogli oni przesyłać do Gruzji zarobione pieniądze w sposób przejrzysty i czysty.¹³⁹ Do kolejnego spotkania, doszło 3 marca tego samego roku w Rzymie. Tym razem spotkanie kilkudziesięciu osób, głównie rozentuzjasmowanych kobiet, ochraniała włoska policja.

Kolejną wizytę w Polsce, Michailo Saakaszwili złożył w kwietniu 2019 roku. Wcześniej na swoim intensywnie wykorzystywanym profilu w serwisie społecznościowym *Facebook* informował, że wybiera się na Ukrainę 1 kwietnia - tuż po pierwszej turze wyborów prezydenckich, ponieważ był przekonany, że startujący w wyborach ówczesny prezydent Petro Poroszenko, nie przejdzie do tury drugiej. W związku z czym jak przekonywał: „...żaden pogranicznik nie wykona nakazu Poroszenki, by nie wpuszczać mnie na Ukrainę”.¹⁴⁰ Informację tę stanowczo dementował Arsen Awakow, minister Spraw Wewnętrznych Ukrainy, określając ją primaaprilisowym żartem (przypomnijmy w tym miejscu, że Awakow w 2015 roku, już jako urzędujący minister Spraw Wewnętrznych Ukrainy, nazwał Saakaszwilego „łotrem” i „łajdakiem”, w obecności prezydenta Poroszenki, rzucając w Saakaszwilego szklanką z wodą dla ostudzenia jego słowotoku podczas publicznego wystąpienia). Tymczasem Michailo Saakaszwili oczekując na polityczną zmianę

¹³⁷ <https://www.georgianjournal.ge/society/35485-mikheil-saakashvili-together-with-georgian-emigrants-plan-to-return-home.html>, dostęp: 29.01.2019 r.

¹³⁸ <https://www.rp.pl/Polityka/190219917-Zwolennicy-i-przeciwnicy-Saakaszwilego-pobili-sie-w-Belgii.html>, dostęp: 11.02.2019 r.

¹³⁹ www.dw.com/ru/саакашвили-собрал-конгресс-грузин-эмигрантов/a-47451987, dostęp: 12.02.2019 r.

¹⁴⁰ <https://kresy.pl/wydarzenia/szef-msw-ukrainy-wyklucza-powrot-saakaszwilego-nawet-nie-wsiadzie-do-samolotu/>, dostęp: 18.04.2019 r.

za wschodnią granicą RP, podróżował po Polsce, gdzie m.in. w Warszawie, Krakowie i Wrocławiu spotykał się oficjalnie ze zwolennikami swojego „Ruchu Nowych Sił”, rekrutującymi się głównie z licznej ukraińskiej emigracji zarobkowej.

Komentując ewentualne zaangażowanie Micheila Saakaszwilego w wewnętrzną politykę na Ukrainie po wygranych przez Włodymyra Zelenskigo wyborach prezydenckich w kwietniu 2019 roku, były prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski powiedział: „Saakaszwili przy swoich trudnych emocjach jest po prostu trudnym partnerem”.¹⁴¹ Pomimo iż gruzińsko – ukraiński polityk apelował w tym samym czasie do służb bezpieczeństwa Ukrainy o zmianę według niego „nielegalnego” postanowienia o odebraniu mu ukraińskiego obywatelstwa, jego szanse na odzyskanie realnego wpływu na sytuację polityczną w tym kraju stały się iluzoryczne, znikome. Państwowa Służba Graniczna Ukrainy w komunikatach prasowych informowała: „Ta osoba nielegalnie przekroczyła granicę państwową z Polski na Ukrainę we wrześniu 2017 roku. Świadczą o tym decyzje sądów lokalnych i apelacyjnych. W związku z tym [Micheil Saakaszwili – dop. M.O.] ma zakaz wjazdu obowiązujący do 2021 roku”.¹⁴²

Jednak kolejna zmiana sytuacji politycznej na niestabilnej Ukrainie, nastąpiła w kwietniu 2019 roku. W wyniku przeprowadzonych wyborów, prezydentem tego kraju został Włodzimierz Żeleński (ukr. *Wolodymyr Zelenskij*). Naciskający medialnie (w prasie, telewizji i w internetowych mediach społecznościowych) oraz poprzez swoich stronników politycznych i prawnych, między innymi przez mera Lwowa Andrzeja Sadowego i adwokata Rusłana Czarnołużkiego, publikujący oświadczenia, wezwania oraz wywiady, prowadząc swoją działalność z zagranicy, m.in. z Polski, Michail Saakaszwili osiągnął cel – 28 maja 2019 roku odzyskał ukraińskie obywatelstwo. Nowy prezydent Ukrainy w punkcie 3 dekretu nr 329/2019 zmienił wcześniejszy dekret nr 196/2017 z dnia 26 lipca 2017 roku swojego poprzednika i wykluczył z zawartego tam spisu osób, które zostały pozbawione obywatelstwa, nazwisko Micheila Saakaszwilego.¹⁴³ Jeszcze tego samego dnia Saakaszwili zgłosił się do ambasady Ukrainy w Warszawie, gdzie wydano mu w trybie pilnym paszport. Następnego dnia samolotem Polskich Linii Lotniczych LOT, rejssem z Warszawy przybył do Kijowa. Oświadczył wtedy: „...nie przyjechałem, żeby się mścić czy coś rujnować. To nie mój styl. Wraz z milionami Ukraińców i z nowym prezydentem chcę uczestniczyć w budowie

¹⁴¹ <http://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103086,24670949,aleksander-kwasniewski-nie-odbieralbym-zelenskiemu-szans-na.html>, dostęp: 23.04.2019 r.

¹⁴² <https://en.interfax.com.ua/news/general/583242.html>, dostęp: 24.04.2019 r.

¹⁴³ https://www.president.gov.ua/documents/3292019-27229?fbclid=IwAR21M2FyxbmA83RpkKhBR1Q7_6sZz0sj-xYIM7jJn7Dtm39jwixuFFPsX3Q dostęp: 28.05.2019 r.

nowej Ukrainy”.¹⁴⁴ W związku z ogłoszeniem na Ukrainie przedterminowych wyborów parlamentarnych, których termin wyznaczono na lipiec 2019 roku, rozpoczął intensywną reaktywację założonej przez siebie partii politycznej pod nazwą „Ruch Nowych Sił”. W momencie rejestracji, w lutym 2017 roku, była to 353 partia na Ukrainie.¹⁴⁵ Efekty zaangażowania się w kampanię wyborczą okazały się jednak słabe i bez politycznego znaczenia – „Ruch Nowych Sił” uzyskał śladowe, sięgające jedynie 0,46 % poparcie.¹⁴⁶ Wynik ten odzwierciedlał realne poparcie dla samego Saakaszwilego, jego programu jak i metod, form działalności publicznej i praktykowanej przez niego kultury politycznej.

Micheil Saakaszwili to postać wielowymiarowa w gruzińskiej polityce, by nie powiedzieć „wiekopomna”. On sam oceniając swoją działalność polityczną posuwał się do nieskromnych stwierdzeń typu: „Nie jestem politykiem. Jestem twórcą gruzińskiej państwowości. Jestem patriotą”.¹⁴⁷ Zaś w końcowej fazie swojej aktywności na Ukrainie, w lutym 2018 roku stwierdził: „Ja, Micheil Saakaszwili, wraz z moimi rodakami, po raz pierwszy od wielu stuleci i prawdopodobnie na taką skalę, po raz pierwszy od czasów [gruzińskiego króla – dop. M.O.] Dawida Budowniczego, stworzyłem państwo gruzińskie. Biorę za to odpowiedzialność.”¹⁴⁸ Jednak sposób zachowania, mam na myśli skrajnie ekstrawertyczny, impulsywny, bezkrytyczny, manipulacyjny, awanturniczy, a także widoczny brak zahamowań, refleksji czy umiejętności powstrzymywania się od nazbyt skrajnych, prowokacyjnych, a nawet bezczelnych wypowiedzi, doprowadził do sytuacji, w której zdecydowana większość poważnych polityków europejskich (o światowych nie wspominając) zaczęła traktować Michailo Saakaszwilego jako polityka kłopotliwego w obejściu, w istocie skompromitowanego, bez szans na wpływanie na realną politykę tak na Ukrainie jak i w Gruzji. W dodatku obarczonego prawomocnymi wyrokami i wizją odbywania kary w więzieniu. W okresie pandemii wywołanej wirusem COVID – 19, w pierwszym półroczu 2020 roku, która doprowadziła do kryzysu gospodarczego i społecznego w wielu krajach świata, w tym w Gruzji, domagał się od gruzińskiego rządu nadania mu statusu specjalnego wysłannika, w celu uzyskania międzynarodowej pomocy, ponieważ jak twierdził „znał wszystkich [polityków – dop. M.O.] w Europie, a Donald Trump był jego przyjacielem”.¹⁴⁹

¹⁴⁴ <https://www.polskieradio.pl/5/1223/Artykul/2317069,Micheil-Saakaszwili-wrocil-na-Ukraine-Wraz-z-milionami-Ukraincow-i-z-nowym-prezydentem-chce-budowac-nowa-Ukraine>, dostęp: 15.07.2019 r.

¹⁴⁵ <https://novynarnia.com/2017/02/28/partiya-saakashvili-v-ukrayini-stala-353-yu/>, dostęp: 15.07.2019 r.

¹⁴⁶ <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/21/7221526/>, dostęp: 31.07.2019 r.

¹⁴⁷ <https://www.kvirispalitra.ge/foane-shaishmelashvilis-blogi/57433-qdzaghli-shin-ar-vargodaoq-anu-misha-isev-saqarthvelos-umiznebs.html>, dostęp: 05.12.2019 r.

¹⁴⁸ Tamże, dostęp: 05.01.2019 r.

¹⁴⁹ <https://www.interpressnews.ge/en/article/106964-mikheil-saakashvili-asks-for-georgias-temporary-envoy-status-to-attract-foreign-aid>, dostęp: 21.04.2020 r.

Status ten, nie został mu przyznany, on sam zaś przez chwilę ponownie błysnął w świetle internetowych kamer, dzieląc się z widzami świątecznymi, wielkanocnymi jajeczkami w kolorach żółtym i niebieskim (barwami narodowymi Ukrainy), matka zaś – Giuli Alasania, z którą jak twierdził odbywa w czasach kwarantanny samoizolację, trzymała jajeczka w kolorach białym i czerwonym (w barwach narodowych Gruzji).¹⁵⁰

Gruzińska Cerkiew Prawosławna w tym czasie święciła wielkanocne jajka zabarwione na kolor kanoniczny, w kolorze, który daje wywar z korzeni rośliny *endro* (pol. marzany barwierskiej - łac. *rubia tinctorum*).

O ile starania samego M. Saakaszwilego i popierającego go lobby nie przyniosły rezultatów w zakresie powierzenia mu stanowiska wicepremiera ds. reform (o które starał się pod koniec kwietnia 2020 roku), o tyle na początku maja prezydent Ukrainy W. Żeleński powołał go na stanowisko doradcy – przewodniczącego Komitetu Wykonawczego Narodowej Rady Reform. Tuż po objęciu stanowiska były prezydent Gruzji oświadczył, że na samym początku będzie starał się uwolnić przedsiębiorców od nadmiaru biurokracji, obniżyć lub zlikwidować część podatków i ceł, a głównym słowem, które miało dominować w przestrzeni publicznej, miało być słowo „wolność”.¹⁵¹

Kolejny spektakularny pokaz specyficznie praktykowanej kultury politycznej wydarzył się w życiu tego polityka 1 października 2021 roku. Micheil Saakaszwili został zatrzymany w Tbilisi przez gruzińską policję, następnie aresztowany i osadzony w więzieniu nr 12 w Rustawi koło Tbilisi. Ten zaskakujący dla ówczesnych władz, a przede wszystkim dla gruzińskiego społeczeństwa bieg wydarzeń, rozpoczął się dwa dni wcześniej. Okazało się, że Saakaszwili nielegalnie przekroczył granicę państwa, zamknięty w chłodni gruzińskiego samochodu ciężarowego z produktami mleczarskimi, który przyplął na pokładzie promu z ukraińskiego portu do Poti, w Gruzji. O fakcie przekroczenia granicy przez byłego prezydenta społeczeństwo gruzińskie dowiedziało się z jego profilu społecznościowego (*Facebook*), ponieważ sam o tym fakcie poinformował, umieszczając film, na którym widać go było na tle charakterystycznych zabudowań nadmorskiej dzielnicy Batumi. Informację rozpowszechniły gruzińskie media. Władze Gruzji poinformowały, że Saakaszwili przekroczył granicę w sposób nielegalny, ponieważ żadna z placówek straży granicznej nie odnotowała przekroczenia granicy przez obywatela Ukrainy, Michailo Saakaszwilego. Wydarzenia

¹⁵⁰<https://www.facebook.com/SaakashviliMikheil/photos/a.267904939906561/3203103299720029/?type=3&theater>, dostęp: 20.04.2020 r.

¹⁵¹ <https://www.rbc.ua/ukr/news/saakashvili-rasskazal-budet-delat-novoy-dolzhnosti-1588928113.html>, dostęp: 08.05.2020 r.

nabrały tempa, szczególnie z powodu odbywających się następnego dnia wyborów samorządowych, które przez partie opozycyjne wobec „Gruzińskiego Marzenia” (w tym założony przez Saakaszwilego „Zjednoczony Ruch Narodowy”) określały jako „plebiscytowe”. Fakt nielegalnego przekroczenia granicy, stał się kolejnym powodem postawienia Saakaszwilemu zarzutów, a tym samym kolejnej sprawy sądowej.

Micheil Saakaszwili, od momentu zatrzymania przez policję 1 października 2021 roku przebywał w areszcie, a następnie w więzieniach. Początkowo w Tbilisi, a następnie w Rustawi. Całkowity brak akceptacji i adaptacji do warunków zakładu karnego, z czasem doprowadził go do problemów zdrowotnych – zarówno w sensie ogólnoustrojowych jak i mentalnych i psychicznych. Saakaszwili podjął w więzieniu głódówkę, która pogorszyła jego stan zdrowia. Przekazywane przez adwokatów i najbliższą rodzinę informacje sugerowały wyniszczenie organizmu, a nawet domniemane próby otrucia byłego prezydenta Gruzji. Jednak z czasem okazało się, że stan ogólny osadzonego poprawił się, a domniemane choroby, na przykład rzekoma demencja okazały się strategią obrony w kolejnych sprawach, politycznym teatrem, którego aktorem wielokrotnie pozostawał doskonałym, w wytaczanych mu przez gruzińską prokuraturę sprawach.

Historyczny proces sądowy, w którym na ławie oskarżonych zasiadł po raz pierwszy w najnowszej historii Gruzji były prezydent tego państwa, rozpoczął się 29 listopada 2021 roku.

Po przeprowadzeniu strajku głodowego, w związku z drastycznym pogorszeniem stanu zdrowia, po kilku miesiącach został umieszczony w szpitalu w Tbilisi. Miał do dyspozycji luksusowy, dwupokojowy apartament szpitalny kliniki Vivamed. Jego stan zdrowia poprawił się. Z ochotą i zaangażowaniem komentował wydarzenia życia politycznego zarówno w Gruzji, na Ukrainie (której formalnie pozostawał obywatelem), jak i w Europie i na świecie. Wiele z ofiar jego polityki, zmagало się z problemami zadośćuczynienia za poniesione straty, zarówno materialne jak i zdrowotne. Od 2021 roku toczyły się procesy sądowe, w których M. Saakaszwili występował w roli oskarżonego¹⁵². Według gruzińskich mediów (np. agenda.ge) do momentu powrotu do Gruzji, został skazany (*in absentia*) w dwóch sprawach:

- został uznany za winnego w sprawie Walerego Gelaszwilego (sprawa dotyczyła wydarzeń z 2005 roku - chodziło o fizyczny atak zamaskowanych napastników i ciężkie pobicie posła ówczesnej opozycji;

¹⁵² <https://old.agenda.ge/en/news/2021/2908#gsc.tab=0>, dostęp: 22.04.2024 r.

- został uznany za winnego w sprawie morderstwa Sandro Girgwlianiego w 2006 roku (chodziło o niedopełnienie wymaganych procedur przy ułaskawieniu sprawców morderstwa).

W obu przypadkach został skazany za nadużycie władzy. Wymierzono mu karę 6 lat pozbawienia wolności. Dlatego z czasem areszt zamieniono na Zakład Karny.

Ponadto przed Sądem Miejskim w Tbilisi toczyły się inne sprawy:

- sprawa brutalnej pacyfikacji przez policję i siły specjalne antyrządowego protestu w dniu 7 listopada 2007 roku;

- sprawa nielegalnego wtargnięcia policji do siedziby stacji telewizyjnej *Imedi* w lutym 2008 roku;

- sprawa nielegalnego przejęcia majątku gruzińskiego przedsiębiorcy Badriego Patarkaciszwilego (w tym m.in. stacji telewizyjnej *Imedi*);

- sprawa defraudacji środków finansowych pochodzących z budżetu państwa (w okresie sprawowania funkcji prezydenta państwa) w kwocie ponad 9.000.000,- lari;

- sprawa nielegalnego przekroczenia granicy państwowej we wrześniu 2021 roku.

W trakcie kampanii wyborczej do parlamentu w 2024 roku, Bidzina Iwaniszwili, były premier, założyciel i honorowy przewodniczący ówczesnej partii władzy, „Gruzińskiego Marzenia – Demokratycznej Gruzji” oraz inni prominentni politycy tej partii zadeklarowali konieczność powyborczego rozliczenia samego Micheila Saakaszwilego oraz polityków jego partii – „Zjednoczonego Ruchu Narodowego” za doprowadzenie do konfliktu zbrojnego, a w konsekwencji wojny w sierpniu 2008 roku i utraty kontroli nad regionami Gruzji – Abchazją i Osetią Południową. Gdyby doszło do procesu sądowego w tej sprawie, los Micheila Saakaszwilego, oskarżonego o podjęcie pochopnych decyzji uruchamiających procedury wojenne, byłby ostatecznie przesądzony.

Dlatego dla uważnego badacza gruzińskiego życia politycznego zastanawiająca jest postawą prominentnych polityków europejski (w tym polskich), którzy, o czym jestem głęboko przekonany, mając dostęp do szczegółowych informacji na temat wydarzeń we współczesnej Gruzji, całkowicie bezkrytycznie, wbrew logice i w sprzeczności z elementarnym poczuciem sprawiedliwości, popierają działania kontrowersyjnych gruzińskich polityków. Wystarczy przytoczyć dwa wydarzenia, stosunkowo nieodległe od momentu wydania niniejszej publikacji. Po pierwsze fakt uhonorowania Micheila Saakaszwilego

Nagrodą Prometejską im. Lecha Kaczyńskiego, którą otrzymał w Polsce w kwietniu 2023 roku. Po drugie wydarzeniem budzącym wątpliwości, było zaproszenie tego polityka, skazanego przeciw prawomocnymi wyrokami i osadzonego w więzieniu, na kongres wpływowej Europejskiej Partii Ludowej (EPL), który odbył się w marcu 2024 roku w Rumunii. Polskimi ugrupowaniami politycznymi które należą do EPL są: Platforma Obywatelska i Polskie Stronnictwo Ludowe. W lutym 2024 roku Zurab Adeiszwili (były Prokurator Generalny Gruzji) był gościem niemieckiego parlamentu (jako członek delegacji z Ukrainy), natomiast w kwietniu tego samego roku Nikoloz Gwaramia, kontrowersyjny prawnik, dziennikarz i ekstrawagancki stronnik Saakaszwilego, w obecności eurodeputowanych (w tym m.in. posłanki do Parlamentu Europejskiego z Polski, reprezentującą partię Prawo i Sprawiedliwość), udzielał porad jak uporać się z „...autorytaryzmem Gruzińskiego Marzenia”.

Należy zatem zadać pytania o standardy w polityce i życiu społecznym, które mają obowiązywać w zmieniającej się na naszych oczach Europie. Czy kontrowersyjne postępowanie, budzące oczywiste wątpliwości prawne i moralne, o obyczajowych nie wspominając, które jeszcze kilka lat temu (m.in. w badanym przez autora okresie) można było obserwować u niektórych polityków w krajach poradzieckich, takich jak Gruzja czy Ukraina, nie mające nic wspólnego z europejską kulturą polityczną, było świadomie tolerowane przez europejskich prominentnych działaczy politycznych różnych opcji, wręcz traktowane z uznaniem (nagrody, pomoc materialna i finansowa, działania propagandowe), czy te standardy mają przenieść się do europejskich instytucji i naszego życia politycznego? Czy w polityce europejskiej zaczęły obowiązywać podwójne standardy? Czy w imię niejasnych interesów grup politycznych jako społeczeństwo Europy mamy cofnąć się w rozwoju i obniżyć nasze demokratyczne i prawne zasady, odchodząc od podstawowych wartości?

Przytoczona wyżej biografia trzeciego prezydenta Gruzji, Micheila Saakaszwilego, stanowi naszym zdaniem doskonały przykład odmiennie rozumianej i stosowanej kultury politycznej na obszarze poradzieckim. Spektakularna nadaktywność, niejasne uzależnienia finansowe od podmiotów zagranicznych, labilność emocjonalna, łatwość przechodzenia od standardów demokratycznych do praktyki autorytarnej, nadmierna egzaltacja na wiecach, głoszenie obietnic bez realnego pokrycia, wzmożenie emocjonalne i niecierpliwość sprawcza, nierealistyczna potrzeba natychmiastowej zmiany otaczającego świata, a w konsekwencji łamanie praw współobywateli, z prawami człowieka włącznie. Tak scharakteryzowany

człowiek polityczny, jakim niewątpliwie był Micheil Saakaszwili, jest przykładem odmiennej od europejskiej praktyki społecznej, stosowanej w realiach poradzieckiej Gruzji i Ukrainy dwóch pierwszych dekad XXI wieku.

III. 2. Idee przewodnie prezydentury jako wyznacznik kultury politycznej

W wywiadzie udzielonym dziennikarzom ukraińskiej telewizji w kwietniu 2017 roku, już jako obywatel Ukrainy i lider założonej przez siebie partii Ruch Nowych Sił i, były prezydent Gruzji tak wspominał swoje wrażenia z początku lat 90 – tych: „Kiedy przyjechałem do Gruzji, to był taki karykaturalny kraj. Ludzie chodzili w ogromnych dziwnych czapkach, z wąsami, w *aerodromach* [popularne określenie czapki wojskowej z dużym rondem w czasach ZSRR – przyp. M.O.], umieli tańcować, płaść, wznosić toasty i niczego więcej”¹⁵³. Jak długo taka wizja poradzieckiej Gruzji towarzyszyła Micheilowi Saakaszwilemu?

III.2.1. Budowa nowego państwa – „Nowa Gruzja”.

Tak zwana „Rewolucja Róż”, a następnie wygrana Micheila Saakaszwilego w wyborach prezydenckich w styczniu 2004 roku, przyniosła Gruzji wymuszoną, reżyserowaną, tym niemniej oczekiwaną przez gruzińskie społeczeństwo możliwość zmiany, transformacji systemowej i budowy oczekiwanego „nowego państwa”.

W przemówieniu inauguracyjnym wygłoszonym 25 stycznia 2004 roku przed gmachem parlamentu w alei Rustawelego w centrum stolicy państwa, Tbilisi, nowy prezydent przedstawił swoją wizję przyszłości gruzińskiego społeczeństwa. Po pierwsze zaakcentował konieczność przekształcenia Gruzji w zjednoczone, stabilne, demokratyczne, niezależne i silne państwo, w którym wiedza i edukacja powinny stanowić „najcenniejszą wartość”. Po drugie stwierdził, że Gruzini powinni przekształcić się w społeczeństwo konkurencyjne w czasach globalizacji, po to, aby „zająć odpowiednie miejsce w światowej społeczności”. Dodał, że pomimo tego, że są „małym narodem, jednak posiadają umiejętności, wykształcenie, kulturę oraz odpowiedniego ducha walki”.

Warto podkreślić, że wątek wyjątkowości gruzińskiej kultury, pojawił się we wspomnianym wystąpieniu kilkakrotnie. Był to jeden z paradygmatów, na których oparł filozofię „nowego państwa” gruziński prezydent. „Gruzini to nie tylko Europejczycy,

¹⁵³ <https://www.facebook.com/allgeblog/videos/216094688878617/>, dostęp: 20.12.2017 r.

jesteśmy pierwszymi Europejczykami” – mówił Saakaszwili. Było to oczywiste odwołanie do inicjatywy Zuraba Żwanii, bliskiego politycznego współpracownika, a wcześniej promotora i patrona Micheila Saakaszwilego, który w 1999 roku w Brukseli, w ramach procesu integracji Gruzji z instytucjami europejskimi, w tym z Radą Europy, do której wówczas Gruzja została przyjęta, przed siedzibą której wmurował tablicę z sentencją – „Jestem Gruzinem, więc jestem Europejczykiem”.¹⁵⁴ Dzięki temu stwierdził prezydent Saakaszwili, „Gruzja zajmuje szczególne miejsce w cywilizacji europejskiej”. Po latach trzeba przyznać, że te *PR-owe* stwierdzenia, mocno osadziły się w świadomości odbiorców – zarówno członków gruzińskiego społeczeństwa, jak i europejskich polityków. Wróćmy jednak do analizy inauguracyjnego, programowego, tak należy traktować przemówienie Micheila Saakaszwilego, z dnia 25 stycznia 2004 roku. Gruzja, stwierdził wówczas prezydent, powinna być „wzorem demokracji – ojczyzną niezależnych, wykształconych ludzi”. Ponadto powinna być domem „dla mniejszości etnicznych”. Każdy obywatel, który „uważa Gruzję za ojczyznę – Rosjanin, Abchaz, Osetyjczyk, Azer, Ormianin, Żyd, Grek, Ukrainiec czy Kurd” stanowił według deklaracji Saakaszwilego „bogactwo i skarb”. Te ambitne plany, realizować miał odpowiedzialny przed obywatelami rząd, kierujący się przede wszystkim patriotyzmem. Rząd, który powinien zwracać uwagę na politykę wewnętrzną, ale zarazem na „kluczową lokalizację Gruzji na kulturowym rozdrożu”, wynikającym z położenia na Kaukazie. Położenie to, w ocenie sytuacji przez młodego prezydenta, implikowało „konieczność zachowania dobrych stosunków ze wszystkimi państwami sąsiednimi”. Gruzja, podkreślał, miała być „stabilnym sojusznikiem dla przyjaznych państw”, szczególnie, że była „starożytnym państwem chrześcijańskim”. Celem zaś rozwoju Gruzji była integracja europejska. Europa wreszcie powinna „zobaczyć Gruzję”, powie Saakaszwili. Trzeba przyznać, że cel ten został niewątpliwie skutecznie osiągnięty – przez dwie kadencje prezydent Gruzji dla promocji w świecie państwa którym kierował, zrobił najwięcej z dotychczasowych polityków. W tym też celu, nie przejmując się zbytnio zasadami międzynarodowego protokołu dyplomatycznego, w pierwszym dniu swojej prezydentury, podjął decyzję o wciągnięciu flagi Unii Europejskiej na maszt przed parlamentem, jednocześnie obligując wszystkie urzędy centralne, lokalne instytucje samorządowe, szkoły i inne obiekty użyteczności publicznej, do podobnego działania. Od tej chwili, pomimo tego, że Gruzja w 2004 roku nie była nie tylko członkiem UE, ale nawet nie miała statusu kandydata do tej organizacji, zalecenia nowego prezydenta skrupulatnie zaczęto przestrzegać. W okresie

¹⁵⁴ <https://cejiss.org/i-am-georgian-and-therefore-i-am-european-re-searching-the-europeanness-of-georgia>,
dostęp: 24.09.2020 r.

późniejszym prawnicy Saakaszwilego udowadniali, że instytucje gruzińskiego państwa posługują się flagą UE, ponieważ jest to też flaga której używa Rada Europy, do której jak wspomniano, Gruzja należała od 1999 roku. Jakże odmienna od polskiej, okazała się kultura polityczna Gruzji – posługiwanie się flagą UE w Polsce, przed oficjalnym przystąpieniem do tej organizacji w 2004 roku, było nie do pomyślenia. Tymczasem reprezentant niespełna czteromilionowego państwa na Kaukazie Południowym, jak wskazano we Wprowadzeniu, niejednoznacznie osadzonego w europejskiej przestrzeni geograficzno – cywilizacyjnej, bez najmniejszych kompleksów, bez pytania się kogokolwiek o zdanie prezydent mówił: „...podnoszenie flagi Europy to nie tylko przypadek, to flaga również gruzińska, uosabiająca naszą cywilizację, naszą kulturę”.

Pomimo wielokrotnych odwołań do kultury i cywilizacji europejskiej, w swoim przemówieniu nie omieszczał wspomnieć o kluczowym z punktu widzenia jego osobistych planów, zamierzeń i kariery, sojuszniku, o Stanach Zjednoczonych Ameryki. Podkreślił wdzięczność i docenił rolę USA w pomocy udzielonej Gruzji, w trudnym okresie transformacji tak jak Europa, która była „wspierana przez Amerykę podczas II Wojny Światowej i potem”. Pomimo tego, Saakaszwili zaakcentowała też potrzebę dobrych stosunków z Rosją – „Gruzja nie potrzebuje Rosji jako wroga, lecz jako przyjaciela, jako sojusznika, silnego partnera”, powiedział i dodał „wyciągam dłoń przyjaźni”.

Odwołania dotyczące polityki zagranicznej stanowiły istotną część przemówienia inauguracyjnego. Jednak program zarysowany w punktach dotyczących konieczności zbudowania „nowego państwa” i „zmiany systemu”, był równie mocno, jeśli nie najbardziej rozbudowany. Saakaszwili w sposób niezwykle kategoryczny ogłosił konieczność zbudowania demokratycznego państwa prawa, opartego na „prawach człowieka”. Państwa, w którym korupcja zostanie wykorzeniona, zostanie stworzony sprawiedliwy system sądowniczy, w którym „każda osoba – od prezydenta do zwykłego obywatela będzie w równym stopniu odpowiedzialna przed prawem”. Zapowiedział też reformę „rządu, samorządów oraz reformę zarządzania państwem”. Zwrócił następnie uwagę na konieczność stworzenia „potężnej armii” oraz konieczność ożywienia „gruzińskiego rycerskiego ducha”. Jak należy się domyślać, miało to być związane z opracowaniem nowej polityki historycznej, z ożywieniem tradycji historycznych władców Gruzji, takich jak król Dawid Budowniczy, wspomnieniem 300 Wojowników (gruz. *aragweli*) i ich heroicznej walki w 1795 roku w bitwie pod Krcanisi na ówczesnych przedpolach Tbilisi czy wspomnieniem chwały bitwy pod Didgori w 1121 roku.

Micheil Saakaszwili na początku swojej kariery politycznej, przynosił gruzińskiemu społeczeństwu niewątpliwą odmianę, młodość, witalność, pewnego rodzaju lekkość bytu, tak charakterystyczną cechą przedstawicieli tego narodu. Zapowiadana przez niego „ciężka praca dzień i noc”, entuzjazm, optymizm, energia, nadzieja – to przymiotniki z elementarza współczesnych pisarzy politycznych za jakich uważa się tak zwanych „spin doktorów” – specjalistów od właściwej interpretacji zdarzeń politycznych, ale również od przemówień politycznych. Micheil Saakaszwili w trakcie swojej kariery politycznej, szczególnie w okresie sprawowania przez niego funkcji prezydenta państwa, otoczony był przez liczne grono przedstawicieli agencji reklamowych, PR-owych – zarówno gruzińskich, jak i cudzoziemskich, szczególnie amerykańskich. Stąd dedykowanie prezydentury „następnym pokoleniom”, stad wyrażenie „chwały poległym bohaterom, [...] każdemu obywatelowi” w celu jednoczenia i umacniania Gruzji.

Powyższe cytaty pochodzą z przemówienia prezydenta Micheila Saakaszwilego¹⁵⁵, wygłoszonego w dniu inauguracji jego pierwszej kadencji.

Aby zrealizować zamierzone cele, młody wiekiem i stażem na urzędzie prezydent Micheil Saakaszwili, w końcu stycznia 2004 roku, w pierwszych dniach po zaprzysiężeniu rozpoczął intensywną pracę związaną z formowaniem podległego aparatu administracyjnego jak też budową nowego rządu. Energiczny ponad miarę, pewny siebie wręcz buńczuczny, nie znoszący sprzeciwu, rzutki, elokwentny, bezwzględny – to określenia, które - choć nie w pełni, oddają charakter trzeciego prezydenta Gruzji w owym czasie.

Konsekwentnie i szybko dobrał sobie najbliższych współpracowników, z których w ciągu następnych miesięcy i lat, stworzył gwardię wiernych mu pretorian. Określenie to nie jest pozbawione sensu i właściwie określa stopień zależności tak psychologicznej, jak i mentalnej, organizacyjnej, prawnej i wreszcie politycznej kręgu otaczających go osób. Duża część z tych osób, po zakończeniu w 2013 roku drugiej prezydenckiej kadencji przez Saakaszwilego, znalazła się na Ukrainie, gdzie weszła w skład instytucji państwowych, mając za zadanie powtórzenie gruzińskich reform i wprowadzenie zmodyfikowanego modelu państwa. Część zaś została zatrzymana w Gruzji (na przykład przy próbie wyjazdu z kraju przy użyciu fałszywych dokumentów) przez organa wymiaru sprawiedliwości, osadzona w areszcie, a następnie w wyniku procesów sądowych skazana na kary wieloletniego więzienia.

¹⁵⁵ <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=26694>, dostęp: 05.02.2019 r., szerzej na temat przemówień prezydentów Gruzji patrz: <https://president.ge/index.php?m=221> oraz <http://www.saakashviliarchive.info/en/>

Do tego grona bliskich współpracowników prezydenta zaliczyć należy:

- Iwane (Wano) Merabiszwilego, jednego z najbliższych współpracowników Micheila Saakaszwilego w trakcie obu kadencji prezydenckich, a więc w latach 2004 – 2013. Urodzony w 1968 roku we wsi Ude, w regionie Samcche – Dżawachetia, w południowo – wschodniej części Gruzji, działacz społeczny, a następnie wysokiej rangi polityk, w krąg Saakaszwilego dostał się już w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. Nawiązał wówczas kontakty ze strukturami tworzonej w 1995 roku ówczesnej partii władzy, czyli kierowanego przez Eduarda Szewardnadzego Związku Obywateli Gruzji (Gruzińskiego Związku Obywatelskiego). Następnie został współzałożycielem – w roku 1996, Instytutu Wolności w Tbilisi, organizacji pozarządowej (ang. *NGO – Non Government Organisation*), która odegrała kluczową rolę w przygotowaniu kadr oraz przeprowadzeniu tak zwanej „Rewolucji Róż” w listopadzie 2003 roku. Organizacja ta wzbudzała w części gruzińskiego społeczeństwa liczne kontrowersje. Na przykład latem 2002 roku w Tbilisi doszło do sprzeciwów członków gruzińskiej cerkwi prawosławnej, protestujących przeciwko działalności Instytutu Wolności jako organizacji „...podkopującej podstawy prawosławia w Gruzji” i „...finansowanej [przez – dop. M.O.] wrogów prawosławia.”¹⁵⁶ Merabiszwili, z wykształcenia inżynier górnictwa, absolwent politechniki w Tbilisi w 1992 roku. W roku 1999 w wyniku wyborów parlamentarnych uzyskał mandat deputowanego. Od roku 2000 pełnił funkcję przewodniczącego parlamentarnej komisji polityki ekonomicznej i reform. W 2001 roku wraz z Saakaszwilim opuścił ZOG i wraz z nim stworzył partię Ruch Narodowy dla Ratowania Gruzji (przekształcony później w Zjednoczony Ruch Narodowy), której Sekretarzem Generalnym zostaje w 2002 roku. Od tego czasu staje się członkiem najbliższego, zaufanego kręgu współpracowników przyszłego prezydenta, a jego kariera i znaczenie polityczne umacniają się i związane będą z newralgiczną sferą bezpieczeństwa państwowego Gruzji i samego Micheila Saakaszwilego. Po wyborach prezydenckich w styczniu 2004 roku, został doradcą prezydenta. 7 czerwca 2004 roku powołany na urząd ministra bezpieczeństwa państwowego Gruzji. Funkcję tę sprawował do 18 grudnia tego samego roku. Następnie objął stanowisko ministra spraw wewnętrznych. Urząd ten sprawował aż do 4 lutego 2012 roku, kiedy to zastąpił na stanowisku premiera Nikołoza Gilauriego. Funkcję prezesa rady ministrów Iwane Merabiszwili sprawował do 25 października 2012 roku, kiedy na tym stanowisku zastąpił go Bidzina Iwaniszwili, przywódca koalicji Gruzińskie Marzenie, która utworzyła nowy rząd w wyniku sukcesu wyborczego w

¹⁵⁶ <https://ekai.pl/gruzja-protesty-przeciw-wolnosci-religijnej/>, dostęp: 26.11.2019 r.

wyborach do parlamentu Gruzji. Wcześniej, 15 października został wybrany na stanowisko sekretarza generalnego Zjednoczonego Ruchu Narodowego.

21 maja 2013 roku Iwanene Merabiszwili został aresztowany w związku z oskarżeniami o zdefraudowanie ponad 5 milionów lari ze środków publicznych przeznaczonych na kampanię wyborczą we wrześniu i październiku 2012 roku.

- Kachabera (Kachę) Bendukidze, urodzonego w 1956 roku w Tbilisi rosyjskiego i gruzińskiego przedsiębiorcę i oligarchę. Z wykształcenia biolog, absolwenta uniwersytetów w Tbilisi i w Moskwie, który oprócz pracy naukowej (którą w latach osiemdziesiątych XX wieku prowadził w Instytucie Biochemii i Fizjologii Mikroorganizmów Akademii Nauk, będąc jednocześnie członkiem KPZR do 1989 roku), po rozpoczęciu przez Michaiła Gorbaczowa procesu *perestrojki*, wraz z najbliższymi współpracownikami wykorzystał czas do rozwinięcia działalności gospodarczej, polegającej początkowo na produkcji biochemikaliów wykorzystywanych w badaniach naukowych. Z czasem Bendukidze rozwinął działalność biznesową i doradczą – po upadku ZSRR został wiceprezesem Rosyjskiego Związku Przedsiębiorców i Przemysłowców. Od 1992 roku zasiadał w zarządzie „Promtorgbanku”, a w latach 1996 – 2000 rozwinął działalność między innymi przedsiębiorstwa „Uralmasz”. We wszystkich przypadkach działalność związana była z restrukturyzacją i konsolidacją majątku przemysłu państwowego byłego ZSRR. Na początku roku 2004 z rekomendacji Zuraba Żwanii, Bendukidze został zaproszony do Gruzji przez Micheila Saakaszwilego. Początkowo objął stanowisko ministra Gospodarki Gruzji, a następnie od grudnia 2004 roku sprawował funkcję ministra Koordynatora Reform. Na stanowisku tym pracował do stycznia 2008 roku. Następnie, jako jeden z najbardziej zaufanych współpracowników Saakaszwilego został szefem Kancelarii Rządu. Kachaber Bendukidze dał się poznać jako zwolennik skrajnego libertarianizmu – zarówno w gospodarce, jak i w polityce. Głównymi hasłami proponowanych przez niego, a firmowanych przez prezydenta Micheila Saakaszwilego reform były: prywatyzacja, deregulacja gospodarki centralnie planowanej, reforma podatkowa, zmniejszenie licencji wydawanych przez urzędy państwowe, liberalizacja rynku pracy. Z jednej strony polityka ta w dość krótkim czasie przyniosła wyraźne ożywienie gospodarki Gruzji, wzrost inwestycji zagranicznych, dość radykalny wzrost PKB, wzmocnienie budżetu państwa przez większą ściągalność podatków, co w konsekwencji zaowocowało wskaźnikami ekonomicznymi odnotowywanymi w przestrzeni międzynarodowej – w statystykach organizacji Doing Business, Gruzja awansowała ze 137 miejsca (na 178 państw umieszczonych w rankingu) na miejsce 18 w 2008

roku¹⁵⁷). Z drugiej jednak strony, skrajny libertarianizm, całkowite pozbawienie społeczeństwa osiągnięć realnego socjalizmu ZSRR, takich jak powszechna opieka zdrowotna, bezpłatna edukacja, dostęp do tanich źródeł energii, jak gaz, często bezpłatny dostęp do wody pitnej dostarczanej do domów i mieszkań, likwidacja wielu nierentownych przedsiębiorstw państwowych oraz gwałtowny wzrost bezrobocia, wszystkie te działania doprowadziły do „terapii szokowej” znanej również w Polsce lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Taka sytuacja spowodowała wieloletnią traumę gruzińskiego społeczeństwa, całkowicie nieprzygotowanego na taki rozwój sytuacji, szczególnie, że dekada lat dziewięćdziesiątych XX wieku charakteryzowała się w Gruzji politycznym chaosem, wojnami o charakterze wewnętrznych konfliktów zbrojnych, wzrostem przestępczości, realnymi trudnościami w zaopatrzeniu sklepów, na codziennym braku w dostawach prądu, wody i gazu do domów i mieszkań Gruzinów. Reformy Saakaszwilego i Bendukidzego okazały się całkowitym wyzerowaniem państwa i próba budowy jego struktur zarówno symbolicznych, administracyjnych jak i gospodarczych od podstaw.

Po zakończeniu misji reformatorskiej w Gruzji, z powodu niesprzyjającej społecznie atmosfery wokół radykalnych reformatorów ekipy Saakaszwilego, Kachaber Bendukidze wyjechał na Ukrainę, gdzie w 2014 roku przyjął propozycję prezydenta Petro Poroszenki i wszedł w skład Krajowej Rady Reform, mającej za zadanie przygotowanie i przeprowadzenie na Ukrainie podobnych jak w Gruzji reform państwa. Wcześniej jednak, założył Fundację Knowledge, która zajęła się prywatyzacją uczelni państwowych i poprawą ich zarządzania. Na tej bazie utworzono później prywatny Otwarty Uniwersytet i Akademię Agrarną w Tbilisi. Kachaber Bendukidze zmarł nagle w Londynie w listopadzie 2014 roku.

Kolejną postacią, która weszła w skład najbliższej grupy współpracowników Micheila Saakaszwilego, był Zurab (Zura) Adeiszwili (urodzony w 1972 roku). Uważany był za jednego z zaufanych współpracowników Saakaszwilego i nazywany czasem „szarym kardynałem”. Adeiszwili ukończył w roku 1994 Wydział Prawa na Państwowym Uniwersytecie w Tbilisi, a następnie dokończył się na uniwersytecie w Groningen, w Holandii. Od 1998 roku pracował w kancelarii prawnej „Okruaszwili i wspólnicy” w Tbilisi oraz rozpoczął współpracę z organizacjami pozarządowymi z tzw. trzeciego sektora m.in. z Gruzjskim Stowarzyszeniem Młodych Prawników (GYLA) oraz założonym w 1996 roku Instytutem Wolności. Współpraca ze środowiskiem szczególnie tej drugiej organizacji,

¹⁵⁷ <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB08-FullReport.pdf>, dostęp: 26.09.2020 r.

zaowała kilka lat później intensywną pracą nad przygotowaniem i przeprowadzeniem „Rewolucji Róż”. W latach od 1999 do 2004 posiadał mandat parlamentarny uzyskany z listy partii Eduarda Szewardnadzego Związku Obywateli Gruzji (Gruzińskiego Związku Obywatelskiego). W okresie tym nawiązał bliską współpracę z Micheilem Saakaszwilim. Po „Rewolucji Róż” (listopad 2003 roku) i od momentu objęcia urzędu przez nowego prezydenta (koniec stycznia 2004 roku) jego kariera nabrała tempa – został kolejno: ministrem Sprawiedliwości (od grudnia 2003 do lutego 2004 roku), ministrem Bezpieczeństwa Narodowego (od lutego do czerwca 2004 roku), następnie prokuratorem generalnym (od 10 czerwca 2004 roku do 31 stycznia 2008 roku). Po kolejnych wygranych przez Micheila Saakaszwilego wyborach prezydenckich, w styczniu 2008 roku powierzono mu urząd szefa administracji prezydenta Gruzji (funkcję tę pełnił do listopada tego samego roku), a następnie ponownie został ministrem Sprawiedliwości. Urząd ten pełnił do końca kadencji parlamentu, to jest do października 2012 roku. Po zakończeniu drugiej kadencji prezydenta Gruzji (październik 2013 roku), wyjechał za nim na Ukrainę, gdzie początkowo planowano, aby objął podobne stanowiska w rządzie tego kraju, jednak na skutek wewnętrznych sporów z doradcami z otoczeniem ówczesnego prezydenta Petro Poroszenki, sam został jedynie doradcą, wspierającym inne postaci „gruzińskiego desantu” w administracji rządowej Ukrainy okresu po 2014 roku, czyli po tak zwanej „Rewolucji Godności” na kijowskim Majdanie. Po rezygnacji Saakaszwilego (w końcu 2016 roku) ze stanowiska szefa administracji obwodowej w Odessie, w nie do końca jasnych okolicznościach Adeiszwili wyjechał z Ukrainy, a następnie uzyskał azyl na Węgrzech. Za Adeiszwilim, oskarżonym przez gruziński wymiar sprawiedliwości o szereg przestępstw, Interpol wystawił tak zwaną czerwoną notę, nakazująca natychmiastowe aresztowanie. Jednak na skutek politycznych interwencji zapis ten cofnięto w 2015 roku. Nie zmienia to faktu, że pozostaje on w zainteresowaniu gruzińskiej prokuratury i służb specjalnych, które to wystąpiły o jego ekstradycję.

W kolejnych latach Zurab Adeiszwili powrócił na Ukrainę, gdzie był doradcą ukraińskiego rządu, w tym prokuratora generalnego.

Giorgi Baramidze, to kolejny współpracownik Micheila Saakaszwilego, tworzący główny trzon jego doradców i współpracowników. Pochodził z Tbilisi, gdzie urodził się w 1968 roku. Absolwent kierunku technologii chemicznych w Gruzińskim Instytucie Politechnicznym (1992). Podczas studiów aktywnie uczestniczył w protestach postulujących odzyskanie niepodległości przez Gruzję. Od 1989 roku brał udział w działalności ruchu Zielonych, a od 1990 roku należał do Partii Zielonych, której przewodniczył Zurab Żwania.

Po ukończeniu studiów pracował w Komitecie Praw Człowieka i Mniejszości Narodowych. W 1992 roku został wybrany do parlamentu, wspomagając wówczas działania zbrojne w Abchazji oraz pomoc humanitarną dla osób poszkodowanych i zaginionych. W 1995 roku współtworzył Związek Obywateli Gruzji (Gruziński Związek Obywatelski), partię władzy, wspierającą następnie politykę prezydenta Eduarda Szewardnadzego. Giorgi Baramidze został nawet jednym z jej przywódców. Po kolejnych wyborach parlamentarnych (w roku 1995), uzyskał mandat deputowanego, a do jego głównych obowiązków należało kierowanie pracami komisji antykorupcyjnej. Następnie został wysłany na studia o charakterze podyplomowym w zakresie obrony i bezpieczeństwa państwa do Europejskiego Centrum Studiów nad Bezpieczeństwem im. George'a Marshalla w Garmisch – Partenkirchen w Niemczech. Instytucja ta, powstała w 1993 roku, a więc już po rozpadzie ZSRR. Prowadziła działalność badawczą, szkoleniową, informacyjną i analityczną, skupiając się na tematyce z zakresu strategii obrony i bezpieczeństwa narodowego.¹⁵⁸ Podlegała jest Departamentowi Stanu rządu Stanów Zjednoczonych oraz niemieckiemu ministerstwu obrony. Jest jednocześnie elementem Dowództwa Europejskiego Stanów Zjednoczonych (ang. *EUCOM – United States European Command*), którego dowódca jest jednocześnie naczelnym dowódcą sił zbrojnych Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w Europie. W momencie otwarcia ośrodka w Garmisch – Partenkirchen dowódcą EUCOM był generał John Shalikashvili.¹⁵⁹ Podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych Giorgi Baramidze blisko współpracował z senatorem Carlem Levinem, członkiem komisji ds. wywiadu (od 1997 r.), a następnie komisji ds. sił zbrojnych.¹⁶⁰

¹⁵⁸ www.marshallcenter.org, dostęp: 28.11.2019 r.

¹⁵⁹ John Shalikashvili, amerykański generał pochodzenia gruzińskiego, urodzony w 1936 roku w Warszawie jako Jan Malchaz Dawid Szalikaszwili, w latach 1993 – 1997 najwyższy rangą dowódca wojskowy Armii Stanów Zjednoczonych Ameryki, jako Przewodniczący Połączonych Szefów Sztabów (ang. *JCS*). Jego ojciec Dymitr Szalikaszwili służył w armii Imperium Rosyjskiego, następnie po powstaniu w 1918 roku niepodległej Demokratycznej Republiki Gruzji został oficerem armii gruzińskiej. Po zwycięstwie bolszewików, wyemigrował w 1921 roku przez Turcję do Polski, gdzie służył w Wojsku Polskim jako tak zwany oficer kontraktowy. Prawdopodobnie w 1942 roku wstąpił do Legionu Gruzji (niem. *Georgische Legion*), jednego z Legionów Wschodnich Wehrmachtu (niem. *Ostlegion*) – sił zbrojnych III Rzeszy Niemieckiej. Była to formacja ochotnicza i kolaboracyjna, złożona głównie z żołnierzy pochodzących z nierosyjskich republik ZSRR, m.in. z Kaukazu. W końcowej fazie wojny, jego oddział został włączony do SS-Waffengruppe Georgien. Po zakończeniu wojny dostał się do niewoli alianckiej, w której znajdował się aż do 1952 roku. Następnie przebywał w Niemczech Zachodnich, a potem wraz z rodziną wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Starszy brat Jana, Otar Szalikaszwili, urodzony w 1933 roku w Milanówku, pułkownik US Army, weteran wojny w Wietnamie (1955 – 1975), od 2001 roku doradzał jako konsultant Departamentowi Obrony rządu Stanów Zjednoczonych w sprawach pomocy wojskowej dla Gruzji. Generał John Shalikashvili zmarł w USA w 2011 roku.

¹⁶⁰ <https://web.archive.org/web/20111017135750/http://levin.senate.gov/senate/committees/intel/>, dostęp: 28.11.2019 r.

Kolejną postacią wspierającą Saakaszwiliego w jego procesie reformy państwa, był Aleksander (Sandro) Kwitaszwili. Urodził się w roku 1970, był absolwentem wydziału historii Państwowego Uniwersytetu w Tbilisi (1992). Następnie jako stypendysta programu Edmunda S. Muskiego, finansowanego przez rząd Stanów Zjednoczonych, doksztalał się na uniwersytecie w Nowym Jorku. Do Gruzji powrócił w 1993 roku, gdzie pracował w różnych instytucjach zajmujących się ochroną zdrowia. Od 2002 roku pracował jako ekspert w programie ONZ ds. Rozwoju (UNDP) w dziedzinie edukacji i zdrowia. Od 2004 roku zatrudniony w USA, m.in. w EastWest Institute, organizacji o charakterze lobbingowym, starającej się wpływać na politykę rządów innych państw, szczególnie w zakresie obszaru bezpieczeństwa międzynarodowego. Od stycznia 2008 do sierpnia 2010 roku pełnił funkcję ministra zdrowia, pracy i spraw społecznych Gruzji, a następnie został mianowany na stanowisko rektora wymienionego wcześniej uniwersytetu. Na stanowisku tym utrzymał się aż do wyborów prezydenckich na jesieni 2013 roku, kiedy to zaangażował się w kampanię wyborczą kierując pracami sztabu wyborczego kandydata partii Zjednoczony Ruch Narodowy, Dawida Bakradzego. W wyniku przegranej, wyjechał na Ukrainę, gdzie po przyjęciu obywatelstwa, w grudniu 2014 roku został ministrem zdrowia w rządzie premiera Arsenija Jaceniuka. Funkcję tę sprawował do 2016 roku.

Do grona politycznych przyjaciół Saakaszwiliego należał też Lewan Ramiszwili. Urodzony w 1973 roku, absolwent wydziału filozofii i socjologii Państwowego Uniwersytetu im. Iwane Dżawachiszwiliego w Tbilisi. Po ukończeniu studiów, brał udział w protestach przeciwko polityce pierwszego prezydenta II Republiki Zwiada Gamsachurdii, a następnie pracował dla powstałej po obaleniu Gamsachurdii na początku 1992 roku przez zwolenników Eduarda Szewardnadzego Rady Stanu. W kolejnych latach pracował też jako dziennikarz i konsultant medialny (m.in. dla nowo powstałej, wspierającej opozycję telewizji Rustawi 2). W 1996 (lub w 1994) roku był współzałożycielem wspomnianego wcześniej Instytutu Wolności (ang. *Liberty Institute*), którym następnie kierował przez kilkanaście następnych lat. Organizacja ta, choć określana jako „pozarządowa” wprost deklarowała (w swoich oficjalnych dokumentach – jak na przykład „*Misja Instytutu Wolności*”) dążenie do „...zmiany polityki publicznej” poprzez starania, aby stać się „...katalizatorem reform” w Gruzji.¹⁶¹ Z jednej strony należy potraktować powstawanie i społeczną aktywność tego typu organizacji, jako przejaw wzrastającej świadomości obywatelskiej poradzieckiego

¹⁶¹ www.liberty.ge, dostęp: 26.11.2019 r.

społeczeństwa oraz budowy nowych form kultury politycznej, z drugiej zaś trudno oprzeć się wrażeniu, że organizacje te, jak Instytut Wolności czy inne organizacje z tzw. trzeciego sektora, a więc określane mianem „pozarządowe”, były wprost narzędziem prowadzenia realnej polityki, przez konkurencyjne wobec władzy grupy polityczne, tym bardziej, że finansowanie organizacji pozarządowych w Gruzji, od początku odzyskania przez nią niepodległości po upadku Związku Radzieckiego zapewniały podmioty zagraniczne (w tym rządowe), głównie ze Stanów Zjednoczonych Ameryki. Ramiszwili zapewniał intelektualne i polityczne zaplecze grupy doradców Micheila Saakaszwilego.

Giorgi (Gigi) Ugulawa, były długoletni mer Tbilisi, zapewniał Micheilowi Saakaszwilemu wpływ na rozwój miasta, potrzebne z punktu widzenia technologii władzy inwestycje rządowe (jak budowa nowego pałacu prezydenta państwa) czy wpływ na handel nieruchomościami i terenami inwestycyjnymi w stolicy kraju. Urodzony w 1975 roku, początkowo studiował w seminarium teologicznym w Tbilisi. Następnie był nauczycielem historii religii. W roku 1998 ukończył studia na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Państwowego im. Iwane Dżawachiszwilego. Pracował następnie jako dziennikarz. Od 1999 roku współpracował z międzynarodową organizacją Transparency International, zajmującą się przejrzystością życia publicznego. Był uczestnikiem ruchu *Kmara*, który zorganizował i przeprowadził tak zwaną „Rewolucję Róż” w listopadzie 2003 roku. Po rewolucji, został wyznaczony na stanowisko wiceministra sprawiedliwości. W lutym 2004 roku został wiceministrem bezpieczeństwa państwa, a następnie przedstawicielem prezydenta (gubernatorem) w regionie Megrelii i Górnej Swanetii. Od kwietnia 2005 roku pełnił funkcję szefa administracji prezydenta Gruzji. W lipcu 2005 roku został mianowany na stanowisko mera Tbilisi. W 2010 roku był kandydatem ówczesnej partii rządzącej – Zjednoczonego Ruchu Narodowego w pierwszych bezpośrednich wyborach samorządowych na mera stolicy – wygrał wybory uzyskując 55% poparcia. W grudniu 2013 roku został usunięty ze stanowiska pod zarzutem defraudacji środków publicznych. W 2014 roku aresztowany pod zarzutem prania środków finansowych w kampanii samorządowej. W roku 2015 został skazany na 9 lat pozbawienia wolności (sąd zmniejszył karę do 4,5 lat). W kolejnych latach udzielał się politycznie – w 2017 roku w wyniku podziału Zjednoczonego Ruchu Narodowego, Giorgi Ugulawa współtworzył „Ruch na Rzecz Wolności – Europejską Partię Gruzji”, której został sekretarzem generalnym. Funkcje te sprawował do 2021 roku.

Baczana (Baczo) Rolandowicz Achalaia to w gronie najbliższych, oddanych i bezkrytycznych wobec przywódcy państwa, Micheila Saakaszwilego, postać szczególna. Urodzony w roku 1980 w Zugdidi, a więc dużo młodszy od Saakaszwilego, w momencie tak zwanej „Rewolucji Róż” w 2003 roku miał zaledwie 23 lata. Podobnie jak większość towarzyszy politycznego życia trzeciego prezydenta niepodległej Gruzji, Achalaia otrzymał prawnicze wykształcenie na Państwowym Uniwersytecie im. Iwane Dżawachiszwilego w Tbilisi. Studiował w latach 1998 – 2004, uzyskując tytuł magistra prawa. Z uwagi na charakteryzującą bardzo często gruzińską kulturę polityczną cechę, polegającą na klanowych (rodzinnych) więzach kolejnych pokoleń działaczy politycznych, należy wspomnieć o postaci ojca, Rolanda oraz brata Dawida (Dato). Ojciec, Rolandi Achalaia, również prawnik z wykształcenia, w latach 2012 – 2016 zasiadał w gruzińskim parlamencie, gdzie reprezentował wyborców partii Zjednoczony Ruch Narodowy.¹⁶² Wcześniej, to jest w najbardziej intensywnym okresie rządów Micheila Saakaszwilego był prokuratorem w regionie Samegrelo – Dolna Swanetia, a następnie prokuratorem Prokuratury Generalnej, która w owym czasie stanowiła części ministerstwa sprawiedliwości. Starszy Achalaia nadzorował ten region, prawdopodobnie również we wspomniany „klanowym” sposób. Swoją karierę rozpoczął w głębokich latach siedemdziesiątych XX w. w strukturach radzieckiego wojska, a następnie republikańskiej prokuratury GSSR. Z kolei brat Baczany, Dawid (Dato) Achalaia był funkcjonariuszem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, kierujący kluczowym Departamentem Bezpieczeństwa Konstytucyjnego. W roku 2006 był zamieszany w sprawę Sandro Girgwlianiego, urzędnika bankowego, zamordowanego przez funkcjonariuszy MSW.¹⁶³

Sam Baczana Achalaia rozpoczął swoją karierę od pracy we wspomnianym już Instytucie Wolności w Tbilisi (2003 – 2004). Udział w „Rewolucji Róż” stanowił dla niego możliwość zaistnienia w najbliższym otoczeniu Micheila Saakaszwilego i zaprezentowania rewolucyjnego zapału. Dzięki temu, jego pierwszym poważnym miejscem pracy (choć bez wymaganego doświadczenia zawodowego) było stanowisko zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich Gruzji, które zajmował w latach 2004 – 2005. Następnie został szefem Departamentu Więziennictwa (Penitencjarnym - tzw. Wykonywania Kar) Ministerstwa Sprawiedliwości, które przyniosło mu mroczną sławę „okrutnego sadysty”, który prawdopodobnie często osobiście uczestniczył w przesłuchaniach i pobiciach więźniów. Z drugiej strony trzeba zauważyć, że w okresie rządów Micheila Saakaszwilego doszło do

¹⁶² <http://www.parliament.ge/en/mp/2243>, dostęp: 20.12.2019 r.

¹⁶³ <https://jam-news.net/tbilisi-court-sentences-saakashvili-to-three-years-in-prison/>, dostęp: 20.12.2019 r.

pewnej reformy systemu więziennictwa, choć nie przełożyło się to na standardy postępowania wobec osadzonych. Skutkiem wprowadzenia polityki dyscyplinowania społeczeństwa, którą prezydent Saakaszwili określił jako „zero tolerancji”¹⁶⁴, było pozbycie się z Gruzji (przynajmniej czasowe) najgroźniejszych przestępców mafijnych, którym dana jasno do zrozumienia – albo wyjadą z kraju, albo policja rozprawi się z nimi bez właściwego sobie poszanowania prawa. Efekt był taki, że część tzw. „worów w zakonie” (przestępców) wyjechała bądź do Armenii, bądź do Rosji, ale liczna grupa przeniosła się też do krajów europejskich. W drugiej kadencji prezydenta Saakaszwilego, Baczana Achalaia sprawował funkcję ministra Obrony Narodowej (08.2009 – 07.2012), a następnie przez dwa miesiące (lipiec - wrzesień 2012) ministra Spraw Wewnętrznych. Kiedy 18 września 2012 roku gruzińskie media ujawniły nagrania dokumentujące przypadki brutalnych tortur¹⁶⁵ stosowanych przez strażników więziennych, stało się jasne, że kariera Achalaia zakończyła się w sposób spektakularny. Dwa dni później podał się do dymisji. Aresztowany w listopadzie 2012 roku, po raz pierwszy skazany w październiku 2013 roku w procesie o nieludzkie traktowanie więźniów w sprawie związanej z buntem osadzonych w Zakładzie Karnym Ortaczała w 2006 roku. Następnie skazany w październiku 2014 roku na 7,5 roku więzienia za stosowanie wobec osadzonych tortur i nadużycie władzy. W kolejnym z licznych procesów, w kwietniu 2018 roku skazany na 9 lat więzienia za tortury, stosowane wobec pułkownika Sergo Tetradzego, które doprowadziły do jego śmierci. Według prokuratury, we wrześniu 2011 roku Baczana Achalaia, Megis Kardawa, Aleksander Muchadze i kilku innych żołnierzy Żandarmerii Wojskowej, wielokrotnie bili, znęcali się i torturowali oficerów pracujących w Ministerstwie Obrony (wcześniej oskarżonych o szpiegostwo), w tym pułkownika Sergo Tetradzego, aby wymusić na nich złożenie zeznań. W wyniku takiego postępowania, stan zdrowia Tetradzego pogorszył się i zmarł na skutek niewydolności serca, zaledwie kilka dni po zatrzymaniu.

Baczana Achalaia opuścił więzienie w marcu 2022 roku.

W skład grupy prezydenta wchodził też Nikoloz (Niko) Rurua, urodzony w Tbilisi w roku 1968, absolwent szkoły filmowej w Gruzji, a następnie Wyższej Szkoły Prawa Stanu Georgia w Atlancie (USA), gdzie przez trzy lata studiował nauki prawne, co pozwoliło mu później posługiwać się tytułem *Juris doctor*. Od kwietnia 2004 roku zasiadał w parlamencie

¹⁶⁴ Szerzej na temat sytuacji w więziennictwie i polityki „zero tolerancji” M. Saakaszwilego, patrz: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji...Tom II*, Toruń 2024, wywiady z W. Maisaią, ss. 15 - 150

¹⁶⁵ Szerzej na temat upublicznienia nagrań wideo z więzienia w Gldani, patrz, M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji...Tom II*, Toruń 2024, wywiad z I. Inaszwili, ss. 151 - 169

(gdzie dostał się z listy bloku Zjednoczonego Ruchu Narodowego – Dla Zwycięstwa Gruzji), gdzie obowiązki poselskie pełnił aż do grudnia 2008 roku.¹⁶⁶ W latach 2008 – 2012 Rurua był ministrem kultury i ochrony pomników Gruzji. Jednym z jego najważniejszych osiągnięć było wsparcie i rozwój kontrowersyjnego z samego założenia, powstałego w 2006 roku Muzeum Sowieckiej Okupacji jako części Muzeum Narodowego w Tbilisi. Choć pozytywnie oceniany przez polityków opozycji, w tym przez późniejszego prezydenta Giorgiego Margwelaszwilego, Rurua był zamieszany w sprawę bulwersującego opinię publiczną reportażu jaki 13 marca 2010 roku telewizja Imedi wyemitowała na swojej antenie. Fałszywy raport dotyczył ponownego (po wojnie w sierpniu 2008 roku) rzekomego wkroczenia wojsk rosyjskich na terytorium Gruzji. Raport wywołał wśród społeczeństwa panikę, a okazał się całkowicie zmyśloną propagandową intrygą¹⁶⁷. Nikoloz Rurua zmarł w roku 2018.

Giorgi Arweladze, kolejna postać wymienianej grupy współpracowników Saakaszwilego, podobnie jak wspomniany wcześniej Zurab Adeiszwili, również określany był mianem „szarego kardynała” w otoczeniu ówczesnego prezydenta. Arweladze to jeden z najmłodszych współpracowników prezydenta. Urodzony w 1978 roku, w krąg Saakaszwilego trafił w wieku 20 lat. Nie jest jasne czy ukończył studia na Państwowym Uniwersytecie im. I. Dżawachiszwili w Tbilisi, choć w latach 1998 – 2000 pracował tam w Centrum Analitycznym Stosunków Zagranicznych.¹⁶⁸ Według jednej z wersji studiował socjologię i stosunki międzynarodowe na uniwersytecie w Tel Awiwie w Izraelu, według innej na państwowym uniwersytecie w Kijowie na Ukrainie. W rubryce „edukacja” (chodzi o wykształcenie wyższe) oficjalna strona parlamentu Gruzji przy nazwisku Giorgiego Arweladzego nie posiada żadnej informacji.¹⁶⁹ Kariera zawodowa Arweladzego rozpoczyna się wraz ze wzrostem znaczenia politycznego Micheila Saakaszwilego. Początkowo pracował w jednej z komisji parlamentarnych, a następnie, gdy Saakaszwili zostaje ministrem sprawiedliwości (październik 2000 r.) z jego rekomendacją przeniósł się do tej instytucji, gdzie w departamencie nadzorującym więziennictwo odpowiada za reformę systemu penitencyjnego w Gruzji. Następnie po rezygnacji ministra oraz po wygranych wyborach samorządowych (lipiec 2002 roku), gdy Saakaszwili został przewodniczącym Rady Miasta Tbilisi (gruz. *sakrebulo*), rozpoczął pracę w biurze Rady. W tym samym czasie, obaj (Saakaszwili i Arweladze) byli zaangażowani w tworzenie nowej partii politycznej – Ruchu Narodowego.

¹⁶⁶ <http://www.parliament.ge/en/mp/4619>, dostęp: 12.12.2019 r.

¹⁶⁷ Szerzej patrz: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji.... Tom II*, Toruń 2024, przypis nr 22, s. 108

¹⁶⁸ <http://www.parliament.ge/en/mp/5313>, dostęp: 05.12.2019 r.

¹⁶⁹ Tamże, dostęp: 05.12.2019 r.

Następnie aktywnie uczestniczył w przygotowaniach i przeprowadzeniu tak zwanej „Rewolucji Róż” (listopad 2003 roku), a w jej wyniku, w związku z ogłoszeniem przedterminowych wyborów prezydenckich (wyznaczonych na styczeń 2004 roku), rozpoczął pracę w służbie prasowej pełniącej obowiązki prezydenta, przewodniczącej parlamentu Nino Burdżanadze. Funkcję tę, sprawował również po objęciu obowiązków przez nowego prezydenta Micheila Saakaszwilego. W kwietniu 2004 roku został wybrany do parlamentu – sprawował funkcję Sekretarza Generalnego partii Ruch Narodowy – Demokraci. Zajmował się zagadnieniami bezpieczeństwa narodowego, był przewodniczącym gruzińskiej delegacji do Zgromadzenia Parlamentarnego Organizacji Sojuszu Północnoatlantyckiego (ang. *NATO*). W październiku 2005 roku został szefem administracji prezydenta. Na tym strategicznym stanowisku najbliższego i zaufanego współpracownika Micheila Saakaszwilego, zastąpił Giorgiego (Gigi) Ugulawę, który został wyznaczony na stanowisko mera Tbilisi. Od 20 listopada 2006 roku objął stanowisko ministra gospodarki. Po kolejnych wyborach prezydenckich, w styczniu 2008 roku, Arweladze opuścił administrację rządową i przeniósł się do sfery związanej z gospodarką. W 2009 roku został dyrektorem generalnym telewizji *Imedi*, wcześniej należącej do przedsiębiorcy, oligarchy, a w wyborach prezydenckich w 2008 roku kandydata na urząd prezydenta Gruzji, Badrii Patarkaciszwilego. To właśnie w czasie kierowania telewizją przez Arweladzego, w marcu 2010 roku został wyemitowany wspomniany wyżej materiał fałszywie informujący opinię publiczną o ponownej inwazji wojsk rosyjskich na Gruzję. Program ten wywołał panikę, a w konsekwencji oburzenie w społeczeństwie, jednak Giorgi Arweladze poza ogólnymi przeprosinami, nie poniósł żadnych konsekwencji. Po przegranych przez polityków Zjednoczonego Ruchu Narodowego wyborach parlamentarnych w październiku 2012 roku, wyjechał na Ukrainę, gdzie związał się politycznie i biznesowo z Julią Tymoszenko, była premier i przewodniczącą partii „Ojczyzna” (ukr. *Батьківщина*). W 2016 roku uczestniczył też w pracach Europejskiej Partii Ukrainy, nie tracąc cały czas kontaktu ze swoim politycznym pryncypałem, Micheilem (Michailo) Saakaszwilim.

Giorgi Kandelaki, jeden z najmłodszych współpracowników Micheila Saakaszwilego – w trakcie „Rewolucji Róż” miał dwadzieścia jeden lat (urodził się w 1982 roku w Tbilisi). Podobnie jak większość z wymienionych wyżej kolegów ukończył Państwowy Uniwersytet im. I. Dżawachiszwilego w Tbilisi, z tą różnicą, że jako jeden z niewielu specjalizował się w zakresie nauk politycznych. Z pewnością wybrany kierunek studiów wpłynął na poszerzenie jego zainteresowań i ściśle ukierunkowanie w zakresie działalności politycznej. Dalsza

kariera Kandelakiego stanowi modelowy przykład tak zwanego „Nowego Gruzina” o którym wspominała Noną Gaprindaszwili, jedna z najważniejszych przywódczyni opozycji antysaakaszwilowskiej w wywiadzie udzielonym w 2011 roku.¹⁷⁰ W trakcie studiów był aktywistą organizacji studenckiej Kmara, a następnie czynnie uczestniczył i był jednym z najaktywniejszych przywódców Rewolucji Róż, w listopadzie 2003 roku. Po ukończeniu studiów rozpoczął pracę w organizacji pozarządowej pod nazwą Fundacja Społeczeństwa Otwartego (ang. *Open Society Foundation*) w Tbilisi, gdzie odpowiadał za serwis internetowy w zakresie praw i zagadnień związanych z tematyką wyborczą. W latach 2003 – 2004 pracował jako wydawca w gazecie internetowej „24 godziny”, a następnie w niezwykle wpływowej, kierowanej przez Gię Nodię, jednego z ideologów westernizacji Gruzji, organizacji pod nazwą Kaukaski Instytut Pokoju, Demokracji i Rozwoju (ang. *Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development – CIPDD*) w Tbilisi. Instytucji założonej w 1992 roku jako kolejnej w oficjalnym zamierzeniu inicjatorów, pozarządowej organizacji, zajmującej się kształceniem myśli i poglądów młodej poradzieckiej gruzińskiej klasy politycznej i przyszłych przywódców ideologicznych. W roku 2005 Giorgi Kandelaki dołączył jako konsultant do zespołu administracji prezydenta Micheila Saakaszwilego, gdzie pracował na różnych stanowiskach (m.in. doradcy, analityka) aż do roku 2008.

Od czerwca 2008 roku, to jest od VII kadencji, zasiadał nieprzerwanie w gruzińskim parlamencie,¹⁷¹ gdzie reprezentował partię Zjednoczony Ruch Narodowy.

W czerwcu 2019 roku był jednym z inicjatorów wydarzeń określanych jako „Noc Gawriłowa” – protestu opozycji w gruzińskim parlamencie przeciwko obecności i przewodniczeniu obradom oficjalnej dorocznej sesji organizacji skupiającej prawosławnych przedstawicieli parlamentów różnych państw - Międzyparlamentarnego Zgromadzenia Parlamentarnego (ang. *Interparliamentary Assembly of Orthodoxy - IAO*) przez deputowanego do Dumy – izby niższej rosyjskiego parlamentu Siergieja Gawriłowa. Był on w Gruzji oficjalnym gościem o statusie dyplomatycznym, wybranym rok wcześniej przewodniczącym Zgromadzenia Ogólnego tej organizacji i przemawiał w języku rosyjskim, w zgodzie z protokołem dyplomatycznym, wykorzystując jeden z oficjalnych języków organizacji.

Wydarzenia, które miały miejsce w nocy z 19 na 20 czerwca 2019 roku, doprowadziły do poważnego kryzysu w polityce wewnętrznej Gruzji, spowodowały wielotysięczne demonstracje opozycji, protesty społeczne i *de facto* były początkiem kampanii politycznej

¹⁷⁰ M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji...*, Toruń 2012, wywiad z Noną Gaprindaszwili, s. 131

¹⁷¹ <https://parliament.ge/en/mp/2005>, dostęp: 17.12.2019 r.

mającej doprowadzić do wymuszonej dymisji rządu i rozpisania przedterminowych wyborów parlamentarnych, przewidzianych początkowo na jesień 2020 roku. Początkowo domagano się jedynie usunięcia z parlamentu rosyjskiej delegacji, dymisji przewodniczącego parlamentu i zmiany ordynacji wyborczej na bardziej korzystną dla opozycji (z większościowej na proporcjonalną, wraz z obniżeniem wymaganego progu wyborczego). Z czasem jednak, nastąpiła wyraźna radykalizacja działań i żądań opozycji, doszło do zamieszek, starć z policją, a wydarzenia te pogłębiły i utrwaliły trwający przez kolejne lata, negatywny proces polaryzacji gruzińskiego społeczeństwa.

Jedną z politycznych i medialnych „gwiazd” otoczenia Micheila Saakaszwilego, był Niko (Niko) Gwaramia. Pochodzi z Suchumi (w czasach ZSRR była to stolica Abchaskiej ASRR), gdzie urodził się w 1976 roku. Ukończył Wydział Prawa uniwersytetu państwowego w Tbilisi, a następnie pracował w kancelariach prawnych. W 2004 roku został deputowanym do parlamentu – reprezentował partię Ruch Narodowy – Demokraci. W 2007 roku został wyznaczony na stanowisko zastępcy prokuratora generalnego, a od stycznia 2008 roku pełnił funkcję ministra Sprawiedliwości. W październiku tego samego roku został ministrem Nauki i Edukacji. Od listopada 2012 roku był dyrektorem generalnym stroniczo popierającej Micheila Saakaszwilego i działania partii Zjednoczony Ruch Narodowy telewizji *Rustawi 2*. Funkcję tę sprawował do sierpnia 2019 roku. Został wówczas oskarżony o działanie na szkodę spółki. W 2022 roku został skazany na 3 lata i 6 miesięcy za spowodowanie szkód materialnych w kierowanej przez niego spółce medialnej. Ułaskawiony przez prezydent Salome Zurabiszwili w 2023 roku. W 2024 roku wraz z Nikanorem Melią (byłym przewodniczącym Zjednoczonego Ruchu Narodowego), założył kolejną partię, która powstała po podziale środowiska ZRN – partię *Ahali* (Nową). Był ojcem chrzestnym jednego z synów Micheila Saakaszwilego.

Politykiem cieszącym się największym zaufaniem Micheila Saakaszwilego w trakcie najintensywniejszej działalności politycznej, był Dawid Bakradze. Urodził się w 1972 roku w Tbilisi, ukończył Politechnikę w Tbilisi w 1994 roku, a następnie studiował też w Gruzji Instytucie Spraw Publicznych. Jego edukacja obejmuje też studia podyplomowe w Szwajcarii w Instytucie Stosunków Międzynarodowych oraz ukończony w 2001 roku kurs dotyczący bezpieczeństwa międzynarodowego w NATO Defence College w Rzymie we Włoszech. Od roku 1997 zaangażowany był w działania polityczne, pracując w administracji rządowej – początkowo w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, następnie w Radzie Bezpieczeństwa

Narodowego. W 2004 roku został deputowanym do parlamentu reprezentując Zjednoczony Ruch Narodowy. W trakcie kampanii wyborczej do przedterminowych wyborów prezydenckich w styczniu 2008 roku, był szefem sztabu wyborczego Micheila Saakaszwilego. Od stycznia do kwietnia 2008 roku sprawował urząd ministra Spraw Zagranicznych Gruzji. W czerwcu 2008 roku został przewodniczącym parlamentu Gruzji. Urząd ten sprawował do października 2012 roku. Wziął udział w wyborach prezydenckich w 2013 roku reprezentując Zjednoczony Ruch Narodowy – zajął drugie miejsce. Udział w wyborach powtórzył w roku 2018, jednak ponownie bez sukcesu – zajął trzecie miejsce. Od 2020 roku był deputowanym do parlamentu, reprezentując blok „Bakradze, Ugulawa, Bokeria – Europejska Gruzja – Ruch na Rzecz Wolności. Partię Europejska Gruzja (założoną w 2017 roku) opuścił w 2021 roku. W 2010 roku został odznaczony przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Zasługi RP.

Do grona najbliższych, zaufanych, wpływowych, pomagających realnie kształtować politykę Micheila Saakaszwilego współpracowników i doradców zaliczyć należy Giorgiego (Gigi) Bokerię¹⁷². Urodził się w 1972 roku w Tbilisi. W latach 1990 – 1995 studiował na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Iwane Dżawachiszwilego w stolicy Gruzji. W 2002 roku przez kilka miesięcy studiował też na wydziale prawa uniwersytetu w Leicester w Wielkiej Brytanii. Bokeria uważany jest jednak za głównego twórcę ruchu studenckiego, aktywnie tworzonego w latach 1989 – 1995, który w 2003 roku doprowadził do tak zwanej „Rewolucji Róż”, która w rezultacie wyniosła Micheila Saakaszwilego do władzy. Giorgi Bokeria przez lata udzielał się zawodowo jako dziennikarz – pracował m.in. jako redaktor działów politycznych pism *Obserwator*, *Argumenty* czy *Radia Wolność*. Współpracował też z telewizją *Rustawi – 2*, która odegrał kluczową rolę w relacjach z poczynaniami Micheila Saakaszwilego i jego politycznej drużyny. Giorgi Bokeria wspólnie ze wspomnianym wyżej Lewanem Ramiszwilim założył w 1996 roku Instytut Wolności (ang. *Liberty Institute*), organizacji pozarządowej zajmującej się kształtowaniem opinii publicznej m.in. na temat polityki władz, praw człowieka oraz działań antykorupcyjnych. Jako aktywista i stronnik Micheila Saakaszwilego, Bokeria uczestniczył w 2003 roku w szeregu szkoleń z zakresu „pokojowych technik rewolucji”. Współpracował wówczas z serbskimi działaczami organizacji *Otpor!*, co z czasem doprowadziło do powstania w Gruzji studenckiego ruchu *Kmara!*, który wziął na siebie odpowiedzialność za przeprowadzenie „Rewolucji Róż”. O

¹⁷² Szerzej patrz: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji... Tom III* (w przygotowaniu), wywiad z Giorgim (Gigą) Bokerią przeprowadzony w 2024 roku

działalności szeregu gruzińskich instytucji z tzw. trzeciego sektora, które były (i są do dziś wspierane z zagranicznych środków) oraz ich roli w kształtowaniu polityki wewnętrznej państwa, wspomniano w rozdziale drugim. Po wygranych przez Micheila Saakaszwilego wyborów prezydenckich w styczniu 2004 roku i po częściowym powtórzeniu wyborów parlamentarnych w marcu tego samego roku, Giorgi Bokeria zasiadł w parlamencie, uzyskując mandat deputowanego reprezentując Ruch Narodowy – Demokratów. W parlamencie zasiadał w latach 2004 – 2008. Pomiędzy rokiem 2005, a 2008 był między innymi wiceprzewodniczącym Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (ang. *PACE*). W roku 2008 został wiceministrem Spraw Zagranicznych Gruzji, natomiast od roku 2010 do 2013 był sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Narodowego. W parlamencie ponownie znalazł się po 2016 roku. Po podziale w Zjednoczonym Ruchu Narodowym spowodowanym krytyczną oceną działalności Micheila Saakaszwilego, od 2017 roku reprezentował nowo utworzoną partię po nazwą Europejska Gruzja – Ruch na Rzecz Wolności. W 2024 roku, przed wyborami parlamentarnymi wycofał się z politycznej aktywności również w tej partii.

Postacią z najbliższego grona politycznych i towarzyskich stronników Micheila Saakaszwilego był też Giorgi Waszadze (urodzony w 1981 roku w Cziaturze). Absolwent Politechniki w Tbilisi, gdzie w 2006 roku uzyskał dyplom w zakresie zarządzania w administracji publicznej oraz podyplomowych studiów uzupełniających (Program Rozwoju Przywództwa) w Szkole Biznesu Uniwersytetu Harwarda w USA. W kręgu współpracowników prezydenta Micheila Saakaszwilego, Giorgi Waszadze okazał się jednym z utalentowanych technokratów – od 2005 roku był zaangażowany w projekty cyfryzacji sfery usług publicznych, m.in., za zorganizowanie Centrum Usług Publicznych, w tym za system wydawania obywatelom paszportów biometrycznych i innych dokumentów, które to usługi zaliczyć należy do jednej ze skutecznie, z sukcesem przeprowadzonej reformy w okresie rządów Micheila Saakaszwilego. Giorgi Waszadze w latach 2010 – 2012 był wiceministrem sprawiedliwości. W latach 2012 - 2016 Waszadze zasiadał w parlamencie, reprezentując Zjednoczony Ruch Narodowy. W 2014 roku przez pewien czas uczestniczył w reformach na Ukrainie, zajmując się doradztwem w zakresie reform antykorupcyjnych i reform sfery usług publicznych. W 2016 roku, po podziale w ZRN wziął udział w tworzeniu nowej partii – Strategii Agchmaszenebelego (nazwa nawiązywała do działalności gruzińskiego króla Dawida IV, zwanego Budowniczym). Partia identyfikowała się jako proeuropejska i miała program liberalny. Współpracowała jednak z innymi partiami które miały wspólne polityczne korzenie – powstały jak wspomniano w wyniku podziałów w łonie Zjednoczonego Ruchu

Narodowego. Partie ten w latach 2018 – 2020 tworzyły wspólną platformę pod nazwą Siła jest w Jedności. Przed wyborami parlamentarnymi w roku 2024 niektóre z tych partii utworzyły blok współpracy – Jedność – Ruch Narodowy.

Politykiem, który przysporzył najwięcej kłopotu Micheilowi Saakaszwilemu, z grona najbliższych współpracowników, okazał się Irakli Okruaszwili. Urodził się w 1973 roku w Cchinwali, w czasach ZSRR stolicy Południowoosetyjskiego Okręgu Autonomicznego, Gruzińskiej SRR. Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Państwowego w Tbilisi. Do roku 2000 wykonywał zawód adwokata. W okresie sprawowania przez Micheila Saakaszwilego urzędu ministra Sprawiedliwości, Okruaszwili pełnił funkcję jego zastępcy, stając się jednym z najbliższych i zaufanych współpracowników przyszłego prezydenta. Razem z Saakaszwilim podał się do dymisji w roku 2001, protestując przeciwko korupcyjnym praktykom członków rządu i administracji ówczesnego prezydenta Eduarda Szewardnadzego. Od roku 2002 Irakli Okruaszwili rozwinął swoją działalność opozycyjną, aktywnie uczestnicząc w działaniach partii Saakaszwilego – Ruch Narodowy – został m.in. członkiem Rady Miejskiej w Tbilisi. Po tak zwanej „Rewolucji Róż”, przez okres kilku tygodni był przedstawicielem władz w regionie Szida Kartli. Od stycznia do maja 2004 roku Prokuratorem Generalnym Gruzji. Od czerwca do grudnia 2004 roku sprawował urząd ministra Spraw Wewnętrznych, a następnie do listopada 2006 roku był ministrem Obrony. Dał się poznać wówczas jako zwolennik siłowego rozwiązania kwestii pełnej kontroli władz w Tbilisi nad Abchazją i Osetią Południową. Po wymuszonej przez Micheila Saakaszwilego rezygnacji z urzędu ministra Obrony, przez tydzień był ministrem Gospodarki i Zrównoważonego Rozwoju, z którego to stanowiska sam zrezygnował. W roku 2007 założył Ruch na Rzecz Zjednoczenia Gruzji, którym kierował do 2011 roku. 25 września 2007 roku publicznie oskarżył prezydenta Micheila Saakaszwilego o korupcję i planowanie zlecenia fizycznej eliminacji przeciwników politycznych¹⁷³. Aresztowany dwa dni później pod zarzutem korupcji, wycofał zarzuty i został zwolniony za kaucją. Sytuacja doprowadziła do kryzysu politycznego w państwie, rozpoczęły się masowe demonstracje opozycji przeciwko polityce Micheila Saakaszwilego, co w rezultacie doprowadziło do wydarzeń z 7 listopada 2007 roku – masowej demonstracji społecznej brutalnie spacyfikowanej przez siły policyjne i służby specjalne. Kryzys wymusił ustąpienie prezydenta Micheila Saakaszwilego z urzędu, który wprowadził jeszcze stan wyjątkowy na okres dwóch tygodni oraz wyznaczenie przedterminowych wyborów

¹⁷³ Szerzej patrz: A. Furier, *Gruzin przeciwko Gruzinowi*, (w:) „Kurier Szczeciński”, nr 192 z 3.10.2007 r.

prezydenckich na styczeń 2008 roku. Irakli Okruaszwili od tego momentu stał się czołowym przedstawicielem oponentów politycznych Saakaszwilego. W marcu 2008 roku został skazany na 11 lat pozbawienia wolności za domniemane przekupstwo. Wcześniej jednak został zmuszony do wyjazdu z kraju. Wyjechał do Francji, gdzie uzyskał azyl polityczny. Do Gruzji powrócił w listopadzie 2012 roku, po wygranych przez partię „Gruzińskie Marzenie – Demokratyczną Gruzję” wyborach parlamentarnych. Po przylocie do Tbilisi został zatrzymany na lotnisku i osadzony w więzieniu. 11 stycznia 2013 roku Sąd Apelacyjny oddalił zarzuty o przyjęciu korzyści majątkowych przez Iraklego Okruaszwilego i został on zwolniony Zakładu Karnego. W październiku 2016 roku dokonano próby zamachu na jego życie. Po tym okresie Irakli Okruaszwili pozostał czynny w polityce – w 2019 roku założył partię Zwycięska Gruzja. Od marca 2022 roku brał udział w walkach gruzińskich ochotników przeciwko siłom rosyjskim na Ukrainie.

Wśród polityków i działaczy skupionych wokół Micheila Saakaszwilego, wyróżniająca się postacią był Giorgi (Giwi) Targamadze. Dziennikarz, podobnie jak większość wymienionych wyżej osób był absolwentem uniwersytetu w Tbilisi. Targamadze był współzałożycielem w 1996 roku sławnego Instytutu Wolności w Tbilisi (wraz z Dawidem Zurabiszwilim, Lewanem Ramiszwilim i Giorgim Bokerią), gdzie początkowo zajmował się programem dziennikarstwa śledczego. Należał też do ścisłego grona działaczy Ruchu Narodowego, zaangażowanych w przygotowanie i przeprowadzenie „Rewolucji Róż” w listopadzie 2003 roku. Od 2004 roku zasiadał w parlamencie, gdzie do 2010 roku był przewodniczącym Komisji Obrony i Bezpieczeństwa. 5 października 2012 roku rosyjska stacja telewizyjna wyemitowała materiał filmowy pod tytułem „Anatomia protestu 2”. Autorzy w materiale umieścili zdjęcia zrobione ukrytą kamerą, na których widać (i słyszą) rozmowę Targamadzego z rosyjskimi opozycjonistami. Mieli oni planować podjęcie działań, które doprowadziłyby do wywołania niepokojów społecznych w Rosji. W związku z tym, Targamadze poszukiwany był przez rosyjski wymiar sprawiedliwości, ponadto zarzucano mu wprost udział w przygotowaniu masowych protestów rosyjskiej opozycji do jakich doszło 6 maja 2012 roku na placu Błotnym w Moskwie. Giorgiemu Targamadzemu przypisywano też udział w przygotowaniu tak zwanej „Pomarańczowej Rewolucji” na Ukrainie w 2004 roku, pomoc w realizacji tak zwanej „Rewolucji Tulipanów” w 2005 roku w Kirgistanie oraz w 2006 roku na Białorusi. W 2016 roku tuż przed wyborami parlamentarnymi w Gruzji doszło w centrum Tbilisi do eksplozji ładunku wybuchowego podłożonego w samochodzie którym poruszał się wraz z kierowcą Targamadze. Przeżył zamach, odnosząc lekkie rany.

Osobną grupę mniej znanych współpracowników Micheila Saakaszwilego, lecz nie pozbawionych znaczącego wpływu na bieg wydarzeń oraz zajmujących kluczowe stanowiska stanowili: Chatia Dekanoidze w końcowej fazie rządów Zjednoczonego Ruchu Narodowego zajmująca stanowisko ministra Edukacji i Nauki, a następnie pełniąca obowiązki szefa policji narodowej na Ukrainie w latach 2015 – 2016; Giorgi Lortkipanidze, były wiceminister Spraw Wewnętrznych Gruzji (gdy urząd ministra sprawował wspomniany wcześniej Iwane Merabiszwili), następnie zastępca szefa kontrwywiadu Ukrainy. W roku 2021 został oskarżony o pomoc w nielegalnym przekroczeniu granicy gruzińskiego państwa przez Micheila Saakaszwilego. Ponadto w 2023 roku Lortkipanidze był między innymi oskarżony przez władze Gruzji o próbę przygotowania i przeprowadzenia spisku mającego doprowadzić do destabilizacji w państwie i niepokojów społecznych podobnych do wydarzeń tak zwanego „Euromajdanu” na Ukrainie w 2014 roku. Wcześniej Giorgi Lortkipanidze oskarżony był o przekroczenie uprawnień i nadużycie władzy podczas brutalnego tłumienia demonstracji opozycji w maju 2011 roku; a także Dawid Sakwarelidze, w latach 2008 – 2012 były zastępca Prokuratora Generalnego Gruzji, deputowany ZRN do parlamentu w latach 2012 – 2015, a następnie zastępca Prokuratora Generalnego Ukrainy.

Praca gruzińskich reformatorów Saakaszwilego na Ukrainie była możliwa, ponieważ w 2014 roku ukraiński parlament (ukr. *Werchowna Rada Ukrainy*) przyjął ustawę zezwalającą cudzoziemcom „posiadającym uznany dorobek reformatorski” na zajmowanie stanowisk w ukraińskiej administracji państwowej.



Prezydent Micheil Saakaszwili i jego najbliżsi współpracownicy w latach 2004 – 2013

(*fol. Facebook/L. Szawadze, 2015*)

Przytoczone biografie najbliższych współpracowników Micheila Saakaszwilego, pozwalają ocenić system zarządzania przeprowadzanymi reformami. Młodzi, w zasadzie w większości (oprócz Kachabera Bendukidzego) bez większego doświadczenia zawodowego i życiowego ludzie, wykształceni na lokalnym, tbiliskim uniwersytecie w czasach chaosu i przełomu po upadku ZSRR, z pewnością charakteryzowali się rewolucyjnym zapałem, przypominając *komsomolców* – równie młodych, naiwnych, często bezwzględnych ideologicznych zwolenników komunizmu i radzieckiego państwa. Tym razem działało się to na zachodnią nutę, w innym stylu, w majestacie świeżo powoływanych organizacji pozarządowych, finansowanych przez zachodnie ambasady, fundacje i darczyńców. Lecz sposób manipulacji młodymi, z pewnością mającymi dobre intencje – przynajmniej na początku politycznej drogi, Gruzini, okazał się nie tylko podobny do praktyk stosowanych w ZSRR, ale równie niebezpieczny w finale. Skala wypaczeń, błędów, świadomego łamania prawa, wynikająca z poczucia całkowitej bezkarności, stania ponad prawem, realizacji prywatnych, często finansowych korzyści, ostatecznie doprowadziła polityków Zjednoczonego Ruchu Narodowego do przegranej w wyborach parlamentarnych w 2012 oraz prezydenckich w 2013 roku. Społeczeństwo gruzińskie było zmęczone dekadą rządów Micheila Saakaszwilego i jego współpracowników. Tym bardziej, że oprócz spektakularnych osiągnięć gospodarczych, w dodatku nie przekładających się na sukces wszystkich grup społecznych, poziom życia drastycznie nie poprawił się, choć niewątpliwym osiągnięciem było zapewnienie ciągłości, a więc normalnego w cywilizowanym kraju, funkcjonowania elektrowni, gazowni i całej sfery handlowo – gastronomicznej Gruzji. Natomiast rozliczenia wobec prawa wielu przedstawicieli wspomnianej grupy współpracowników Micheila Saakaszwilego, z nim samym na czele, które nastąpiły były w pełni uzasadnione i oczekiwane przez większość społeczeństwa.

III.2.2. Reformy państwa.

W trakcie prezydentury Zwiada Gamsachurdii uwaga samego prezydenta jak i gruzińskiego społeczeństwa skoncentrowana była na problemach niepodległościowych, rozpadzie ZSRR oraz konfliktach: abchaskim i osetyjskim. W końcowej fazie realnego sprawowania władzy na próbie jej utrzymania, w atmosferze zbrojnego konfliktu z konkurentem politycznym, Eduardem Szewardadzem. Oczywiście fakt przeprowadzenia wcześniej wyborów parlamentarnych (październik 1990 roku), referendum dotyczącego przywrócenia niepodległości Gruzji (marzec 1991 roku) czy wreszcie sam wybór Zwiada Gamsachurdii najpierw na przewodniczącego parlamentu a następnie na urząd prezydenta

(maj 1991 roku) – wszystkie te kroki podejmowane wysiłkiem zarówno władz republiki, jej przedstawicieli w ówczesnych instytucjach administracji publicznej jak i samego społeczeństwa, w tym działaczy opozycyjnych, można uznać za kroki podjęte w kierunku radykalnej reformy organizacyjnej gruzińskiej społeczności, jako narodu dążącego do ponownego zbudowania niepodległego państwa – II republiki. Początkowy okres sprawowania władzy przez Eduarda Szewarnadzego charakteryzuje chaos upadłych instytucji poradzieckiej republiki związkowej, głęboki kryzys gospodarczy, społeczny, prawny i organizacyjny. Dodać należy konflikt zbrojny w obszarze sporu toczony ze społecznością Abchazji i Osetii Południowej, pogłębiony ingerencją Rosji, mentalnie, militarnie, gospodarczo i administracyjnie będącej sukcesorem interesów całego ZSRR. Dlatego podjęte próby ustabilizowania sytuacji wewnętrznej poprzez kontynuowanie przeprowadzania wyborów parlamentarnych w 1992 i 1995 roku (połączone z wyborami prezydenckimi), uchwalenie konstytucji państwa w sierpniu 1995 roku, reformy systemu zarządzania państwem powoli, nieefektywnie jednak również posuwały Gruzję w kierunku budowy instytucji nowego państwa. Do tych działań dodać należy aktywność Eduarda Szewarnadzego na arenie międzynarodowej. Wykorzystując swój autorytet z czasów ZSRR, doprowadził on m.in. do członkostwa Gruzji w Organizacji Narodów Zjednoczonych, przystąpienie do Wspólnoty Niepodległych Państw, szcątkowa stabilizację gospodarki przez współpracę m.in. z Międzynarodowym Funduszem Walutowym, wprowadzenie nowej waluty – gruzińskiego lari, reformy Gwardii Narodowej czy skuteczną realizację z podmiotami gospodarczymi z zagranicy, niezwykle ważnych dla gruzińskiej gospodarki inwestycji związanych z przesyłem surowców energetycznych – ropy i gazu, z Azerbejdżanu, przez Gruzję do Turcji. Trudno jest nie uznać tych działań za reformujących gruzińskiego państwa. Jednak skala społecznej świadomości, zarówno wewnętrznej, regionalnej jak i międzynarodowej, świadomości istnienia w pewnym sensie nowego gruzińskiego państwa, nabrała innego, szerszego znaczenia w czasach prezydentury Micheila Saakaszwilego.

Działalność współczesnych polityków gruzińskich charakteryzuje znaczna aktywność werbalna. Przejawia się ona w wypowiedaniu szeregu opinii, stanowisk, polemik w trakcie debat parlamentarnych, w wystąpieniach w mediach czy podczas licznych wieców i demonstracji. Do liderów takiej nadaktywności należał również prezydent Micheil Saakaszwili. O ile opinii publicznej bardzo często przedstawiano nowe pomysły związane z reformami państwa i poszczególnych jego działów, o tyle trudno jest obecnie odnaleźć w archiwach państwowych zapis tych idei i planów w dokumentach rządowych bądź w

popularnych drukach informacyjnych. Obowiązywała niepisana zasada dyspozycji słownych, przydatna szczególnie w sytuacji późniejszej ewentualnej odpowiedzialności polityków przed opinią publiczną bądź wymiarem sprawiedliwości. Wyjątkiem który potwierdza te regułę, stanowią druki zwarte w postaci broszur informacyjnych, druki ulotne oraz materiały zawarte na stronach internetowych instytucji publicznych (np. parlamentu, urzędu prezydenta, organizacji pozarządowych). Wszystkie jednak mają charakter otwarty o znaczeniu informacyjno – propagandowym.

Jednym z podstawowych dokumentów, według słów samego prezydenta Micheila Saakaszwilego, zawierających program oraz spis częściowo przeprowadzonych (i planowanych) reform państwa jest opublikowany w listopadzie 2006 roku, a więc w trzy lata po tak zwanej „Rewolucji Róż” materiał zatytułowany *Gruzińska Transformacja Demokratyczna. Spis od Rewolucji Róż*.¹⁷⁴ Dokument wydany w postaci broszury, zawiera 13 działów, odpowiadających poszczególnym obszarom tematycznym reform oraz słowo wstępne prezydenta, Podsumowanie i Konkluzje. Ponieważ w dokumencie oficjalnie opublikowanym przez rząd Gruzji nie pojawia się inne nazwisko niż Micheila Saakaszwilego, należy przyjąć, że nie tylko był głównym autorem publikacji, ale też wziął za nią pełną odpowiedzialność w sensie programowym i politycznym. W rzeczywistości jednak należy domniemywać, że autorami publikacji byli doradcy Saakaszwilego. Dokument stanowi przykład dobrze zredagowanego, ambitnego merytorycznie materiału propagandowego rządu, skierowanego do społeczeństwa i jest ilustracją nowatorskiej (na terytorium poradzieckim) polityki informacyjnej władz, które potrafiły w sposób przystępny podać do wiadomości publicznej zakres prac i zamierzeń związanych z modernizacją państwa. W tym sensie należy uznać, że był to jeden z elementów budujących nowoczesną, o demokratycznym charakterze kulturę polityczną określającą dialog władzy ze społeczeństwem. Szukając europejskich analogii, można powołać się na kampanię informacyjną rządu polskiego premiera Jerzego Buzka, który przygotowując reformy ustrojowe państwa, na początku 1998 roku informował w podobny sposób o swoich zamierzeniach, odnoszących się do reformy administracji publicznej, oświaty, systemu opieki zdrowia oraz ubezpieczeń społecznych.¹⁷⁵

Osobnym problemem pozostaje pytanie, do jak szerokiego kręgu odbiorców dotarły materiały propagandowe gruzińskiego rządu. Niewątpliwie były one poparte kampanią informacyjną prowadzoną w środkach masowej komunikacji i odniosły swój skutek,

¹⁷⁴ *Georgia's Democratic Transformation. An Update Since the Rose Revolution*, (wersja w j. angielskim), sł. wstępne: Micheil Saakaszwili, Tbilisi 2006

¹⁷⁵ *Reforma Administracji Publicznej*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów RP, Departament Reform Ustrojowych Państwa, Warszawa 1998

ponieważ poparcie dla polityki Saakaszwilego w 2006 roku nadal było duże, choć dało się zaobserwować coraz liczniejsze przykłady głośno formułowanych uwag krytycznych ze strony polityków i działaczy środowisk opozycyjnych.

Prawdziwa weryfikacja jego polityki nastąpiła już w roku następnym i miała trudny przebieg, tak dla prezydenta jak i dla społeczeństwa.

Analizując wspomniany gruziński dokument warto przytoczyć poszczególne obszary tematyczne planowanych bądź zrealizowanych wówczas reform. Pozwala to uzmysłowić sobie, jak poważne zadanie stało przed rządem i w jakim stanie było państwo gruzińskie w połowie pierwszej dekady lat dwutysięcznych XXI wieku.

W rozdziale zatytułowanym „Podsumowanie” (umieszczonym na początku publikacji), jako pierwszy obszar reform wymieniony jest dział o tytule „Media i Swoboda Wypowiedzi”. Następnym dział poświęcony jest „Reformom Wymiaru Sprawiedliwości”. Kolejny dział zatytułowany jest „Nowe Siły Policyjne i Reformy Więziennictwa”. W dalszej kolejności czytelnik mógł się zapoznać z propozycjami reform dotyczących:

- międzynarodowych standardów praw człowieka i planów zastosowania ich w Gruzji;
- działaniom antykorupcyjnym i środkom usprawniającym działalność gospodarczą (zapewniającym ułatwienia w prowadzeniu biznesu);
- poszerzenia praw mniejszości narodowych i etnicznych;
- decentralizacji administracji publicznej i wzmocnieniu samorządu lokalnego;
- utrwaleniu zasad wolnego i sprawiedliwego procesu wyborczego;
- reformy systemu edukacji publicznej;
- nowych zasad wyznaczających pryncypia bezpieczeństwa narodowego Gruzji;
- wzmocnieniu funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego;

oraz zasad przyszłej implementacji głównych założeń dotyczących wartości europejskich, określających funkcjonowanie Unii Europejskiej. Taki był stan planowanych i częściowo przeprowadzonych reform państwa w połowie 2006 roku.

W 2011 roku ukazały cztery, wydane przez administrację rządową broszury informacyjne, mające charakter dokumentu programowego, poświęcone aktualnym (wówczas) przeprowadzanym reformom państwa.¹⁷⁶ Podsumowywały one przeprowadzone reformy od 2004 roku i informowały o planach na lata kolejne. Reformy te zapowiadane były m.in. podczas przemówienia Micheila Saakaszwilego wygłoszonego w dniu 6 października

¹⁷⁶ „2004 – 2010 Seven years that changed Georgia forever”, Tbilisi 2011, materiały zdeponowane w Bibliotece im. M. Saakaszwilego w Tbilisi, brak nr sygnatury

2009 roku w specjalnym orędziu. Saakaszwili przedłożył wówczas posłom projekt tak zwanego „Aktu Wolności Gospodarczej”, który w założeniach umożliwiał wprowadzenie pakietu ustaw liberalizujących gospodarkę, poszerzających przestrzeń swobód ekonomicznych w państwie.¹⁷⁷

W najnowszej historii Gruzji, wspomniany materiał informacyjno – propagandowy stanowił *novum*, tworząc nową jakość w kulturze politycznej tego państwa. Poszczególne obszary reform obejmowały:

- pierwszy z nich, koncentrował się na zagadnieniach związanych z kształtem nowego ładu społeczno – politycznego demokratycznego państwa, jego modelu ustrojowego. Uwzględniono w nim: nową organizację systemu medialnego (ustawę regulującą ten system parlament uchwalił w 2005 roku), w tym m.in. zapewnienie wolności wypowiedzi, zapewnienie dostępu opozycji do mediów; następnie konstytucyjnie gwarantowane wolne, równe, bezpośrednie wybory parlamentarne i prezydenckie; ochronę praw człowieka (w tym podkreślano konieczność wzmocnienia roli Rzecznika Praw Obywatelskich); ochronę praw mniejszości narodowych i etnicznych; planowano decentralizację administracji publicznej i wzmocnienie roli samorządu terytorialnego, rzecz na terenie państw poradzieckich niespotykaną; konieczność dalszych reform ustawy zasadniczej – konstytucji, w celu dostosowania modelu ustrojowego do gruzińskich realiów społecznych, tradycji i wyzwań nowoczesnego państwa prawa. W programie uwzględniono też konieczność wzmocnienia demokracji partycypacyjnej (uczestniczącej). Wprowadzenie tego terminu do programu reform państwa, stanowił kolejny dowód na próbę budowania kultury politycznej nowoczesnych demokracji. Pierwsza kadencja prezydenta Micheila Saakaszwilego, przypomnijmy trawajaca od początku 2004 roku, charakteryzowała się rozbudzeniem społecznych nadziei na radykalną zmianę zarówno sytuacji gospodarczej jak i poprawę nastrojów w gruzińskim społeczeństwie po trudnych latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Rzeczywistość okazała się rozczarowująca. Styl zarządzania państwem przez młodego prezydenta oraz grupę jego współpracowników, okazał na tyle odmienny od oczekiwanego, na tyle sprzeczny w wielu aspektach z gruzińską tradycją i obyczajowością (w tym z utrwalonymi zasadami dotychczasowej kultury politycznej) i na tyle radykalnie gwałcący prawa odmiennie myślących niż grupa zwolenników Saakaszwilego Gruzinów, że w końcu rządów, jak wspomniano wcześniej, w listopadzie 2007 roku doprowadziło to do radykalizacji opozycyjnie nastawionych grup społecznych, wzrostu napięcia, fali demonstracji i protestów,

¹⁷⁷ Ł. Kobeszko, *Prezydent Gruzji zapowiada liberalne reformy*, <http://www.psz.pl/162-wschod/prezydent-gruzji-zapowiada-liberalne-reformy>, dostęp: 28.03.2017 r.

a w rezultacie do wymuszonej dymisji Micheila Saakaszwilego i ogłoszenia przedterminowych wyborów prezydenckich. Dlatego w październiku 2008 roku, po ponownym wygraniu wyborów, ale również po kolejnej narodowej traumie wywołanej przegraną z Rosją wojną w sierpniu tego samego roku, Saakaszwili ogłosił drugą falę reform demokratyzujących państwo. Osłabiony politycznie, liczył na ożywienie dialogu z opozycyjnymi partiami politycznymi, obiecując umożliwienie opozycyjnym działaczom spoza partii władzy - Zjednoczonego Ruchu Narodowego, większy udział w zarządzaniu państwem, z możliwością wpływu na procesy decyzyjne w parlamencie w sferze bezpieczeństwa narodowego włącznie. Wiązało się to również z obietnicami wprowadzenia nowego systemu finansowania partii politycznych z budżetu państwa. Niestety i te obietnice bardzo szybko okazały się niewystarczające do poprawy sytuacji wewnętrznej w kraju, pogłębiając polaryzację społeczeństwa, która w różnych fazach osiągała swoje apogeum – zarówno w rezultatach wyborów parlamentarnych w 2012 roku, prezydenckich w 2013 jak i w latach kolejnych.

Drugi obszar przeprowadzanych i prognozowanych reform, obejmował system prawny gruzińskiego państwa. Planowana była reforma obejmująca reformę policji, w tym zwolnienie większości funkcjonariuszy byłej poradzieckiej milicji i zatrudnienie nowych kandydatów według innych zasad i wymogów. W ten sposób planowano (i zrealizowano, przynajmniej na pewien czas) likwidację obyczajów korupcyjnych wśród policjantów. W związku z tą reformą w przestrzeni publicznej pojawiła się fraza „zero tolerancji” wygłoszona przez Micheila Saakaszwilego podczas przemówienia w parlamencie. Skierowana była do świata przestępczego, jednak z czasem okazało się, że niedoświadczona, sterowana politycznie policja i służby specjalne, ową maksymę „zero tolerancji” stosują też wobec nieprawomyślnych przedsiębiorców związanych z opozycyjnym środowiskiem politycznym, a także wobec krnąbrnej młodzieży. Spowodowało to szereg tragedii, gdy na ulicach dochodziło do użycia broni palnej przez policję, w sytuacjach niewspółmiernych do faktycznego zagrożenia.

Kolejnym punktem reform systemu prawnego była zmiana systemu sądownictwa karnego – m.in. utwierdzenie obyczaju i praktyki pełnej niezależności sędziów czy wprowadzenie nowych technologii w sądach powszechnych (komputeryzacja). Uzupełnieniem reformy systemu prawnego była kolejna – reforma systemu penitencjarnego. W tym przypadku oprócz ogólnych postulatów dotyczących konieczności poprawy warunków odbywania kary (przepełnione cele), autorzy programu reform postulowali m.in. orzekanie przez sądy wyroków niepozabawiających wolności oraz zakaz stosowania wobec osadzonych

tortur. Czy była to reforma udana, można było się przekonać oglądając kadry z filmu zrealizowanego ukrytą kamerą w więzieniu nr 8 w Gldani, na przedmieściach Tbilisi. Film ujawniony przez opozycyjną dziennikarkę Irmę Inaszwili¹⁷⁸ dowodził brutalnym praktykom w więzieniu, łamaniem praw człowieka i przyczynił się do porażki wyborczej polityków Zjednoczonego Ruchu Narodowego i samego Micheila Saakaszwilego. Warto tu dodać, że w końcowym okresie prezydentury następcy Micheila Saakaszwilego, Giorgiego Margwelaszwilego, to jest pod koniec 2018 roku, przewodniczący Komisji ds. Ułaskawień Zwiad Koridze ujawnił, że w okresie sprawowania władzy Saakaszwili ułaskawił 34 947 skazanych, w tym 3077 na podstawie rekomendacji komisji, 8950 na podstawie indywidualnej oceny i decyzji prezydenta, natomiast 22 950 skazanym zmieniono lub zmniejszono kary, które orzekły sądy. Dla porównania Giorgi Margwelaszwili ułaskawił 3671 skazanych (przy ogólnej dużo niższej łącznej liczbie skazanych w tym czasie w Gruzji), z czego 3438 na podstawie rekomendacji wspomnianej komisji ds. ułaskawień, a 233 korzystając ze szczególnych uprawnień prezydenta w tym zakresie. 1054 skazanym zmieniono zasądzone wcześniej kary.¹⁷⁹ Ujawnione fakty ułaskawienia przez Saakaszwilego m.in. byłych funkcjonariuszy MSW (zamieszanych w sprawę Sandro Girgwlianiego), jednak bez rekomendacji właściwej komisji opiniującej poszczególne wnioski, stał się w latach kolejnych przyczyną odpowiedzialności karnej byłego prezydenta przed sądem.

Wspomniany już postulat zwalczania korupcji, pojawiał się w retoryce politycznej zwolenników Saakaszwilego od momentu ustąpienia przez niego w 2001 roku z funkcji ministra Sprawiedliwości. Powtórzył się w trakcie tak zwanej „Rewolucji Róż”. Oceniając reformy czasów Micheila Saakaszwilego uznać należy, że była reforma udana. Zlikwidowano powszechność wręczania korzyści majątkowych w codziennym wydaniu (m.in. policja drogowa, egzaminy na uczelniach), jednak jak twierdzą krytycy polityki ZRN, nie udało się zlikwidować korupcji elitarnej, związanej z procesem prywatyzacji, inwestycji czy kontraktów handlowych na wysokim, administracyjnym poziomie. Choć kolejnym obszarem postulowanych reform, wymienionym we wspomnianym na wstępie dokumencie, było zwalczanie przestępczości zorganizowanej, ich efekt okazał się mocno wątpliwy. W 2005 gruziński parlament uchwalił ustawę wzorowaną na amerykańskim prawie umożliwiającym działania antymafijne tzw. US RICO Act (Racketeer Influenced and Corrupt Organization Act). Wzorowano się również na prawie włoskim, o podobnym charakterze. Wykorzystując

¹⁷⁸ M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji... Tom II*, Toruń 2024, wywiad z Irmą Inaszwili, ss. 151-169

¹⁷⁹ <http://www.tabula.ge/en/story/129327-president-georgia-dream-started-its-pre-election-campaign-using-black-pr>, dostęp: 25.04.2020 r.

uchwaloną ustawę, władze doprowadziły do aresztowania ponad 30 groźnych przywódców świata przestępczego. Część zaś, została zmuszona do wyjazdu z Gruzji, przenosząc się do Rosji, Armenii i różnych krajów europejskich.

Ostatnim obszarem reform systemu prawnego, był system usług publicznych. W czasach dynamicznie rozwijającej się cyfryzacji, władze państwa zwróciły szczególną uwagę na ten obszar systemu prawnego. Powstały skomputeryzowane centra usług publicznych, łączące w sobie zakres prac i usług urzędów miast i gmin, urzędów stanu cywilnego, biur paszportowych, wydziałów komunikacji, wydziałów rejestrów gospodarczych i innych. Ten obszar gruzińskich reform przeprowadzanych przez polityków skupionych wokół prezydenta Micheila Saakaszwilego, należy uznać za najbardziej udany.

Trzecim obszar dotyczył reform ekonomicznych, związanych z wprowadzeniem nowych zasad gospodarki wolnorynkowej. Likwidowały one poradzieckie ograniczenia biurokratyczne, pochodzące z innego systemu gospodarki planowanej centralnie. System tych reform, kluczowych z punktu widzenia funkcjonowania państwa i rozwoju dobrobytu społeczeństwa, stworzyć miał środowisko przyjazne do prowadzenia przedsiębiorczości i rozwoju handlu. Jednym z kluczowych procesów które wówczas przeprowadzono, była prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych. Proces został przeprowadzony w sposób bezwzględny, przez mającego poglądy libertariańskie ministra Kachabera Bendukidzego. Czas prywatyzacji okresu rządów Micheila Saakaszwilego charakteryzował się całkowitą swobodą w doborze oferentów – oprócz firm amerykańskich, brytyjskich, tureckich, arabskich czy niemieckich, jednym z największych beneficjentów tego procesu, okazał się rosyjski koncern energetyczny RAO JES. Innym przykładem prywatyzacji mającej znamiona wyprzedaży „rodziny sreber”, była zapowiedziana w 2006 roku, a następnie zrealizowana sprzedaż kompleksu kopalń i elektrowni wodnych położonych w miejscowości Cziatura i Zestafoni, położonych w centralnej części Gruzji, w regionie Imeretia. Ówczesny minister rozwoju gospodarczego, Giorgi Czogowadze stwierdził, że zakłady i elektrownie zostaną sprzedane firmie Stemcor UK Ltd.¹⁸⁰, co ostatecznie sfinalizowano na początku 2007 roku.

W 2009 roku uchwalono m.in. wspomnianą ustawę o wolności gospodarczej. Zreformowano system zarządzania finansami publicznymi, w tym kluczowy system podatkowy – system uproszczono, z 21 podatków pozostawiono 4. Uregulowano system pośrednictwa finansowego, wprowadzając nowoczesne regulacje systemu bankowego. Władze zdawały sobie sprawę, że pożądaný rozwój gospodarki rynkowej, opiera się między

¹⁸⁰ <https://www.steelguru.com/steel/georgia-to-sell-vartsikhe-power-plant-to-stemcor/13431>, dostęp: 07.01.2020r.

innymi na infrastrukturze transportowej. Modernizowano więc drogi, koleje, lotniska. Zreformowano system przesyłu energii elektrycznej, likwidując tak uciążliwe dla społeczeństwa w latach dziewięćdziesiątych XX wieku przerwy w jej dostawie. Uwzględniono postulat zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego państwa. Dokończono rozpoczęte przez prezydenta Eduarda Szewardnadzego inwestycje związane z przesyłem strategicznie ważnych surowców energetycznych – gazu i ropy naftowej. Gruzja szczyła się mianem kaukaskiego *hubu* transportowego, posiadając na swoim terytorium trzy ważne ropo i gazociągi: Baku – Supsa, Baku – Tbilisi – Ceyhan oraz Baku – Tbilisi – Erzurum. Zapewniały nie tylko stabilne dostawy surowców na rynek wewnętrzny, ale stanowiły doskonałe źródło dochodu z tytułu opłat przesyłowych dla budżetu państwa. Ostatnim obszarem reform gospodarczych przeprowadzonych w omawianym okresie, była sfera usług w turystyce – rozwinięto m.in. infrastrukturę turystyczną, zwrócono uwagę na międzynarodowy marketing i reklamę tych usług oraz przeprowadzono radykalną reformę zasad wydawania wiz krótkookresowych (likwidując konieczność ich posiadania przy wjeździe do Gruzji) czym ożywiono ruch turystyczny przynoszący w kolejnych latach znaczące zyski.

Trzeba odnotować, że w rządy sprawujące władzę w okresie prezydentury Micheila Saakaszwilego, odniosły sukces gospodarczy – wskaźnik PKB z poziomu 5,9% w 2004 roku wzrastał dynamicznie, w roku 2007 wynosił 12,3%. Spadek nastąpił dopiero po wojnie sierpniowej z 2008 roku, ale w latach następnych ponownie osiągnął satysfakcjonującą dynamikę wzrostu. Z kolei bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Gruzji wynosiły w 2003 roku około 340 mln USD, a w roku 2007 już blisko 2 mld USD. Wszystkie wymienione reformy gospodarcze, przekładały się na dobre wyniki w międzynarodowych rankingach dotyczących dynamiki prowadzenia działalności gospodarczej – np. znany ranking Doing Business w 2011 roku umieszczał Gruzję na 16 miejscu, podczas gdy w 2003 znajdowała się na miejscu 137. Czarną stroną tego pakietu reform okazało się wysokie bezrobocie, oficjalnie utrzymujące się na poziomie 15-18%, nieoficjalnie sięgające nawet 25%. W społeczeństwie poszerzyła się też skala ubóstwa, problem z którym władze Gruzji będą zmagaly się kolejne dwie dekady.

Czwartym pakietem reform, były reformy społeczne. Obejmował on:

- reformę systemu edukacji (w ciągu 7 lat rządów Saakaszwilego, budżet przeznaczony na ten dział wzrósł o 700%);
- reformę systemu opieki zdrowotnej;
- reformę ubezpieczeń społecznych;

- rozwiązanie problemu osób przesiedlonych wewnątrz (chodziło o uchodźców z Abchazji i Osetii Południowej, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia miejsc zamieszkania w dwóch falach – po wojnie w 1992 – 1993 roku oraz w 2008 roku);

- działania zapewniające rozwój sektora kultury narodowej;

- rozwój sportu;

- działania zapewniające ochronę środowiska.

W przypadku reform społecznych, należy wymienić jeszcze fakt uchwalenia w 2011 roku pakietu ustaw nazywanych Kartą Wolności. Według tych przepisów, w Gruzji systemowo usuwano symbolikę radziecką. Dodajmy w tym miejscu, że jedną z oznak „kalejdoskopowej kultury politycznej” w tym kraju, był fakt pozostawienia w niezmienionej od lat pięćdziesiątych XX wieku formie, państwowego muzeum Józefa Stalina w Gori i jednocześnie powołanie również państwowego muzeum radzieckiej okupacji w Tbilisi, obejmującej lata 1921 – 1991 (!). Karta Wolności zakazywała ponadto używania nazewnictwa geograficznego odnoszącego się do dawnych działaczy komunistycznych z czasów ZSRR, ograniczała dostęp do stanowisk państwowych byłych funkcjonariuszy partii komunistycznej oraz pracowników aparatu bezpieczeństwa ZSRR. Problemem okazała się zapowiadana lustracja osób publicznych, bowiem szybko okazało się, że skala inwigilacji w państwie totalitarnym jakim był Związek Radziecki okazała się na tyle masowa, że swoje „teczki” mieli właściwie wszyscy dorośli, aktywni zawodowo, naukowo, społecznie mieszkańcy tego państwa. Temat więc, szybko został wyciszony.

Podsumowując działania reformatorskie w okresie rządów Micheila Saakaszwilego, raport Banku Światowego stwierdza, że był to „imponujący wachlarz reform”.¹⁸¹ Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić. W założeniach politycznych wszystkie działania rządu miały się przyczynić do poprawy jakości życia społecznego.

III.2.3. Westernizacja to proces przyjmowania wzorców politycznych, gospodarczych, kulturowych, w tym obyczajowych z państw tzw. Zachodu, czyli Unii Europejskiej (głównie Europy Zachodniej) oraz ze Stanów Zjednoczonych Ameryki. O westernizacji mówimy na przykład gdy odnosimy się do historii Japonii po II Wojnie Światowej, Singapuru w okresie rozwoju liberalnej gospodarki w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku czy częściowo Turcji, również po II Wojnie Światowej. Gruziński proces westernizacji rozwinął się głównie w okresie rządów prezydenta Micheila Saakaszwilego. Stał się jedną z dominant

¹⁸¹ World Bank Report nr 44400-GE z 2009 roku

polityki i wyznacznikiem nowej kultury politycznej władz. Zerwanie z radziecką przeszłością, zarówno w sferze organizacji państwa – jego instytucji, prawa, zasad funkcjonowania (nowe mundury dla policji i wojska, wzorowane na amerykańskich), przez wzrost wartości zasad demokratycznych takich jak wolne i równe wybory parlamentarne, system wielopartyjny, poszanowanie praw człowieka i obywatela, zwracanie uwagi na prawa mniejszości narodowych i religijnych, aż po zmianę obyczajowości i świadomości społeczeństwa, sprowadzające się do zalecenia samego prezydenta Saakaszwilego, aby w restauracjach nie śpiewać rosyjskich piosenek, nie używać języka rosyjskiego czy kierować swoje zainteresowanie na przykład edukacją na poziomie uniwersyteckim wyłącznie na uczelniach Zachodu, z pominięciem uczelni Europy Wschodniej, te wszystkie sugestie faktycznie zaczęły obowiązywać po 2004 czy po 2005 roku. Nie wszystkie dało się implementować na grunt silnie sformatowanego, jednak prawdziwie poradzieckiego społeczeństwa.

Jako jeden z najważniejszych postulatów i założeń westernizacji Gruzji czasów Micheila Saakaszwilego, przyjąć należy usilne dążenie zarówno w sferze propagandowej (flagi unijne przed każdy urząd państwowym, podkreślanie europejskości Gruzji), postulat wstąpienia do Unii Europejskiej. Drugim, niezwykle szokującym w czasach prezydenta Eduarda Szewardnadzego, jednak szeroko rozpowszechnionym przez jego następcę, był postulat dołączenia Gruzji do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). O ile z punktu widzenia interesów narodowych Gruzji, można zrozumieć tak artykułowaną przez polityków chęć wzmocnienia bezpieczeństwa państwa, o tyle zastanawia całkowity brak refleksji nie tylko w kręgach politycznych, ale również eksperckich, analitycznych czy wojskowych, nad interesem państw NATO, do którego grona miałyby w przyszłości dołączyć kraje byłego ZSRR, takie jak Gruzja czy Ukraina. Na czym miałyby polegać wzmocnienie bezpieczeństwa tych państw, w tym interesy Polski?

10 lutego 2007 roku w swoim wystąpieniu na dorocznej międzynarodowej konferencji bezpieczeństwa zatytułowanej „Globalne kryzysy – globalna odpowiedzialność” prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin powiedział: „Zimna wojna – jak każda inna – zostawiła po sobie, używając przenośni, pola minowe. Mam na myśli stereotypy ideologiczne, podwójne standardy oraz innego rodzaju myślenie szufladkowe”.¹⁸²

¹⁸² https://poland.mid.ru/web/polska_pl/najwazniejsze-teksty/-/asset_publisher/kWMgCZ27Ht7N/content/wystapienie-vladimira-putina-na-konferencji-w-monachium-w-sprawie-polityki-bezpieczenstwa-10-lutego-2007-r-?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fpoland.mid.ru%3A443%2Fweb%2Fpolska_pl%2Fnajwazniejsze-teksty%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_kWMgCZ27Ht7N%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1, dostęp: 05.03.2019 r.

W ostatniej fazie swojej prezydentury, w styczniu 2012 roku, przebywając z oficjalną wizytą w Stanach Zjednoczonych, prezydent Micheil Saakaszwili posunął się jeszcze dalej i jak twierdzili autorzy artykułu zamieszczonego w opiniotwórczym dzienniku „Rzeczpospolita” w trakcie spotkania z amerykańskim prezydentem Barackiem Obamą i ówczesną sekretarzem stanu Hillary Clinton, zaproponował wykorzystanie obiektów wojskowych (w tym lotnisk) znajdujących się na terenie Gruzji do ewentualnego ataku wojsk amerykańskich na instalacje atomowe znajdujące się w Iranie. Autorzy artykułu powołując się na amerykański dziennik „The Washington Times” twierdzili, że było to zgodne z wcześniejszym, tajnym porozumieniem zawartym jeszcze w 2008 roku pomiędzy władzami Gruzji i Izraela, porozumieniem zawartym z podobnymi intencjami.¹⁸³

¹⁸³ J. Przybylski, T. Serwetnyk, www.rp.pl/artykul/800489-Zaatakuja-Iran-z-Gruzji-.html, dostęp: 30.01.2013 r.

Rozdział IV – Formy kultury politycznej po roku 2003. Gruzja w teatrze życia politycznego:

IV.1. Mity państwowotwórcze – wybrane przykłady.

W roku 2017 w trakcie działań popularyzujących rosyjskojęzyczne wydanie swojej książki poświęconej historii Gruzji (*Edge of Empires: A History of Georgia*, London 2012), Donald Rayfield, językoznawca, profesor literatury gruzińskiej i rosyjskiej na Uniwersytecie Londyńskim, redaktor słownika angielsko – gruzińskiego, w jednym z prasowych wywiadów stwierdził: „Gruzkańska historia zaczyna się od mitów. Mity stają się legendami. Legendy przechodzą do annałów. Trudno jest zrozumieć stopień prawdopodobieństwa pomiędzy mitem a prawdą, choć mit często staje się częścią kultury”.¹⁸⁴

IV.1.1 Nazwa państwa.

Sakartwelo, „Ziemia Kartłów”, tak sami Gruzini nazywają swoje państwo, samych siebie określając „*kartwelebi*” – Kartwelowie, Kartlijczycy. Rdzeniem nazwy jest słowo „*kartu*”, prawdopodobnie nazwa jednego ze starożytnych plemion regionu. Nazwa pochodzić też może od jednego z regionów kraju – Kartlii. Funkcjonuje też wersja, według której jest to nawiązanie do mitycznego praojca Gruzinów – Kartlosa. Warto odnotować, że w gruzińskiej konstytucji, w artykule 2, nazwa państwa zapisana jest w języku gruzińskim i w języku abchaskim.

Od zwrócenia uwagi na nazwę państwa, z sugestią do odchodzenia od mającej pejoratywne skojarzenia nazwy *Gürcistan*, która jakoby nadana dla Gruzinom została przez ludy tureckie¹⁸⁵, a następnie przeszła do użycia w języku rosyjskim, zwrócił się prezydent Micheil Saakaszwili na początku swego urzędowania. Rozpoczął tym samym dość karkołomną krucjatę związaną z próbą odseparowania kultury i obyczaju Gruzji, od wspólnej przecież, bo trwającej od początku XIX wieku, historii Rosji i Gruzji, jako jednego podmiotu państwowego. Z czasem, postulat ten został uwzględniony przez niektóre państwa blisko współpracujące z ówczesnymi władzami i kilka z nich, np. Izrael zaczęło używać nazwy *Georgia*, mającej konotacje w języku angielskim, choć część badaczy twierdzi, że chodzi również o nawiązanie do imienia św. Jerzego (ngr. *Georgios*), urodzonego w Kapadocji w III w. męczennika cerkwi prawosławnej, patrona Gruzji.

¹⁸⁴ www.lenta.ru/articles/2017/03/23/rayfield, dostęp: 19.02.2019 r.

¹⁸⁵ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s.11

IV.1.2. Bliskość chrześcijańskiej Ziemi Świętej i tradycja Bizancjum.

Jednym z najistotniejszych czynników kształtujących gruzińską świadomość społeczną, co za tym idzie dalej również obyczaj i kulturę polityczną, jest przynależność do Gruzjińskiej Cerkwii (Kościoła) Prawosławnej i Apostolskiej (gruz. ქართული მართლმადიდებელი და სამოციქულო ეკლესია - *kartuli martlmadidebeli da samocikulo ek'lesia*). Szacuje się, że współcześnie w Gruzji żyje około 3,7 mln chrześcijan, członków wspólnoty gruzińskiej cerkwi prawosławnej.

Oceniając rolę w społeczeństwie gruzińskiej cerkwi prawosławnej, Renata Król – Mazur pisze: „...w Gruzji [...], tożsamość narodowa oparta jest na autoidentyfikacji z religią (widać to dobrze na przykładzie społeczności niegruzińskich od pokoleń zamieszkujących Gruzję i posługujących się tamtejszym językiem, lecz traktowanych jako „obce” ze względu na „nieprawosławne”, a więc „niegruzińskie” wyznanie), co rodzi [...] negatywne konsekwencje, bowiem polityka świadomie (bądź mimowolnie) wykorzystuje to do osiągnięcia własnych celów”. I dalej: [W Gruzji – dop. M.O.] mamy do czynienia z pokusą zamienienia polityki w religię, a z religii uczynienia polityki”.¹⁸⁶

Chęć wykorzystania przez polityków deklaratywnej, raczej fasadowej religijności Gruzinów, którzy od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, od momentu upadku ZSRR, chętnie wskazują kościół jako instytucję największego zaufania społecznego, a samego katolikosy – patriarchę całej Gruzji Eliasza (Ilię) II wskazują jako osobę z gruzińskiej elity społecznej i politycznej, do której również mają największe zaufanie sięgające ponad 90%, jest niezmienna. Poparcie dla instytucji, która ma znacznie dłuższe tradycje niż jakakolwiek instytucja demokratycznego państwa, szczególnie w realiach poradzieckiego chaosu kulturowego, nie może dziwić. Oparcie na symbolice religijnej, którą używa się w działalności politycznej, jest stałym elementem gruzińskiej kultury politycznej.

Kształtowanie społecznej tożsamości narodowej w oparciu o religię, w tak głęboko osadzonym w historii społeczeństwie jakim są Gruzini, nie jest procesem trudnym do przeprowadzenia. Dla uświadomienia sobie na jakich najważniejszych, podkreślmy - najważniejszych mitach i symbolach religijnych budowana jest gruzińska tożsamość narodowa, która następnie przekształcana jest w kulturę polityczną budującą narodowe ego, należy wymienić:

¹⁸⁶ R. Król – Mazur, *Rola Prawosławnego Autokefalicznego Apostolskiego Kościoła Gruzjińskiego w konfliktach na Kaukazie Południowym*, (w:) *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo – Wschodniej*, nr L I (2) z 5 lutego 2016 r., ss. 143 – 144, [file:///C:/Users/Nauka%202020/Downloads/dbockowski,%20%7B\\$userGroup%7D,%20%05_Krol-Mazur%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Nauka%202020/Downloads/dbockowski,%20%7B$userGroup%7D,%20%05_Krol-Mazur%20(1).pdf), dostęp: 05.10.2020 r.

- na terytorium dzisiejszej południowej Gruzji, w miejscowości Dmanisi, na początku lat dwutysięcznych XXI w. odkryto szczątki obecności człowieka – hominida. Datuje się je na 1,8 mln lat, określając je jako najstarsze na terenie Euroazji. Zatem współczesna propaganda wykorzystuje ten artefakt do powielania opinii, że Gruzini to pierwszy europejski naród;

- pierwsze zorganizowane osady ludzkie na terytorium Gruzji powstały prawdopodobnie w epoce środkowego paleolitu – około 200 000 lat temu;

- starożytny historyk grecki, Herodot z Halikarnasu, określał mieszkańców dzisiejszej Gruzji jako Iberyczyków i Kolchów;

- mityczna Kolchida w zachodniej Gruzji, to kraina wymieniana w mitologii greckiej, jako miejsce wyprawy Argonautów po tak zwane złote runo;

- od około VI w. p.n.e. sieć faktorii greckich, kolonii handlowych rozprzestrzeniona była na wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego. Były to m.in. porty Dioscurias (dzisiejsze Suchumi w Abchazji) i Fasis (dzisiejszy port Poti przy ujściu rzeki Rioni);

- legenda związana z katedrą *sweti cchoweli* (pol. *Życiodajnego filaru*) w Mcchecie, głównej katedralnej cerkwi patriarchalnej (z X w. n.e.) – na miejscu obecnej świątyni, stał pierwszy drewniany kościół, a jednym z jego elementów była kolumna zrobiona z pnia cedru. Drzewo miało wyrosnąć na miejscu pochówku siostry pewnego Żyda, który na wieść o procesie Jezusa udał się do Jerozolimy, lecz przybył już po jego zgonie. Odkupił jednak od żołnierzy tunikę w którą rzekomo odziany był Chrystus. Po przybyciu do Mcchety ofiarował szatę siostrze. Gdy siostra zmarła, została w niej pochowana, a na jej grobie wyrósł wspomniany cedr. Na polecenie św. Nino miano wybudować świątynię w tym miejscu, używając tego drzewa. Cedr jednak nie dał się ściąć. Modlitwy św. Nino przywołały anioła - dopiero wtedy drzewo uniosło się, a budowa świątyni mogła zostać ukończona, natomiast z pnia cedru, wykonano kolumnę, która dawała życiodajny sok.

- apostołką która w III w. n.e. przyniosła ze sobą naukę Chrystusa, była św. Nino, czczona jako równa apostołom, patronka Gruzji, święta kościoła prawosławnego. Przybyła z Kapadocji, wcześniej według legendy miała widzenie – ukazała jej się Matka Boża, która oznajmiła Nino, aby udała się do Iberii i głosiła naukę Chrystusa;

- dzięki św. Nino w IV w. n.e. król Mirian III nawrócił naród gruziński na chrześcijaństwo, tym samym Gruzini byli prawdopodobnie drugim państwem, które uczyniło tę religię religią państwową;

- według podań kościelnych na teren Iberii (południowej Gruzji) prawdopodobnie na przełomie V i VI w. n.e. przybyło Trzynastu Ojców Syryjskich, którzy zapoczątkowali rozwój monastycyzmu, rozwijając tradycję Syrii i Egiptu;

- gruziński Złoty Wiek rozwoju silnej państwowości, dominacji militarnej w regionie i kultury, to okres przełomu XII i XIII w. n.e. gdy panowała królowa Tamar, którą Gruzini określają jako *tamar mepe* – „król Tamar”. Ma to podkreślić silną, równą męskiej rolę kobiety w historii Gruzji;

- w tym okresie (prawdopodobnie XII lub XIII w.) powstał poemat narodowy „Rycerz w tygryziej skórze”, którego autorem jest poeta Szota Rustaweli. Choć akcja toczy się w scenerii Indii i Arabii, a sam poemat był prawdopodobnie wzorowany na perskim modelu eposu, uważany jest za gruzińskie dobro narodowe, oddające specyfikę ducha narodowego.

O bliskich związkach pielęgnujących gruzińską tożsamość religijną i kulturową z chrześcijańską Ziemią Świętą, świadczy też pomysł zbudowania Gruzjińskiego Centrum Kultury Ziemi Świętej w Królestwie Jordanii. W 2022 roku gruzińskiemu rządowi udało się dokończyć pomysł powołania takiej instytucji. Król Jordanii Abdullah II przekazał wówczas 4000 metrów kwadratowych ziemi w pobliżu miejsca chrztu Jezusa Chrystusa w rzece Jordan, z przeznaczeniem na wspomniane centrum.

Choć w cerkwi używa się zapisów według kalendarza juliańskiego, to w rozpowszechnianych i popularnych drukach cerkiewnych, na przykład w kalendarzach, nadal drukuje się wzorem kalendarzy bizantyjskich (stosowanych w Cesarstwie Bizantyjskim oraz w krajach kulturowo związanych z Bizancjum) podwójną datę – na przykład kalendarz na rok 2017 (gruz. 2017 წლის მართლმადიდებლური კალენდარი - *oriataschvidmeti tslis martlmadidebluri kalendari*) prezentuje następujący zapis: „Od stworzenia świata (5604 + 2017) – 7621 rok”.

Dodatkowo jako uzupełnienie podaje się informację o latach od przyjęcia chrześcijaństwa jako religii państwowej w Gruzji (przyjmuje się rok 326) co daje 1691 lat Gruzji jako państwa chrześcijańskiego. Powielany fakt uzasadnia tym samym wspomniane twierdzenie o drugim państwie chrześcijańskim (po Armenii) na świecie - (patrz reprodukcja poniżej).

Przyjmuje się również, że Cerkiew gruzińska to kanoniczny kościół prawosławny (ortodoksyjny) i apostołski, założony w I wieku n.e. przez jednego z apostołów - św. Andrzeja. Cerkiew ta w dyptychu (spisie) kościołów prawosławnych zajmuje szóstą pozycję. Gruzjiński Kościół uzyskał autokefalię w roku 486 n.e. uznaną przez patriarchę Antiochii. Ważną okolicznością budująca tożsamość narodową Gruzinów, w oparciu o wymieniane wyżej elementy związane z religią, jest gruziński monastyr zwany Iweryjskim na Górze Athos, w Grecji. Założony został w X w. n.e. Prowadzone tam przez mnichów prace,

pozwołyły na rozwój przekładów ksiąg liturgicznych z języka greckiego na język gruziński, co miało wpływ na rozwój praktyk religijnych, a tym samym na rozwój kultury Gruzinów.



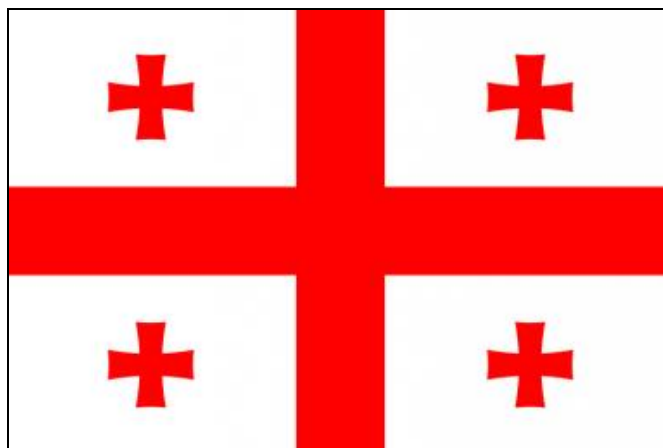
*Gruziński kalendarz prawosławny z wizerunkiem św. Nino
na rok 2017 (5604 + 2017) czyli rok 7621
(foto. ze zbiorów autora)*

Oprócz powyższych faktów wpływających na kształt tożsamości narodowej współczesnych nam mieszkańców państwa gruzińskiego, należy przywołać tu również istotne z punktu widzenia poczucia przynależności do pierwotnego kręgu bezpośrednich następców uczniów Chrystusa (apostołów) ich potomków tak w sensie geograficznej identyfikacji i przynależności do szeroko rozumianego Bliskiego Wschodu – w tym Ziemi Świętej jak i bezpośrednio religijnym (kulturowym). Po za wspomnianym wyżej św. Andrzejem, którego uważa się za tego z apostołów któremu przypadło w udziale głoszenie nauki Chrystusa między innymi na terenie dzisiejszej Gruzji, co ważne i godne podkreślenia, niejako w zastępstwie Maryi, matki Jezusa Chrystusa, która jedynie z uwagi na wiek, nie podołała udać się do „krajiny północnej”, spośród apostołów, którzy mieli związek z terenami Gruzji, to znaczy nauczali bądź bezpośrednio są pochowani, wymienia się także: św. Szymona Apostoła i św. Macieja. Uważa się, że doczesne szczątki św. Andrzeja pochowane zostały w Abchazji, św. Macieja w Adżarii (Gonio), natomiast św. Szymona Apostoła również w Abchazji.

Wymienione wyżej składniki tożsamości kulturowej Gruzinów, oparte o religię chrześcijańską, stanowią składnik narodowego DNA tej nacji, podobnie jak język czy alfabet.

IV.3. Symbole polityczne.

IV. 3.1. Flaga państwowa Gruzji.



Współczesna flaga państwowa Gruzji.¹⁸⁷

Wspomniany w rozdziale I wzór gruzińskiej flagi narodowej (obowiązujący od roku 1990) oprócz zaspokajania resentymentów historycznych, z czasem budził też pewne kontrowersje. Pierwsze prace związane z wypracowaniem nowego wzoru, zostały rozpoczęte w gruzińskim parlamencie w roku 1999. Z czasem powołana przez prezydenta Eduarda Szewardnadzego komisja heraldyczna prowadziła prace przez kilka lat, lecz z powodu krytycznej oceny jej prac przez samego prezydenta, dalsze działania zawieszono. Współcześnie używany wzór flagi państwowej, wprowadzony został ustawą z dnia 14 stycznia 2004 roku. Jednak już wcześniej, używany był przez partię Micheila Saakaszwilego, Ruch Narodowy, jako wyróżnik, symbol ich aktywności społeczno – politycznej. Symbolika flagi - pięć czerwonych krzyży na białym tle, przy czym duży krzyż św. Jerzego umieszczony jest pośrodku flagi, a mniejsze, tzw. krzyże Bolnisi po jego bokach, nawiązuje do symboliki chrześcijańskiej. Kolor biały symbolizuje czystość, niewinność, czerwony zaś odwagę i męstwo. W dokumentacji zgromadzonej przez komisję heraldyczną gruzińskiego parlamentu, istnieją źródła (średniowieczne mapy, m.in. Angelino Dulcheri z 1339 roku) na których rzekomo gruzińskie terytoria oznaczone są flagami o podobnej symbolice. Wprowadzenie zatem nowej symboliki na fladze państwowej, odwołujące się do średniowiecznych europejskich grafik, rezygnacja z flagi I Republiki (do której do dziś odwołują się i używają w przestrzeni publicznej zwolennicy m.in. Zwiada Gamsachurdii) miało wpłynąć na

¹⁸⁷ <http://heraldika.ge/index.php?m=58?>, dostęp: 17.07.2019 r.

mentalność gruzińskiego społeczeństwa, któremu zaproponowano nowe symboliczne wzorce identyfikacji narodowej – flagę, godło i hymn. Tworzyło to podstawy nowej państwowości, „Nowej Gruzji”. *Rebranding* identyfikacji wizualnej państwa został tym samym wprowadzony, wraz z krzepnięciem władzy nowego prezydenta.

IV. 3.2. Godło państwowe.



Współczesne godło państwowe Gruzji – wzór z 2005 roku.¹⁸⁸

Podobnie jak w przypadku wprowadzenia nowego wzoru flagi państwowej, inicjatorem całkowitej zmiany godła państwowego Gruzji był prezydent Micheil Saakaszwili. Już kilka tygodni po objęciu przez niego urzędu, 2 marca 2004 roku podpisał dekret o powołaniu specjalnej komisji heraldycznej, mającej za zadanie opracowanie nowych wzorów symboli państwowych.¹⁸⁹ Następnie w maju tego samego roku został rozpisany konkurs na projekt graficzny godła. Nadzorowany przez komisję parlamentarną i państwowy komitet heraldyczny, konkurs został rozstrzygnięty we wrześniu 2004 roku, parlament zatwierdził nowy projekt 1 października, a prezydent podpisał stosowną ustawę organiczną 10 października. Autorem przyjętej wersji był architekt, artysta, grafik specjalizujący się w tematyce heraldycznej, ówczesny wiceprzewodniczący Państwowej Komisji Heraldycznej – Mamuka Gongadze. Autorami nieco późniejszego pomysłu na umieszczenie narodowej dewizy, hasła w brzmieniu: „W jedności siła” (gruz. *ძალა ერთობაშია*) byli Waleri Bachtadze oraz Tamaz Nanitaszwili. Wzorem dla nowego godła państwowego był herb rodu Bagratydów (Bagrationich), jednak w przeobrażonej formie, głównie w kształcie i treści

¹⁸⁸ <https://www.facebook.com/parliamentgeo/posts/1754479561258721>, dostęp: 3.08.2017 r.

¹⁸⁹ <http://heraldika.ge/index.php?m=58?>, dostęp: 17.07.2019 r.

głównego pola herbowego, zawierającego wyłącznie postać św. Jerzego na koniu, przebijającego włócznią smoka.

IV. 3.3. Hymn narodowy.

W najnowszej historii państwa gruzińskiego hymn państwowy (hymn narodowy), zmieniał się sześć lub siedmiokrotnie. Do roku 1917 z uwagi na fakt, iż Gruzja wchodziła w skład Imperium Rosyjskiego, obowiązywał na całym terytorium tego państwa pochodzący z 1833 roku hymn „Boże, chroń Cara”. Jego autorami byli Aleksiej Lwow – muzyka oraz Wasilij Żukowski, autor słów. Pieśń ta obowiązywała do Rewolucji Lutowej w 1917 roku, a następnie została, można stwierdzić uzupełniona przez „Rewolucyjną Marsylianę” (zwłaszcza w latach 1917 – 1918), przez popularną „Warszawiankę” z 1905 roku, a przede wszystkim przez „Międzynarodówkę”, z którą na ustach jak można domniemywać wkraczały na teren Gruzji oddziały Armii Czerwonej w roku 1921. Stan taki był wynikiem gwałtownych zmian w społeczeństwie byłego imperium, zachodzących na jego całym terytorium, zmian nie tylko własnościowych ale przede wszystkim świadomościowych, związanych z procesem narodowo – wyzwolenicznym, odbudową tożsamości i niepodległości wielu narodów oraz – czego nie należy umniejszać ani pomijać, wzrostem tak zwanej świadomości klasowej społeczeństwa *de facto* postfeudalnego, jakim było w swej przeważającej większości społeczeństwo ówczesnego upadającego Imperium.

Za właściwy gruziński hymn państwowy uznajemy pieśń o nazwie *dideba* (gruz. Chwała). Autorem

Obowiązywał w okresie Gruzjińskiej Republiki Demokratycznej w latach 1918 -1921 oraz, co ważne od 14 listopada 1990 roku do 20 maja 2004 (choć projekt nowego hymnu został zgłoszony już 23 kwietnia 2004 na I posiedzeniu plenarnym nowo wybranego parlamentu VI kadencji). Współczesny zatem hymn państwowy Gruzji to pieśń *tawisupleba* (gruz. Wolność).

Autorem nowej wersji muzyki opartej na wcześniejszych utworach (m.in. „Absalome i Eteri” z 1918 roku) klasyka opery narodowej, Zacharego Paliaszwilego, był kompozytor Ioseb Keczakmadze.¹⁹⁰ Autorem tekstu jest Dawid Magharadze.

IV. 3.4. Konstytucja państwa.

Najistotniejsza reforma konstytucyjna zainicjowana przez Micheila Saakaszwilego (w okresie rządów tego prezydenta, zmian w konstytucji Gruzji dokonywano ponad 10 razy),

¹⁹⁰ Ioseb Keczakmadze (ur. 27.03.1939 w Macharadze – obecnie Ozurgeti, zm. 24.03.2013 r.) gruziński kompozytor, Ludowy Artysta GSRR, były doradca ministra kultury Gruzji.

która w sposób zasadniczy, zmieniała model ustrojowy państwa, miała miejsce w 2010 roku. 15 października parlament uchwalił poprawki, radykalnie zmieniając kompetencje prezydenta państwa na rzecz premiera rządu. Zostały one ograniczone, kompetencje organu wykonawczego - prezesa rady ministrów i rządu, wzmocnione. Co najważniejsze, zmiany miały wejść w 2013 roku, po wyborach prezydenckich.¹⁹¹ O ile Micheil Saakaszwili i jego środowisko polityczne argumentowało, że wprowadzane zmiany miały usprawnić zarządzanie państwem, o tyle wśród polityków opozycji podniosły się liczne głosy krytyki, nazywające rzecz po imieniu – prezydent, którego druga kadencja kończyła się w 2013 roku, przygotowywał się w ten sposób do dalszego sprawowania władzy, tym razem na stanowisku premiera, o szerokich, „prezydenckich” uprawnieniach i kompetencjach. Według wprowadzonego modelu ustrojowego, prezydent państwa pozostawał głową państwa, głównodowodzącym armią, lecz pozostałe jego obowiązki sprowadzały się do funkcji reprezentacyjnych. Dlatego pozycja polityczna następcy Micheila Saakaszwilego, czwartego prezydenta Gruzji Giorgiego Margwelaszwilego, była znacząco słabsza, zależna od woli większości parlamentarnej i rządu. Kolejny raz okazało się, że Saakaszwili traktuje prawo, w tym ustawę zasadniczą, jak zbiór przepisów którymi dowolnie można żonglować, zmieniając je w dowolnej chwili, w dodatku w celu osiągnięcia krótkoterminowego celu politycznego. Brak było w tych działaniach motywów związanych z tworzeniem jednej z podstawowych cech kultury politycznej, w tym przypadku kultury prawnej państwa, jakim jest obyczaj poszanowania prawa, utrwalanie jego zasad i powielanie tradycji związanej z jego stosowaniem.

IV.3.5. Propaganda polityczna.

Jedną z wyróżniających cech - tak prezydenturę Micheila Saakaszwilego, jak też w rezultacie jego działań, kształtującą nową kulturę polityczną Gruzji w okresie po Rewolucji Róż, była świadomie prowadzona, niezwykle intensywna propaganda polityczna nowego typu. Przy czym za propagandę polityczną rozumiemy tu „...celowe, realizowane poprzez metody perswazji i manipulacji, emocjonalno – intelektualne oddziaływania na świadomość jednostek i grup społecznych w celu modyfikacji i ewentualnej zmiany ich postaw politycznych i zachowań politycznych, zgodnie z interesami podmiotów polityki i władzy politycznej”.¹⁹²

¹⁹¹ <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-20/constitutional-reform-georgia-changing-to-stay-same>, dostęp: 05.10.2020 r.

¹⁹² red. A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wrocław 2000, s.459

We współczesnym świecie polityki, szczególnie gdy weźmiemy pod uwagę wcześniej wspomniane we „Wprowadzeniu” czynniki, idee i technologie ich wdrażania w życie społeczne krajów „nowych demokracji” przenikają do ośrodków władzy dość szybko i na trwałe zyskują zainteresowanie polityków realnie rządzących poszczególnymi państwami. Ponieważ od czasów zakończenia tak zwanej Zimnej Wojny „eksport demokracji” dokonuje się z jednego kierunku, mam na myśli Stany Zjednoczone Ameryki, nie trudno jest postawić i obronić tezę, że technologie sprawowania polityki, są powielane biorąc za matrycę przykład amerykański. Szczególnie jak już wspomniałem, dotyczy to krajów powstałych po upadku ZSRR, choć analiza polityki innych europejskich byłych krajów socjalistycznych (w tym Polski) w okresie po roku 1989, również dostarcza nam dość liczne i przekonujące dowody na słuszność tej tezy. Jedną z tych technologii, niezwykle skutecznie zastosowanych przez Micheila Saakaszwilego, były działania określane mianem „technik piarowych”, neologizmu pochodzącego od angielskojęzycznego skrótu *PR - Public Relations* (ang. relacje społeczne).

W latach 2004 do 2010 urząd prezydenta i rząd Gruzji zapłacili amerykańskim i europejskim firmom lobbingowym co najmniej ponad 2 mln USD.¹⁹³ Praktyka ta była powtarzana w latach następnych – w omawianym okresie Gruzja stała się liderem państw Kaukazu i Azji Centralnej, hojnie korzystając z usług amerykańskich lobbystów. Głównymi podmiotami z którymi pracowali gruzińscy politycy, były firmy: Orion Solution, która otrzymała (do 2010 roku) około 800 000,- USD. Właścicielem tej firmy był Randy Scheunemann, współpracownik senatora Johna McCaina. Służył mu radą w sprawach polityki zagranicznej. Warto zatrzymać się na chwilę przy tej postaci, ponieważ z czasem stał się niezwykle wpływowym bezpośrednim, bliskim doradcą prezydenta Gruzji, Micheila Saakaszwilego.

Do grupy beneficjentów rządowych zamówień propagujących gruzińskich polityków w USA, zaliczyć trzeba: Gephardt Group Government Affairs (kontrakt na 430 000,- USD); Podesta Group czy Aspect Consulting (kontrakt na 500 000,- EUR). Według raportu TI Georgia dla Micheila Saakaszwilego w latach 2004 – 2007 pracowała też firma Kreab, której prezesem był Karl Bildt, późniejszy minister Spraw Zagranicznych Szwecji. W 2010 roku firma ta reprezentowała też interesy m.in. rosyjskiej firmy Gazprom. Lobbing tych firm polegał głównie na budowaniu pozytywnego wizerunku medialnego zarówno polityków indywidualnie (Saakaszwilego) jak i prowadzonej przez niego (i rząd Gruzji) polityki. Stąd po roku 2004 nastąpił wysyp licznych artykułów, reklam, opinii, programów w stacjach

¹⁹³ <http://www.humanrights.ge/index.php?a=text&pid=11626&lang=eng>, dostęp: 05.10.2020 r.

telewizyjnych o zasięgu globalnym (CNN, BBC), jak i lokalnym (np. w Polsce). Praktyka kupowania za pieniądze podatników wymienionych wyżej produktów marketingowych, wzbudzała uzasadnione wątpliwości (np. organizacji pozarządowych takich jak wspomniana TI), jednak z drugiej strony, okazała się niezwykle skuteczną, nową praktyką charakteryzującą kulturę poradzieckiej Gruzji. Pozytywne wypowiedzi o Gruzji i jej młodym, energicznym prezydencie, wypowiediane przez ówczesnego prezydenta USA Baracka Obamę, czy wiceprezydenta Joe Bidena, robiły na społeczności międzynarodowej duże wrażenie. W ten sposób zbudowano międzynarodową pozycję Micheila Saakaszwilego i jego partii, która w niektórych kręgach politycznych odbiorców trwa do dziś.

IV.3.6. Scena teatru politycznego Gruzji.

Aleja Szoty Rustawelego (gruz. *rustawelis gamziri*) rozciąga się na przestrzeni prawie 2 kilometrów, stanowiąc główną oś komunikacyjną w ścisłym centrum prawobrzeżnego Tbilisi. Rozpoczyna ją plac Wolności (gruz. *tawisuplebis moedani*), kończy ją plac I Republiki (w latach 2005 – 2018 plac miał nazwę Rewolucji Róż) oraz skwer Szoty Rustawelego, z pomnikiem tego wielkiego gruzińskiego poety. Dalej aleja nosi imię byłego radzieckiego i gruzińskiego dysydenta, Meraba Kostawy. Dla pełnego obrazu należy wymienić najważniejsze obiekty o znaczeniu politycznym lub publicznym, znajdujące się przy samej alei lub w jej pobliżu. Dla badacza opisującego ważne elementy składające się na kulturę polityczną, w tym przypadku Gruzinów, ma to istotne znaczenie. Wiele z tych obiektów stanowiło i nadal stanowi tło lub wręcz pretekst do skupiania wokół siebie obywateli, wyrażających swoje poglądy, a więc prezentujących swoje postawy polityczne w różnoraki sposób: składających petycje lub listy protestacyjne, demonstrujących, wiecujących, pikietujących, okupujących czy wręcz walczących z siłami porządkowymi państwa. Aleja Rustawelego stanowi rodzaj współczesnej tbiliskiej *agory* gruzińskiego społeczeństwa i jest doskonałym przykładem na funkcjonowanie trudnej, ale jednak demokracji uczestniczącej, czasem noszącej znamiona demokracji wiecowej w gruzińskim społeczeństwie, stanowiącej wyróżnik kultury politycznej tego narodu, czy to wśród narodów innych państw poradzieckich, czy na samym Kaukazie Południowym. Jak już wspomniano, aby lepiej zrozumieć znaczenie tego miejsca należy wymienić wszystkie najważniejsze instytucje i obiekty, które tam się znajdują. Ich opis i znaczenie dla wyjaśnienia form kultury politycznej w Gruzji opiszemy w dalszej części.

Zaczynając od wspomnianego placu Wolności (w czasach ZSRR plac nosił nazwę Lawrentija Berii, a następnie Włodzimierza I. Lenina – do 1991 roku. Tam też umiejscowiony

był pomnik wodza Rewolucji Październikowej) zwrócić trzeba uwagę na usytuowanie placu w strukturze miasta, jego położenie geograficzne oraz przeszłe funkcje społeczne. W oczywisty sposób implikują one współczesne, te zaś odnoszą się wprost do kulturowych – symbolicznych i politycznych, a także komunikacyjnych.

W samym środku placu Wolności usytuowany jest Pomnik Wolności - kolumna zwieńczona rzeźbą patrona i symbolu Gruzji - św. Jerzego walczącego ze smokiem, stanowiącego godło tego państwa. Pomnik został odsłonięty 23 listopada 2006 roku w trzecią rocznicę Rewolucji Róż. Należy wspomnieć w tym miejscu o autorze – wybitnym radzieckim, nie jest to przejęzyczenie, rzeźbiarzu, malarzu – Zurabie Konstantinowiczu Ceretelim (gruz. ზურაბ კონსტანტინეს ძე წერეთელი). Biografia urodzonego w 1934 roku w Tbilisi artysty, zamieszkałego na stałe w Moskwie, stolicy Federacji Rosyjskiej (w 2003 roku otrzymał obywatelstwo tego kraju) stanowi jeden z przykładów złożoności losów mieszkańców byłego ZSRR. Narodowy Artysta GSRR, Ludowy Artysta ZSRR. Zurab Cereteli jest autorem o rozpoznawalnym stylu i manierze, autorem wielu monumentalnych rzeźb umieszczonych w przestrzeni publicznej rosyjskich, europejskich a także amerykańskich miast. Oprócz wymienionego wyżej obiektu, wspomnijmy tu niektóre z nich: moskiewski pomnik „Przyjaźni na wieki” odsłonięty w 1983 roku w dwusetną rocznicę „przyłączenia Gruzji do Rosji”; pomnik Ofiar Faszyzmu na Górze Pokłonnej w Moskwie; pomnik Piotra Wielkiego w Moskwie; monumentalny pomnik Historii Gruzji w Tbilisi; pomnik Jana Pawła II w Ploërmel we Francji (którego likwidacji domagały się w 2017 roku lokalne władze samorządowe, z uwagi na wyeksponowany na nim katolicki krzyż); pomnik ofiar Walki Przeciwko Światowemu Terroryzmowi w Bayonne (USA) nad rzeką Hudson (z widokiem na Manhattan w Nowym Jorku – przypominający o tragedii 11 września 2001 roku. Pomnik ten został odsłonięty 16 września 2005 roku w obecności prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina); pomnik Wielkiej Trójki – Churchilla, Roosevelta i Stalina odsłonięty w 2015 roku w Jałcie na Krymie z okazji przypadającej 70 rocznicy zakończenia II Wojny Światowej. Zurab Cereteli od 1997 roku piastuje funkcję prezydenta Rosyjskiej Akademii Sztuk Pięknych.¹⁹⁴

W dalszej kolejności należy wymienić budynek tbiliskiego Magistratu, obecnie siedzibę części władz samorządowych (zwany potocznie „Starą Merią” z uwagi na to, że główna siedziba mera miasta znajduje się w nowo wybudowanym, większym gmachu przy ulicy Szartawy). Miejsce to, oprócz budynku byłej Rady Najwyższej - parlamentu (którego siedziba

¹⁹⁴ http://www.rah.ru/the_academy_today/president/, dostęp: 3.08.2017 r.

została w roku 2011 przeniesiona do Kutaisi, drugiego co do wielkości miasta Gruzji), stanowi tło scenograficzne wielu publicznych zgromadzeń. O najważniejszych z nich, odbywających się w omawianym okresie prezydentury Micheila Saakaszwilego, jak już wspomniano, powiemy w dalszej części pracy.

Przy placu znajduje się również amerykański hotel Marriott, wschodnia pierzeja o charakterze mieszkalno – handlowym oraz przylegający skwer imienia Aleksandra Puszkina ze znajdującym się tuż za nim budynkiem Muzeum Sztuk Pięknych. W gmachu tym w okresie Imperium Rosyjskiego mieściło się seminarium duchowne, do którego uczęszczał Iosif Wissarionowicz Dżugaszwili.

Kolejne miejsca ważne z uwagi na ich funkcje publiczne, to: stacja metra Plac Wolności, gmach byłego pałacu Namiestnikowskiego, Muzeum Narodowe ze stałą ekspozycją Muzeum Radzieckiej Okupacji, Szkoła Publiczna nr 1, prawosławna cerkiew Kaszweti p.w. św. Jerzego, Galeria Narodowa, kolejny hotel Marriott, Teatr im. Szoty Rustawelego, Państwowy Instytut Teatralny, Opera im. Zacharego Paliaszwilego, międzynarodowa księgarnia Prospero, biura kilku partii politycznych, budynek Gruzińskiej Akademii Nauk i wreszcie Muzeum Meraba Kostawy.

Domykający aleję Rustawelego od strony zachodniej dotychczasowy plac Rewolucji Róż w roku 2018, w 100 lecie odzyskania przez Gruzję niepodległości, przemianowano na plac I Republiki, nawiązując tym samym do okresu istnienia Gruzińskiej Republiki Demokratycznej, to jest do lat 1918 – 1921. W okresie ZSRR plac nosił nazwę Republiki. Podejmując decyzję o ponownej zmianie nazwy, Rada Miasta Tbilisi uznała tym samym wyższość tradycji pokojowej, demokratycznej, symbolicznie odżegnując się od gwałtownych doświadczeń rewolucyjnych w historii gruzińskiego państwa. Decyzja ta była również podyktowana bieżącą polityką wewnętrzną – wybrany w wyborach samorządowych w 2017 roku mer Tbilisi Kachaber (Kacha) Kaladze, sprawował swój urząd dzięki poparciu partii Gruzińskie Marzenie, której w tym okresie był sekretarzem generalnym. Chodziło więc także o usunięcie z przestrzeni publicznej nazwy jednego z dwóch najważniejszych placów miasta, upamiętniającej działania Micheila Saakaszwilego i jego zwolenników w 2003 roku, a więc znienawidzonych konkurentów politycznych. Kaladze posunął się nawet do nazwania Saakaszwilego „...największym politycznym klaunem Gruzji”.¹⁹⁵

Założenie architektoniczne, opracowane przez architekta Otare Kalandariszwilego (i G. Pocchiszwilego) w roku 1967, zakładało utworzenie w tej części centrum miasta

¹⁹⁵ <https://www.interpressnews.ge/en/article/99633-tbilisi-mayor-saakashvili-has-become-a-clown/>, dostęp: 15.12.2018 r.

reprezentacyjnego hotelu (Iweria) dla krajowych i zagranicznych turystów oraz dużej przestrzeń dla organizacji defilad wojskowych, pochodów i manifestacji politycznych, jak na przykład obowiązkowe i należące do rytuału politycznego w czasach ZSRR obchody dnia pracy, przypadające tradycyjnie 1 maja czy kolejnych rocznic Rewolucji Październikowej z 1917 roku. O ile hotel powstał na przełomie lat 60-tych i 70-tych XX w. stając się atrakcją Tbilisi (najwyższy budynek w mieście), o tyle plac pochodów i defilad ukończono w dopiero w 1983 roku. Wybudowano tam również ogromnych rozmiarów konstrukcję z żelbetonu - trybunę honorową przeznaczoną dla licznych przedstawicieli ówczesnych władz państwowych i partyjnych. Początkowo zdobiło ją godło Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Z czasem pojawiła się w centrum osadzona na cokole kilkumetrowych rozmiarów głowa wodza Rewolucji Październikowej, Włodzimierza Lenina. Ten symboliczny element dekoracji wpisujący się w rozbudowany rytuał władzy, szczególnie rozbudowany w państwie totalitarnym jakim był ZSRR, dopełniała apokaliptyczna konstrukcja siedmiu około 30 metrowych „naw” otwartych na przestrzał, zakończonych łukami, zwielokrotnionych wewnątrz przez mniejsze konstrukcje o podobnym kształcie. Konstrukcja ta przypominała ikonostas, stały element cerkwi prawosławnej. Oddziela on w cerkwi sferę *sacrum*, przeznaczoną wyłącznie dla kapłanów od sfery *profanum*, przeznaczonej dla wiernych, widzów lub uczestników nabożeństwa. W państwie, którego najważniejszy współtwórca, a następnie przywódca otrzymał wykształcenie w seminarium duchownym (Iosif Dżugaszwili), stając się następnie autorytarnym dyktatorem, takie nawiązanie i podkreślenie sakralnego charakteru władzy nabierało realnego, skutecznego ale też niezwykle cynicznego znaczenia.

Ów niezwykły element architektury tbiliskiego pejzażu politycznego lat 80 – tych i 90 – tych XX w., spełniający wymagane przez komunistów cechy ułatwiające podświadome sakralizowanie władzy (dodajmy każdej władzy), nazwany został przez pozostające w twórczej symbiozie z władzą, lecz nie pozbawione ironii i zdrowego rozsądku gruzińskie społeczeństwo – „Uszami Andropowa”. Towarzysz Jurij Andropow, będący sekretarzem generalnym KPZR w latach 1982 – 1984, wcześniej kierujący Komitetem Bezpieczeństwa Państwowego przy KC KPZR (KGB) (1967 – 1982), odwiedził Tbilisi w roku 1983, na zaproszenie pozostającego z nim w bardzo dobrych relacjach, ówczesnego I sekretarza KC KPG, Eduarda Szewardnadzego.

„Uszy Andropowa” zostały zburzone w 2005 roku, zgodnie z decyzją prezydenta Micheila Saakaszwilego. Plac otrzymał nazwę Rewolucji Róż. Nie odnotowano sprzeciwu poprzednika na urządzie prezydenta ani licznych politycznych zwolenników cały czas go otaczających. Dekoracja z pewnego okresu najnowszej historii Gruzji zużyła się, więc można

ją było bezpiecznie usunąć. Kultura polityczna projektu politycznego pod nazwą „Nowa Gruzja” wymagała innych elementów, tworzących nową scenografię w kolejnej odsłonie rytuałów władzy. Władzy, która mościła w zbiorowej świadomości społeczeństwa swoje własne legowisko.

IV.3.7. Wojna jako czynnik sprawczy międzynarodowego zainteresowania sprawami Gruzji oraz skutecznego odwracania uwagi społecznej od wewnętrznych problemów państwa.

Kluczowym dokumentem zawierającym opis okoliczności konfliktu, który rozpoczął się w nocy z 7 na 8 sierpnia 2008 roku pomiędzy siłami gruzińskimi z jednej strony oraz południowoosetyjskimi, abchaskimi i rosyjskimi z drugiej, jest „Raport w sprawie konfliktu w Gruzji” przygotowany przez Niezależną Międzynarodową Misję Wyjaśniającą w sprawie Konfliktu w Gruzji sporządzony w sierpniu, a przedstawiony Radzie Ministrów UE we wrześniu 2009 roku.¹⁹⁶ Raport został przygotowany przez grono ekspertów (w tym 3 z Polski) pod kierownictwem doświadczonej szwajcarskiej dyplomatkę, ambasador Heidi Tagliawini. Do czasu wyznaczenia jej do przeprowadzenia w imieniu Unii Europejskiej tej niezwykle delikatnej i wymagającej misji, dysponowała ona wcześniejszym doświadczeniem między innymi z pracy w szwajcarskiej placówce dyplomatycznej w Moskwie w okresie ZSRR, a następnie po rozpadzie Związku Radzieckiego w Czeczenii (1995) oraz Gruzji (1998 – 1999). Zresztą jej gruzińskie zaangażowanie związane z pełnieniem funkcji zastępcy szefa misji obserwacyjnej ONZ w tym kraju, następnie osobistego przedstawiciela przewodniczącego OBWE na Kaukazie (w latach 2000 – 2001) i wreszcie szefa misji obserwacyjnej ONZ w Gruzji (2002) były głównymi argumentami przemawiającymi za wyznaczeniem jej do sporządzenia wymienionego wyżej raportu. 21 listopada 2008 roku została szefem misji, która oficjalnie rozpoczęła pracę 2 grudnia 2008 roku.¹⁹⁷ Trudno zatem nie zauważyć, że była to osoba o niezwykłym doświadczeniu i merytorycznym przygotowaniu, ponadto reprezentująca tradycyjnie niezaangażowaną organizacyjnie (w UE i NATO), „z zasady” bezstronną stronę szwajcarską. Jeśli więc dyplomata tej rangi we współpracy z członkami Wysokiego Komitetu Doradczego oraz ekspertami z dziedziny wojskowości, prawa, historii oraz polityki firmuje swoim nazwiskiem oficjalny dokument UE, należy mieć pewność, że dołożono wszelkich

¹⁹⁶ „Raport w sprawie konfliktu w Gruzji”, *Międzynarodowy Przegląd Polityczny* nr 1 (25) / 2010, s. 70-108.

¹⁹⁷ https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/110370.pdf, dostęp: 12.07.2020 r.

starań, aby wiedza zebrana w toku jego przygotowania była maksymalnie pełna, a sposób opracowania raportu równie wyczerpujący co obiektywny.

„...zadanie Misji Wyjaśniającej jest ściśle ograniczone tylko do ustalenia faktów. Nie jest ona trybunałem. Ponadto Misja jest zdania, że na Południowym Kaukazie nie zapanuje pokój, dopóki nie osiągnie się wspólnego zrozumienia faktów”.¹⁹⁸ Tak brzmi jeden z początkowych akapitów raportu. Ponadto czytamy dalej: „Nie ma lepszej drogi do zrozumienia źródeł konfliktu w Gruzji, jak poprzez umysły tych, którzy brali w nim udział oraz tych, którzy w jego wyniku cierpieli. Zrozumiemy wtedy, że wszystkie strony konfliktu mają swoje żale i pretensje a także, że ich działania miały swoje źródła w ich doświadczeniu i pamięci”.¹⁹⁹ Jest to podstawa do dalszej obiektywnej próby opisanego całego konfliktu.



Internetowa ulotka (mem) z okresu wojny w 2008 roku podkreślający straty terytorialne Gruzji pod rządami Eduarda Szewardnadzego (utrata Abchazji) oraz Micheila Saakaszwilego (utrata Osetii Południowej) wobec integralności terytorialnej gruzińskiego państwa z okresu rządów prezydenta Zwiada Gamsachurdii.

(fot. ze zbiorów autora).

Występujący przed komisją śledczą w gruzińskim parlamencie, były ambasador Gruzji w Federacji Rosyjskiej (w okresie kwiecień – listopad 2008 r.) Erosi Kicmariszwili, zeznał, że „Rosja była przygotowana na tę wojnę, ale gruziński przywódca jako pierwszy rozpoczął akcję wojskową”.²⁰⁰ Ponadto stwierdził: „...gruzińscy urzędnicy powiedzieli mi w kwietniu,

¹⁹⁸ „Raport w sprawie konfliktu w Gruzji”, *Międzynarodowy Przegląd Polityczny* nr 1 (25) / 2010, s. 70.

¹⁹⁹ Tamże, s. 75.

²⁰⁰ <https://www.reuters.com/article/us-georgia-commission/georgia-war-hearing-marred-by-angry-exchanges-idUSTRE4AO7SL20081125>, dostęp: 28.06.2020 r.

że planują rozpoczęcie wojny w Abchazji [...] i dostali zielone światło od rządu Stanów Zjednoczonych”. Zeznał też, że „...rząd gruziński postanowił później rozpoczęcie wojny w Osetii Południowej, innym regionie, a następnie kontynuować w Abchazji”. Według relacji dziennikarzy, w czasie przesłuchania padły też słowa: „Amerykańscy urzędnicy konsekwentnie mówili, że ostrzegali Micheila Saakaszwilego przed działaniem w dwóch enklawach, w których stacjonowali rosyjscy żołnierze sił pokojowych”. Prace komisji transmitowane były na żywo przez gruzińską telewizję, a zeznania wspomnianego świadka wywołały furję zwolenników prezydenta Micheila Saakaszwilego, m.in. Giorgiego (Giwi) Targamadzego, przewodniczącego parlamentarnej Komisji Obrony i Bezpieczeństwa, deputowanego Zjednoczonego Ruchu Narodowego, który rzucił w niego ostrym przedmiotem.²⁰¹ Przewodniczący komisji, deputowany Paata Dawitaia zapowiedział wszczęcie postępowania karnego wobec Erosiego Kicmariszwilego z powodu rzekomych „zaniedbań zawodowych”. Natomiast ówczesny wiceminister Spraw Zagranicznych Gruzji Giga Bokeria nazwał jego zeznania „nieodpowiedzialnymi” oraz „bezwstydnym zmyśleniem”. Sam świadek wychodząc z sali przesłuchań, powiedział do dziennikarzy: „...nie chcę słuchać prawdy”.²⁰²

W dniu 15 lipca 2014 roku Erosi Kicmariszwili został znaleziony z raną postrzałową głowy, we własnym samochodzie, zaparkowanym na podziemnym parkingu domu, w którym mieszkał wraz z rodziną w Tbilisi.

Za odmienną od oficjalnej wersją wydarzeń działań wojennych z sierpnia 2008 roku, stanowiącą oczywisty element prowadzonej wojny hybrydowej (propagandowej) pomiędzy Gruzją i Rosją, przekazywaną przez samego prezydenta Micheila Saakaszwilego, poszczególnych ministrów rządu i urzędników aparatu władzy, aż po zagranicznych sprzymierzeńców Gruzji (w tym głównie polityków partii republikańskiej w Stanach Zjednoczonych AP czy niektórych przywódców europejskich), świadczą też ujawniane w latach następnych relacje świadków rozmów, decyzji i podejmowanych działań przez gruzińskie kierownictwo. Za przykład może tu posłużyć treść wypowiedzi jednej z najbardziej znanych gruzińskich dziennikarek, osoby prowadzącej liczne interesy na terenie Federacji Rosyjskiej, w istocie dość kontrowersyjnej postaci rosyjskiego życia publicznego, Tinatin (Tina) Kandelaki.²⁰³ W czerwcu 2020 roku, rozmowie z wspomnianym już wyżej ukraińskim dziennikarzem Giorgijem Gordonem powiedziała ona, że była świadkiem (w

²⁰¹ <https://www.tvp.info/318124/gruzińskich-parlamentarzystow-ponosza-emocje>, dostęp: 28.06.2020 r.

²⁰² <https://www.nytimes.com/2008/11/26/world/europe/26georgia.html>, dostęp: 28.06.2020 r.

²⁰³ Tinatin (Tina) Kandelaki – ur. w 1975 roku w Tbilisi gruzińska dziennikarka, producent telewizyjny, absolwentka Rosyjskiego..., współwłaścicielka firmy A oraz sieci gruzińskich restauracji.

trakcie jednego ze spotkań w obecności byłego prezydenta Eduarda Szewardnadzego), jak Micheil Saakaszwili poinformował zebranych o chęci podjęcia działań militarnych przeciwko Osetii Południowej i Abchazji, co wiązało się z podjęciem działań o podobnym charakterze również wobec jednostek rosyjskich.²⁰⁴ Choć Micheil Saakaszwili wziął udział w nagraniu wywiadu telewizyjnego u Giorgija Gordona kilka dni później niż Tinatin Kandelaki, nie zdementował słów swojej byłej znajomej.

IV.3.8. Kultura polityczna badaczy, czyli historia w służbie polityki.

Jednym z ciekawszych przejawów kultury politycznej współczesnej Gruzji, jest polityka historyczna prowadzona przez władze instytucji państwowych, środowiska polityczne czy kręgi naukowe. Dotyczy ona szczególnie interpretacji faktu i okresu po Traktacie Giorgijewskim (1801), następstw I wojny Światowej i faktu powstania Republiki Gruzji w 1918 roku, utraty faktycznej niepodległości i włączenia republiki w skład ZSRR po 1921 roku, udziału Gruzji w II Wojnie Światowej, a także samej istoty pozostawania Gruzji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich do 1991 roku.

W wydany w roku 2009 podręczniku historii Gruzji²⁰⁵, przeznaczonym dla studentów szkół wyższych, autorstwa profesorów historii Państwowego Uniwersytetu im. Ilii Czawczawadzego w Tbilisi, w rozdziale zatytułowanym „Gruzja w latach II Wojny Światowej. Czy była to wojna patriotyczna dla Gruzinów czy nie?”, znajdujemy taką oto interpretację faktu uczestnictwa Gruzji w II Wojnie Światowej cyt.: „Wojna światowa która zaczęła się 1 września 1939 roku, gdy Niemcy najechali (ang. *invaded*) na Polskę, a skończyła się 2 września 1945 kapitulacją Japonii, była wielką zmianą (ang. *challenge*) dla Gruzji. Gruzja bierze udział w tej wojnie jako państwo członkowskie Imperium Radzieckiego. Nikt jej nie pytał, czy chce wziąć w tym udział czy nie”. I dalej: „...wojna pomiędzy Niemcami a Związkiem Radzieckim będzie nazywana wielką wojną patriotyczną [Wielką Wojną Ojczyźnianą – przyp. M.O.]. Ale czy była to wojna patriotyczna dla Gruzinów?” – pytają autorzy.

Warto przy tym zauważyć, że wydawcą książki była między innymi profesor historii G. Alasania, matka ówczesnego prezydenta kraju M. Saakaszwilego.

Dystansowanie się od polityki, a nawet uczestnictwa w ZSRR było stałym i wydaje się, że dominującym elementem polityki historycznej Gruzji w omawianym przez nas okresie 2004 –

²⁰⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=BRPuHFd0sSc>, dostęp: 28.06.2020 r.

²⁰⁵ N. Asatiani, O. Janelidze (Dżanelidze), *History of Georgia*, Tbilisi 2009, s. 389

2013. Przykładem może być zorganizowanie placówki muzealno – edukacyjnej pod nazwą Muzeum Radzieckiej Okupacji w Tbilisi, o czym w dalszej części.

Abchazja. Fundamentalnym problemem politycznym (związanym z integralnością terytorialną państwa) z jakim kolejni prezydenci i rządy odradzającej się (po rozpadzie ZSRR) niezależnej Republiki Gruzji musieli się zmierzyć, pozostawała i nadal pozostaje kwestia abchaska. Współczesne postrzeganie dylematów identyfikacji politycznej Abchazji, należy rozpocząć od refleksji natury historycznej. Orientacja gruzińska, identyfikująca ten region jako jednoznacznie stanowiący część Gruzji tak w sensie historycznym, kulturowym (w tym etnicznym) jak i politycznym wskazuje na zakorzenioną głęboko w przeszłości wspólnotowość procesu historyczno – kulturowego plemion zamieszkujących to terytorium. Rozwijający się od VI w. p.n.e. proces rozwoju cywilizacyjnego zamieszkujących ten teren plemion, doprowadził do powstania Państwa Kolchidy. Odwołując się do starożytnych źródeł historycznych, jego terytorium określa się w sposób następujący: na północy od ujścia rzeki Czorochy (starożytna Apsar) oraz miejscowości Gagra i Picunda, a na wschodzie ograniczonego twierdzą Suramską (Suramskij chriebt). Zajmowało zatem, włączając w to terytorium Abchazji, teren współczesnej zachodniej Gruzji. Warto tu przy okazji przypomnieć termin Wschodniego Przyczarnomorza (*Wostocznoje Priczernomorie*), które funkcjonuje w literaturze historycznej tak Gruzji, jak i innych państw regionu.²⁰⁶ Pozwala ono na interesujące interpretacje tak zwolennikom jak i przeciwnikom wspólnotowości Abchazji i Gruzji. Doktor nauk historycznych Kachaber Pipia, autor wspomnianego artykułu, podpisuje swoje tekst „jako profesor Państwowego Uniwersytetu w Suchumi (Gruzja)”. Wchodząc w spór natury historycznej z Jurijem Woronowem, badaczem reprezentującym opcję abchaską, to jest samostanowienia państwa i narodu Abchazji od państwa gruzińskiego, pokazuje jak bliskim współczesnym członkiem gruzińskiego społeczeństwa, są dylematy natury przynależności państwowej. Identyfikuje ono Państwo Kolchidy jako część (kolonię) antycznego świata Hellady.

Zagadnienie to wymaga osobnych, pogłębionych studiów, wykraczających poza zakres pracy.

²⁰⁶ Kachaber Pipia, *Iz istorii Kolchidskowo Carstwa (Ob oczierednoj popytkie falsifikacji istorii)*, s. 37 (w:) Kawkaz i Mir Nr 20, Tbilisi 2015

W działaniach prezydenta i rządu w dziedzinie polityki historycznej, należy zauważyć również osobny nurt, związany z dopełnieniem kontaktów z przedstawicielami gruzińskiej emigracji z lat 20 – tych XX w. i nadaniu im znacznie wyższej rangi. Jednym z przykładów realizowanej przez Micheila Saakaszwilego oraz przedstawicieli rządu m.in. w osobie ministra stanu ds. diaspory Mirza „Papuna” Dawitaja była kwestia odzyskania przez państwo gruzińskie nieruchomości w podparyskiej miejscowości Leuville-sur-Orge. Znajdował się tam zajmowany od 1922 roku, a nabyty w 1927 roku ze środków publicznych wywiezionych z Gruzji przez przedstawicieli mienszewickiego rządu udającego się na emigrację, XVIII wieczny pałacyk myśliwski, w którym z czasem umieszczono jego siedzibę. Miejsce to stało się też centrum gruzińskiej emigracji na zachodzie Europy, dom zaś nazwano „gruzińskim zamkiem”²⁰⁷. Co za tym idzie znajdowało się tam również archiwum rządu na uchodźstwie (władze Francji uznawały gruziński rząd do roku 1933). O ile starania gruzińskich władz o formalne i oficjalne przekazanie do Gruzji prawa do spuścizny po działalności rządu kierowanego przez premiera Noj Żordanię oraz jego następców rozpoczęły się jeszcze w okresie prezydentury Eduarda Szewardnadzego, który gościł w tym miejscu w 1997 roku, to zakończyły się one niepowodzeniem. Potomkowie gruzińskiej emigracji we Francji mieli poważne zastrzeżenia co do wiarygodności i moralnego prawa do przejęcia ich historycznego dziedzictwa przez funkcjonariuszy rządu byłego ministra spraw zagranicznych ZSRR, choć spotkania z władzami samorządowymi były pełne kurtuazji i przyjaznych gestów. Efektem nawiązywania bliższych relacji pomiędzy przedstawicielami starej emigracji i współczesnych władz Gruzji, stały się organizowane od listopada 2003 roku dni francusko – gruzińskiej kultury Leuville-sur-Orge. Przełom nastąpił dopiero po wizycie prezydenta Micheila Saakaszwilego, która odbyła się w dniu 8 marca 2004 roku, a więc niespełna 2 miesiące po objęciu przez niego władzy. Po wizycie nowego prezydenta rozpoczęto intensywną współpracę pomiędzy przedstawicielami organizacji reprezentujących dorobek materialny i duchowy gruzińskiej emigracji, a przedstawicielstwem dyplomatycznym Gruzji we Francji i władzami w kraju. Znaczącym efektem współpracy oraz niewątpliwym sukcesem Saakaszwilego w dziedzinie polityki symbolicznej kształtującej nową kulturę polityczną, było sprowadzenie prochów jednego z najważniejszych przywódców przeprowadzonego w sierpniu 1924 roku powstania przeciwko bolszewickim władzom w Gruzji, pułkownika Kaichosro „Kakucy” Czolokaszwilego²⁰⁸.

²⁰⁷ http://www.samchoblo.org/agf_leuville_sur_orge.htm, dostęp: 04.02.2019 r.

²⁰⁸ Kaichosro „Kakuca” Czolokaszwili – (1888 – 1930) – oficer armii Imperium Rosyjskiego gruzińskiego pochodzenia - służył od 1907 roku. W 1919 roku, w okresie tzw. I Republiki, sprawował urząd zastępcy ministra

Jego doczesne szczątki przewiezione zostały w listopadzie 2005 roku z Francji do Tbilisi i w uroczysty sposób, z udziałem najważniejszych osób w państwie, w tym Katolikosy - Patriarchy całej Gruzji Eliasza II pochowane w gruzińskiej narodowej nekropolii - Panteonie pisarzy i osób publicznych położonym wokół cerkwi św. Dawida, na zboczu Świętej Góry (gruz. *mtacminda*) w Tbilisi. Było to jedno z najważniejszych wydarzeń o charakterze patriotycznym w dziejach odrodzonego państwa gruzińskiego. Dopełnieniem współpracy z ośrodkiem w Leuville-sur-Orge było zapowiedziane przez Saakaszwilego w październiku 2010 roku, przekazanie całego majątku nieruchomości wraz z archiwum, biblioteką i innymi dobrami i pamiątkami po najważniejszych przedstawicielach rządu na emigracji, państwu gruzińskiemu. Powołując się na otrzymany w październiku 2010 roku list od Rady Powierniczej ośrodka, składającej się z potomków członków rządu, Micheil Saakaszwili zapowiedział zaangażowanie się władz w Tbilisi w przejęcie i opiekę nad „gruzińskim zamkiem” we Francji. Przytoczony list zawierał zgodę Rady na bezwarunkowy zwrot państwu i zrzeczenie się obowiązków powierników nad majątkiem zgromadzonym w Leuville-sur-Orge. Rada wyraziła wówczas przekonanie, że Gruzja spełniała wszystkie cechy wymagane dla demokratycznego i niepodległego państwa, respektowanego przez społeczność międzynarodową. Długą procedurę przekazania rozpoczęto 26 maja 2011 roku, w dniu święta narodowego. Wspomniany wyżej gruziński minister Mirza „Papuna” Dawitaja zobowiązał się wówczas do utworzenia tam nowoczesnego muzeum i biblioteki poświęconej losom i dorobkowi emigracyjnych rządu na uchodźctwie we Francji. Zaangażowanie rządu w Tbilisi dotyczyło również miejscowego cmentarza, który do współczesnych nam czasów nabrał cech gruzińskiej zagranicznej nekropolii. Jednak wymagania członków Rady Powierniczej okazały się skomplikowane i trudne do spełnienia. Całość prac nabrała jednak profesjonalnego i mniej propagandowego znaczenia dopiero w 2014 roku, między innymi z inicjatywy kolejnego prezydenta Giorgiego Margwelaszwilego, który zobowiązał się do przeznaczenia części potrzebnych środków finansowych ze swojego Funduszu Rezerwy. Ostatecznie dopiero we wrześniu 2015 roku, kolejny minister ds. diaspory Gela Dumbadze, mógł przeznaczyć dalsze środki finansowe w wysokości 107 000 euro (wówczas równowartość 285 000 lari) aby uregulować wszelkie szczegóły dotyczące przekazania własności na rzecz Gruzji. Wizyta Giorgiego Margwelaszwilego w kwietniu 2016 roku rozpoczęła proces wieńczący dzieło przejęcia formalnego zwierzchnictwa i własności nad majątkiem w Leuville-sur-Orge. List

spraw wojskowych. Następnie został jednym z dowódców powstania przeciwko bolszewickim władzom w Gruzji, w sierpniu 1924 roku. Po upadku powstania i zakończeniu walk na emigracji w Europie (głównie we Francji).

intencyjny pomiędzy władzami państwowymi Gruzji i potomkami rządu na uchodźstwie podpisano w Tbilisi 26 maja 2016 roku, w kolejną rocznicę powstania Gruzjińskiej Republiki Demokratycznej. Dla podkreślenia symbolicznego znaczenia tej uroczystości, nastąpiło to u stóp historycznej siedziby rządu w 1918 roku, która mieściła się w byłym pałacu wicekróla Kaukazu – m.in. namiestnika cara Mikołaja I księcia Michaiła Siemionowicza Woroncowa. Z przyczyn proceduralnych, faktyczne przekazanie nastąpiło kilka miesięcy później, 23 września tego samego roku we Francji, gdzie w obecności m.in. gruzińskiego ministra sprawiedliwości Tei Culukiani nastąpiło przekazanie majątku w Leuville-sur-Orge gruzińskim władzom państwowym. Dom wraz przylegającymi nieruchomościami wraz z 4,5 hektarową posiadłością, został poddany renowacji, na którą w ciągu 10 lat przeznaczono łącznie około 5,6 mln euro (14,5 mln lari).²⁰⁹ W rezultacie tak spełnionej potrzeby politycznego i symbolicznego gestu prezydentów Szewardnadzego i Saakaszwilego, skutecznie dopełnione przez Giorgiego Margwelaszwilego, we współpracy z rządami Bidziny Iwaniszwilego, Iraklego Garibaszwilego i Giorgiego Kwirikaszwilego, Gruzja zyskała oddalone o 5000 kilometrów, położone prawie w sercu zachodniej Europy, doskonałe miejsce do promocji państwa, kultury i swoich bieżących interesów – małą francuską republikę gruzińską.

Po powojennym sukcesie Józefa „Stalina” Dżugaszwilego i Lawrentija Berii, którym w porozumieniu z władzami Francji, w tym z generałem Charlesem de Gaullem udało się sprowadzić w roku 1945 wywiezione przez przedstawicieli mienszewickiego rządu dobra narodowe w postaci m.in.: ponad 2 ton złotych sztab i monet, złotych królewskich krzyży królowej Tamar i króla Dawida IV Budowniczego, biżuterii z V w.n.e., ikon, starodruków i innych drogocennych pamiątek i dóbr kultury, skarbu narodowego (od 1934 roku stanowiącego własność rządu republiki Francuskiej) nad którym pieczę sprawował Eutymiusz Takaiszwili, historyk, archeolog i polityk, jeden z założycieli w 1917 roku uniwersytetu w Tbilisi, był to niewątpliwie akt symbolizujący powrót części historii i tradycji państwowości Gruzji, podkreślający pełne umocowanie polityczne władz w Tbilisi.

W dniu 20 stycznia 2008 roku w stolicy Gruzji, Tbilisi odbyło się zaprzysiężenie trzeciego prezydenta tego państwa na drugą kadencję. Następnego dnia Saakaszwili udał się do katedry Bagrati w Kutaisi, która symbolizuje Złoty Wiek polityki i kultury Gruzji, jej

²⁰⁹ www.agenda.ge/en/news/2016/2280, dostęp: 05.02.2019 r.

przesłą potęgę i jedność narodową. Przy grobie króla Jerzego I, który w XI wieku zjednoczył ziemie gruzińskie i przy domniemanym miejscu konsekracji króla Dawida IV Budowniczego (Aghmaszenebelego), w obecności patriarchy – katolikosa Eliasza II złożył przysięgę odbudowy i zjednoczenia państwa.

IV.3.9. Kultura, muzea - instytucje społeczne (wybrane przykłady).

Kolejnym przykładem specyficznie rozumianej i co ważniejsze, praktykowanej kultury politycznej, jest utrzymywanie przez gruzińskie państwo Muzeum Józefa Stalina w Gori oraz Muzeum Radzieckiej Okupacji, stanowiącego część Muzeum Narodowego w Tbilisi. Muzeum Stalina, powołane do życia w 1937 roku, uzyskało obecny kształt architektoniczny w 1951 roku. Ekspozycja stała otwarta została w 1957 roku i do dziś trwa w niezmienionej formie. Przedstawia, a właściwie gloryfikuje postać Stalina, jako jednego z najważniejszych polityków i wodzów XX wieku, postać historyczną, zwycięzcę w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej (1941 – 1945) faszyzmu. Sale muzeum pełne są pamiątek, wierszy pisanych w młodości, przedmiotów osobistego użytku, różnych podarunków z bratnich, socjalistycznych państw (w tym z Polski), dokumentów, a nawet maski pośmiertnej, znajdującej się w stylizowanej, parasakralnej kolumnowej Sali, gdzie zwiedzający musi specjalnie okrążyć postument z wyeksponowaną maską, mając dłuższą chwilę na refleksję związaną z przywódcą ZSRR. Dla mieszkańców miasta Gori, ale dla wielu starszych Gruzinów, pamięć o Stalinie stanowi do dziś ważny element identyfikacji narodowej, podkreślający znaczenie „Gruzina” w polityce międzynarodowej i jego wpływ na losy świata. Jediną modyfikacją ekspozycji stałej muzeum (całość kolekcji liczy około 60 tysięcy eksponatów), jest sala poświęcona ofiarom represji stalinowskich. Sala umieszczona jest w zaadaptowanym pomieszczeniu magazynowym, pod paradnymi schodami prowadzącymi na piętro muzeum, ku ekspozycji stałej. Wstydliwie schowana w zaułku, jest właściwie nieoznakowana, słabo wyposażona, zwyczajnie nieatrakcyjna. A przecież ofiary stalinowskich represji liczy się dziś w milionach – szacuje się, że istniejący od lat trzydziestych XX wieku Główny Zarząd Poprawczych Obozów Pracy (ros. *GULAG*), w których więziono i zmuszano do niewolniczej pracy zarówno pospolitych przestępców, ale również więźniów politycznych radzieckiej władzy, pozbawił życia około 30 milionów ludzi – Rosjan, Gruzinów, Polaków, ludzi wszystkich narodowości zamieszkujących to totalitarne państwo. Jedinym osiągnięciem władz gruzińskich władz, było usunięcie z centrum Gori, znajdującego się w pobliżu muzeum, monumentalnego pomnika Józefa Stalina. Nastąpiło to dopiero w 2010 roku, na wyraźną interwencję Micheila Saakaszwilego.

Przywoływana już w tej pracy niemiecka pisarka pochodzenia gruzińskiego Nino Charatiszwili, autorka powieści *Ósme życie*, w wywiadzie udzielonym polskiemu wydawcy jej dwutomowego dzieła, pozwala sobie między innymi na taką opinię: „...w Tbilisi istnieje na przykład Muzeum Okupacji. Nie jest to zgodne z historią, to jedynie część prawdy. Gruzini bolszewicy mieli znaczący wpływ na integrację ze Związkiem Radzieckim”.²¹⁰

W swoistym dialogu ze wspomnianym muzeum Stalina, dialogu historycznym, politycznym i mentalnym pozostaje powołane do życia w 2006 roku wspomniane wyżej Muzeum Radzieckiej Okupacji. Powstało z inicjatywy prezydenta Micheila Saakaszwiliego oraz ministra Nikoza Ruruy. Muzeum powstało jako propagandowa przeciwwaga nie tylko dla Muzeum Józefa Stalina, ale przede wszystkim jako próba zmanipulowania historii Gruzji w XX wieku. Główną tezą ekspozycji stał się muzeum, jest udowodnienie faktu „radzieckiej okupacji” tego państwa (jako niezależnego bytu politycznego) od roku 1921 do roku 1991, a więc do momentu upadku ZSRR. Autorzy ekspozycji prezentują około 3000 eksponatów, twierdząc, że w roku 1921 wraz z wkroczeniem Armii Czerwonej na teren Gruzji, nastąpiła okupacja, całkowicie pomijając udział gruzińskich bolszewików (Dzugaszwili, Beria, Ordżonikidze, Macharadze) w procesie budowy wspólnego radzieckiego państwa, sytuacji społecznej, gospodarczej, politycznej i militarnej upadłego po I Wojnie Światowej Imperium Rosyjskiego, państwa feudalnego, niedemokratycznego, dla wielu milionów ludzi, różnych narodowości, nie zapewniającego nie tylko dostatniego, ale nawet elementarnego poczucia dobrej jakości życia. Postulaty bolszewików, rodzącej się idei socjalizmu, budowy wspólnego państwa klasy pracującej, również w Gruzji i sąsiednich państwach Kaukazu Południowego, takich jak Armenia czy Azerbejdżan, trafiały przecież na podatny, społeczny grunt. Zatem teza o rzekomej „okupacji” jest tezą fałszywą, propagandową, niezgodną z historycznymi faktami. Jednoznacznie świadczy o próbie wykorzystania historii do celów politycznych, stanowiących przykład zmanipulowanej formy specyficznie rozumianej kalejdoskopowej kultury politycznej. Czy można być jednocześnie twórcą radzieckiej państwowości i okupować samego siebie?

IV.3.10. Architektura w służbie gruzińskiej władzy - „Okres Miszy”.

Deyan Sudjic, współczesny brytyjski krytyk i historyk projektowania, w 2002 roku kurator Biennale Architektury w Wenecji, w swojej publikacji pod tytułem *„Kompleks*

²¹⁰ Insa Wilke, *Zapomnienie jest złudzeniem*. Rozmowa z Nino Haratischwili, autorką *Ósmego życia*, na: <http://www.wydawnictwoznak.pl/wydarzenie/Zapomnienie-jest-zludzeniem/3128>, dostęp: 23.08.2017 r.

*gmachu. Architektura władzy*²¹¹ w rozdziale pierwszym odnoszącym się do motywów podejmowania przez polityków decyzji związanych z inwestycjami architektonicznymi pozostającymi w domenie publicznej, stwierdza wprost: „...w architekturze chodzi o władzę, a władcy budują, bo władcy zawsze budowali. Na najbardziej przyziemnym poziomie budowanie daje zajęcie i pozwala utrzymać w ryzach siłę roboczą, a także odzwierciedla możliwości, stanowczość i determinację władców. Architektura jest przede wszystkim sposobem na opowiedzenie o tych, dzięki którym powstaje”.²¹² Choć uwaga autora odnosi się do analizowanego przez niego projektu Wielkiego Meczetu nazwanego Matką Wszelkich Bitew w Bagdadzie, którego realizację przewidywał iracki przywódca Saddam Husajn w grudniu 1997 roku (projekt zrealizowano w 2002 roku), to dalszy wywód pozwala uogólnić refleksje również na innych ludzi polityki - wodzów, przywódców, dyktatorów a nawet, zdawałoby się demokratycznych polityków. Tym bardziej, że Gruzję od Iraku dzieli jedynie kilkaset kilometrów, a jak wspomniano już wcześniej, kraje te, pomimo różnicy religijnej stanowią część szeroko rozumianego Bliskiego Wschodu, ze wszystkimi dobrodziejstwami i mankamentami ich specyfiki kulturowej.

„W każdej kulturze politycznej architektura jest wykorzystywana w gruncie rzeczy racjonalnie i pragmatycznie, nawet jeśli odgrywa symboliczną rolę...” – pisze dalej D. Sudjic – „...dopiero gdy zaciera się granica między politycznym wyrachowaniem a psychopatią, architektura przestaje być kwestią praktycznej polityki, staje się fantazją, a nawet chorobą trawiącą swoje ofiary”.²¹³ Aby całkowicie rozszyfrować faktyczne intencje gruzińskich władz, posłużmy się jeszcze jednym, niezwykle cennym cytatem z omawianej pracy brytyjskiego historyka i krytyka sztuki, w którym dobitnie daje on wyraz swoim poglądom na bezpośrednie zaangażowanie polityków w kształtowanie „polityki symbolicznej” odwzorowywanej w tym przypadku w architekturze budowli publicznych w kierowanych przez siebie państwach: „Dlaczego Husajn tak kochał budować? Być może podążał za azjatycką i bliskowschodnią tradycją zatrudniania modnych architektów z Zachodu do projektowania prestiżowych inwestycji, aby dowieść, jak bardzo jest na czasie”.²¹⁴ Trudno nie zgodzić się z tymi celnymi uwagami. Jedną z omawianych form kultury politycznej w Gruzji w interesującym nas okresie, będzie więc „architektura władzy”.

Zaangażowanie prezydenta Micheila Saakaszwilego w kreowanie nowej, symbolicznej polityki historycznej, mającej swoje odzwierciedlenie w architekturze i przestrzeni publicznej,

²¹¹ D. Sudjic, *Kompleks gmachu. Architektura władzy*, Warszawa 2015

²¹² *Op. cit.*, s. 14

²¹³ *Op. cit.*, s.25

²¹⁴ *Op. cit.*, s.20

można podzielić na dwa zasadnicze nurty. Pierwszym z nich była polityka kreowania i reinterpretacji wydarzeń historycznych poprzez upamiętnienie ich w formie pomników, monumentów lub tablic pamiątkowych. Działania te wiązały się z koniecznością likwidacji innych podobnych elementów pochodzących z czasów GSRR, nie pasujących do proponowanej przez Saakaszwilego wizji historii, z uwagi na upamiętnianie innej wizji najnowszych dziejów gruzińskiego państwa. Proces ten, prowadzony przez młodego prezydenta Gruzji radykalnymi metodami, wpłynął w zasadniczy sposób na ukształtowanie kultury politycznej współczesnej Gruzji. Jeśli chodzi o likwidację pomników historii pochodzących z czasów ZSRR, to najbardziej spektakularnym było wysadzenie w grudniu 2009 roku *Monumentu Chwały* w Kutaisi, okazałych rozmiarów pomnika oddającego cześć wszystkim Gruzinom, których liczbę szacuje się na około 300 000 - żołnierzom i oficerom Armii Czerwonej, poległym w czasie II Wojny Światowej. Jego demontaż i wysadzenie przy pomocy dynamitu, jedna z ówczesnych przywódczyń opozycji, a późniejsza prezydent Salome Zurbiszwili określiła jako barbarzyństwo. „Jeśli chcemy o tym zapomnieć, jesteśmy krajem barbarzyńców, z barbarzyńskim prezydentem” – powiedziała.²¹⁵ Na miejscu tym wybudowano następnie nowy budynek parlamentu. W miejsce zbiorowego, ogólnonarodowego dalszego kultywowania pamięci o rodakach poległych w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej z lat 1941 – 1945, Micheil Saakaszwili wprowadził unowocześnioną wersję poległych na polu chwały bohaterów walk z 1921 roku (kadetów – zwanych z niemiecka junkrami - walczących z siłami bolszewickiej 11 Armii w lutym 1921 roku, w trakcie procesu przyłączania Gruzji do Rosji Radzieckiej), powstańców przeciwko władzy bolszewickiej z sierpnia 1924 roku, bojowników z okresu walk o Abchazję z lat 1992 – 1993 oraz wojskowych poległych w czasie działań wojennych pomiędzy Gruzją a Rosją, zwanych Wojną Pięciodniową, z sierpnia 2008 roku. Ofiarę gruzińskich wojskowych upamiętnił inny monument zwany *Pomnikiem Bohaterów*, umiejscowiony na pl. Bohaterów, tuż obok Grobu Nieznanego Żołnierza w Tbilisi. Symbolizująca heroiczną postawę Gruzinów przeciwko „sowieckiej okupacji”, 48 metrowa budowla ze szkła i metalu w kształcie trąby powietrznej sięgającej od ziemi aż do nieba, zaprojektowana została przez hiszpańskiego architekta Alberto Domingo Cabo, a jej odsłonięcie przez prezydenta Saakaszwilego nastąpiło 26 maja 2010 roku, w dniu święta niepodległości.²¹⁶ Na elementach pomnika wygrawerowano 3500 nazwisk gruzińskich żołnierzy poległych w walkach z wojskami bolszewickimi i rosyjskimi.

²¹⁵ https://www.rferl.org/a/Georgian_President_Blasted_Over_Monuments_Demolition/1910056.html, dostęp: 26.02.2019 r.

²¹⁶ <https://www.elmundo.es/elmundo/2010/05/27/valencia/1274985293.html>, dostęp: 26.02.2014 r.

Postawa przyjęta przez ówczesnego prezydenta Gruzji, polegająca na *de facto* autorytarnej wizji rozwoju państwa, znalazła również swój wyraz w jego osobistym zaangażowaniu w planowanie reprezentacyjnych budynków i inwestycji położonych w całym kraju. Wydawany w Amsterdamie, w Holandii dwumiesięcznik *Mark* (nid. *Marka*), zajmujący się problemami współczesnej architektury, w numerze z kwietnia/maja 2012 roku²¹⁷, poświęca temu zagadnieniu kilka artykułów i wywiadów z realizatorami twórczej koncepcji Micheila Saakaszwilego. Początkowo przyjęta jako żart, ale z czasem coraz częściej powtarzana w kręgach admiratorów i współpracowników prezydenta, a podchwycona przez społeczeństwo fraza „Misza Budowniczy” (ang. *Misha the Builder*; ros. *Misza Stroitiel*), zaczęła żyć własnym życiem nawiązując, jak wspomniano do określanego mianem „wybitny” władcy średniowiecznej Gruzji Dawida Achmaszenebelego, zwanego przez historyków gruzińskich „Dawidem Budowniczym” lub „Dawidem Odnowicielem” oraz, co warto sobie uzmysłowić, do współczesnej telewizyjnej bajki dla dzieci o tym samym tytule (Bob Budowniczy). Według strategii z dziedziny *PR* czyli relacji społecznych, zabieg ten zapewniał ocieplenie wizerunku prezydenta, podkreślenie jego wizjonerskiej i modernizatorskiej postawy, a także połączenie jego nazwiska z kanoniczną postacią gruzińskiej historii, ze szczytowego jej okresu.

O początkach swojej zawodowej kariery w Gruzji, z rozbijającą szczerością opowiadał jeden z głównych beneficjentów rządowych zamówień, bliżej nieznanego berlińskiego architekta Jürgen Mayer H.: „Latem 2009 roku odebrałem telefon od rządu w Gruzji. Oni zobaczyli w piśmie wizualizację [budynku – przyp. M.O.] Parasola Metropolitalnego [w Sewilli, w Hiszpanii – przyp. M.O.] i byli bardzo entuzjastyczni.”²¹⁸

W wydany tuż przed październikowymi wyborami parlamentarnymi w 2012 roku albumie, zatytułowanym „Nowa Gruzja. Gruzkańska architektura po Rewolucji Róż 2004 – 2012”²¹⁹, publikacji o charakterze tyleż poglądowym co propagandowym (firmowanym przez Ministerstwo Kultury i Ochrony Pomników Gruzji) znajdziemy następujące rozdziały oddające intencje pomysłodawców: „Nowe życie starego Tbilisi”, „Nowe Kutaisi”, „Nowe Batumi”, „Dużo...”, „Nowa infrastruktura”, „Nowe szpitale, nowe szkoły”, „Przejrzyste budynki rządowe”, „Obrona Gruzji”, „Troszcząc się o tych, którzy potrzebują tego najbardziej”, „Budynki mieszkalne”, „Nowe obiekty kultury i sportu”, „Nowe zakłady produkcyjne”, „Odnowiona chwała Gruzji” oraz „Projekty w trakcie realizacji”. Publikacja

²¹⁷ Dwumiesięcznik *Mark*, „Brand New Georgia”, Nr 37, Apr/May 2012, ss. 64 - 91

²¹⁸ F. Heilmeyer, „Building a Nation”, Dwumiesięcznik *Mark*, nr 37, Apr/May 2012, s.72

²¹⁹ *New Georgia. Georgian architecture after the Rose Revolution 2004 – 2012*, Tbilisi 2012

miała spełniać rolę informacyjną, podkreślającą dokonania władz w zakresie prowadzonych na szeroką skalę inwestycji architektonicznych, w tym instytucji rządowych i publicznych, renowacji obiektów zabytkowych, rewitalizacji centrów głównych miast Gruzji. Rozdawana była bezpłatnie mieszkańcom stolicy oraz największych ośrodków miejskich.

Do sztandarowych inwestycji „Okresu Miszy” w gruzińskiej architekturze, zaliczyć należy:

- gmach nowego parlamentu Gruzji w Kutaisi. Koncepcja architektoniczna powstała w pracowni CMD Ingenieros of Spain – architektem prowadzącym był Alberto Domingo. Realizacja nastąpiła w latach 2009 – 2013. Wybudowanie nowego, futurystycznego budynku, poprzedziło wyburzenie w grudniu 2009 roku stojącego na tym samym miejscu Monumentu Chwały, pomnika oddającego cześć wszystkim poległym w czasie II Wojny Światowej Gruzinom, którzy w liczbie blisko 700 000 uczestniczyli w szeregach Armii Czerwonej, armii Związku Radzieckiego, z czego poległo 400 tysięcy, czyli 1/10 narodu.



Kutaisi – nieistniejący obecnie Monument Chwały
(foto. archiwum autora)

- pałac prezydencki w Tbilisi. Autorem koncepcji architektonicznej był Michele de Lucchi. Realizacja nastąpiła w latach 2006 – 2009;

- budynek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Tbilisi. Autorem koncepcji architektonicznej był Michele de Lucchi, a realizacja została zakończona w roku 2009;

- Teatr Tbiliski – obejmujący dwa obiekty położone na terenie zaprojektowanego parku Rike na brzegu rzeki Mtkwari: teatr muzyczny oraz galerię wystawienniczą. Autorem koncepcji architektonicznej byli Massimiliano i Doriana Fuksas. Realizacja rozpoczętego w 2009 roku projektu nie została zrealizowana do końca.
- Most Pokoju na rzece Mtkwari w Tbilisi. Autorem koncepcji oddanego do użytku w 2010 roku obiektu, był włoski architekt Michele de Lucchi.
- Międzynarodowy Port Lotniczy im. Króla Dawida Budowniczego w Kutaisi.

Przy okazji rozważań na temat roli architektury w służbie działań politycznych gruzińskich władz w omawianym okresie, warto zastanowić się nad fascynacją prezydenta M. Saakaszwilego postacią Donalda Trumpa, ekscentrycznego amerykańskiego inwestora na rynku nieruchomości, następnie 45 prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, zaprzysiężonego na swój urząd 20 stycznia 2017 roku. Ten populistą, celebrytą, miliarder i człowiek o uroku „czarującego łajdaka”²²⁰, stał się w pewnym momencie swego rodzaju guru dla młodego (wówczas) gruzińskiego prezydenta. Saakaszwili określał go mianem „największego budowniczego i inwestora (dewelopera) na świecie i potrafił przekonać Amerykanina, aby ten odwiedził Gruzję (miało to miejsce 21 i 22 kwietnia 2012 roku) i wziął udział w prezentacji swojej planowanej inwestycji – apartamentowca w reprezentacyjnej części Batumi o nazwie „Trump Tower”. Koncepcję architektoniczną opracowała nowojorska pracownia John Fotiadis Architects. D. Trump rewanżował się stwierdzeniem, że „o wielkiej transformacji Gruzji i waszym [gruzińskim – przyp. M.O.] prezydencie, mówią wszyscy”.²²¹ Frazę tę oczywiście odnotowały mass media. Umowa na tę inwestycję podpisana została w obecności M. Saakaszwilego i ówczesnej minister gospodarki Wery Kolbai w 2011 roku w Nowym Jorku.²²² Słynne stało się zapewnienie Trumpa, że po zrealizowaniu inwestycji w Batumi (która miała kosztować około 100 milionów dolarów), miasto stanie się „Monte Carlo regionu [Morza Czarnego – przyp. M.O.]”²²³. Inwestycja, której realizację przewidziano na przełom 2013 i 2014 roku, nie została zrealizowana. Była kolejnym propagandowym projektem, mającym przynieść medialny rozgłos, obietnicą bez realnego pokrycia (ze strony gruzińskiej), w celu - jak wyraziła się przywołana wyżej minister gospodarki – pokazania

²²⁰ Mariusz Zawadzki, wyborcza.pl/1,75477,19398468,amerykanska-prognoza-wyborcza-na-2016-r.html, dostęp: 27.12.2015 r.

²²¹ rest.ej.by/hillock/2014/05/07/kak_batumi_prevrashaetsya_v_mirovoy_kurort_1405011928.html, dostęp: 27.12.2015 r.

²²² www.studium.uw.edu.pl/?post/12959, Donald Trump zainwestuje w Gruzji, dostęp: 27.12.2015 r.

²²³ www.bloomberg.com/news/articles/2012-04-23/donald-trump-may-invest-100-million-in-georgia-resort-tower, dostęp: 27.12.2015 r.

„zielonego światła dla przedsiębiorców z całego świata by inwestować w Gruzji”.²²⁴ Po przegranych przez partię Saakaszwilego wyborach prezydenckich w 2013 roku, Trump zamroził inwestycję. Sprawa nieudanych inwestycji między innymi w Batumi znalazła się w okresie późniejszym w zainteresowaniu władz, a także organizacji pozarządowych, które poświęciły im swoje raporty, potwierdzając częściowo nieprawidłowości w prywatyzacji terenów, na których inwestycje te miały mieć miejsce lub nawet rozpoczęto ich budowę. Dotyczyło to takich nieruchomości jak: hotel Holiday Inn, Kempinski Hotel, hotel Princess, hotel Reina czy Envil Batum.²²⁵ Gruzini w swoim czasie usłyszeli o Monte Carlo w Batumi, Saakaszwili błysnął w blasku fleszy obok amerykańskiego potentata (warto tu dodać, że sama wizyta D. Trumpa kosztowała gruzińskiego podatnika około 3 milionów dolarów), starszy syn Saakaszwilego - Eduard został również przedstawiony Amerykaninowi, życie zaś pokazało, że błyskawiczne pomysły rodziły się w głowie gruzińskiego prezydenta, jednak ich realizacja okazała się znacznie trudniejsza lub wręcz niemożliwa. Chyba, że stosowano metody pozaprawne, o co w latach późniejszych został oskarżony sam Micheil Saakaszwili i grono jego najbliższych współpracowników.

IV.3.11. Sztuka ulicy.

Jedną z najbardziej interesujących form kultury politycznej w przestrzeni publicznej dużych miast (Tbilisi, Kutaisi, Batumi) stały się graffiti - rysunki na ścianach domów, na murach, w przestrzeni publicznej. Należą do działań artystycznych nazywanych *sztuką ulicy* (ang. *street art*). Często zawierają w swej formie i treści przesłanie o charakterze politycznym, społecznym, religijnym a nawet filozoficznym. W dzisiejszej dobie globalizacji, głównie dzięki elektronicznej międzynarodowej sieci komputerowej (ang. *internet*), przepływ idei, form społecznego (w tym artystycznego) przekazu, wyrażania i manifestowania poglądów (w tym politycznych), stał się powszechny i ogólnie dostępny.

Dzięki rozwojowi technologicznemu (rozwój sieci telefonii komórkowej, modernizacja tradycyjnych sieci telefonicznych ułatwiających dostęp do Internetu i jednocześnie powszechny dostęp do urządzeń umożliwiających indywidualne korzystanie z Sieci), który nastąpił w Gruzji w połowie pierwszej dekady XXI wieku, dotychczasowe bariery związane z udziałem w globalnej „składnicy wiedzy i kanałów międzyludzkiej komunikacji” zostały usunięte.

²²⁴ www.studium.uw.edu.pl/?post/12959, Donald Trump zainwestuje w Gruzji, dostęp: 27.12.2015 r.

²²⁵ www.transparency.ge/en/node/5009, dostęp: 27.12.2015 r.

Proces ten zaowocował pracami wrażliwych społecznie i politycznie artystów gruzińskich. Nie sposób nie zauważyć wyraźnych inspiracji działalnością zachodnich grafików uprawiających sztukę ulicy. Jednym z najbardziej znanych brytyjskich artystów sztuki ulicy jest osoba ukrywająca się pod pseudonimem Banksy. Pisząc osoba, zmuszeni jesteśmy poprzestać jedynie na aktualnie dostępnych źródłach. Artysta ten ukrywa bowiem od lat swoją tożsamość, włącznie z wyglądem²²⁶. Wykonywane przez niego prace zawierające się w określeniu „sztuka ulicy” charakteryzują się silnym przekazem ideowym o charakterze intelektualnym, z uwrażliwieniem na problemy społeczne i polityczne. Jest to artysta posługujący się nowymi technikami wyrazu (spray, szablony odwzorowujące fotografie), a jego twórczość umieścić należy w obszarze współczesnej sztuki ulicy, w tym przypadku malarstwa ściennego obecnego w przestrzeni publicznej - pomiędzy muralami a graffiti. Działania te są charakterystyczne dla wielkomiejskich ośrodków świata zachodniego od lat osiemdziesiątych XX wieku. Pomimo tego, że wielu krytyków odmawia graffiti walorów dzieł sztuki, uznając je nawet za zwykły wandalizm, destrukcyjnie wpływający na uporządkowaną przestrzeń miejską, to jednak wydaje się, że inspiracji dla tego typu twórczości należy szukać w sztuce konceptualnej XX wieku. Konceptualizm bowiem zwanym też sztuką pojęciową to „...typ działania sprowadzony do przekazu koncepcji myślowej drogą komunikatu słownego, wykresu, rysunku technicznego [w tym przypadku szablonu], fotografii itp...”²²⁷

Do najbardziej znanych prac politycznego graffiti zaliczyć można wizerunek prezydenta Micheila Saakaszwilego z napisem: „Where now?” (Dokąd teraz?). Graffiti to pojawiło się na ścianach domów w Tbilisi w okresie kampanii wyborczej do parlamentu w październiku 2012 roku. Następnie było rozpowszechniane aż do kolejnej kampanii wyborczej, tym razem prezydenckiej, w październiku 2013 roku. „Where now?” Dokąd teraz? Co teraz zrobisz? – oznaczać miało pytanie skierowane do ówczesnego prezydenta, którego partia Zjednoczony Ruch Narodowy, po latach prosperity i pełni władzy traciła popularność i społeczne poparcie, aby ostatecznie tak w wyborach parlamentarnych jak i w prezydenckich ostatecznie ulec na rzecz koalicji Gruzjińskie Marzenie.

²²⁶ Banksy, *Wojna na ściany*, b.m. i d.w., s. 13

²²⁷ Kubalska – Sulkiwicz K., Bielska – Łach M., Manteuffel – Szarota A. red., *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2004, s.197



„Where now? (Dokąd teraz?) - graffiti na ścianie domu przy ulicy Asatiani w Tbilisi – autor: nn.

18.06.2013 r. (fot. Marcin Olejnik)

Na ulicach dużych gruzińskich miast (np. w Tbilisi, Kutaisi czy Batumi) można było zaobserwować również graffiti nawiązujące do aktów radykalnych protestów politycznych znanych z przeszłości, np. z czasów wojny w Wietnamie. Jednym z najbardziej interesujących był obraz przedstawiający płonącego buddyjskiego mnicha z komiksowym „dymkiem” – myśli i zawartym w nim symbolem „Nieskończoności”. Interpretując dzieło można wysnuć tezę, że jest to obraz propagujący radykalne formy walki i samopoświęcenia, które nigdy się nie skończą, a następują nawet przez samospalenie. Graffiti to, dla którego inspiracją jest akt samospalenia buddyjskiego mnicha Tchich Qoang Duca którego dokonał na ulicy w Sajgonie (Południowy Wietnam) 11 czerwca 1963 roku w akcji protestu przeciwko torturom, zostało udokumentowane przez Malcolma Browne’a, amerykańskiego fotografa, laureata nagrody Word Press Foto i stało się jedną ze współczesnych ikon kultury ponowoczesnej.

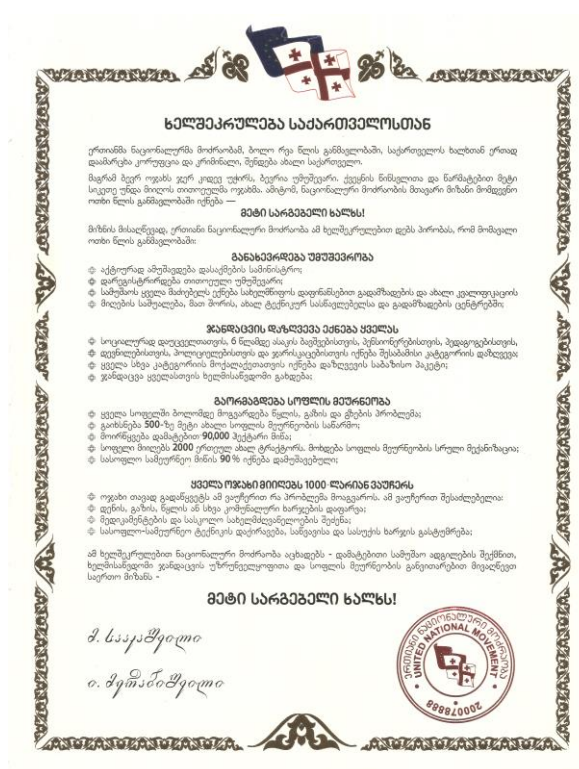


„Samospalenie – nieskończoność ∞ ” – graffiti na ulicy Leselidze w Tbilisi – autor: nn,
10.10.2012 – (fot. Marcin Olejnik)

IV.3.12. Propagandowe druki ulotne.

Interesującym formą wyrażania i rozpowszechniania poglądów na temat bieżących wydarzeń politycznych, są w Gruzji ulotne druki propagandowe. W trakcie kampanii wyborczej do parlamentu w październiku 2012 roku, wszystkie partie wkładały maksimum wysiłku, aby zachęcić potencjalnych wyborców do swoich programów. Główna rywalizacja przebiegała pomiędzy rządzącym ugrupowaniem Zjednoczony Ruch Narodowy oraz koalicją Gruzińskie Marzenie. Partia Micheila Saakaszwilego użyła wszelkich możliwych działań, aby „spotkać się” ze społeczeństwem. W Tbilisi (i innych większych miastach) kolportowano na przykład bezpośrednio do mieszkań list podpisany przez M. Saakaszwilego oraz I. Merabiszwilego zatytułowany „Umowa z Gruzją”²²⁸. Wydany na dobrym, kredowym papierze tekst zamknięty został w złote zdobione ramki. Przypominał bardziej dyplom ukończenia poważnego kursu, który można bezpośrednio oprawić w ramy i powiesić na ścianie, niż ulotkę wyborczą. Flagi – państwowa gruzińska oraz Unii Europejskiej sugerowały, że za merytoryczną treść listu, te dwie „instytucje” (państwo gruzińskie oraz UE) biorą odpowiedzialność. List opatrzony był również graficzną formą okrągłej pieczęci Zjednoczonego Ruchu Narodowego (w języku gruzińskim i angielskim), ponownie zawierającą flagi Gruzji i UE. Jego nakład liczone w setki tysięcy egzemplarzy.

²²⁸ „Umowa z Gruzją”, list do wyborców z października 2012 roku, archiwum autora.



„Umowa z Gruzją” - list Zjednoczonego Ruchu Narodowego do mieszkańców Gruzji – październik 2012 r.

(fot. Marcin Olejnik)

Treść listu to tekst wyborczy o propagandowym charakterze. Po tytule (Umowa z Gruzją) następował wstęp odwołujący się do wspólnego losu Zjednoczonego Ruchu Narodowego i narodu gruzińskiego, którzy razem, jak podkreślają autorzy listu „...na przestrzeni ostatnich ośmiu lat ograniczyli korupcję i kryminał, stworzyli nowe państwo”. Jednakże, jak zauważyli autorzy, wiele rodzin „...było nadal w potrzebie, było wielu bezrobotnych”. Dlatego razem z osiągnięciami Gruzji, każda rodzina powinna „...odczuć pomyślność i dobrobyt”. W związku z tym, czytamy: „...głównym celem Zjednoczonego Ruchu Narodowego w przeciągu następnych dwóch lat” stanie się doprowadzenie do sytuacji, w której społeczeństwo „...odczuje więcej korzyści”. Dla osiągnięcia powyższych celów Zjednoczony Ruch Narodowy obiecywał, że Ministerstwo Pracy „...zacznie pracować aktywniej”, każdy bezrobotny dostanie „...szansę rejestracji i na koszt państwa przejdzie przekwalifikowanie, między innymi w nowych szkołach technicznych”.

Następny fragment listu dotyczył powszechnej opieki medycznej, zapowiadając, że „...ubezpieczenie medyczne będzie u wszystkich”. Szczególnie wymieniono osoby „...nie chronione ubezpieczeniem socjalnym, dzieci do lat 6, emerytów i pedagogów”. Wymieniono „...uchodźców, policjantów i wojskowych” jako grupy, które otrzymają osobną kategorię

ubezpieczenia. Zaznaczono, że „...ochrona zdrowia stanie się dostępna dla wszystkich”. Można domyślać się, że w społeczeństwie pokomunistycznym, gdzie ochrona zdrowia i jej dostępność była jednym z filarów ustroju społecznego państwa, deklaracje takie wywoływać mogły niechęć, niewiarę, wreszcie stawiały wiarygodność autorów listu pod bardzo dużym znakiem zapytania. Dlaczego więc, pytali przeciętni Gruzini, kilka lat wcześniej zlikwidowano wszystkie dotychczasowe przywileje socjalne (w tym w zakresie ochrony zdrowia, którą właściwie całkowicie sprywatyzowano), wychodząc z niezwykle szkodliwego doktrynerskiego założenia liberalizmu gospodarczego i społecznego, którego uosobieniem po 2004 roku stał się bliski współpracownik prezydenta M. Saakaszwilego, Kacha Bendukidze?

Osobnego wyszczególnienia w omawianym liście, doczekała się rolnicza część elektoratu. Fragment tekstu został zatytułowany „Pomoc dla rolnictwa będzie dwa razy większa”. Zaproponowano całkowite rozwiązanie „...problemów z wodą, gazem i drogami”, otwarcie ponad „...500 nowych przedsiębiorstw rolniczych”, obiecano „...nawodnienie ponad 90 000 hektarów ziemi”. Ciekawą obietnicą wyborczą wyznającego liberalną wizję świata prezydenta i jego politycznego otoczenia była zapowiedź „...otrzymania przez wioski 2000 nowych traktorów” oraz przeprowadzenie „...pełnej mechanizacji rolnictwa”. Na koniec pada zapewnienie, że „...90% ziemi rolnej będzie zagospodarowane”. Frazy brzmią znajomo, wydaje się jednak, że pochodzą z zupełnie innych, również propagandowych materiałów. Mówiąc wprost, autorom tekstu (lub ich doradcom) przypomniały się prawdopodobnie niezrealizowane obietnice z czasów państwa pod skróconą nazwą jaką był ZSRR.

„Każda rodzina otrzyma *voucher* na sumę 1000 lari”. W ten sposób rozpoczyna się ostatnia, końcowa część „Umowy z Gruzją”. Każda rodzina zdecyduje jak wykorzysta ten *voucher*, piszą autorzy. Obiecano, że będzie nim można: „...pokryć wydatki za gaz, światło, wodę i inne komunalne usługi”, „...nabyć lekarstwa i podręczniki szkolne”, „...wydzierżawić maszyny rolnicze, opłacić paliwo i nawozy sztuczne”. Postawmy zatem pytanie - czy takie obietnice nie stanowiły przykładu tak zwanej korupcji politycznej?

Taką umową z narodem Zjednoczony Ruch Narodowy ogłosił dążenie i chęć realizacji wspólnych celów, jakim na koniec było „...stworzenie nowych miejsc pracy”, „...powszechny dostęp do ochrony zdrowia” oraz „...rozwój rolnictwa”.

„Więcej korzyści dla ludzi” – tą powtórzoną frazą zakończyli swój list skierowany do setek tysięcy obywateli Gruzji podpisani pod nim przywódcy Zjednoczonego Ruchu Narodowego autorzy: Micheil Saakaszwili, ówczesny prezydent państwa i Iwane Merabiszwili, premier rządu.

Istotnym uzupełnieniem instytucji państwa, w okresie sprawowania władzy przez Micheila Saakaszwilego, poza reformami i zmianami społeczno – politycznymi miały być przeobrażenia świadomości Gruzinów. Do tego celu wykorzystana została bogata historia Gruzji, zarówno dawna, jak i nowsza. Gruzja jest ewenementem na tle państw europejskich, a być może także i w świecie, jeśli chodzi o włączenie do Panteonu bohaterów wielu postaci upamiętnianych na pomnikach, w nazwach ulic, w muzeach. Są one świadectwem długoletniej i skomplikowanej historii tego państwa, jego dorobku cywilizacyjnego i kulturowego. W swojej propagandzie odwoływał się do nich także Saakaszwili zdając sobie sprawę, że na sukcesy polityczne składają się nie tylko osiągnięcia współczesnych mu ludzi ale także i historia.

Rozdział V – Przemiany kulturowo - polityczne w Gruzji po wyborach parlamentarnych w 2012 roku.

Wydarzenia w gruzińskiej polityce, które miały miejsce w roku 2012, w sposób niezwykle istotny zmieniły jej bieg, charakter, a w rezultacie miały kluczowy wpływ na kulturę polityczną tego kraju. Kampania wyborcza miała charakter cywilizowanej konkurencji na hasła i programy wyborcze i co do zasady przypominała podobne kampanie w innych krajach demokratycznych Europy. Pomimo wyraźnej polaryzacji sceny politycznej, odnotowanej przez obserwatorów OBWE, cechą charakterystyczną kampanii było duże zainteresowanie społeczne wzbudzające emocje oraz żywiołowość wieców wyborczych, a także silna presja społeczna artykułowana przez poszczególnych uczestników procesu wyborczego, związana z silną potrzebą zmian obejmującą poszczególnych ustawodawców (a więc członków parlamentu) jak i całego aparatu władzy wykonawczej (rządu i podległych mu instytucji, w dalszej kolejności samego prezydenta Micheila Saakaszwilego) traktowany całościowo.

Proces zmian na zdominowanej przez polityków Zjednoczonego Ruchu Narodowego, począwszy od prezydenta państwa, skończywszy na politykach samorządowych, scenie politycznej, rozpoczął się w październiku 2011 roku od deklaracji pozostającego do tej pory poza działalnością *stricte* polityczną, Bidziny Iwaniszwilego. Urodzony w 1956 roku w Czorwili przedsiębiorca, filantrop, pozostający w cieniu polityki (choć będący w kontakcie z przedstawicielami władzy, w tym z Micheilem Saakaszwilim) zadeklarował jawne i czynne zaangażowanie się w gruzińską politykę. Pierwszą konferencję prasową zorganizowano 1 listopada 2011 roku.

Proces radykalnej zmiany układu sił na gruzińskiej scenie politycznej, miał charakter rewolucyjny, choć przeprowadzony w inny sposób, niż to miało miejsce w 2003 roku. Precyzyjnie i profesjonalnie przygotowana kampania powołania nowego bytu politycznego – partii politycznej pod nazwą „Gruzińskie Marzenie – Demokratyczna Gruzja” (gruz. *kartuli ocneba- demokratuli sakartwelo*) zapowiedziany w końcu 2011 roku, formalnie rozpoczął się 21 kwietnia 2012 roku. Partia deklarowała charakter proeuropejski, wolnorynkowy, socjaldemokratyczny ale zarazem konserwatywny w warstwie poglądów na rodzinę czy gruzińską tradycję narodową.

Na początku 2012 roku przedstawiciele partii podpisali umowę koalicyjną z Partią Republikańską, Wolnymi Demokratami i Forum Narodowym. W kolejnych miesiącach do koalicji dołączyła partia o nazwie Przemysł Uratuje Gruzję. 27 maja 2012 roku, w dzień po gruzińskim święcie niepodległości, w Tbilisi odbył się jeden z największych, gromadzący

wiele tysięcy osób, wiec przedwyborczy, na którym zaprezentowano społeczeństwu ofertę polityczną i skład personalny nowej siły politycznej. Pierwszy cel formułowany był jasno – wygrane wybory parlamentarne i odsunięcie od władzy polityków Zjednoczonego Ruchu Narodowego. Następnym były wybory prezydenckie w 2013 roku i zwycięstwo przyszłego kandydata, tym samym zakończenie coraz bardziej niepopularnych rządów Micheiła Saakaszwilego. O skali nieprawidłowości w okresie rządów Micheiła Saakaszwilego, poczynając od działań jawnie autokratycznych, aż po łamiących prawo poczynania członków rządu, szerzej przeczytać można we wspomnieniach dotyczących sytuacji politycznej w Gruzji w latach 2010 – 2011 zawartych w przeprowadzonych i opublikowanych wywiadach z niektórymi przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych²²⁹, takimi jak: Giorgim Chaindrawą, Iraklim Alasanią, Noną Gaprindaszwili, Dawidem Berdzeniszwilim czy wreszcie z samym Bidziną Iwaniszwilim i inni. Ich wspomnienia stanowią cenne źródło informacji bezpośrednich uczestników wielu wydarzeń politycznych tego okresu w Gruzji. Październikowe wybory poprzedziła profesjonalnie przeprowadzona kampania wyborcza, podczas której główne partie przygotowały szeroki wachlarz druków reklamowych, spotów telewizyjnych, organizowały spotkania i wiece w wielu, nawet małych miejscowościach. Rozdawano koszulki z logo partii, wiele tak zwanych gadżetów reklamowych, w kampanię zaangażowano profesjonalne firmy reklamowe, dysponujące wielotysięcznymi budżetami, korzystające z zawodowych doradców, często cudzoziemców. Politycy koalicji Gruzjińskiego Marzenia, sam lider Bidzina Iwaniszwili, doskonale zdawali sobie sprawę z wyjątkowości momentu i skali zagrożenia nie tylko dla własnych, indywidualnych karier czy zawodowych losów, ale przede wszystkim dla rozwoju demokracji w Gruzji. Gruzjińskie społeczeństwo było autentycznie zmęczone poczynaniami Micheiła Saakaszwilego i jego politycznej drużyny. Społeczeństwo było zmęczone, ale też silnie rozdrażnione, a w pewnym momencie, kluczowym dla całej kampanii wyborczej, oburzone ujawnionymi faktami. 18 września 2012 roku, niektóre z niezależnych stacji telewizyjnych, zaczęły rozpowszechnianie udostępnionych przez dziennikarkę Irmę Inaszwili filmów z więzienia w Gldani.²³⁰ Filmy zawierały niezwykle brutalne, poniżające, naruszające prawa człowieka sceny tortur stosowanych przez strażników więziennych wobec więźniów. Emisja filmów poruszyła opinię publiczną w Gruzji. Doszło do wieców protestacyjnych stolicy kraju i największych

²²⁹ M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2010 – 2011*, Toruń 2012

²³⁰ Szerzej patrz: M. Olejnik, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 – 2016*, Tom II, Toruń 2024, wywiad z I. Inaszwili ss. 151 - 169

ośrodkach miejskich. Dość szybko opozycja oskarżyła władze więzienne, ale też polityków odpowiedzialnych za organizację zakładów karnych i innych służ podległych ministerstwu Spraw Wewnętrznych o stosowanie zabronionych metod przesłuchań, jawne tortury więźniów i wzorowanie się na praktykach podpowiadanych przez zagranicznych doradców, praktykach przesłuchań które doprowadziły do skandalu związanego z sytuacją więźniów w amerykańskim więzieniu Abu Ghraib w Iraku w 2003 roku. W kwietniu 2004 roku amerykańska telewizja CBS wyemitowała zrobiony tam reportaż o podobnym charakterze (niesławne kadry „piramidy nagich ciał więźniów”). Cały skandal doprowadził do oskarżenia ówczesnego sekretarza obrony USA Donalda Rumsfelda o tolerowanie zabronionych technik przesłuchań, przez żołnierzy US Army i innych służb amerykańskiego państwa.

Ujawnione kadry nagrane ukrytymi kamerami były nie tylko punktem zwrotnym całej kampanii, jednoznacznie przechylając szalę zwycięstwa na rzecz koalicji Gruzińskiego Marzenia, ale spowodowały dymisję polityków odpowiedzialnych za zaistniałą sytuację – naczelnika Dawida Czaczuy, minister odpowiedzialną za system penitencjarny – Chatuny Kalmachelidze oraz ministra Spraw Wewnętrznych Baczanę Achalaię. Ten sposób prowadzenia przez opozycję kampanii wyborczej, stanowił kolejne *novum* gruzińskiej kultury politycznej. Był przejawem swobody medialnej i wzrostu świadomości praw człowieka i obywatela w społeczeństwie.

Wybory parlamentarne odbyły się w dniu 1 października 2012 roku. Według szczegółowego raportu gruzińskiej Państwowej Komisji Wyborczej uprawnionych do głosowania były 3 613 857 obywateli Gruzji. Głosowało 2 215 661 osób. Głosów nieważnych oddano 62 874. Wynik wyborczy był następujący: koalicja „Bidzina Iwaniszwili - Gruzińskie Marzenie” zdobyła łącznie 85 mandatów (44 w systemie proporcjonalnym z listy partyjnej oraz 41 w jednomandatowych okręgach wyborczych). Natomiast „Zjednoczony Ruch Narodowy – Więcej korzyści dla ludzi” zdobył 65 mandatów (33 w systemie proporcjonalnym z listy partyjnej oraz 32 w jednomandatowych okręgach wyborczych). W 150 osobowym parlamencie stosunek procentowy był następujący – 54,97 % głosów zdobyła koalicja „Gruzińskie Marzenie”, zaś dotychczasowa partia władzy – „Zjednoczony Ruch Narodowy” uzyskała 40,34 %.²³¹ Frekwencja wyniosła 60,8 %. Należy pamiętać, że na terenie cieszącej się formalną autonomią Autonomicznej Republiki Adżarii, również w tym samym dniu przeprowadzane były wybory. Podobnie jak na terenie większości kraju, zwyciężyła koalicja Gruzińskiego Marzenia, uzyskując ponad 57% głosów.

²³¹ Centralna Komisja Wyborcza Gruzji, *Protokół z wyborów do parlamentu Gruzji w dniu 1 października 2012 roku*, Tbilisi, 19 października 2012 r.

Wydarzenia kolejnych dni i tygodni określały nową jakość na gruzińskiej scenie politycznej. 9 października, przed pałacem prezydenta Gruzji w dzielnicy Awlabari w Tbilisi, instytucji stosunkowo nowej - prace rozpoczęte w 2004 roku zakończyły się oficjalnym otwarciem 12 lipca 2009 roku, na oczach całego społeczeństwa, doszło do spotkania dwóch głównych antagonistów politycznych – Micheila Saakaszwilego i Bidziny Iwaniszwilego. W spotkaniu brali udział najbliżsi doradcy Saakaszwilego i koalicjanci Iwaniszwilego – Dawid Usupaszwili, Irakli Alasania, Sozar Subari oraz Irakli Garibaszwili. To spotkanie „na szczycie” otwierało nowy etap w najnowszej historii Gruzji. Rozpoczęło etap kohabitacji – dzielenia się władzą pomiędzy prezydentem. Było to kolejne *novum*. Prezydent państwa dysponował jeszcze szerokim wachlarzem uprawnień i prerogatyw. Nowa grupa polityczna, która wkraczała na scenę z czystą kartą, ogromnymi oczekiwaniami społeczeństwa – od potrzeby stabilizacji w państwie, przez rozliczenia polityków ZRN i samego Saakaszwilego, po kontynuowanie, z lepszym skutkiem reform, szczególnie gospodarczych państwa, na problemach związanych z konsekwencjami przegranej wojny z sierpnia 2008 roku i wywołanym kryzysem osób wewnątrznie przesiedlonych z Abchazji i Osetii Południowej. Oficjalne bezrobocie sięgało około 18%, nieoficjalnie wskazywano poziom aż 25%. Do zaprzysiężenia nowego premiera, którym został Bidzina Iwaniszwili, doszło 25 października 2012 roku. Za głosowało 88 deputowanych, przeciwko było 54.

Rozpoczął się trudny proces stabilizacji polityki państwa. Do kolejnych wyborów, tym razem prezydenckich pozostał jedynie rok. Nastroje społeczne zdecydowanie poprawiły się, atmosfera w kraju przypominała tę z listopada 2003 roku, z okresu po tak zwanej Rewolucji Róż. Jednak pozornie to samo społeczeństwo, było bardziej doświadczone, uświadomione i spragnione autentycznych procedur demokratycznych, a lata reform Saakaszwilego trwale zmieniały warunki funkcjonowania gospodarki. Z jednej strony do władzy doszedł doświadczony oligarcha i prawdziwy biznesmen o światowych możliwościach, który podobnie jak Saakaszwili w 2004 roku potraktował państwo jak ogromną firmę, którą zobowiązał się zarządzać na wyższym poziomie i z lepszym skutkiem. Z drugiej strony, okrzepnięte kilkuletnim okresem pełnej, autorytarnej władzy kadry polityczne Zjednoczonego Ruchu Narodowego szykowały się do długiego trwania w zacieklej konfrontacji politycznej. Wspomagane z zagranicy, utwierdzały się w przekonaniu o słuszności własnego kursu. W kolejnych latach ta sytuacja doprowadziła do polaryzacji społeczeństwa i kolejnych niepokojów społecznych.

Rozdział VI – Wybory prezydenckie w Gruzji w roku 2013 – koniec ery poradzieckiej?

*„And we are tired of so many things that keep us from living better”
(„Jesteśmy zmęczeni wieloma sprawami, które uniemożliwiają nam lepsze życie”).*

Nugzar B. Ruhadze, Georgian Journal²³²

W roku 2012 koalicja Gruzjińskie Marzenie zastąpiła Zjednoczony Ruch Narodowy w roli lidera na scenie politycznej, stając się realną partią władzy. Dominację tę koalicja potwierdziła w roku 2013, gdy prezydentem został Giorgi Margwelaszwili, zastępując odchodzącego po dwóch kadencjach Micheila Saakaszwilego. Ostatnim akcentem zwycięskiego triumfu partii zjednoczonych przez Bidzinę Iwaniszwilego były wybory samorządowe przeprowadzone 15 czerwca 2014 roku. W prestiżowych wyborach na mera Tbilisi reprezentujący Gruzjińskie Marzenie Dawit Narmania uzyskał 46,09 % głosów, pokonując 13 innych kandydatów, w tym najważniejszego Nikanora Melię ze Zjednoczonego Ruchu Narodowego, który uzyskał 27,97% głosów poparcia. Tym samym w Gruzji dokonana się faktyczna, pełna zmiana układu politycznego rządzącego państwem. Trzeba zauważyć, że we wszystkich wymienionych wyborach starano się przestrzegać standardów obowiązujących w demokratycznych państwach prawa wzorując się, co warto podkreślić, na państwach europejskich. Potwierdzały to opinie i komentarze przedstawicieli organizacji międzynarodowych występujących w trakcie wyborów jako misje obserwujące ich przebieg. Chodzi tu o przedstawicieli Rady Europy, Parlamentu Europejskiego, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy Europejskiej i in. Na przykład w przeddzień wyborów prezydenckich wypowiedział się polski europarlamentarzysta Krzysztof Lisek, ówczesny stały sprawozdawca Parlamentu Europejskiego ds. Gruzji oraz szef misji obserwacyjnej PE na wybory prezydenckie w 2013. Stwierdził on: „...w Gruzji [w trakcie wyborów parlamentarnych w 2012 roku – dop. M.O] wydarzyło się coś dotąd niespotykanego w tym regionie świata, czym są demokratyczne i uczciwe wybory oraz pokojowe przekazanie władzy. Wybory prezydenckie muszą potwierdzić, że Gruzini rozumieją zasady zachodniej demokracji i przyjmują je za swoje”.²³³ W podobnym tonie, w trakcie kampanii wyborczej wypowiedział się m.in. główny kandydat partii opozycyjnej (ZRN) Dawid Bakradze: „...ta

²³² Nugzar B. Ruhadze, *The Tired Nation, Georgian Journal*, Tbilisi, 10.01.2015 r.

²³³ <http://www.eastbook.eu/2013/10/21/niespelnione-gruzinskie-marzenie-rozmowa-z-europarlamentarzystą-krzysztofem-liskiem/>, dostęp: 31.05.2019 r.

kampania jest bezprecedensowa, gdyż jest to najbardziej cywilizowana kampania, jakiej Gruzja dotąd nie była świadkiem”.²³⁴

Oceniając sytuację z punktu widzenia technologii politycznej, projekt pod nazwą „Gruzińskie Marzenie” okazał się profesjonalnie przygotowaną i zrealizowaną ofertą polityczną. Używając sformułowań „oferta polityczna”, „technologia polityczna” zbliżamy się do czasów najnowszych, które zmieniają sposoby i jakość prowadzenia polityki wewnętrznej - nawet w państwach, które 25 lat wcześniej, po rozpadzie ZSRR ponownie pojawiły się na mapie świata. Chodzi tu o szeroki wachlarz działań zapożyczonych z kampanii reklamowych, które pozwalają skutecznie wypromować nieznaną szerzej kandydatów na określone urzędy w państwie, przy pomocy nowoczesnych mediów (w tym telewizji, radia, prasy oraz mediów rozprzestrzenianych przez Internet). Konstatacja ta dotyczy również współczesnej Gruzji.

VI.I. Wybory prezydenckie 27 października 2013 roku.

Jednym z najważniejszych wydarzeń politycznych współczesnej Gruzji były szóste z kolei (po 1991 roku) wybory prezydenckie, które odbyły się 27 października 2013 roku. W ich wyniku władzę ostatecznie utracił Zjednoczony Ruch Narodowy, pomimo to ustępujący prezydent i faktyczny przywódca tego środowiska politycznego Micheil Saakaszwili zapowiedział, że niezależnie od niekorzystnej atmosfery wokół niego, nie zamierza rezygnować z polityki, ani opuszczać kraju.

Głównym kandydatem na urząd prezydenta od początku kampanii wyborczej został Giorgi Margwelaszwili, reprezentujący koalicję Gruziński Marzenie. Urodzony 4 września 1969 roku w Tbilisi, ukończył tamtejszy Instytut Psychologii i Filozofii Uniwersytetu Państwowego im. Iwane Dżawachiszwilego w roku 1992. W latach 1993 – 1994 przebywał w Budapeszcie, gdzie studiował na Uniwersytecie Środkowoeuropejskim. W latach 1995 – 2000 pracował w Narodowym Instytucie Demokratycznym (NDI) w Tbilisi. Od roku 2000 do roku 2006 był rektorem Gruzińskiego Instytutu Spraw Publicznych. Funkcję tę sprawował ponownie w latach 2010 – 2012. Po wyborach parlamentarnych, które odbyły się 27 października 2012 roku wszedł do rządu premiera Bidziny Iwaniszwilego. Objął tekę ministra edukacji i nauki. Krótko przed wyborami został również wicepremierem.

²³⁴ <https://www.eastbook.eu/2013/10/23/wybory-w-gruzji-kto-nastepny-wywiad-z-dawidem-bakradze/>, dostęp: 19.07.2019 r.

W dokumencie zatytułowanym „*Giorgi Margvelashvili. Wizja*”²³⁵, zaprezentował on w sposób skrótowy jednak kompetentnie przygotowany program obejmujący 9 zasadniczych zagadnień tematycznych, odnoszących się do problemów całego państwa. Część pierwszą stanowi rozdział, który charakteryzuje poglądy kandydata na przeszłe 20 lat gruzińskiej demokracji, krytycznie odnosząc się do osiągnięć poszczególnych rządów z tego okresu. Na uwagę zasługuje ostre stwierdzenie, dość rzadkie w drukach wyborczych, iż dotychczasowe rządy – odnoszące się do prezydentury Micheila Saakaszwilego – traktowały społeczeństwo gruzińskie jak „...ciemną masę, która powinna przyjąć nowy rodzaj zachowań”. W domyśle chodziło zapewne o zachowania prozachodnie, których głównym „nauczycielem” czy „kreatorem” miał być Micheil Saakaszwili.

Kolejne rozdziały dokumentu zawierały propozycje kandydata związane z ekonomią (rozdział 2), zagadnieniami rolniczymi (rozdział 3 zatytułowany „Wież”), następnie ochroną zdrowotną (rozdział 4), edukacją (rozdział 5). Ważnymi zagadnieniami którym Giorgi Margvelashvili poświęcił osobne rozdziały kolejno 6, 7, 8 i 9 były: demokracja i prawa człowieka, bezpieczeństwo narodowe, polityka zagraniczna oraz kultura i sport.

Omawiany dokument, choć z natury dość pobieżnie traktujący poruszane zagadnienia, szczególnie w dwóch rozdziałach – poświęconym polityce bezpieczeństwa narodowego oraz polityce zagranicznej, zawiera istotne fragmenty. Warto przytoczyć tu zasadniczy fragment, który ze zdumieniem przyjmowali krytycy polityki koalicji Gruzjińskiego Marzenia. Chodzi tu o potwierdzoną (i jak pokazują wydarzenia kolejnych lat po wyborach w 2013 roku) faktycznie realizowaną opcję integracji europejskiej – deklarację integracji z Unią Europejską (UE) oraz euroatlantycką, czyli integracji z Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Oba te kierunki integracji, nazwane zostały „...pełnoprawnym członkostwem w wolnym świecie”²³⁶. Należy przypomnieć, że wielu badaczy, analityków i komentatorów życia politycznego współczesnej Gruzji, zaraz po publicznym ujawnieniu politycznych planów Bidziny Iwaniszwilego (listopad 2011 roku), *a priori* kwestionowało tak możliwości jak i prawdziwość deklarowanego przez niego euroatlantyckiego kierunku rozwoju i integracji Gruzji. Obawy te, a nawet próby umniejszania czy wręcz ośmieszania tego przedsiębiorcy i filantropa, który zdecydował się być politykiem, z czasem straciły na znaczeniu. Kierunek integracji z Europą został potwierdzony w wyborach parlamentarnych w roku 2012 jaki i w omawianych tu wyborach prezydenckich w 2013 roku, a nawet wpisany do konstytucji.

²³⁵ *Giorgi Margvelashvili. Vision*, Tbilisi 2013 (broszura wyborcza - wersja w języku angielskim).

²³⁶ *Op.cit.*, str.7.

Część poświęcona polityce zagranicznej zawiera zasadnicze tezy, *credo* kandydata: stwierdza wprost, iż głównym zadaniem polityki zagranicznej jest ochrona narodowego interesu Gruzji polegającego na uzyskaniu „...statusu państwa europejskiego, demokratycznego i suwerennego na arenie międzynarodowej”. Jednocześnie kandydat podkreśla konieczność aktywizacji polityki zagranicznej w celu osiągnięcia „...integracji ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi”.²³⁷ Ponadto warto zauważyć, uwypuklenie historycznej misji Gruzji jako miejsca współpracy, dialogu i zgody pomiędzy Europą i Azją.

Cały dokument opatrzony został hasłem wyborczym kandydata, które brzmiało „Do przodu – razem!”.

Cechą charakterystyczną dla kampanii wyborczej poprzedzającej wybory, była jej większa europeizacja, a więc przyjęcie standardów obowiązujących w państwach europejskich. Bidzina Iwaniszwili określił te wybory jako pierwsze w Gruzji, które odbyły się w europejskim stylu. Pomiedzy pierwszą kampanią Zwiada Gamsachurdii z 1991 roku, a kampanią Giorgiego Margwelaszwilego z roku 2013 można było zauważyć zasadniczą różnicę. Dla polskiego badacza nasuwa się skojarzenie oraz porównanie do kampanii wyborczej Tadeusza Mazowieckiego z roku 1990 oraz do kampanii prezydenckiej Bronisława Komorowskiego z roku 2010. Co prawda Tadeusz Mazowiecki nie posiadał tak silnej pozycji społecznej, a przede wszystkim charyzmy Zwiada Gamsachurdii, jednak jego osobisty urok „spokojnego intelektualisty” po części pokrywał się z wizerunkiem gruzińskiego lidera. Z kolei Giorgi Margwelaszwili, z wykształcenia doktor nauk filozoficznych, bardziej intelektualista niż polityk, uczestniczący jednak w działalności politycznej nowopowstałej koalicji Gruzjińskiego Marzenia, poprzez swoją jowialną aparycję, odtwórczą wobec lidera koalicji Bidziny Iwaniszwilego, polityczną retoryką przypominał Bronisława Komorowskiego, realizującego wytyczne ówczesnego przewodniczącego Platformy Obywatelskiej Donalda Tuska. Zresztą podobny model wysunięcia na urząd prezydenta RP polityka mniej znanego, mającego realizować wytyczne przywódcy i partii rządzącej w 2015 roku, zrealizowała formacja polityczna Prawo i Sprawiedliwość. W 2015 roku wykreowała mało znanego prawnika z Krakowa, pracującego wcześniej jako urzędnik w kancelarii prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, Andrzeja Dudę na piątego prezydenta III RP.

Sztaby wyborcze głównych kandydatów prezentowały w środkach masowego przekazu profesjonalne, krótkie filmy wyborcze. W zasadzie już w trakcie kampanii wyborczej główni kandydaci do urzędu prezydenta, dysponowali materiałem propagandowym

²³⁷ *Op.cit.*, str.8.

tożsamym z podobnym prezentowanym w trakcie kampanii wyborczych w państwach Unii Europejskiej. Na ulicach, na budynkach, w regionach wiejskich a górzystych nawet na przydrożnych skałach, w tbiliskim metrze, na miejskich autobusach i w każdym dozwolonym (lub nie) miejscu kandydaci prezentowali się na wielkopowierzchniowych tablicach reklamowych i plakatach.

W trakcie procesu rejestracji kandydatów na urząd prezydenta, po raz pierwszy Centralna Komisja Wyborcza zarejestrowała aż 23 kandydatów. Była to największa liczba w historii wyborów po 1991 roku. Kandydaci oficjalnie zarejestrowani przez Państwową Komisję Wyborczą, uzyskali następujące wyniki:

| Kandydat | Koalicja/Partia/ Komitet Wyborczy | Liczba głosów oddanych w wyborach: | % |
|------------------------------|---|---|--------------|
| Giorgi Margwelaszwili | Gruzińskie Marzenie — Demokratyczna Gruzja | 1 012 569 | 62,12 |
| Dawid Bakradze | Zjednoczony Ruch Narodowy | 354 103 | 21,72 |
| Nino Burdżanadze | Ruch Demokratyczny — Zjednoczona Gruzja | 166 061 | 10,19 |
| Szalwa Natelaszwili | Partia Pracy Gruzji | 46 984 | 2,88 |
| Giorgi Targamadze | Ruch Chrześcijańsko - Demokratyczny | 17 354 | 1,06 |
| Koba Dawitaszwili | Partia Ludowa | 9 838 | 0,60 |
| Zurab Charatiszwili | Europejscy Demokraci Gruzji | 3 718 | 0,23 |
| Lewan Czaczua | Komitet Wyborczy Kandydata | 3 093 | 0,19 |
| Nino Czaniszwili | Komitet Wyborczy Kandydata | 2 276 | 0,14 |
| Sergo Dżawachidze | Za Sprawiedliwą Gruzję | 2 107 | 0,13 |
| Giorgi Liluaszwili | Komitet Wyborczy Kandydata | 1 909 | 0,12 |
| Akaki Asatiani | Związek Tradycjonalistów Gruzji | 1 559 | 0,10 |
| Micheil Saluaszwili | Komitet Wyborczy Kandydata | 1 376 | 0,08 |
| Teimuraz Mżawia | Ludowa Partia Chrześcijańsko - Demokratyczna | 1 285 | 0,08 |
| Mamuka Melikiszwili | Komitet Wyborczy Kandydata | 995 | 0,06 |
| Giorgi Czichladze | Komitet Wyborczy Kandydata | 820 | 0,05 |
| Nestan Kirtadze | Komitet Wyborczy Kandydata | 762 | 0,05 |
| Tamaz Bibiluri | Komitet Wyborczy Kandydata | 687 | 0,04 |
| Nugzar Awaliani | Komitet Wyborczy Kandydata | 664 | 0,04 |
| Awtandil Margiani | Komitet Wyborczy Kandydata | 627 | 0,04 |
| Kartlos Garibaszwili | Komitet Wyborczy Kandydata | 530 | 0,03 |
| Teimuraz Bobochidze | Komitet Wyborczy Kandydata | 356 | 0,02 |
| Mamuka Czochonelidze | Komitet Wyborczy Kandydata | 315 | 0,02 |

Podsumowanie

| | | |
|---|-----------|-----------------------------|
| | 1 660 976 | 100 |
| Liczba wyborców uprawnionych do głosowania / Frekwencja wyborcza | 3 741 000 | 46,95 ²³⁸ |
| Liczba oddanych głosów nieważnych | 30 101 | |

W cytowanym dokumencie komisja oficjalnie stwierdziła, że Giorgi Margwelaszwili został wybrany na urząd prezydenta Gruzji.

Należy zauważyć, że zarówno kandydat Zjednoczonego Ruchu Narodowego Dawid Bakradze jak i zwycięzca wyborów, Giorgi Margwelaszwili reprezentujący koalicję Gruzińskie Marzenie – Demokratyczną Gruzję, posiadali odpowiednio 5 i 41 numery na liście wyborczej. Były to numery tożsame z numerami jakie posiadały partie w wyborach parlamentarnych w październiku 2012 roku. Jeśli w przypadku Bakradzego mógłby (teoretycznie) być to numer, który otrzymał przypadkowo, to numer Giorgiego Margwelaszwilego – 41 (na 23 zarejestrowanych kandydatów) był z pewnością niecodzienną specyfiką gruzińskiej praktyki wyborczej, a tym samym drobną częścią składową kultury politycznej. Co ciekawe, numerami tymi, oba obozy polityczne posługiwały się również w kolejnych latach, podczas kolejnych wyborów.

Nowo wybrany prezydent elekt zapowiedział, że dla Gruzji priorytetem pozostaną kwestie integracji z Unią Europejską oraz Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego, dodał ponadto, że dla Gruzji ważne będzie zacieśnianie partnerstwa z państwami sąsiednimi (m.in. z Turcją) oraz normalizacja relacji międzypaństwowych z Federacją Rosyjską. Wśród priorytetów polityki zagranicznej wymienił też rozwój współpracy z państwami regionów Morza Czarnego oraz Morza Kaspijskiego.²³⁹ Tak określone główne kierunki gruzińskiej polityki zagranicznej, wskazywały na wyraźną korektę dotychczasowej polityki prowadzonej przez Micheila Saakaszwilego zorientowanego wyłącznie na współpracę ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki oraz Unią Europejską (pomimo odmiennych deklaracji głoszonych

²³⁸ Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Centralnej Komisji Wyborczej Gruzji – Protokół podsumowujący z dnia 12 listopada 2013 r. - <http://cesko.ge/eng/static/325/report-on-the-elections-of-the-president-of-georgia-2013>, dostęp: 31.05.2019 r.

²³⁹ W. Baluk, *Wybory prezydenckie w Gruzji 27 X 2013*, w: Centrum Europy Wschodniej UMCS - Komentarze/Polityka Nr 1 2013, s. 8

w przemówieniach rozpoczynających kolejne kadencje), co w praktyce określić można jako powrót do polityki opartej na realiach wynikających z geopolitycznego położenia kraju. Chodziło o wypracowanie mechanizmów polityki wielowektorowej, do współpracy ze wszystkimi sąsiadami i państwami regionu Kaukazu Południowego, zgodnie z polityką realną, wynikającą z uwarunkowań geopolitycznych tego kaukaskiego państwa.

17 listopada 2013 roku, podczas inauguracyjnego przemówienia wygłoszonego na dziedzińcu starego parlamentu w Tbilisi, prezydent Giorgi Margwelaszwili powiedział między innymi: „Obywatel Gruzji jest Europejczykiem, w sensie swojej świadomości i jako integralna część zachodniej cywilizacji”. Stwierdził też, że „...teraz czas na to, aby przekształcić w duchu europejskim gruzińskie instytucje”.

„Okres postsowiecki za nami. Zaczął się okres rozwoju nowoczesnej demokracji i kładzenia fundamentów dla kultury politycznej nowego, europejskiego typu” – stwierdził.²⁴⁰

Micheil Saakaszwili nie uczestniczył w uroczystości zaprzysiężenia nowego prezydenta Gruzji.

²⁴⁰ www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/980197,Nowy-prezydent-Gruzji-okres-postsowiecki-za-nami, dostęp: 18.11.2013 r.

Podsumowanie.

*„Z poczuciem winy, rozterką w sercu i zazdrością czekaliśmy, aby jak najprędzej zniknęły ostatnie ślady gigantycznej cywilizacji i kultury, na której spadek nie zasłużyliśmy, ponieważ woleliśmy stać się wtórną, nieciekawą i mizerną kopia zachodniego świata”.*²⁴¹

Analizując współczesną kulturę polityczną w Gruzji warto zauważyć rodzące się nowe tendencje i obszary mało znane (choć praktykowane w trakcie dwóch kadencji prezydenta Micheila Saakaszwilego) w gruzińskiej polityce wewnętrznej. Poświęca się im co raz więcej uwagi, konsekwentnie wprowadzając do obiegu świadomości społecznej. Chodzi tu przede wszystkim o czynne zaangażowanie kobiet w politykę oraz napiętnowanie zjawiska przemocy wobec kobiet. Gdy w marcu 2015 roku gazeta *Wieczernij Tbilisi*²⁴² zamieściła relację z kongresu kobiet odbywającego się w stolicy Gruzji, na pierwszej stronie uwypuklono zdanie wypowiedziane przez prezydenta Giorgi Margwelaszwilego, który wyraził się w sposób następujący: „...już czas, aby pomyśleć, czy piątym prezydentem Gruzji nie powinna zostać kobieta”. Gdy tego samego dnia poproszono o komentarz Nino Burdżanadze, przewodniczącą partii Ruch Demokratyczny – Zjednoczona Gruzja, najbardziej rozpoznawalną gruzińską polityk, ta odniosła się do tej propozycji z uwagą choć z wyraźnym sceptycyzmem skomentowała wypowiedź prezydenta jedynie jako ukłon w stronę jednej z grup przyszłych wyborców. Po wyborach prezydenckich w październiku i listopadzie 2018 roku, gdy prezydentem została Salome Zurabiszwili, wypowiedź ówczesnego prezydenta nabrała nowego znaczenia.

Niezależnie od intencji prezydenta, ten obszar tematyczny, narzucony przez politykę europejskich standardów promowanych przez Unię Europejską, okazał się istotny w kształtowaniu gruzińskiej kultury politycznej.

Micheil Saakaszwili to postać politycznie bardzo wyrazista. Z pewnością styl jego prezydentury na trwałe odcisnął się w najnowszej, politycznej historii Gruzji. Kultura polityczna jaką nie wahał się proponować i stosować w okresie swojej prezydentury, paradoksalnie dotknęła też jego samego. 4 grudnia 2015 roku prezydent Giorgi Margwelaszwili na wniosek i po rekomendacji ministerstwa sprawiedliwości, podpisał dekret pozbawiający Saakaszwilego gruzińskiego obywatelstwa. Minister sprawiedliwości w rządzie

²⁴¹ O. Pamuk, „Stambuł. Wspomnienia i miasto”, Kraków 2017, s.272

²⁴² *Wieczernij Tbilisi*, z dnia 18.03.2015 r.

Giorgi, Tea Culukiani informowała wcześniej, że zgodnie z obowiązującym prawem M. Saakaszwili został wcześniej pisemnie uprzedzony o takiej możliwości. Według wspomnianej polityk, nie zareagował on na tę informację²⁴³.

Polityczna biografia byłego prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego, była odtąd życiorysem obywatela Ukrainy, któremu Republika Gruzji w majestacie prawa, w 2014 roku postawiła zarzuty nadużycia władzy.

Z przykrością należy skonstatować, iż polskie władze państwowe, w tym prezydent Andrzej Duda oraz jego doradcy zajmujący się regionem, zdawały się nie zauważać poważnych kontrowersji dotyczących tak samego Saakaszwilego jak i metod stosowanych przez niego w polityce. Pozbawiony kilka dni wcześniej obywatelstwa, ścigany przez gruziński wymiar sprawiedliwości „gubernator” Saakaszwili zaproszony przez polskiego prezydenta pojawił się w Warszawie, gdzie był jednym z głównych uczestników konferencji zatytułowanej „Suwerenność, solidarność, bezpieczeństwo. Lech Kaczyński a Europa Środkowa i Wschodnia”, która odbyła się 21 grudnia 2015 roku. Obywatel Ukrainy, „gubernator” regionu odeskiego przyjmowany był z prezydenckimi honorami i przynależnościami. W relacjach polskiej prasy, w trakcie konferencji wspominając incydent z listopada 2008 roku (okolice Achalgori, Gruzja), gdy kolumnę samochodów włącznie z samochodem, w którym znajdowali się Kaczyński i Saakaszwili, zatrzymały i zmusiły do zawrócenia strzały z broni automatycznej, pozwolił sobie między innymi na takie wspomnienie: *„Ochrona była wyszkolona do pilnowania mojej osoby. To była bardzo typowa sytuacja, więc chwycili mnie i położyli na ziemi. Ale zapomnieli o prezydencie Kaczyńskim. Spojrzałem w górę i zobaczyłem, że prezydent stoi, kule świszczą wokół niego, a on się uśmiecha. Wtedy krzyknąłem do moich ludzi: co robicie?! Na ziemię go! Tak też się stało”*.²⁴⁴ To wspomnienie zacytowane przez jeden z polskich dzienników pokazuje, jak dalece Saakaszwili potrafi posunąć się w deformowaniu rzeczywistości, aby osiągnąć medialny rozgłos i kolejny cytat. Według wspomnianego już wcześniej raportu polskich służb (w tym polskiego Biura Ochrony Rządu) sytuacja nie wyglądała tak jak wspomina ją Saakaszwili. Jeszcze ciekawsze są relacje z prasy prawicowej. Zacytujmy tu informację z portalu internetowego Niezależna.pl, należącego do grupy medialnej między innymi „Gazety Polskiej” czy „Niezależnej Gazety Polskiej – Nowe Państwo”: *„Innym incydem, który miał miejsce, to były wydarzenia na linii okupacyjnej, na granicy. Poprosił mnie (prezydent Lech*

²⁴³ „Gazeta Wyborcza” za PAP, *Saakaszwili pozbawiony gruzińskiego obywatelstwa*, 04.12.2015 r.

²⁴⁴ „Polska. The Times”, *Micheil Saakaszwili w Warszawie: Prezydent Lech Kaczyński uśmiechał się wśród świstu kul*, <https://polskatimes.pl/micheil-saakaszwili-w-warszawie-prezydent-lech-kaczynski-ustmiechal-sie-wsrod-swistu-kul-video/ar/9217107>, dostęp: 22.12.2015 r.

Kaczyński – przyp. red.), żeby pokazał rosyjskie pozycje. (...) Ściemniało się. Rosjanie byli niestety pijani na tych swoich pozycjach. (...) Podjechaliśmy do pozycji rosyjskich, zatrzymaliśmy się tam i wysiedliśmy. Rosjanie bardzo się zdziwili, po kilku minutach zaczęli strzelać bardzo blisko naszych głów – opowiadał były prezydent Gruzji” – cytuje Niezależna.pl. I dalej: „Mój ochroniarz był wyszkolony, by chronić mnie. Położył mnie na ziemię, ale zapomniał o prezydencie Kaczyńskim i wtedy popatrzyłem na prezydenta Kaczyńskiego. Zobaczyłem go stojącego, kule latały wokół jego głowy. Zacząłem krzyczeć – co robicie, połóżcie go na ziemi. W tym momencie on nawet nie mrugnął, miał dumę na twarzy, taką wysoko podniesioną głowę. Tacy politycy nie istnieją, nie mogę wyobrazić sobie drugiej takiej osoby – wspominał Saakaszwili.²⁴⁵ Oficjalne dokumenty i wspomnienia zdają się mówić co innego. Nie ma tu miejsca na dalsze dywagacje. Pozwólmy sobie jedynie na stwierdzenie, że miarą kultury osobistej, nie mówiąc już o kulturze politycznej, jest niepoprawianie sobie (szczególnie publicznie) na żarty z osób zmarłych, szczególnie w tragicznych okolicznościach.

Osobowość Micheila Saakaszwilego nie ma tej cechy. Wydaje się, że miarą jego osobistego sukcesu jest medialny rozgłos, wywoływanie napięć, nieodpowiedzialność za słowa i czyny. Niestety polskie władze nie były skłonne zauważać tych cech. Angażowanie do wspólnej polityki (między innymi bezpieczeństwa) człowieka nieobliczalnego, banity i apatrydy, osoby oskarżanej o nadużycia władzy (w tym w sprawach o zabójstwa), nie tylko narażało państwo polskie na poważne problemy, ale mówiąc wprost ośmieszało i pokazywało nieprofesjonalizm w prowadzeniu polityki wschodniej i dziwaczność kultury politycznej nie tylko byłego Pierwszego Gruzina, ale i ówczesnej klasy politycznej w Polsce, bez różnicy – czy z prawej czy z lewej strony sceny politycznej.

Rok 2017 rozpoczął się kilkoma istotnymi wydarzeniami w omawianej przez nas problematyce kultury politycznej w Gruzji (lub bezpośrednio jej dotyczącymi), z których na początku należałoby zwrócić uwagę na cztery z nich. Pierwsze to nieoczekiwana decyzja tbiliskiego sądu o możliwości opuszczenia zakładu karnego przez byłego mera Tbilisi.

Drugim wydarzeniem był zjazd partii Zjednoczony Ruch Narodowy, który odbył się 20 stycznia w stołecznym Pałacu Sportu, gromadząc kilka tysięcy zwolenników byłego założyciela partii Micheila Saakaszwilego. Przy pomocy łączni internetowych, w kilkunastominutowym wystąpieniu transmitowanym na żywo z Waszyngtonu, nie tracąc

²⁴⁵ niezależna.pl/74171-pijani-rosjanie-strzelali-do-lecha-kaczynskiego-saakaszwili-o-incydencie-na-granicy-wideo, dodano: 21.12.2015, dostęp: 23.12.2015 r.

dawnego animuszu i bezkompromisowości, zachęcał on zebranych do jedności, działań opartych na idealistycznym podejściu do reformowania kraju i konieczności natychmiastowego odsunięcia skorumpowanej, oligarchicznej władzy „rosyjskiego oligarchy” Bidziny Iwaniszwilego i jego reprezentacji politycznej w postaci partii Gruzińskie Marzenie.

Trzecim to bez wątpienia zaprzysiężenie Donalda Trumpa na stanowisko 45 prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Uroczystości inauguracyjne odbyły się 20 stycznia tradycyjnie przed siedzibą amerykańskiego kongresu, gromadząc około 1 miliona zaproszonych gości, uczestników i obserwatorów. Jak się wydaje, jednym z nich był również były prezydent Gruzji Micheil Saakaszwili. Odnotujemy jednak, iż znany z zamiłowania do korzystania z nowoczesnych technologii teleinformatycznych, w tym do częstego i natychmiastowego informowania opinii publicznej przy pomocy umieszczania informacji na przykład na wspomnianym już portalu społecznościowym *Facebook* o swoich działaniach, poglądach lub sukcesach wynikających z uczestnictwa w przedsięwzięciach o charakterze politycznym, tym razem całkowicie pominął ten fakt, choć nie zakwestionował swojej w tym dniu obecności w amerykańskiej stolicy. Z innych źródeł wiadomo, że do Waszyngtonu przyleciał jako obywatel Ukrainy, prawdopodobnie sam, bez obecności żony Sandry Roelefs lub innych członków swojej najbliższej rodziny. Uroczystość zaprzysiężenia amerykańskiego prezydenta, „swojego przyjaciela” jak do niedawna jeszcze zwykł wypowiadać się o Donaldzie Trumpie, obserwował jako zwykły obywatel, z oddalonego od głównej trybuny miejsca, a nie jako była lecz szanowana głowa zaprzyjaźnionego z USA państwa. Oficjalnym reprezentantem Gruzji podczas uroczystości był ambasador tego państwa Dawid Bakradze, który kilka dni potem wspominał, że Gruzja to nadal „...lojalny przyjaciel, strategiczny partner i kluczowy międzynarodowy sojusznik”.²⁴⁶ Możliwe, że w ten sposób ostatecznie amerykańska administracja dała do zrozumienia *Miszy*, że jego czas skończył się bezpowrotnie.

Czwartym wreszcie wydarzeniem, które warto na koniec naszych dywagacji tu odnotować, to głosowanie w Parlamencie Europejskim, które odbyło się 2 lutego, a dotyczyło liberalizacji tak zwanego „reżimu wizowego” dotyczącego obywateli Gruzji udających się do państw Unii Europejskiej. Stosunkiem głosów 553 za, do 066 przeciw i 028 wstrzymujących się, parlament podjął uchwałę, która umożliwiła przebywanie do 90 dni bez wizy na terytorium państw Strefy Schengen obywatelom Gruzji, co dla byłych mieszkańców Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich było od wielu lat oczekiwanym gestem politycznym

²⁴⁶ Dawid Bakradze, *Presidential Inauguration and Georgia – US Relations: View from Washington*, <http://agenda.ge/blog/211/eng>, dostęp: 08.02.2017 r.

ale też humanitarnym, utwierdzającym ich w słuszności decyzji w wyznaczeniu sobie ambitnego celu jakim było pełne członkostwo w zwanym tam z rosyjska *Eurosojuzie*.

O skali zmian, dodajmy zmian pozytywnych, może wreszcie świadczyć poziom otwartości działań politycznych podejmowanych przez prezydenta republiki. 22 marca 2017 roku na jednym z internetowych portali informacyjnych²⁴⁷ ukazała się wiadomość, zawierająca spis głównych zagadnień jakimi następnego dnia miała zajmować się Narodowa Rada Bezpieczeństwa. Były to: w punkcie pierwszym – raport sekretarza Rady Bezpieczeństwa Dawida Rakwiaszwilego wraz z koreferatami zastępcy ministra spraw zagranicznych Dawida Dondui i szefa Sztabu Generalnego, generała Władimera Czaczibai na temat regionalnego środowiska bezpieczeństwa w basenie Morza Czarnego. Punkt drugi zawierał omówienie relacji Gruzja – NATO, w tym formatów współpracy Gruzji w czarnomorskim dialogu bezpieczeństwa oraz jego agendy. Raport przedstawiali wspomniany wiceminister Dawid Dondua oraz minister obrony Lewan Izoria oraz Dawid Rakwiaszwili. W punkcie trzecim omawiano planowane reformy w ministerstwie obrony (raportujący – minister obrony Lewan Izoria wraz z Władimerem Czaczibają) zaś ostatnim, czwartym punktem programu posiedzenia było rozpatrzenie problemów Gruzińskiego Systemu Bezpieczeństwa Narodowego z przyczynami i tłem zagrożenia tak zwaną „wojną hybrydową”. Jako ważny punkt posiedzenia rady warto odnotować też inicjatywę prezydenta Giorgi Margwelaszwilego związaną z propozycją większej integracji narodowego systemu bezpieczeństwa. Komunikat taki, ukazujący się przed posiedzeniem organu bezpieczeństwa narodowego stwarzał bez wątpienia pozytywne wrażenie transparentności struktur władzy, ale dawał świadectwo coraz wyższych standardów kultury politycznej poradzieckiej Gruzji.

28 października 2018 roku odbyła się w Gruzji I tura kolejnych wyborów prezydenckich. Wzięło w niej udział 25 kandydatów. Według wstępnych danych podawanych przez gruzińskie media (tuż po zamknięciu lokali wyborczych po godzinie 21.00), w tym opozycyjną telewizję *Rustawi 2*, danych dodajmy uzyskanych z badań metodą tzw. *Exit pools*, najlepszy wynik uzyskali Salome Zurabiszwili oraz Grigol Waszadze uzyskując po 40 % poparcia. Trzecie miejsce zajął Dawid Bakradze z poparciem 10 %. Kolejne miejsca według powyższego źródła uzyskali: Zurab Dżaparidze – 3 %, Szalwa Natelaszwili – 3 % oraz Dawid Usupaszwili – 2 %. Pozostali kandydaci łącznie uzyskali 2 % głosów. Warto zaznaczyć, że

²⁴⁷ <http://www.interpressnews.ge/en/politicss/85776-president-summons-national-security-council-session.html>, dostęp: 22.03.2017 r.

wyniki te niezależnie od siebie potwierdzały też inne media, w tym telewizje *Maestro*, *Imedi* czy pierwszy kanał gruzińskiej telewizji publicznej – *I TV*.²⁴⁸

W późniejszych komunikatach, gruzińska Państwowa Komisja Wyborcza potwierdziła wysokie poparcie dla dwójki pierwszych, wymienionych kandydatów. Doprecyzowano jednak wyniki i podano, że nieznacznie wygrała Salome Zurabiszwili, osiągając wynik 615 572 głosów, co dało 38,64 % poparcia, dzięki czemu wyprzedziła ona Grigola Waszadzego, który uzyskał 601 224 głosy wyborców, które przełożyły się na 37,74 % poparcia²⁴⁹. Kolejne miejsca osiągnęli następujący kandydaci: Dawid Bakradze – 174 849 głosów (10,97 %), Szalwa Natelaszwili – 59 651 głosów (3,74 %), Dawid Usupaszwili – 36 037 głosów (2,26 %), Zurab Dżaparidze – 36 034 głosy (2,26 %) i wymienimy jeszcze Kachabera Kukawę, który uzyskał 21 186 głosów, czyli 1,33 % poparcia.²⁵⁰ Frekwencja wyborcza wyniosła jedynie 46 %.

Z uwagi na fakt, iż żaden z kandydatów nie osiągnął poparcia ponad 50 % biorących udział w głosowaniu, komisja wyborcza ogłosiła, że konieczne jest przeprowadzenie drugiej tury wyborów prezydenckich. Dokładną datę – 28 listopada 2018 roku, wyznaczono dopiero po dwóch tygodniach.

W drugiej turze wyborów jednoznacznie wygrała Salome Zurabiszwili. Poparło ją 1.147.701 biorących udział w głosowaniu, co przełożyło się na wynik 59,52 % poparcia. Jej konkurenta, Grigola Waszadzego poparło 780.680 głosujących, co dało wynik 40,48 % poparcia²⁵¹. Łącznie w drugiej turze wyborów prezydenckich uprawnionych do głosowania było 3.528.658 obywateli Gruzji, skorzystało z tego prawa 1.975.845 osób, a więc frekwencja wyborcza wyniosła 56,23 %.

Na pierwszym wiecu powyborczym zwołanym już 29 listopada, Grigol Waszadze, przegrany kandydat opozycji stwierdził wprost, że „Gruzja nie ma prezydenta”.²⁵² Zakwestionował też legalność wyborów, nazywając je „kryminalna farsą” i odmówił uznania ich wyniku. Sformułował też postulat zmiany ordynacji wyborczej oraz przeprowadzenia przedterminowych wyborów parlamentarnych.

Opozycja skupiona wokół przywódców partii Zjednoczony Ruch Narodowy – Niki Melii, Grigola Waszadzego, a przede wszystkim pozostającego poza Gruzją Micheila Saakaszwilego, który z niezwykłą intensywnością, przy pomocy nowoczesnych środków

²⁴⁸ Cyt. na podstawie: M. Olejnik – *Notatki z obserwacji uczestniczącej*, Tbilisi, 28 października 2018 r.

²⁴⁹ <https://results20181028.cec.gov.ge/eng/>, dostęp: 27.11.2018 r.

²⁵⁰ <https://results20181028.cec.gov.ge/eng/>, dostęp: 27.11.2018 r.

²⁵¹ <http://results.cec.gov.ge/eng/>, dostęp: 02.12.2018 r.

²⁵² <https://www.interpressnews.ge/en/article/99444-opposition-coalition-to-hold-protest-rally-on-sunday>, dostęp: 02.12.2018 r.

komunikacji społecznych (internetowe portale społecznościowe, głównie wykorzystywany przez niego amerykański *Facebook*, dawały możliwość bezpośredniej łączności z odbiorcami nie tylko w Gruzji), oprotestowywał w kolejnych wystąpieniach wyniki wyborów. Wykorzystując duże poparcie dla Grigola Waszadzego, zwołano na dzień 2 grudnia wiec protestacyjny, tradycyjnie pod gmachem starego parlamentu, w alei Rustawelego w Tbilisi. Było to do przewidzenia, biorąc pod uwagę specyfikę gruzińskiej kultury politycznej.²⁵³ Wiec zgromadził kilka tysięcy osób (bezpośredni uczestnicy wspominali o około 3 tysiącach) i był stosunkowo i zaskakująco mniejszy niż oczekiwali organizatorzy. Liderzy ZRN po raz kolejny powtórzyli, że nie akceptują wyników wyborów, które w ich opinii zostały sfalszowane. Wymieniano kolejne uchybienia, błędy i złamania prawa wyborczego, domagając się, po raz kolejny, przyspieszonych wyborów parlamentarnych.

Do pierwszego po wyborach spotkania ustępującego prezydenta Giorgiego Margwelaszwilego oraz prezydenta – elekta Salome Zurabiszwili doszło 3 grudnia 2018 r. Uroczystości związane z objęciem urzędu prezydenta Gruzji wyznaczono na dzień 16 grudnia 2018 roku. Oprócz Tbilisi jako tradycyjnego miejsca zaprzysiężenia nowej Głowy Państwa (na terenie starego parlamentu), Salome Zurabiszwili rozpatrywała również Poti, miasto i port nad Morzem Czarnym.²⁵⁴ Związane to było z historią jej rodziny. Jej pradziad Niko Nikoladze od 1894 roku był burmistrzem Poti i w istotny sposób przyczynił się do jego rozwoju. Należy domniemywać, że decyzja o ewentualnym zaprzysiężeniu prezydent Zurabiszwili właśnie w tym mieście miałyby charakter tak sentymentalny, jak i symboliczny, podkreślający powrót potomkini emigrantów z 1921 roku, którzy z czarnomorskich portów porewolucyjnej Gruzji, wypływali na nieznane, niepewne i niebezpieczne wody emigracji. Jednak jako miejsce inauguracji wybrano miasto Telawi, stolicę regionu Kachetia. Uroczystości odbyły się na terenie dawnej twierdzy „*Batonis Cich*” (pol. *Twierdza Pana*), która w latach 1762 – 1782 pełniła rolę rezydencji królów kachetyjskich, w tym Herakliusza II (gruz. *Erekle II*).²⁵⁵ Prezydent – elekt podkreślała, że wybór nowego miejsca odbył się z jej inicjatywy, jednak jako główne argumenty za zmianą podawała chęć promocji regionów Gruzji oraz fakt, że mieszkańcy Telawi nie głosowali na nią, a ona chce pokazać, że „...będzie prezydentem każdego obywatela Gruzji”.²⁵⁶ Domniemywać jednak należy, biorąc pod uwagę gruziński temperament oraz wielkość politycznego *ego*, że chęć nawiązania do

²⁵³ <https://plus.gloswielpolski.pl/wybory-w-gruzji-nowym-prezydentem-zostala-salome-zurabiszwili-ale-czy-wybory-byly-demokratyczne-rozmowa/ar/13705373>, dostęp: 02.12.2018 r.

²⁵⁴ <https://www.interpressnews.ge/en/article/99503-salome-zurabishvilis-inauguration-is-likely-to-be-held-in-poti-town>, dostęp: 04.12.2018 r.

²⁵⁵ <https://www.newsgeorgia.ge/smi-inauguratsiya-salome-zurabishvili-projdet-v-telavi/>, dostęp: 04.12.2018 r.

²⁵⁶ <http://agenda.ge/en/news/2018/2585>, dostęp: 05.12.2018 r.

królewskiej tradycji stanowił faktyczny powód wyboru innego niż stołeczne miejsca inauguracji piątego prezydenta tego państwa. Przypomnijmy w tym miejscu, że król Herakliusz II (1720 – 1798), uważany był za władcę wybitnego, któremu udało się sprawować władzę nad wschodnią Gruzją, a więc nad dzisiejszymi regionami Kachetią i Kartlią, aż 36 lat. Był „...doskonałym administratorem, [...] który zdawał sobie sprawę z potrzeb nowoczesnego państwa. Uporządkował finanse, dbał o rozwój gospodarczy kraju. W umiejętny sposób potrafił złamać intrygi potężnych feudałów, których zmusił do posłuszeństwa. Duże były [...] jego osiągnięcia na polu kultury, unowocześnienia przestarzałych instytucji państwowych i obyczajowych. Bez wątpienia był on jednym z najwybitniejszych władców, jacy kiedykolwiek zasiadali na tronie gruzińskim”²⁵⁷ Tenże władca, któremu tak skutecznie udawało się scalić wschodnie regiony dzisiejszej Gruzji oraz samodzielnie nad nimi panować, w obliczu stałej, groźnej, bezwzględnej i agresywnej polityki zarówno Persji jak i Turcji, ale także zmagając się z zagrożeniem ze strony górskich ludów Dagestanu, kontynuując starania ojca króla Tejmuraza II, doprowadził do podpisania w dniu 24 lipca 1783 roku traktatu o przymierzu i protekcji, na mocy którego Rosja zobowiązywała się „...chronić niepodległość Gruzji wschodniej i w wypadku zbrojnego wystąpienia państw islamskich pospieszyć jej z pomocą wojskową”.²⁵⁸ Traktat ów, zwany od miejsca jego podpisania traktatem georgijewskim²⁵⁹, zaważył w sposób zasadniczy nad dalszymi losami nie tylko wschodnich regionów, ale też całej Gruzji w XIX, a nawet XX wieku. Pomińmy, jednakże szczegółowy opis przebiegu osiągnięć i porażek tego władcy. Jednak wybór miejsca na inaugurację piątego prezydenta współczesnego państwa gruzińskiego nie może uciec naszej uwadze i jako element kultury politycznej zasługuje na drobną analizę. Podobnie przemówienie Salome Zurabiszwili, wygłoszone jak wspomniano 16 grudnia 2018 roku, w obecności około 1800 zaproszonych gości, w tym 150 członków oficjalnych delegacji z 55 krajów (Polskę reprezentował marszałek Senatu RP Stanisław Karczewski, szefowa Kancelarii Prezydenta RP Halina Szymańska oraz ambasador RP w Gruzji Mariusz Maszkiewicz). Uroczystość kosztowała około pół miliona lari.

W swoim przemówieniu prezydent Salome Zurabiszwili mówiła między innymi o symbolicznym „...dopełnieniu się szczególnego kręgu...” gdy ona, urodzona w rodzinie emigrantów [we Francji – dop. M.O.], może zwrócić się do zebranych jako przedstawicielka

²⁵⁷ B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Gruzji*, Wrocław 1987, ss. 119 - 120

²⁵⁸ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, s. 21

²⁵⁹ Georgijewsk – obecnie miasto położone na południu Federacji Rosyjskiej, w Kraju Stawropolskim. Założone w roku 1777 jako twierdza nr 4, której nadano nazwę św. Jerzego Zwycięzcy (ros. *Святого Георгия Победоносца*).

„...władz wyznaczonych przez konstytucję...”. Zwróciła uwagę, iż Gruzja stoi według niej „...na rozdrożu, przed wyzwaniem”. Nawiązując do historii stwierdziła, że „...król Herakliusz [który – dop. M.O.] walczył o rozwój kraju i jego jedność [...] stworzył podstawy państwa typu europejskiego... [jednak z powodu – dop. M.O.] ...działań wrogów...” rozwój niezależnego, zjednoczonego i silnego państwa został zatrzymany. „Jednak przywracając niepodległość powróciliśmy na drogę budowania państwa europejskiego i dziś ponownie stajemy przed decydującym etapem” – powiedziała.

Swoje polityczne priorytety określiła w sposób następujący: „...z Telawi wyraźnie widać drogę. Zjednoczenie kraju, uspokojenie nastrojów społecznych, ustanowienie i umocnienie naszego miejsca w Europie – to są moje główne cele”. Pani prezydent stwierdziła też wprost: „...będę chronić prawa i wolności obywateli, będę gwarantem rządów prawa, zadbam o wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego i kultury politycznej”. Jako odczytywany w duchu zaniechania konfrontacji pomiędzy różnymi stronnictwami politycznymi gruzińskiego społeczeństwa, nawiązujący wprost do zasad kultury politycznej, niech będzie następujący i interesujący fragment przemówienia, który dotyczył wkładu poprzedników na urządzie prezydenta państwa. Salome Zurabiszwili powiedziała: „Należy zauważyć, że wszyscy prezydenci przyczynili się do budowy niezależnej i demokratycznej Gruzji: sto lat temu przywódcy I Republiki przyjęli nowoczesną i postępową konstytucję [...]; Zwiad Gamsachurdia odegrał ogromną rolę, gdy przeprowadził referendum [przeprowadzone 31 marca 1991 roku - o powrocie do pełnej niezawisłości, czyli do stanu z 26 maja 1918 roku - dop. M.O.] i doprowadził do przywrócenia „Aktu Niepodległości” Gruzji; Eduard Szewardnadze był pierwszym [prezydentem – dop. M.O.], który przetał drogę do przestrzeni europejskiej i euroatlantyckiej; Micheil Saakaszwili w początkowej fazie swej prezydentury [!], stworzył podstawy wielu ważnych reform; podczas sprawowania władzy przez Giorgiego Margwelaszwilego podjęto kroki, które wzmocniły proces demokratyczny, wzmocniły stabilizację [w kraju – dop. M.O.]. Moim celem [stwierdziła dalej Zurabiszwili – dop. M.O.] jest zrobić wszystko, aby rozwój naszego państwa, jego europejska przyszłość stała się nieodwracalna i nic nie przeszkodziło w osiągnięciu naszego celu”.²⁶⁰ Podsumowując symboliczne gesty oraz najważniejsze akcenty związane z inauguracją prezydentury piątego prezydenta Gruzji zauważmy, że było to jedyne po 1991 roku spokojne i cywilizowane przekazanie władzy przez ustępującego prezydenta państwa, nowemu, wybranemu w

²⁶⁰ <https://www.newsgeorgia.ge/doslovno-inauguratsionnaya-rech-salome-zurabishvili/>, dostęp: 16.12.2018 r.

demokratycznych wyborach. Był to niezwykle istotny krok w trudnym procesie budowy demokratycznych procedur w Gruzji, tworzących nowy obyczaj w kulturze politycznej tego państwa.

Tym samym należy stwierdzić, że rola i znaczenie pojęcia „kultury politycznej” znalazło swoje właściwe miejsce, bowiem zostało zauważone i podniesione do rangi fundamentalnych wartości jakimi, przynajmniej deklaratywnie, zamierzała kierować się w swojej działalności politycznej Pierwsza Obywatelka – Prezydent współczesnej, demokratycznej Gruzji.

W swoim pierwszym noworocznym orędziu do narodu wygłoszonym sprzed nowej siedziby w pałacu Orbelianich, prezydent Zurabiszwili użyła niezwyklej frazy, stwierdziła ona, że młode pokolenie Gruzinów „...powinno zgodnie z zasadą *deda ena* (gruz. *Języka Matczyzny* – w polskim rozumieniu Ojczysty) gloryfikować swój kraj”.²⁶¹

Kultura polityczna w Gruzji to ciągle proces żywy, który kształtuje najnowszą historię tego państwa, zaskakując swoimi formami obserwatorów życia politycznego tego kaukaskiego kraju. Warto mu się przyglądać, aby nie popełniać grzechu naiwności, niezwykle niebezpiecznego dla historii Polski.

Na koniec zauważmy, że cieszący się wielkim autorytetem Katolikos – Patriarcha całej Gruzji Elias II wyraził się o członkach gruzińskiego społeczeństwa w sposób następujący:

„Ten kraj i ludzie wyglądają jak burzliwe morze”.²⁶²

²⁶¹ <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bsaqartvelos-prezidentma-saqartvelos-mosakhleobas.aspx>, dostęp: 04.01.2019 r.

²⁶² www.reportiori.ge/old/?menuid=3&id=88792, z dnia 15.02.2016 r., dostęp: 31.01.2019 r.

Bibliografia:

- **Dokumenty i materiały drukowane:**

Konstytucja Gruzji (tłumaczenie: G. Kuca, M. Grzybowski, K. Kaczmarczyk – Kłak), Warszawa 2015

Special Report No.6 of the Select Committee On Communist Aggression: *Communist Takeover and Occupation of Georgia, 31 grudnia 1954*, Izba Reprezentantów 86 Kongresu USA, Waszyngton 1955

Raport Niezależnej Międzynarodowej Misji Wyjaśniającej w sprawie Konfliktu w Gruzji (w:) Międzynarodowy Przegląd Polityczny nr 1 (25) / 2010, s.70

Stanowisko MSZ Gruzji w sprawie Raportu Niezależnej Międzynarodowej Misji Wyjaśniającej w sprawie Konfliktu w Gruzji (w:) Międzynarodowy Przegląd Polityczny nr 1 (25) / 2010, s.109

Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Umowa między Unią Europejską a Gruzją o ułatwieniach w wydawaniu wiz z dnia 17.06.2010 r.,
<http://www.msz.gov.pl/resource/d0333f93-e526-4ea9-bc6c-75d52e94cbf0:JCR>

- **Pamiętniki i wspomnienia:**

Jelcyn Borys, *Wyznania*, Warszawa 1990

Jelcyn Borys, *Notatki prezydenta*, Warszawa 1995

Juszczenko Wiktor, *Wierzę, wiem, możemy!*, Warszawa 2005

Roelofs Sandra Elizabeth – Pierwsza Dama Gruzji, *Historia idealistki*, Tbilisi 2010

Saakaszwili Micheil, *Przebudzenie siły. Lekcje Gruzji – dla przyszłości Ukrainy*, Charków 2016 (w języku rosyjskim)

Szewardnadze Eduard, *Przyszłość należy do wolności*, Warszawa 1992

Szewardnadze Eduard, *Wspomnienia*, Tbilisi 2006 (w języku gruzińskim)

Szuskiewicz Stanisław, *Moje życie. Rozpad i wskrzeszenie ZSRR*, Warszawa 2014

- **Opracowania:**

Georgia. Parliamentary Elections 1 October 2012. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Short-Term Observer Guide, Tbilisi 2012

Polska polityka wschodnia. Materiały z konferencji zorganizowanej w dniach 3-4 listopada 2006 we Wrocławiu, Wrocław 2008

Polska polityka wschodnia. Materiały z konferencji zorganizowanej w marcu 2008 we Wrocławiu, Wrocław 2009

Polska polityka wschodnia. Materiały z konferencji zorganizowanej w listopadzie 2012 we Wrocławiu, Wrocław 2013

Południowy Kaukaz. Nowe realia, broszura informacyjna przygotowana przez Ambasadę Federacji Rosyjskiej w Polsce we współpracy z regionalnym przedstawicielstwem Rosyjskiej Agencji Informacji Międzynarodowej RIA Novosti w Warszawie, b.m i r.w. (prawdopodobnie IV kwartał 2008 r.)

Report 26 May. Analysis of Human Rights Violations during and related to the Dispersal of the May 26 Assembly, Tbilisi 2011

Świat w 2025: scenariusze Narodowej Rady Wywiadu USA, Kraków 2009

- **Publikacje książkowe:**

Adamczewski Przemysław red., *Konflikty na obszarze byłego ZSRR*, Poznań 2009

Adamczewski Przemysław, *Górski Karabach w polityce niepodległego Azerbejdżanu*, Warszawa 2012

Amiranaszwili Szalwa, *Sztuka gruzińska*, Warszawa 1973

Anczewicz Franciszek, *Stalinowska koncepcja państwa na tle ewolucji ustrojowej Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich*, Lublin 2001

Arendt Hannah, *Polityka jako obietnica*, Warszawa 2005

Asmus Ronald D., *Mała wojna, która wstrząsnęła światem: Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Warszawa 2010

Asmus Ronald D., *A little war that shook the world*, Nowy Jork 2010

Asmus Ronald D., *Malienkaja wajna, katoraja potrjasła mir*, Tbilisi 2010

Avioutskaa Viatcheslav, *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007

Baluk Walenty, Czajowski Andrzej, red., *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, Wrocław 2007

Baluk Walenty, Herbut Ryszard, *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wrocław 2010

- Bandurska Olga, Milczarek Dariusz, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej: porażka czy sukces?*, Warszawa 2014
- Banksy, *Wojna na ściany*, b.m. i d. w.
- Bańbor Jan, Berny Jan, Kuziel Dariusz, *Konflikty na Kaukazie*, Warszawa 1997
- Baranowski Bohdan, *Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji*, Wrocław 1982
- Baranowski Bohdan, Baranowski Krzysztof, *Historia Gruzji*, Wrocław 1987
- Baszkiewicz Jan, *Nowy człowiek, nowy naród, nowy świat. Mitologia i rzeczywistość rewolucji francuskiej*, Warszawa 1993
- Baszkiewicz Jan, *Państwo. Rewolucja. Kultura polityczna*, Poznań 2009
- Bauman Zygmunt, *Europa niedokończona przygoda*, Kraków 2005
- Bazyłow Ludwik, *Historia Rosji*, Warszawa 1983
- Beriaszwili L.K., Melikiszwili L.Sz., Sołowiewa L.T., red., *Gruzini*, Moskwa 2015
- Bernacki Włodzimierz, *Myśl polityczna I Rzeczypospolitej*, Kraków 2011
- Bodio Tadeusz red., *Kaukaz: transformacja przywództwa i elit politycznych*, T. VI, Warszawa 2012
- Bodio Tadeusz red., *Kaukaz: mechanizmy legitymizacji i funkcjonowania elit politycznych*, T. VII, Warszawa 2012
- Bojarczyk Bartosz, Kapuśniak Tomasz, *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011
- Brodowski Jan, *Gruzja po rewolucji róż. Obraz przemian polityczno – społecznych w latach 2003 – 2018*, Kraków 2019
- Bryc Agnieszka, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, Warszawa 2009
- Brzeziński Zbigniew, *Agonia komunizmu*, Paryż – Kraków 2014
- Brzeziński Zbigniew, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Kraków 2013
- Brzeziński Zbigniew, Brent Scowcroft, *Ameryka i Świat. Rozmowy o globalnym przebudzeniu politycznym*, Łódź 2009
- Brzeziński Zbigniew, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998
- Brzeziński Zbigniew, *O Polsce, Europie i świecie 1988 – 2001*, Warszawa 2002

- Burakowa Larisa, *Pocziemu u Gryzii poluczilos*, Moskwa 2011
- Burszta Wojciech J., Januszkiewicz Michał, *Kulturo-znawstwo dyscyplina bez dyscypliny?* Warszawa 2010
- Chmielecki Tymon Tytus, *Gruziński katolicyzm w XIX i na początku XX wieku w świetle archiwów watykańskich*, Toruń 1998
- Chodak Jarosław, *Rewolucje niezbrojne. Nowe scenariusze polityki kontestacji*, Lublin 2019
- Cornell Svante E., Starr Frederick S., *The guns of august 2008. Russia's war in Georgia*, Armonk, New York 2009
- Czachor Rafał, *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: geneza i funkcjonowanie systemów politycznych*, Wrocław 2014
- Czechowska Lucyna, Bierowiec Magdalena, red., *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*, T. I i II, Toruń 2011
- Curanović Alicja, Kardaś Szymon, *Rosja w Wikileaks*, Warszawa 2011
- Curtaweli Jakub, *Męczeństwo Świętej Szuszanik*, Kraków 1991
- Dawitaj F.F., red., *Związek Radziecki – Gruzja*, Poznań 1972
- Engelgard Jan, Wielomski Adam, red., *Lech Kaczyński w Tbilisi. Gruzja a polityka polska*, Warszawa 2008
- Feldman Wilhelm, *Dzieje polskiej myśli politycznej*, Warszawa 1933
- Furier Andrzej, red., *Kaukaz w dobie globalizacji*, Poznań 2005
- Furier Andrzej, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000
- Furier Andrzej, *Polacy w Gruzji*, Warszawa 2009
- Furier Andrzej, *Gruzja niepodległa - od monarchii do republiki*, Toruń 2020
- Gahrton Per, *Georgia. Pawn In the New Great Game*, London 2010
- Galichian Rouben, *Historic maps of Armenia. The cartographic heritage*, London – Yerevan 2003
- Gamsakhurdia Zviad (Gamsachurdia Zwiad), *The spiritual mission of Georgia*, Tbilisi 1991
- Goltz Thomas, *Georgia diary: a chronicle of war and political chaos in post-Soviet Caucasus*, Armonk, New York 2006
- Graczow Andriej, *Gorbaczow*, Warszawa 2003

- Greczko A.A., *Bitwa o Kaukaz*, Warszawa 1968
- Grochmalski Piotr, red., *Kłęsa demokracji? Obszar byłego ZSRR*, Toruń 2010
- Grodzki Radosław, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008*, Zakrzewo 2009
- Goffman Erving, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008
- Czelidze Wachtang, *Istoriczeskije chroniki Gruzii*, Tbilisi 1988
- Hensel Wojciech, Tabagua Ilia, *Gruzja wczoraj i dziś*, Warszawa 1976
- Herodot, *Dzieje*, Wrocław 2005
- Heywood Andrew, *Politologia*, Warszawa 2009
- Iwańczuk Krzysztof, Kapuśniak Tomasz red., *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2008
- Janicki Kamil red., *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, Kraków – Warszawa 2009
- Jones Stephen, *Georgia. A political history since independence*, London 2013
- Jurkiewicz Jan (oprac.), *Historia ZSRR 1917 – 1977*, Poznań 1979
- Kagan Robert, *Potęga i Raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, Warszawa 2003
- Kagan Robert, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009
- Kertzer David I., *Rytuał, polityka, władza*, Warszawa 2010
- Kijas Artur, *Ruś*, Poznań 2014
- King Charles, *Dzieje Morza Czarnego*, Warszawa 2006
- King Charles, *Widmo wolności. Historia Kaukazu*, Kraków 2010
- Knight Amy, *Beria. Prawa ręka Stalina*, Warszawa 1996
- Konopczyński Władysław, *Polscy pisarze polityczni XVIII wieku*, Kraków 2012
- Kosman Marceli, red., *Kultura polityczna w Polsce, T. V, Elity dawne i nowe*, Poznań 2005
- Kozłowski Krzysztof, *Kolory rewolucji*, Warszawa 2012
- Krauz-Mozer Barbara, Borowiec Piotr, Ścigaj Paweł, *Kim jesteś politologu?* Kraków 2011
- Kuca Grzegorz, *Parlament Gruzji*, Warszawa 2010

- Kuca Grzegorz, Grzybowski Marian, *System konstytucyjny Gruzji*, Warszawa 2012
- Kwiatkiewicz Piotr, *Azerbejdżan: ukształtowanie niepodległego państwa*, Toruń 2009
- Kwiatkiewicz Piotr, *Przemiany polityczne w Azerbejdżanie. Od republiki radzieckiej do współczesnego państwa*, Toruń 2013
- Lang David Marshall, *Dawna Gruzja*, Warszawa 1972
- Leszczenko Larysa, *Instytucja ombudsmana w państwach poradzieckich. Geneza – stosunki prawne – rozwój*, Warszawa 2011
- Lordkipanidze O.D., Melikiszwili G.A. red., *Oczerki istorii Gruzii*, T. I-III, Tbilisi 1989
- MacEachin Douglas J., *Amerykański wywiad i konfrontacja w Polsce 1980-1981*, Poznań 2011
- Majewski Michał, Reszka Paweł, *Daleko od Wawelu*, Warszawa 2010
- Matcharashvili (Matczaraszwili) Irakli, *2008 rok. Wojna rosyjsko-gruzińska. Wojna która nie wstrząsnęła światem*, Oświęcim 2013
- Materski Wojciech, *Georgia rediviva. Republika Gruzjińska w stosunkach międzynarodowych 1918 - 1921*, Warszawa 1994
- Materski Wojciech, *Gruzja*, Warszawa 2010
- Matwiejenko I. Jurij, Wilk Marian, red., *Rosja. Współczesny system polityczny*, Łódź 2008
- Matuszek Ewa, *Narody Północnego Kaukazu. Historia – Kultura – Konflikty*, Toruń 2007
- Melikiszwili G.A., Lordkipanidze O.D., red., *Oczerki istorii Gruzii*, Tbilisi 1989
- Mearsheimer J. John, *Wielkie złudzenie. Liberalne marzenia a rzeczywistość międzynarodowa*, Kraków 2022
- Mikaberidze Alexander, *The A to Z of Georgia*, Lanham-Toronto-Plymouth 2010
- Minkina Mirosław, *Kolorowe rewolucje w przestrzeni poradzieckiej. Geneza, istota, skutki*, Warszawa – Siedlce 2018
- Miśkiewicz Benon, *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa-Poznań 1988
- Najder Zdzisław, *Patrząc na Wschód*, Wrocław 2008
- Niczyporowicz Janusz, *Beria. Czerwony pajak*, b.m. i r.w.
- Nodia Ghia, Scholtbach Alvaro Pinto, *The Political Landscape of Georgia*, Delft 2006

- Nowak-Dłużewski Juliusz, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*, Warszawa 1963
- Nucybiadze Sz., *Istoria gruzińskiej filozofii*, Tbilisi 1960
- Ortega y Gasset Jose, *Bunt mas*, Warszawa 1995
- Olejniki Marcin, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2010 – 2011*, Toruń 2012
- Olejniki Marcin, *Dylematy współczesnej Gruzji. Wywiady z przedstawicielami gruzińskich elit społecznych i politycznych przeprowadzone w latach 2015 – 2016*, Toruń 2024
- Ostrowska Joanna, *The Living Theatre – od sztuki do polityki*, Poznań 2005
- Parzymięs Dorota, *Życie codzienne w Tbilisi*, Warszawa 2004
- Pichon Frédéric, *Syria. Porażka strategii Zachodu*, Warszawa 2015
- Piebiak Łukasz red., *Wymiar sprawiedliwości w Unii Europejskiej i w krajach Partnerstwa Wschodniego*, Warszawa 2012
- Pkhaladze (Pchaladze) Tengiz edit., „Soft Power” – *The new concept of the Russian foreign policy toward Georgia (August 2008 postwar period)*, Tbilisi 2010
- Pkhaladze (Pchaladze) Tengiz edit., *Religion as the instrument of Russian Foreign Policy towards Neighboring Countries*, Tbilisi 2012
- Piwnicki Grzegorz, *Meandry kultury politycznej w Polsce od średniowiecza do II wojny światowej*, Gdańsk 2013
- Pliszczyńska Olga, *Polityka „niebezpieczeństwa” Gruzji*, Lublin 2010
- Płochy Serhii (Płochy Sergiej), *Ostatnie Imperium. Historia upadku Związku Sowieckiego*, Kraków 2015
- Potocki Robert, *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009
- Рейфилд Дональд, *Грузия. Перекресток империй – история длиной в три тысячи лет*, Москва 2017 (wydanie w j. rosyjskim)
- Rétyi von Andreas, *George Soros. Multimiliarder, jego globalna sieć i koniec takiego świata, jaki znamy*, Kraków 2016
- Rohoziński Jerzy, *Najpiękniejszy klejnot w carskiej koronie. Gruzja pod panowaniem rosyjskim 1801 – 1917*, Warszawa 2018
- Rusiecki Aleksander, Dorochina Olga red., *Gruzja: informacyjny zagrożenie i wprost bezonaszności*, Tbilisi 2008

- Rusiecki Aleksander, Dorochina Olga red., „*Archipelag Kawkaz*” – mify i real-politik, Tbilisi 2009
- Rusiecki Aleksander, Dorochina Olga red., *Pseudokonflikty i kwazimirotworzestwo na Kaukazie*, Tbilisi 2009
- Sharp Gene, *Od dyktatury do demokracji. Drogi do wolności*, Warszawa 2013
- Silogava Valery, Shengelia Kakha, *History of Georgia*, Tbilisi 2007
- Smaga Józef, *Narodziny i upadek Imperium. ZSRR 1917 – 1991*, Kraków 1992
- Sołżenicyn Aleksander, *Rosja w zapaści*, Warszawa 1999
- Stępień – Kuczyńska Alicja, Bieleń Stanisław red., *Rosja w okresie prezydentury Władimira Putina*, Łódź – Warszawa – Toruń 2008
- Stępniewski Tomasz, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin-Warszawa 2011
- Śleszyński Wojciech, Jodzio Anna red., *Stosunki międzynarodowe w Europie Wschodniej po upadku ZSRR*, Białystok – Kraków 2012
- Tazbir Janusz, *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek - relikty*, Poznań 2013
- Toffler Alvin, *Trzecia fala*, Warszawa 1997
- Trzaskowski Piotr, *Gruzińska” rewolucja róż”. Zachód i idea Zachodu, a przemiany polityczne w Gruzji*, Warszawa 2009
- Tyszka Juliusz, *Widowiska nowojorskie*, Poznań 1994
- Wacznadze Merab, Guruli Wachtang, *Istoria Gruzii*, Tbilisi 2015
- Wańczyk Kacper, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Regionu Morza Kaspijskiego w latach 1999-2004*, Toruń 2007
- Weber Max, *Polityka jako zawód i powołanie*, Warszawa 1989
- Weiner Tim, *Szaleństwo i chwała. Wojna polityczna pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Rosją 1945 – 2020*, Poznań 2022
- Wiktor – Mach Dobrosława, *Życie codzienne w Baku*, Warszawa 2011
- Włodkowska – Bagan Agata, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Warszawa 2013
- Wyciszkievicz Ernest, *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, Warszawa 2008

Zaleśny Jacek red., *Zagadnienia ustrojowe państw poradzieckich*, Warszawa 2010

Ząbek Maciej red., *Dylematy kaukaskie*, Warszawa 2010

Zięba Ryszard, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010

Żyro Tomasz, *Wstęp do politologii*, Warszawa 2007

- **Artykuły:**

Czachor Rafał, *Koncepcja bezpieczeństwa Gruzji z 2005 roku*, (w:) <http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Wschodnioznawstwo/Wschodnioznawstwo-r2008-t2/Wschodnioznawstwo-r2008-t2-s365-383/Wschodnioznawstwo-r2008-t2-s365-38>

Górecki Wojciech, *Przedmurze*, w: *Nowa Europa Wschodnia* nr 2 (II) 2008

King Charles, *The Five-Day War*, w: *Foreign Affairs* nr 11/12 2008 volume 87, number 6

Król – Mazur R., *Rola Prawosławnego Autokefalicznego Apostolskiego Kościoła Gruzjińskiego w konfliktach na Kaukazie Południowym*, (w:) *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo – Wschodniej*, nr L I (2) z 5 lutego 2016 r.

Sestanovich Stephen, *What Has Moscow Done?*, w: *Foreign Affairs* nr 11/12 2008 volume 87, number 6

- **Słowniki:**

A. Antoszewski, R. Herbut, red., *Leksykon politologii*, Wrocław 2000

Sulkiewicz K., Bielska – Łach M., Manteuffel – Szarota A. red., *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2004

Słownik dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956 – 1989, praca zbiorowa, T.II, Warszawa 2007

- **Spis map:**

Mapa Gruzji jako części Bliskiego Wschodu – s. 27;

Kalendarium najważniejszych wydarzeń politycznych w Gruzji z lat 2003 - 2013:

Rok 2003:

2 listopada – wybory parlamentarne w Gruzji, przeprowadzono wraz z referendum konstytucyjnym. Wyniki wyborów: Dla Nowej Gruzji (Szewardnadze) – 22,1%, Demokratyczna Unia na Rzecz Odrodzenia (Abaszydze) – 19,5%, Ruch Narodowy (Saakaszwili) – 18,7%, Partia Pracy (Natelaszwili) – 12,4%, Burdżanadze – Demokraci – 9,1%, Nowi Prawi – (Gamkrelidze) – 7,6%, Przemysł Uratuje Gruzję - 6,4%. Frekwencja wyniosła 35% uprawnionych do głosowania. Rezultat wyborów został zakwestionowany przez Sąd najwyższy, opozycję jak i międzynarodowych obserwatorów. Protesty społeczne i demonstracje trwające trzy tygodnie, doprowadziły do tak zwanej „Rewolucji Róż”. Uaktywnienie organizacji pod nazwą „Kmara!” (*gruz.* Dość!);

15 listopada – w dużych miastach Gruzji, rozpoczęły się protesty związane z podejrzeniami o falsyfikację wyników wyborów parlamentarnych. Masowe demonstracje organizują i koordynują działacze organizacji *Kmara!*, wzorując się na serbskim *Otporze*;

21 listopada – przerwanie inauguracyjnej sesji parlamentu przez tłum protestujących, którymi kierował Micheil Saakaszwili. Protestujący zmusili przemawiającego prezydenta Eduarda Szewardnadze do przerwania wystąpienia, a w wyniku ich dalszej agresji został on ewakuowany z sali obrad przez ochronę. Trzymający przez cały czas w ręku czerwoną różę Micheil Saakaszwili stał się ikoną nazwanej później Rewolucją Róż wymuszonej zmiany władzy. Z czasem okazało się, że był to proces wcześniej przygotowanych i przeprowadzonych w krajach Europy Południowej, Wschodniej oraz krajach byłego ZSRR, tak zwanych „Kolorowych Rewolucji”;

23 listopada – rezygnacja prezydenta Eduarda Szewardnadzego z zajmowanego stanowiska prezydenta republiki;

26 listopada - Sąd Najwyższy unieważnia wyniki wyborów w części dotyczącej partyjnych list wyborczych.

Rok 2004:

4 stycznia – wybory prezydenckie w wyniku których Micheil Saakaszwili został wybrany trzecim prezydentem Republiki Gruzji. Uzyskał 96,6% głosów, a frekwencja wyborcza wyniosła 83% uprawnionych do głosowania;

25 stycznia – zaprzysiężenie Micheila Saakaszwilego, trzeciego prezydenta niezależnej Gruzji;

28 marca – powtórzone wybory parlamentarne. Zwycięża ugrupowanie Ruch Narodowy – Demokraci, uzyskując 67,02 % głosów, co przełożyło się na 135 mandatów w parlamencie. Frekwencja wyborcza wyniosła 64% uprawnionych do głosowania;

5 - 6 maja – masowe protesty w Autonomicznej Republice Adżarii, wspierane przez rząd w Tbilisi w celu odsunięcia od władzy autorytarnego przywódcy Aslana Abaszydze zakończone sukcesem. Aslan Abaszydze wyjechał do Moskwy;

14 czerwca – Gruzja zostaje przyjęta do Europejskiego Programu Sąsiedztwa (*ENP*);

Lipiec – sierpień – walki zbrojne pomiędzy siłami osetyjskimi a gruzińskimi w Osetii Południowej / Regionie Cchinwalskim;

29 października – rozszerzenie współpracy z Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w ramach Indywidualnego Planu Działań na Rzecz Członkostwa (ang. *IPAP*);

Rok 2005:

3 lutego – śmierć premiera Zuraba Żwanii. Niejasne okoliczności zdarzenia powodują spory na scenie politycznej do chwili obecnej. Oficjalnym powodem śmierci było zaccadzenie;

9-10 maja – wizyta prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Geорга W. Busha w Gruzji. Proamerykańska manifestacja na placu Wolności w Tbilisi zgromadziła kilkadziesiąt tysięcy osób;

23 maja – prezydenci Azerbejdżanu, Gruzji, Turcji i Kazachstanu otwierają rurociąg naftowy Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC);

30 maja – podpisanie umowy pomiędzy władzami Gruzji a władzami Federacji Rosyjskiej o likwidacji do końca 2008 roku na terytorium Gruzji baz wojskowych tego państwa;

Rok 2006:

Styczeń – zabójstwo Sandro Girgwljaniego w Tbilisi. W sprawę zamieszani byli oficerowie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych;

3 lutego – prezydent Micheil Saakaszwili oświadcza, że Gruzja nie będzie brała udziału w pracach Rady Ministrów Obrony państw WNP z uwagi na chęć integracji z Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) od 2008 roku;

Marzec – bunt w więzieniu w Kwiciani;

Wiosna – pierwsze wystąpienia antyprezydenckie zapoczątkowane przez Partię Konserwatywno – Monarchistyczną;

26 maja – szczyt państw GUAM (w tym Gruzji) w Kijowie na Ukrainie – podpisanie statutu organizacji;

1 czerwca – Gruzja znosi obowiązek wizowy dla obywateli państw Unii Europejskiej na pobyty krótkotrwałe;

1-2 sierpnia – robocza wizyta w Polsce prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego;

21 września – sekretarz generalny Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) Jaap de Hoop rozpoczyna współpracę z gruzińskimi władzami w ramach programu Intensyfikacji Dialogu;

5 października – pierwsze wybory samorządowe w Gruzji. Utwierdzają dominującą rolę Zjednoczonego Ruchu Narodowego na scenie politycznej.

Rok 2007:

1 kwietnia – oficjalny pogrzeb byłego pierwszego prezydenta Republiki Gruzji Zwiada Gamsachurdii. Został pochowany na terenie Panteonu Narodowego w Tbilisi;

15-16 kwietnia – oficjalna wizyta w Gruzji prezydenta Polski Lecha Kaczyńskiego.

7 listopada 2007 – masowe wystąpienia antyprezydenckie, włącznie z rozruchami ulicznymi w Tbilisi, które doprowadziły do brutalnej konfrontacji demonstrantów i sił porządkowych policji. W wyniku rozruchów prezydent Micheil Saakaszwili wprowadził stan wyjątkowy na terytorium kraju na okres 15 dni;

16 listopada 2007 – zniesienie stanu wyjątkowego (na mocy decyzji parlamentu z dnia 15 listopada 2007);

13 listopada – wyprowadzenie wojsk Federacji Rosyjskiej z bazy w Batumi oraz likwidacja sztabu Zakaukaskiego Okręgu Wojskowego w Tbilisi.

Rok 2008:

5 stycznia – przyspieszone wybory prezydenckie w wyniku których Micheil Saakaszwili (Zjednoczony Ruch Narodowy) został ponownie (druga kadencja) wybrany na urząd prezydenta Gruzji. Uzyskał 53,38% głosów, a frekwencja wyborcza wyniosła 56% uprawnionych do głosowania. Ilość zgłoszonych poważnych nieprawidłowości dało opozycji podstawę zgłoszenia wniosku o ponowne przeliczenie głosów i ogłoszenie II tury wyborów. Postulaty te zostały odrzucone przez Centralną Komisję Wyborczą.

W jednocześnie w odbywającym się referendum 61% uczestniczących w nim Gruzinów opowiedziało się za przystąpieniem ich kraju do NATO;

2-4 kwietnia – szczyt Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) w stolicy Rumunii, Bukareszcie. Gruzja uzyskuje potwierdzenie otwartego stosunku państw członkowskich do ewentualnego rozszerzenia sojuszu w przyszłości o nowe kraje członkowskie, jednak bez formalnego potwierdzenia i przyznania tak zwanego Planu Działań na rzecz Członkostwa (ang. *MAP - Membership Action Plan*);

21 maja – wybory parlamentarne w wyniku których koalicja Ruch Narodowy – Demokraci, składający się m.in. z partii Zjednoczony Ruch Narodowy, osiągnęła wynik 59 % głosów, uzyskując 119 mandatów. Frekwencja wyborcza wyniosła 52,8% uprawnionych do głosowania;

26 maja – Unia Europejska rozpoczyna prace nad programem Partnerstwa Wschodniego dla 6 krajów byłego ZSRR – w tym Gruzji;

7 sierpnia – w godzinach wieczornych wojska gruzińskie uderzają na Osetię Południową. Rozpoczyna się tak zwana „wojna pięciodniowa” pomiędzy wojskami Federacji Rosyjskiej, oddziałami abchaskimi, osetyjskimi, a armią Gruzji;

12 sierpnia – do Tbilisi przybywa delegacja prezydentów krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W spotkaniu i wiecu poparcia dla prezydenta Gruzji Micheila Saakaszwilego przed gruzińskim parlamentem, wzięli udział: prezydent Polski Lech Kaczyński, prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko, prezydent Litwy Waldas Adamkus, prezydent Estonii Toomas Ilwes oraz premier Łotwy Iwars Godmanis i minister spraw zagranicznych RP Radosław Sikorski.

Tego samego dnia w Moskwie, a następnie w Tbilisi przebywał prezydent Francji Nicolas Sarkozy, który negocjował warunki zakończenia konfliktu pomiędzy stroną rosyjską i gruzińską. Powstała wówczas tak zwana „Umowa 6-cio punktowa”;

26 sierpnia – podpisanie przez prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa dekretów o uznaniu niepodległości Republiki Abchazji oraz o uznaniu Republiki Osetii Południowej – separatystycznych regionów Gruzji;

29 sierpnia – Republika Gruzji zrywa stosunki dyplomatyczne z Federacją Rosyjską;

14 sierpnia – parlament Republiki Gruzji przyjmuje uchwałę o wystąpieniu z Wspólnoty Niepodległych Państw (uchwała wchodzi w życie 18 sierpnia 2009 roku);

1 września – nadzwyczajny szczyt Unii Europejskiej w Brukseli, poświęcony sytuacji w Gruzji;

9 września – nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Federacją Rosyjską a Republiką Abchazji i Republiką Osetii Południowej;

15 września – zostaje powołana Komisja NATO – Gruzja jako forum konsultacyjne w sprawach politycznych oraz praktycznej współpracy w celu przygotowania Gruzji do członkostwa w organizacji;

17 września – podpisanie w Moskwie, stolicy Federacji Rosyjskiej, traktatów o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej z przedstawicielami Republiki Abchazji i Republiki Osetii Południowej;

1 października – rozpoczyna swoją działalność Misja Obserwacyjna Unii Europejskiej w Gruzji (EUMM in Georgia). Celem misji staje się obserwacja na granicach z Osetią Południową i Abchazją przebiegu realizacji „Umowy 6-cio punktowej” z 12 sierpnia;

24 października – otwarcie rosyjskiej ambasady w Cchinwali, stolicy Republiki Abchazji Południowej;

23 listopada – oficjalna wizyta w Gruzji prezydenta Polski Lecha Kaczyńskiego. Incydent w pobliżu miejscowości Achalgori – w pobliżu kolumny samochodów prezydentów Polski i Gruzji oddano strzały z broni palnej.

Rok 2009:

I połowa – powstaje tak zwany Roczny Program Narodowy (ang. *ANP*) – kolejna formuła bliskiej współpracy pomiędzy Gruzją a NATO;

27 marca – ogłoszenie przez 13 opozycyjnych ugrupowań tak zwanego „Manifestu Jedności”, w którym ogłaszają podjęcie wspólnych działań do skłonienia prezydenta Micheila Saakaszwilego do rezygnacji z zajmowanego stanowiska;

9 kwietnia – masowe demonstracje antyprezydenckie w Tbilisi, w których wzięła udział większość z liczących się partii opozycyjnych w Gruzji, domagając się dymisji prezydenta Micheila Saakaszwilego oraz rozpisania nowych wyborów parlamentarnych;

5 maja – domniemany bunt w bazie wojsk pancernych w Mukrowani;

7 maja – w Pradze, stolicy Republiki Czeskiej szczyt szefów państw i rządów Unii Europejskiej (w trakcie polskiej prezydencji) oraz państw zaproszonych do zainicjowanego Partnerstwa Wschodniego. Gruzję reprezentował prezydent Micheil Saakaszwili;

26 maja – wielotysięczna (liczbę uczestników szacuje się na blisko 60 tysięcy) manifestacja zwolenników opozycji domagających się rezygnacji prezydenta Micheila Saakaszwilego. Manifestacja miała miejsce na stadionie piłkarskim Klubu Dynamo w Tbilisi;

15 września – podjęcie jednostronnej decyzji przez eparchię suchumsko – abchaską o opuszczeniu Gruzińskiego Kościoła Prawosławnego i powołaniu Abchaskiego Kościoła Prawosławnego (decyzja nie uznana przez Katolikos Patriarchę całej Gruzji Eliasza II oraz inne kościoły prawosławne);

20 października – gruziński parlament powołał komisję śledczą mającą wyjaśnić okoliczności śmierci I prezydenta republiki Zwiada Gamsachurdii.

Rok 2010:

30 maja – wybory do władz samorządowych w całej Gruzji w trakcie których po raz pierwszy bezpośrednio wybierano mera miasta Tbilisi. Został nim dotychczasowy mer Giorgi Ugulawa (Zjednoczony Ruch Narodowy), który uzyskał 55% głosów. Frekwencja wyborcza wyniosła 49 %;

15 lipca – otwarcie negocjacji pomiędzy Unią Europejską a Gruzją w sprawie Umowy o Stowarzyszeniu (ang. *Association Agreement – AA*);

Rok 2011:

25 - 26 maja – protesty części opozycji przeciwko polityce prezydenta Micheila Saakaszwilego, zakończone brutalną pacyfikacją demonstrujących przez policję.

Rok 2012:

1 października – wybory parlamentarne w wyniku których większość głosów – 54,97%, zdobyła opozycyjna koalicja wyborcza „Bidzina Iwaniszwili - Gruzińskie Marzenie”, co

przełożyło się łącznie na 85 mandatów. Dotychczasowa koalicja „Ruch Narodowy – Demokraci”, startująca pod nazwą „Zjednoczony Ruch Narodowy – Więcej Korzyści Dla Ludzi” uzyskała 40,34% głosów, otrzymując łącznie 65 mandatów. Frekwencja wyborcza wyniosła 61.31%.

Rok 2013:

11 maja - przywódca rządzącej koalicji Gruzińskie Marzenie i jednocześnie premier rządu Bidzina Iwaniszwili przedstawił kandydata na urząd prezydenta – został nim Giorgi Margwelaszwili;

21 maja - aresztowano Sekretarza Generalnego Zjednoczonego Ruchu Narodowego, byłego premiera i jednego z najbliższych współpracowników prezydenta Micheila Saakaszwilego, Iwane Merabiszwilego, pod zarzutem defraudacji 5,2 mln lari ze środków przeznaczonych na kampanię wyborczą w 2012 roku;

27 października - wybory prezydenckie w Gruzji. Zwyciężył Giorgi Margwelaszwili, uzyskując 62,12 % głosów. Drugie miejsce zajął Dawid Bakradze (Zjednoczony Ruch Narodowy) – otrzymał poparcie 21% biorących udział w głosowaniu. Trzecie miejsce zajęła Nino Burdżanadze z wynikiem 10% poparcia. Frekwencja wyniosła 46%;

29 października – Micheil Saakaszwili opuścił terytorium Gruzji. Udał się do Brukseli. Nie wziął udziału w inauguracji nowego prezydenta;

17 listopada – zaprzysiężenie czwartego prezydenta niezależnej Gruzji, Giorgiego Margwelaszwilego;

28 listopada – podpisano Traktat o Wolnym Handlu pomiędzy Unią Europejską i Republiką Gruzji (ang. *DCFTA*);

29 listopada – podpisano Umowę o Stowarzyszeniu (ang. *AA*) pomiędzy Unią Europejską a Gruzją.

- **Prezydenci Gruzji:**

Zwiad Gamsachurdia – od 26 maja 1991 roku do (formalnie) 31 grudnia 1993, (faktycznie) do 6 stycznia 1992 roku;

Eduard Szewardnadze – od 26 listopada 1995 roku do 23 listopada 2003 roku;

Micheil Saakaszwili – od 25 stycznia 2004 roku do 25 listopada 2007 roku (I kadencja) oraz od 20 stycznia 2008 roku do 17 listopada 2013 roku (II kadencja);

Giorgi Margwelaszwili – od 17 listopada 2013 roku do 16 grudnia 2018 roku;

Salome Zurabiszwili – od 16 grudnia 2018 roku do chwili obecnej.

- **Pełniący obowiązki prezydenta Gruzji (jako przewodnicząca parlamentu):**

Nino Burdżanadze – 23 listopada 2003 – 25 stycznia 2004 oraz
25 listopada 2007 – 20 stycznia 2008.

- **Prezesa Rady Ministrów Gruzji (premierzy / ministrowie stanu):**

I - okres prezydentury Zwiada Gamsachurdii:

- Tengiz Sigua – od 15 listopada 1990 roku do 18 sierpnia 1991 roku;
- Murman Omanidze (pełniący obowiązki) – od 18 sierpnia 1991 do 23 sierpnia 1991 roku;
- Besarion Guguszwili (pełniący obowiązki) – od 26 sierpnia 1991 roku do 6 stycznia 1992 roku;

II - okres prezydentury Eduarda Szewardnadzego:

- Tengiz Sigua – od 6 stycznia 1992 roku do 6 sierpnia 1993 roku;
- Eduard Szewardnadze (pełniący obowiązki) – od 6 sierpnia 1992 roku do 20 sierpnia 1993 roku;
- Otari Pacacia – od 20 sierpnia 1993 roku do 5 października 1995 roku;
- Bakur Gulua (pełniący obowiązki) – od 5 października 1995 roku do 8 grudnia 1995 roku;
- Niko Lekiszwili (jako minister stanu) – od 8 grudnia 1995 roku do 7 sierpnia 1998 roku;
- Waża Lortkipanidze (jako minister stanu) – od 7 sierpnia 1998 roku do 11 maja 2000 roku;
- Giorgi Arseniszwili (jako minister stanu) – od 11 maja 2000 roku do 21 grudnia 2001 roku;
- Awtandil Dzorbenadze (jako minister stanu) – od 21 grudnia 2001 roku do 27 listopada 2003 roku;
- Zurab Żwania (jako minister stanu) – rząd tymczasowy – od 27 listopada 2003 roku do 17 lutego 2004 roku;

III - okres prezydentury Micheila Saakaszwilego:

- I kadencja:
- Zurab Żwania – od 17 lutego 2004 roku do 3 lutego 2005 roku;
- Micheil Saakaszwili (pełniący obowiązki) – od 3 lutego 2005 roku do 17 lutego 2005 roku;
- Zurab Noghaideli – od 17 lutego 2005 roku do 16 listopada 2007 roku;
- Giorgi Baramidze (pełniący obowiązki) – od 16 listopada 2007 roku do 22 listopada 2007 roku;
- Władimir Gurgienidze – od 22 listopada 2007 roku do 1 listopada 2008 roku.

II kadencja:

- Wladimer Gurgendidze – 16 listopada 2007 roku do 1 listopada 2008 roku;
- Grigol Mgalobliszwili – od 2 listopada 2008 roku do 6 lutego 2009 roku;
- Nikoloz Gilauri – od 6 lutego 2009 roku do 30 czerwca 2012 roku;
- Iwane Merabiszwili – od 4 lipca 2012 roku do 25 października 2012 roku;
- Bidzina Iwaniszwili – od 25 października 2012 roku do 17 listopada 2013 r.

IV - okres prezydentury Giorgiego Margwelaszwilego:

- Irakli Garibaszwili – od 20 listopada 2013 roku do 24 grudnia 2015 roku;
- Giorgi Kwirikaszwili – od 30 grudnia 2015 roku do 22 listopada 2016 roku
oraz od 26 listopada 2016 roku do 13 czerwca 2018 roku;
- Mamuka Bachtadze – od 20 czerwca 2018 roku – do 2 września 2019 r.

V – okres prezydentury Salome Zurabiszwili:

- Giorgi Gacharia – od 8 września 2019 – do 18 lutego 2021;
- Irakli Garibaszwili – od 22 lutego 2021 roku – do 29 stycznia 2024 roku;
- Irakli Kobachidze – od 08 lutego 2024 roku – do chwili obecnej.